

**Міністерство освіти і науки України
Полтавська державна аграрна академія**

**Ю. М. ТЮТЮННИК,
Л. О. ДОРОГАНЬ-ПИСАРЕНКО,
С. В. ТЮТЮННИК**

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ

Навчальний посібник

Рекомендовано Вченою радою Полтавської державної аграрної академії як навчальний посібник для здобувачів вищої освіти ступеня магістр спеціальності «Облік і оподаткування»

ПОЛТАВА 2016

УДК 303.721:658.15

ББК 65. 053я73

T98

Рекомендовано Вченою радою Полтавської державної аграрної академії (протокол № 11 від 22.12.2015 р.)

Рецензенти:

В. А. Дерій, доктор економічних наук, академік АЕН України, завідувач кафедри аудиту, ревізії та аналізу Тернопільського національного економічного університету;

О. В. Шкуруній, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»;

В. Я. Плаксієнко, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку Полтавської державної аграрної академії.

Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В.
Т98 Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. – Полтава : ПДАА, 2016. – 430 с.

ISBN

Навчальний посібник містить викладення сучасних питань фінансового аналізу за переліком тем відповідно до Галузевого стандарту вищої освіти України «Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальностями галузі знань 0305 – Економіка та підприємництво» (МОН України, 2013 р.): теоретичні основи фінансового аналізу; загальна оцінка фінансового стану підприємства; аналіз фінансової стійкості підприємства; аналіз платоспроможності та ліквідності підприємства; аналіз грошових потоків; аналіз ефективності використання капіталу; аналіз кредитоспроможності підприємства; оцінювання виробничо-фінансового левериджу; аналіз ділової активності та інвестиційної привабливості підприємства; короткостроковий прогноз фінансового стану підприємства; аналіз фінансового стану неплатоспроможних підприємств та запобігання їх банкрутству; стратегічний аналіз фінансового ризику та напрями його зменшення.

Структурно кожна тема включає теоретичний матеріал, приклади практичних розрахунків і висновків, запитання для перевірки знань і тести, що забезпечує системне формування теоретико-методичних знань і прикладних навичок проведення фінансового аналізу.

Призначено для здобувачів вищої освіти, які навчаються за ступенем магістр спеціальності «Облік і оподаткування». Навчальний посібник може бути корисним також для слухачів інститутів післядипломної освіти та доцентів, керівників підприємств, бухгалтерів, фінансистів, менеджерів, аудиторів, працівників комерційних банків, фіскальної та статистичної служб, органів державного управління.

ISBN

© Ю. М. Тютюнник, Л. О. Дорогань-Писаренко,
С. В. Тютюнник 2016

ЗМІСТ

Передмова	6
Анотація	7
Тема 1. Теоретичні основи фінансового аналізу	9
1.1. Предмет і завдання фінансового аналізу.....	9
1.2. Сутність і напрями аналізу фінансового стану підприємства.....	12
1.3. Види фінансового аналізу.....	16
1.4. Метод фінансового аналізу.....	21
1.5. Система інформаційного забезпечення фінансового аналізу.....	24
1.6. Використання інформації фінансової звітності у фінансовому аналізі.....	29
<i>Запитання для перевірки знань</i>	36
<i>Тести</i>	38
Тема 2. Загальна оцінка фінансового стану підприємства	45
2.1. Характеристика активів і пасивів балансу.....	45
2.2. Актив скороченого аналітичного балансу, його горизонтальний і вертикальний аналіз.....	49
2.3. Пасив скороченого аналітичного балансу, його горизонтальний і вертикальний аналіз.....	57
2.4. Класифікація видів активів і пасивів.....	62
2.5. Аналіз необоротних активів.....	72
2.6. Аналіз оборотних активів.....	80
2.7. Аналіз співвідношення власного і позикового капіталу.....	90
<i>Запитання для перевірки знань</i>	97
<i>Тести</i>	99
Тема 3. Аналіз фінансової стійкості підприємства	107
3.1. Сутність фінансової стійкості та напрями її аналізу.....	107
3.2. Система відносних показників оцінювання фінансової стійкості підприємства.....	110
3.3. Методика визначення типу фінансової стійкості підприємства.....	120
3.4. Методика розрахунку і факторний аналіз порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості.....	124
<i>Запитання для перевірки знань</i>	130
<i>Тести</i>	131
Тема 4. Аналіз платоспроможності та ліквідності підприємства	138
4.1. Економічний зміст категорій «ліквідність» і «платоспроможність».....	138
4.2. Аналіз ліквідності балансу.....	141

4.3. Система відносних показників оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства.....	146
4.4. Оперативний аналіз платоспроможності.....	152
<i>Запитання для перевірки знань</i>	156
<i>Тести</i>	157
Тема 5. Аналіз грошових потоків	162
5.1. Економічний зміст і класифікація грошових потоків.....	162
5.2. Аналіз руху грошових коштів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.....	165
5.3. Напрями аналізу та система показників оцінювання грошових потоків.....	177
<i>Запитання для перевірки знань</i>	192
<i>Тести</i>	193
Тема 6. Аналіз ефективності використання капіталу	198
6.1. Завдання та інформаційне забезпечення аналізу ефективності використання капіталу.....	198
6.2. Аналіз формування доходів, витрат і фінансових результатів за інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)».....	200
6.3. Факторний аналіз показників фінансових результатів.....	216
6.4. Аналіз оборотності оборотних активів.....	229
6.5. Аналіз рентабельності діяльності підприємства за системою показників.....	234
6.6. Факторний аналіз показників рентабельності.....	242
<i>Запитання для перевірки знань</i>	253
<i>Тести</i>	254
Тема 7. Аналіз кредитоспроможності підприємства	261
7.1. Сутність кредитоспроможності та нормативно-методичне забезпечення її оцінювання.....	261
7.2. Вимоги до кредитної документації (справи) боржника.....	267
7.3. Порядок оцінювання фінансового стану боржника – юридичної особи.....	270
7.4. Загальні вимоги до оцінювання ризиків невиконання зобов'язань боржником – юридичною особою.....	283
<i>Запитання для перевірки знань</i>	286
<i>Тести</i>	287
Тема 8. Оцінювання виробничо-фінансового левериджу	292
8.1. Оцінювання виробничого левериджу.....	292
8.2. Оцінювання фінансового левериджу.....	294
8.3. Економічний зміст і факторний аналіз ефекту фінансового важеля.....	297

<i>Запитання для перевірки знань</i>	302
<i>Тести</i>	302
Тема 9. Аналіз ділової активності та інвестиційної привабливості підприємства	305
9.1. Сутність і напрями аналізу ділової активності підприємства.....	305
9.2. Комплексне оцінювання ділової активності підприємства за системою показників оборотності.....	309
9.3. Аналіз стійкості економічного зростання.....	315
9.4. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості.....	319
9.5. Аналіз ринкової активності підприємства.....	334
9.6. Аналіз інвестиційної привабливості підприємства.....	338
<i>Запитання для перевірки знань</i>	342
<i>Тести</i>	343
Тема 10. Короткостроковий прогноз фінансового стану підприємства	351
10.1. Сутність, етапи та методи прогнозування фінансового стану підприємства.....	351
10.2. Формування прогнозної фінансової звітності.....	357
10.3. Багатофакторні моделі діагностики ймовірності банкрутства...360	
<i>Запитання для перевірки знань</i>	368
<i>Тести</i>	368
Тема 11. Аналіз фінансового стану неплатоспроможних підприємств та запобігання їх банкрутству	372
11.1. Визначення ознак поточної, критичної та надкритичної неплатоспроможності підприємства.....	372
11.2. Оцінювання задовільності структури балансу та перспектив втрати (відновлення) платоспроможності підприємства.....	376
<i>Запитання для перевірки знань</i>	382
<i>Тести</i>	383
Тема 12. Стратегічний аналіз фінансового ризику та напрями його зменшення	386
12.1. Сутність і класифікація фінансових ризиків підприємства.....	386
12.2. Методи стратегічного аналізу фінансових ризиків.....	392
12.3. Напрями зменшення фінансового ризику.....	394
<i>Запитання для перевірки знань</i>	397
<i>Тести</i>	398
Список рекомендованої літератури	401
Додатки	404

ПЕРЕДМОВА

Фінансовий аналіз у ринковій економіці розглядається як одна з найважливіших функцій системи управління, адже він дає можливість визначати конкурентоспроможність суб'єкта підприємницької діяльності, здійснювати контроль за його майновим станом, платоспроможністю, ліквідністю та фінансовою стійкістю, розробляти заходи щодо запобігання банкрутству. Суб'єкти ринкового економічного середовища, що мають відношення до ділового життя підприємства, повинні використовувати методику фінансового аналізу для прийняття рішень, які спрямовані на оптимізацію відповідних інтересів. Завдяки комплексному фінансовому аналізу з'являється можливість зменшити невизначеність і ризик, які притаманні процесу прийняття управлінських рішень.

За цих умов посилюється роль своєчасного, комплексного та об'єктивного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, що потребує підготовки фахівців економічного напрямку, які мають глибокі теоретичні знання і практичні навички, здатні забезпечити ефективну організацію аналітичної роботи в суб'єктах господарювання усіх форм власності.

Мета навчального посібника – формування теоретичних знань і набуття практичних навичок проведення фінансового аналізу діяльності підприємств у процесі вивчення здобувачами вищої освіти нормативної дисципліни «Фінансовий аналіз».

Кожна тема навчального посібника включає такі структурні елементи:

- ✓ теоретичний матеріал;
- ✓ приклади практичних розрахунків і висновків;
- ✓ запитання для перевірки знань;
- ✓ тести.

Зміст наведеного матеріалу дає змогу вивчити теоретичні основи фінансового аналізу; набути практичні навички аналізу майнового стану, фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності, грошових потоків, ефективності використання капіталу, кредитоспроможності, ділової активності та інвестиційної привабливості підприємства; виявити напрями підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності та поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання.

Під час викладення методик та обґрунтування системи показників ураховувалися, з одного боку, необхідність комплексного оцінювання фінансового стану підприємств, а з іншого – орієнтація на використання насамперед інформації публічної фінансової звітності. Аналітичні таблиці та методику розрахунку показників наведено за формами фінансової звітності 2015 р. відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Досить значну увагу приділено визначенню впливу факторів на зміну результативних фінансово-економічних показників. За підсумками прикладів практичних розрахунків сформульовано відповідні висновки, використання яких за-

безпечує розроблення конкретних заходів, спрямованих на поліпшення фінансового стану підприємств.

Поліпшенню засвоєння матеріалу мають сприяти запитання для перевірки знань, тести та рекомендована література.

Під час підготовки посібника враховувалися сучасні досягнення теорії та практики як загальносистемного економічного аналізу, так і одного з найважливіших його напрямів – фінансового аналізу. Зміст навчального посібника узагальнює багаторічний досвід викладання нормативної дисципліни «Фінансовий аналіз» на кафедрі економічної теорії та економічних досліджень Полтавської державної аграрної академії для здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей.

Автори висловлюють щире подяку рецензентам (д.е.н., академіку АЕН України Дерію В. А., д.е.н., професору Шкурупій О. В., д.е.н., професору Плаксієнку В. Я.) за рецензування рукопису навчального посібника, висловлені ними зауваження і поради.

АНОТАЦІЯ

Мета дисципліни: сформувати у студентів знання та вміння проводити фінансовий аналіз підприємств, робити обґрунтовані висновки, визначати напрями поліпшення їхнього фінансового стану та фінансових результатів.

Завдання дисципліни: вивчення організаційних форм фінансового аналізу і використання його інформації в управлінні підприємствами; методика та організації внутрішнього і зовнішнього фінансового аналізу платоспроможності, ліквідності, фінансової стійкості, грошових коштів та їх потоків, ефективності використання капіталу підприємства.

Предмет дисципліни: сукупність теоретичних, методичних та організаційних аспектів фінансового аналізу діяльності підприємств.

Місце дисципліни в навчальному процесі підготовки магістрів. Вивчення дисципліни ґрунтується на знаннях фінансового обліку-I, фінансового обліку-II, управлінського обліку, економічного аналізу.

Знання та вміння, що формуються під час вивчення дисципліни. Після вивчення дисципліни студент повинен:

Знати:

- теоретичні основи фінансового аналізу та його інформаційну базу;
- порядок проведення зовнішнього та внутрішнього фінансового аналізу на підприємстві;
- методика проведення фінансового аналізу підприємницької діяльності зовнішніми та внутрішніми користувачами.

Уміти:

- виконувати розрахунки та робити відповідні висновки із загальної оцінки фінансового стану підприємства за даними балансу;
- досліджувати фінансову стійкість, ліквідність, платоспроможність,

грошові кошти і грошові потоки підприємства за обліковими та звітними даними;

- визначати й аналізувати показники ефективності використання ресурсів та капіталу підприємства під час внутрішнього та зовнішнього фінансового аналізу;

- оцінювати дію фінансового левериджу;

- оцінювати ділову активність, інвестиційну привабливість і кредитоспроможність підприємства;

- визначати напрями поліпшення платоспроможності, запобігання банкрутству підприємств, зниження фінансового ризику їхньої діяльності;

- прогнозувати фінансовий стан підприємства.

Зміст дисципліни за темами

Тема 1. Теоретичні основи фінансового аналізу.

Тема 2. Загальна оцінка фінансового стану підприємства.

Тема 3. Аналіз фінансової стійкості підприємства.

Тема 4. Аналіз платоспроможності та ліквідності підприємства.

Тема 5. Аналіз грошових потоків.

Тема 6. Аналіз ефективності використання капіталу.

Тема 7. Аналіз кредитоспроможності підприємства.

Тема 8. Оцінювання виробничо-фінансового левериджу.

Тема 9. Аналіз ділової активності та інвестиційної привабливості підприємства.

Тема 10. Короткостроковий прогноз фінансового стану підприємства.

Тема 11. Аналіз фінансового стану неплатоспроможних підприємств та запобігання їх банкрутству.

Тема 12. Стратегічний аналіз фінансового ризику та напрями його зменшення.

ТЕМА 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ

- 1.1. Предмет і завдання фінансового аналізу
- 1.2. Сутність і напрями аналізу фінансового стану підприємства
- 1.3. Види фінансового аналізу та його користувачі
- 1.4. Метод фінансового аналізу
- 1.5. Система інформаційного забезпечення фінансового аналізу
- 1.6. Використання інформації фінансової звітності у фінансовому аналізі

1.1. Предмет і завдання фінансового аналізу

Розвиток ринкової економіки в Україні, поділ бухгалтерського обліку на *фінансовий облік* та *управлінський облік* сприяли становленню *фінансового аналізу* як важливого елемента аналітичної роботи, одного з головних інструментів управління діяльністю підприємства, його фінансовими ресурсами.

Особливості сучасного фінансового аналізу пов'язані з упровадженням Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НП(С)БО), що ґрунтуються на Міжнародних стандартах фінансової звітності (МСФЗ), із входженням України до світової економічної спільноти, з посиленням впливу зовнішнього середовища на національну економіку.

Фінансовий аналіз є складовою загальносистемного економічного аналізу діяльності підприємства) (рис. 1.1).

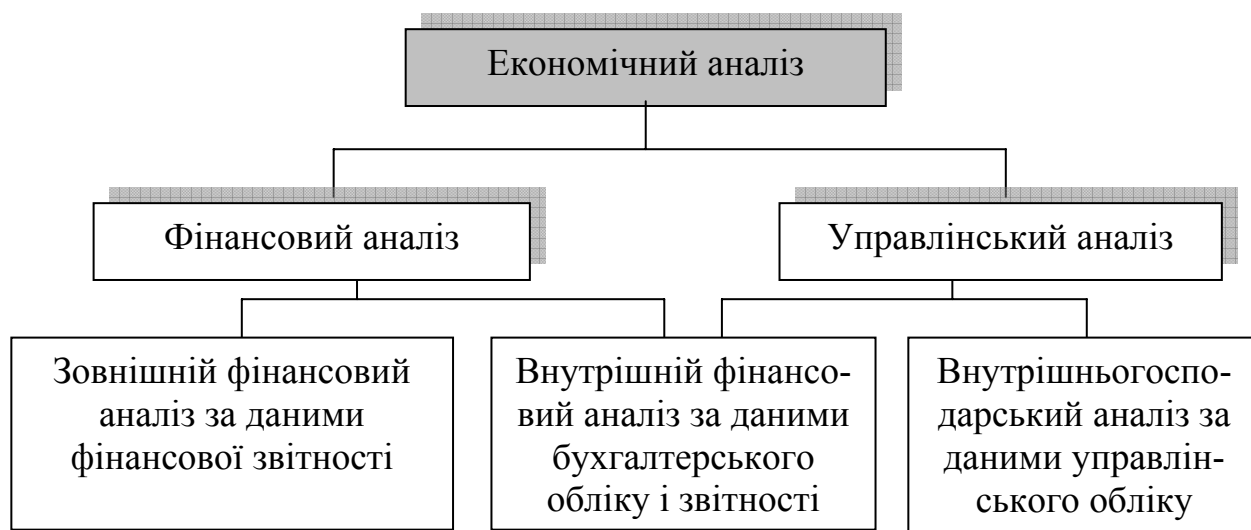

Рис. 1.1. Місце фінансового аналізу в загальносистемному економічному аналізі

Аналіз (від грец. *analysis* – розкладання) – це метод наукового дослідження, який полягає в уявному або реальному розкладанні цілого на час-

тини та виділенні його окремих сторін, властивостей, зв'язків.

У системі «фінансовий аналіз – управлінський аналіз» під терміном *фінансовий аналіз* слід розуміти зовнішній і внутрішній аналіз результатів діяльності та фінансового стану підприємства, фінансових відносин, сукупності фінансових ресурсів та їх потоків, а під терміном *управлінський аналіз* – внутрішньогосподарський аналіз матеріальних і трудових ресурсів, аналіз витрат на виробництво та собівартості продукції тощо.

Основними ідентифікаційними ознаками навчальної дисципліни, що відмежовують її від інших напрямів наукових знань, є предмет і метод. *Предмет* – це те, що вивчається у межах конкретної науки, *метод* – те, як, за допомогою якого інструментарію пізнається цей предмет.

Предмет фінансового аналізу – це фінансові відносини в системі управління підприємством, фінансові ресурси та їх джерела.

Предмет фінансового аналізу включає декілька базових елементів: фінансові відносини, фінансові ресурси, джерела їх формування та результати використання економічного потенціалу.

Наявність фінансових ресурсів, їх ефективне використання, оптимальне співвідношення структури джерел їх формування визначають фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність, ділову активність і кредитоспроможність підприємства. Звідси й актуальність фінансового аналізу, який вивчає всю сукупність фінансових ресурсів, що характеризується системою показників їх наявності, розміщення, формування та ефективності використання.

Фінансовий аналіз є однією з найважливіших функцій управління, за допомогою якої оцінюється *фінансова конкурентоспроможність суб'єктів господарювання* у ринковій економіці. Кожне підприємство має забезпечувати такий стан своїх фінансових ресурсів, за якого воно стабільно зберігало би здатність своєчасно і в повному обсязі виконувати фінансові зобов'язання перед діловими партнерами, державою, власниками, найманими працівниками.

Отже, *сутність фінансового аналізу* характеризується такими комплексними складовими:

➤ це *функція управління*, завдяки якій оцінюється конкурентоспроможність суб'єктів господарювання (підприємств, організацій, банківських установ, страхових компаній та інших юридичних осіб);

➤ це *інформаційна система*, що виконує функції накопичення, опрацювання, трансформації та використання інформації фінансового характеру з метою забезпечення життєдіяльності суб'єкта господарювання в умовах ринкової конкуренції;

➤ це *метод дослідження*, а саме оцінювання і прогнозування фінансового стану, виявлення можливостей підвищення ефективності функціонування підприємства за допомогою раціональної фінансової політики.

Об'єктами фінансового аналізу можуть бути підприємство або окрема фінансова операція. **Суб'єктами фінансового аналізу** виступають фінансові аналітики, які зацікавлені в ефективній діяльності підприємства:

управлінський персонал, акціонери, банки, контролюючі органи різних рівнів (галузеві, фіскальні, статистичні та ін.).

Зміст фінансового аналізу визначається комплексною метою і завданнями. **Комплексна мета фінансового аналізу** – це формування уявлення про об'єкт аналізу на базі фінансових критеріїв та показників, тобто одержання певної кількості ключових, найбільш інформативних параметрів, які дають об'єктивну характеристику фінансового стану підприємства.

Мета фінансового аналізу залежить від інтересів різних суб'єктів. Так, інвесторів цікавлять рівень і стабільність доходів за акціями, тобто прибутковість (рентабельність) підприємства, кредиторів – його ліквідність і платоспроможність, менеджерів – дохідність окремих видів активів та ефективність управління ними.

Досягнення мети передбачає послідовне розв'язання взаємопов'язаних *завдань фінансового аналізу*, основними з яких є:

- всебічне оцінювання фінансового стану підприємства за напрямками: майновий стан, фінансова стійкість, платоспроможність і ліквідність, грошові потоки, ефективність використання капіталу, кредитоспроможність, ділова активність та інвестиційна привабливість та ін.;

- дослідження динаміки показників фінансового стану, виявлення основних факторів, які спричинили відповідні зміни; прогнозування основних тенденцій у фінансовому стані;

- перевірка дотримання підприємством фінансової, розрахункової та кредитної дисципліни, виконання зобов'язань за розрахунками з бюджетом, банками, кредиторами, а також використання коштів за цільовим призначенням;

- визначення прибутковості діяльності підприємства для порівняння її з аналогічними показниками інших суб'єктів господарювання, оцінювання ринкової вартості підприємства;

- своєчасне виявлення й усунення недоліків у господарській діяльності; визначення резервів поліпшення фінансового стану та підвищення ефективності функціонування підприємства;

- забезпечення необхідною інформацією процесів обґрунтування управлінських рішень у сфері фінансових відносин підприємства, контроль за їх практичною реалізацією.

Таким чином, фінансовий аналіз відіграє важливу роль в поточній економічній діяльності підприємства, адже він дає змогу:

- об'єктивно оцінювати ефективність використання фінансових ресурсів;

- виявляти резерви та своєчасно вживати заходи, спрямовані на поліпшення фінансового стану підприємства;

- створювати умови для оптимального соціально-економічного розвитку трудового колективу.

Водночас фінансовий аналіз сприяє розробленню довгострокової фінансової політики підприємства з урахуванням вирішення стратегічних завдань, серед яких:

- досягнення прозорості фінансового стану підприємства для власників, інвесторів, кредиторів;
- максимізація прибутку підприємства;
- оптимізація структури капіталу та забезпечення належного рівня фінансової стійкості;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості підприємства; використання ринкових механізмів залучення фінансових ресурсів.

Отже, зміст фінансового аналізу полягає в оцінюванні фінансового стану суб'єкта господарювання, виявленні можливостей підвищення ефективності його функціонування за допомогою раціональної фінансової політики.

1.2. Сутність і напрями аналізу фінансового стану підприємства

В умовах ринкової економіки важливу роль відіграє систематичний аналіз фінансового стану суб'єктів підприємницької діяльності. Тому у *вузькому розумінні фінансовий аналіз* – це засіб оцінювання і прогнозування фінансового стану підприємства на підставі інформації фінансової звітності й оперативних даних за допомогою системи фінансово-економічних показників.

Фінансовий стан є однією з найважливіших характеристик діяльності підприємства та першочерговим об'єктом дослідження у фінансовому аналізі. **Фінансовий стан підприємства** – це комплексне поняття, що є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, які відображають наявність, розміщення та ефективність використання фінансових ресурсів.

Предметом оцінювання фінансового стану підприємства є результати його виробничо-господарської та фінансової діяльності, що складаються під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників та які отримали відображення у системі економічної інформації.

Головна мета аналізу фінансового стану суб'єктів підприємницької діяльності – об'єктивне і комплексне його оцінювання, виявлення реальних можливостей підвищення ефективності формування і використання фінансових та інших видів ресурсів.

Основними завданнями аналізу фінансового стану підприємства є:

- аналіз ефективності використання майна і джерел формування капіталу підприємства, забезпечення його власними оборотними коштами;
- аналіз стану і динаміки фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності підприємства;
- аналіз фінансових результатів та ефективності використання капіталу;
- аналіз кредитоспроможності, ділової активності та інвестиційної

привабливості підприємства;

- аналіз стану підприємства на фінансових ринках;
- визначення резервів підвищення ефективності виробничо-господарської та фінансової діяльності;
- інформаційне забезпечення розроблення планів і прогнозів фінансового оздоровлення підприємства.

Для отримання аналітичної інформації необхідно розв'язати взаємопов'язані аналітичні задачі, що становлять загальну модель аналізу фінансового стану підприємства (рис. 1.2).

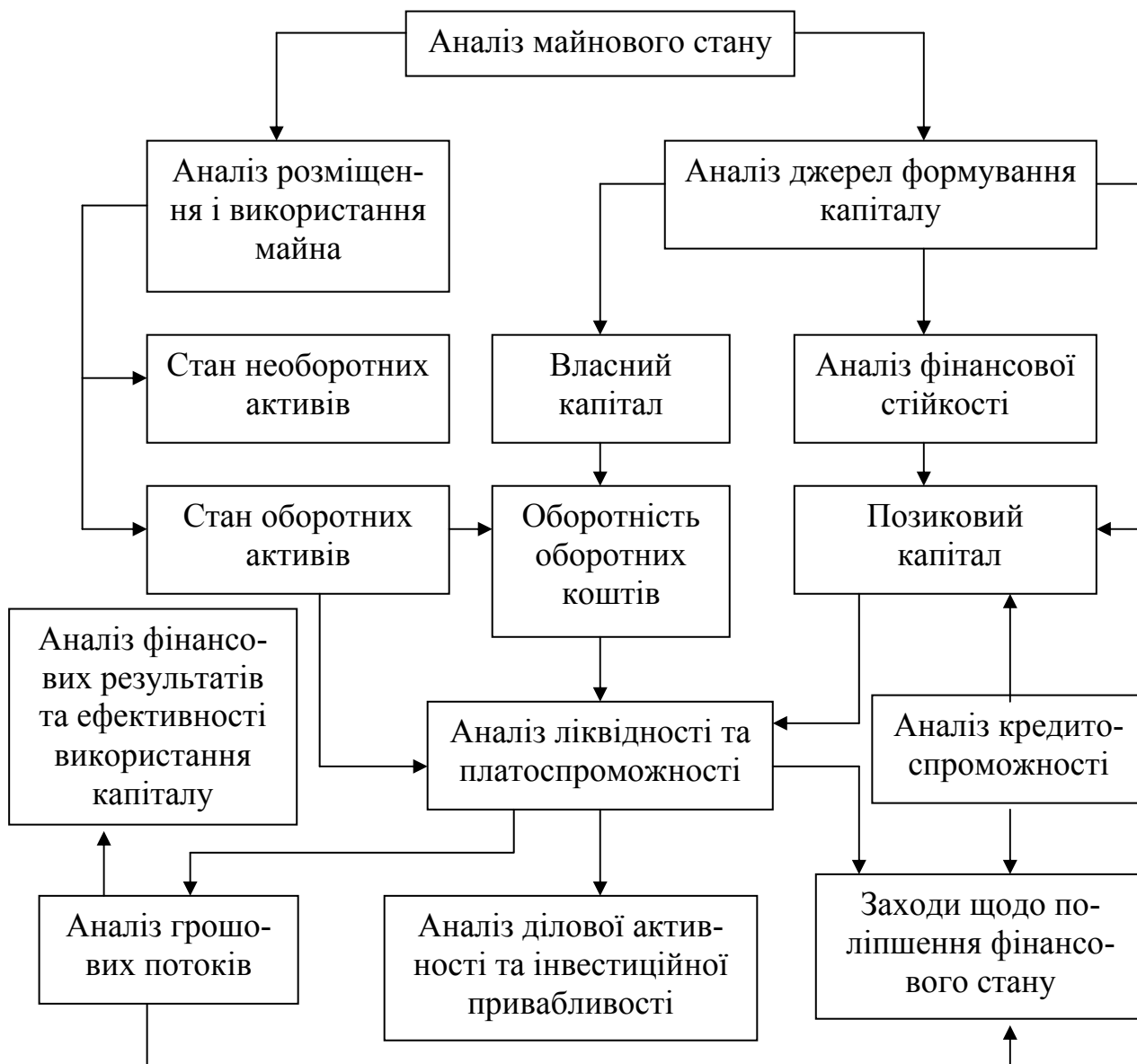

Рис. 1.2. Загальна модель аналізу фінансового стану підприємства

Послідовність аналізу фінансового стану підприємства включає такі етапи:

1. Збирання інформації та оцінювання її об'єктивності.
2. Проведення горизонтального і вертикального аналізу показників фінансової звітності.

3. Розрахунок і групування фінансово-економічних показників за основними напрямками аналізу фінансового стану.

4. Виявлення тенденцій зміни показників за період дослідження.

5. Встановлення взаємозв'язків між факторними і результативними показниками, інтерпретація результатів факторного аналізу.

6. Підготовка висновків щодо фінансового стану підприємства та його динаміки.

7. Виявлення «вузьких» місць і пошук резервів.

8. Розроблення рекомендацій щодо поліпшення фінансового стану підприємства.

В Україні на різних етапах розвитку вітчизняної економіки використовувалися такі основні *методики оцінювання фінансового стану підприємств*:

✓ Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій (затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій № 81 від 27.06.1997 р.);

✓ Рекомендації щодо визначення фінансового стану позичальників (затвержені постановою Правління НБУ № 323 від 29.09.1997 р.);

✓ Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій (затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій № 22 від 23.02.1998 р.);

✓ Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків (затверджене постановою Правління НБУ № 279 від 06.07.2000 р.);

✓ Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації (затверджене наказом Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України № 49/121 від 26.01.2001 р.);

✓ Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства (затвержені наказом Міністерства економіки України від № 14 від 19.01.2006 р., у редакції наказу Міністерства економіки України № 1361 від 26.10.2010 р.);

✓ Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями (затверджене постановою Правління НБУ № 23 від 25.01.2012 р.).

У ринковій економіці фінансовий стан підприємства – це, з одного боку, кінцеві результати його діяльності, а з іншого – характеристика його фінансової конкурентоспроможності, використання фінансових ресурсів, виконання зобов'язань перед державою та суб'єктами господарювання. Фінансовий стан може бути стійким, нестійким або кризовим залежно від рівня і динаміки визначеної системи показників.

Стійкий фінансовий стан передбачає здатність підприємства своє-

часно здійснювати платежі, фінансувати свою діяльність на розширеній основі, належний рівень фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, забезпеченість власними оборотними засобами та ефективно використання ресурсів.

Кризовий фінансовий стан підприємства характеризується нераціональним розміщенням і неефективним використанням ресурсів, низьким рівнем ліквідності та платоспроможності, наявністю прострочених сум кредиторської та дебіторської заборгованості, недостатньою фінансовою стійкістю у зв'язку з несприятливими тенденціями у виробництві та реалізації продукції.

Деталізація методики аналізу фінансового стану підприємства залежить від поставлених завдань, а також факторів інформаційного, часового, методичного, кадрового та програмного забезпечення.

У цілому аналіз фінансового стану підприємства поділяється на *два взаємопов'язані напрями (блоки)*:

- **експрес-аналіз** (попереднє оцінювання) фінансового стану;
- **деталізований** (поглиблений) аналіз фінансового стану.

Основна мета експрес-аналізу – достатньо просте, швидке та наочне оцінювання фінансового стану суб'єкта господарювання шляхом розрахунку й аналізу динаміки невеликої кількості найбільш важливих показників. Експрес-аналіз проводиться за даними фінансової звітності, а отже, орієнтований у першу чергу на зовнішніх користувачів (кредиторів, інвесторів, акціонерів, постачальників, покупців).

Експрес-аналіз здійснюється у три етапи:

⇒ *перший* – перевірка показників фінансової звітності за формальними та якісними ознаками (відповідність підсумків, узгодженість показників різних форм звітності);

⇒ *другий* – встановлення характеру змін у складі майна та джерел формування капіталу підприємства, які відбувалися за періоди, що аналізуються;

⇒ *третій* – розрахунок та оцінювання динаміки відносних показників (коефіцієнтів), які характеризують фінансовий стан підприємства.

Експрес-аналіз завершується висновком про стійкий, нестійкий (передкризовий) або кризовий фінансовий стан суб'єкта господарювання, а також про доцільність чи необхідність проведення поглибленого аналізу.

Деталізований аналіз – це більш детальна, комплексна характеристика фінансового стану і результатів діяльності підприємства у звітному періоді та в динаміці за системою різнопланових показників, встановлення факторів, які зумовили такий фінансовий стан, а також прогнозування перспективних параметрів розвитку підприємства. Поглиблений аналіз конкретизує, доповнює та розширює окремі напрями експрес-аналізу. При цьому ступінь деталізації залежить від потреб користувачів аналітичної інформації.

Таким чином, фінансовий стан є однією з найважливіших характеристик економічної діяльності підприємства, визначає його конкурентоспро-

можність і потенціал у діловому співробітництві, дає змогу оцінити гарантованість економічних інтересів самого підприємства та його партнерів у фінансових та інших відносинах.

1.3. Види фінансового аналізу

Розширена класифікація видів фінансового аналізу визначається наявністю різних ознак (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Класифікація видів фінансового аналізу

Зовнішній фінансовий аналіз проводиться з метою оцінювання та економічної діагностики фінансового стану підприємства за даними публі-

чної фінансової звітності. Зовнішній фінансовий аналіз здійснюють різноманітні зовнішні аналітики (наприклад, інвестори, комерційні банки, постачальники і замовники, фіскальна служба) для встановлення можливостей вигідного вкладання коштів у підприємницьку діяльність, оцінювання умов кредитування та визначення ступеня фінансового ризику, своєчасного проведення платежів, перевірки дотримання підприємством податкової дисципліни тощо.

Внутрішній фінансовий аналіз проводиться управлінським персоналом підприємства з використанням усіх доступних джерел інформації. Основний зміст цього аналізу – дослідження факторів формування показників фінансових результатів і рентабельності, безбитковості продукції, майнового стану, фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, ефективності використання власного капіталу з метою інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень у сфері фінансово-господарської діяльності підприємства.

Прогнозний (перспективний) аналіз забезпечує вирішення завдань стратегічного управління. За основними прогнозними показниками розвитку підприємства формується прогнозна фінансова звітність, на її основі визначається можливий фінансовий стан і, таким чином, обґрунтовуються управлінські рішення та планові завдання щодо фінансової перспективи підприємства.

Поточний (ретроспективний) аналіз проводиться за результатами здійснення фінансових операцій з метою контролю за виконанням планів, об'єктивного оцінювання фінансово-господарської діяльності підприємства, виявлення резервів. Ретроспективний аналіз поділяється на оперативний і підсумковий.

Оперативний (ситуаційний) аналіз проводиться відразу після здійснення фінансових операцій або зміни ситуації за короткі періоди часу (змину, робочий день, декаду). Його мета – своєчасно виявити недоліки та забезпечити оперативний вплив на діяльність підприємства.

Підсумковий аналіз проводиться за відповідний звітний період (місяць, квартал, рік) з метою всебічного вивчення результатів діяльності та комплексного оцінювання фінансового стану підприємства.

Повний фінансовий аналіз передбачає комплексне оцінювання фінансового стану підприємства за взаємопов'язаними напрямками.

Тематичний фінансовий аналіз досліджує фінансовий стан підприємства за окремим, найбільш важливим напрямом оцінювання.

Розглянемо основні характеристики зовнішнього і внутрішнього фінансового аналізу, якими є мета та об'єкти дослідження, інформаційне забезпечення, користувачі результатами аналізу та ін.

Зовнішній фінансовий аналіз проводять аналітики – сторонні для підприємства особи, які не мають доступу до внутрішньої інформаційної бази. Залежно від фінансової зацікавленості *зовнішні користувачі інформації* поділяються:

⇒ на користувачів з прямою фінансовою зацікавленістю: акціоне-

ри, потенційні інвестори, банки, що кредитують підприємство;

⇒ *користувачів з опосередкованою фінансовою зацікавленістю*: фіскальна служба, банки, що обслуговують підприємство, страхові компанії, біржі, постачальники, покупці, профспілки;

⇒ *користувачів без фінансової зацікавленості*: служба статистики, суди, аудиторські фірми.

Кожна група користувачів інформації ставить власні цілі під час проведення зовнішнього фінансового аналізу. Так, акціонери хочуть бути впевненими в надійності своїх вкладень у власний капітал підприємства, їх цікавить, чи стабільний його фінансовий стан та які перспективи збереження стабільності, вони зацікавлені у високій рентабельності підприємницької діяльності та прозорості дивідендної політики керівництва підприємства.

До цієї групи користувачів близькі власники облігацій, випущених підприємством, банки, що кредитують підприємство, та інші кредитори. Їх цікавить, як підприємство здатне своєчасно сплатити свої поточні зобов'язання, яка гарантія погашення ним довгострокових кредитів і сплати відповідних процентів у майбутньому.

Фіскальна служба держави за даними звітності отримує відомості про майновий стан підприємства та фінансові результати його діяльності (прибутки або збитки), про вплив окремих факторів на повноту і своєчасність сплати підприємством податків (зборів, обов'язкових платежів).

Ціла низка звітних та аналітичних показників у динаміці потрібна статистичній службі та різним відомствам, які вивчають тенденції розвитку окремих галузей національної економіки або економічний стан адміністративних одиниць.

Отже, відповідні інтереси зовнішніх користувачів аналітичної інформації визначають *основні завдання зовнішнього фінансового аналізу*:

- 1) аналіз майнового стану за даними бухгалтерського балансу;
- 2) оцінювання фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності підприємства;
- 3) аналіз фінансових результатів і рентабельності роботи підприємства;
- 4) аналіз ефективності використання капіталу;
- 5) дослідження динаміки дебіторської та кредиторської заборгованості;
- 6) узагальнення відомостей про зв'язки підприємства з постачальниками і споживачами продукції, банками, фінансовими ринками.

Внутрішній фінансовий аналіз проводиться управлінським персоналом підприємства, а користувачами його результатів є керівник підприємства, його заступники, працівники бухгалтерії, фінансово-економічного відділу, інших служб. Для власників і керівництва підприємства цей аналіз – вихідний елемент у формуванні фінансової та комерційної стратегії, що впливає на розвиток подій у майбутньому. Використання результатів внутрішнього аналізу дає змогу управлінському персоналу контролювати діяльність підприємства та своєчасно вносити необхідні зміни в його роботу.

Внутрішній фінансовий аналіз передбачає використання широкої інформаційної бази: фінансової, статистичної та оперативної звітності, даних управлінського бухгалтерського обліку, інших джерел. Відповідно розширюються і можливості аналізу, а його результати використовуються для планування, контролю та прогнозування фінансового стану підприємства.

Внутрішній аналіз фінансового стану підприємства вирішує такі завдання:

- 1) визначення забезпеченості запасів власними джерелами і кредитами, оцінювання доцільності отримання та перспектив повернення кредитів;
- 2) встановлення факторів, які впливають на співвідношення темпів зростання кредитних ресурсів та обсягів виробництва і реалізації продукції;
- 3) виявлення причин утворення дебіторської та кредиторської заборгованості;
- 4) характеристика майна і джерел формування капіталу;
- 5) оцінювання фінансової незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування;
- 6) аналіз ліквідності балансу та платоспроможності підприємства;
- 7) вивчення показників і факторів рентабельності;
- 8) розроблення системи заходів, спрямованих на мобілізацію внутрішніх резервів поліпшення фінансового стану підприємства.

Узагальнюючі порівняльні характеристики зовнішнього і внутрішнього фінансового аналізу наведено в табл. 1.1.

Отже, *особливостями зовнішнього фінансового аналізу є:*

- ✓ множинність суб'єктів аналізу та користувачів інформації про діяльність і фінансовий стан підприємства;
- ✓ різноманітність цілей та інтересів суб'єктів аналізу;
- ✓ використання в аналізі інформації переважно фінансової звітності підприємства;
- ✓ застосування різноманітних типових методик аналізу як наслідок попередньої особливості, можливість уніфікації змісту розрахунково-аналітичних процедур;
- ✓ розв'язання обмеженого кола завдань аналізу;
- ✓ максимально можлива відкритість результатів аналізу для зацікавлених користувачів інформації про діяльність підприємства.

Особливостями внутрішнього фінансового аналізу є:

- ✓ вузьке коло суб'єктів аналізу;
- ✓ спрямованість результатів аналізу на керівництво підприємства;
- ✓ використання різноманітних джерел інформації для проведення поглибленого аналізу;
- ✓ нерегламентація методик аналізу;
- ✓ комплексність аналізу, дослідження всіх сторін фінансово-господарської діяльності підприємства;
- ✓ поєднання функцій обліку, аналізу, планування та обґрунтування управлінських рішень;

**Порівняльні характеристики зовнішнього і внутрішнього
фінансового аналізу**

Порівняльна характеристика	Фінансовий аналіз	
	Зовнішній	Внутрішній
Мета аналізу	Оцінювання фінансового стану та економічна діагностика підприємства за даними фінансової звітності	Забезпечення планомірного надходження грошових коштів, оптимізація розмірів власного і позикового капіталу для створення умов ефективного функціонування підприємства
Об'єкт аналізу	Підприємство як цілісна одиниця	Підприємство як цілісна одиниця та його структурні підрозділи
Суб'єкти аналізу (користувачі інформації)	Внутрішні, зацікавлені, сторонні	Внутрішні
Джерела інформації	Форми фінансової звітності	Форми фінансової та статистичної звітності, дані управлінського обліку, інша оперативна економічна інформація підприємства
Рівень регламентації методики	Держава в особі відповідних органів управління (Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство фінансів, Національний банк, Державна служба статистики та ін.)	Підприємство
Періодичність аналізу	Періоди складання фінансової звітності (рік, квартал)	За необхідності для внутрішнього користування
Доступність результатів аналізу	Доступні у межах сторін, які зацікавлені в діяльності цього підприємства	Комерційна таємниця (доступні керівництву підприємства)

✓ проведення аналітичних досліджень у міру необхідності з урахуванням потреб управління;

✓ максимальна закритість результатів аналізу з метою збереження комерційної таємниці.

У цілому поділ аналізу фінансового стану на зовнішній і внутрішній є дещо умовним, оскільки внутрішній аналіз може розглядатись як продовження зовнішнього аналізу, і навпаки.

1.4. Метод фінансового аналізу

Термін «метод» (від грец. *methodos*) означає «шлях до чогось», тобто, якими способами, в якій послідовності потрібно досягати певної мети, розв'язувати ті чи інші завдання. Під *методом* у широкому розумінні мають на увазі сукупність взаємопов'язаних принципів, способів та прийомів дослідження.

Метод фінансового аналізу – це система теоретико-пізнавальних категорій, регулятивних принципів та наукового інструментарію дослідження фінансово-господарської діяльності підприємства. Ця система базується на *діалектичному методі пізнання*, згідно з яким усі явища, що досліджуються, розглядаються у взаємозв'язку, зміні та розвитку.

Метод фінансового аналізу забезпечує системне і комплексне дослідження, взаємопов'язане вивчення, оцінювання та використання інформації фінансового характеру з метою виявлення і практичної реалізації резервів поліпшення фінансового стану підприємства.

Категорії фінансового аналізу – це найбільш загальні, ключові поняття науки, наприклад: модель, результативний показник, фактор, активи, власний капітал, зобов'язання, фінансовий результат, платоспроможність, ліквідність, грошовий потік і т. ін. Зміст категорій фінансового аналізу розкривається у відповідних темах навчального посібника.

Принципи фінансового аналізу – це вимоги до його проведення, основними з яких є науковість, достовірність, комплексність, оперативність, періодичність, адресність.

Принцип науковості вимагає чіткого визначення мети і завдань аналізу, а також використання у процесі досліджень науково обґрунтованих методичних способів і прийомів.

Принцип достовірності (або *об'єктивності*) передбачає використання вірогідної інформації, відсутність арифметичних помилок у розрахунках, правильне застосування методик обчислення показників та проведення їх факторного аналізу.

Принцип комплексності (або *системності*) виявляється у комплексному вивченні різнобічних зв'язків у діяльності підприємства й урахуванні всіх взаємопов'язаних факторів.

Принцип оперативності дає можливість своєчасно оцінювати минулі, теперішні чи майбутні події, обґрунтовувати відповідні управлінські рішення, вживати необхідні заходи для виправлення ситуації.

Принцип періодичності має на увазі необхідність систематичного проведення аналізу за відповідні звітні періоди (та упродовж них) із метою створення цілісного уявлення про динаміку господарських і фінансових процесів на підприємстві.

Принцип адресності передбачає доведення результатів аналізу до відповідних виконавців, що забезпечує логічну завершеність та ефективність аналітичних досліджень.

Найважливішим елементом методу фінансового аналізу є його *нау-*

ковий інструментарій, тобто сукупність *методичних способів і прийомів* дослідження фінансово-господарської діяльності підприємства.

Наразі немає уніфікованої класифікації методичних способів і прийомів економічного аналізу в цілому та фінансового аналізу зокрема. Найчастіше використовують класифікації, де на першому рівні виокремлюються неформалізовані та формалізовані методи.

Неформалізовані (логічні) способи і прийоми аналізу ґрунтуються на описуванні аналітичних процедур на логічному рівні, а не на жорстких аналітичних взаємозв'язках і залежностях. Ці методи характеризуються певним суб'єктивізмом, оскільки спираються на знання, досвід та інтуїцію аналітика. Прикладами неформалізованих методів є індукція і дедукція, евристичні прийоми (мозкового штурму, експертних оцінок, прийом Дельфі, асоціацій та аналогій, сценаріїв, ділові ігри та ін.), теорії катастроф (програми вивчення і прогнозування нестійких економічних систем).

Комплексне і взаємопов'язане вивчення показників у фінансовому аналізі здійснюється за допомогою *формалізованих (кількісних) методів* дослідження, побудованих на жорстко формалізованих аналітичних залежностях між показниками, що надають числову характеристику фінансово-економічних явищ і процесів. Вони поділяються на декілька груп.

1. *Традиційні економіко-статистичні способи і прийоми* використовуються для початкового аналітичного оброблення інформації: порівняння, середні величини, відносні величини, ряди динаміки, групування, індекси, табличний метод, графічний метод, балансовий метод та ін.

2. *Способи детермінованого факторного аналізу* використовуються, коли є функціональна залежність між факторними і результативними показниками: способи елімінування (ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, відносних різниць, індексний), пропорційного ділення і часткової участі, інтегральний, логарифмування, методи фінансових обчислень (простих і складних відсотків, дисконтування).

3. *Математико-статистичні методи вивчення зв'язків (стохастичного факторного аналізу)* використовуються для вивчення зв'язків, коли є ймовірнісна залежність між факторними і результативними показниками: дисперсійний аналіз, кореляційно-регресійний аналіз, коваріаційний аналіз, компонентний аналіз.

4. *Методи оптимізації показників (економіко-математичні методи)* потребують використання комп'ютерних технологій і програм, наприклад: лінійне програмування, методи дослідження операцій, теорія ігор, теорія масового обслуговування, теорія графів.

Практика оцінювання фінансового стану підприємств опрацювала *основні прийоми аналізу інформації, що міститься у фінансовій звітності*, до яких належать:

1) *горизонтальний (часовий) аналіз* – дослідження динаміки показників з розрахунком абсолютних і відносних змін (наприклад, у балансі (звіті про фінансовий стан) – порівняння показників на кінець періоду з показниками на початок періоду; у звіті про фінансові результати (звіті про

сукупний дохід) – порівняння показників звітного періоду з показниками попереднього періоду);

2) **вертикальний (структурний) аналіз** – визначення структури фінансово-економічних показників, тобто частки окремих статей звітності у загальному підсумковому показнику (наприклад, структура активів, пасивів, доходів, фінансових результатів, операційних витрат і т. ін). Перевагою вертикального аналізу є можливість зіставлення структурних показників підприємств, які істотно відрізняються величиною абсолютних показників, а також порівняння вираженої у відсотках структури показників одного звітного періоду з іншими періодами незалежно від зміни їх розмірів;

3) **трендовий аналіз** – порівняння показників звітності за інформацією декількох періодів для визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показників. Це дає змогу здійснювати екстраполяцію (прогнозування) найважливіших фінансово-економічних показників на наступні періоди, а отже, проводити перспективний аналіз фінансового стану;

4) **аналіз відносних показників (коефіцієнтів)** – розрахунок відношень між окремими позиціями однієї або різних форм звітності, визначення взаємозв'язків між показниками;

5) **порівняльний аналіз** – внутрішньогосподарський порівняльний аналіз зведених показників консолідованої звітності материнського підприємства та показників звітності його дочірніх підприємств (філій), а також міжгосподарський аналіз для порівняння показників певного підприємства із середньогалузевими показниками, показниками підприємств-конкурентів, передових підприємств, закордонних підприємств тощо;

6) **факторний аналіз** проводиться для визначення впливу факторних показників на зміну результативних показників за допомогою моделювання детермінованих і стохастичних факторних систем;

7) **маржинальний аналіз** – метод оцінювання й обґрунтування управлінських рішень у бізнесі на основі поділу витрат на змінні та постійні, дослідження причинно-наслідкових зв'язків між обсягом продажу, собівартістю та прибутком.

Особливе значення у фінансовому аналізі відіграють відносні показники. Існує декілька сотень різноманітних *фінансово-економічних коефіцієнтів*, які визначаються за даними фінансової звітності. *Аналіз коефіцієнтів* дає можливість провести порівняння фактичних показників звітного періоду:

- з аналогічними показниками попередніх періодів для вивчення тенденцій зміни фінансового стану підприємства;

- аналогічними показниками інших підприємств для виявлення конкурентних можливостей підприємства;

- теоретично обґрунтованими або одержаними в результаті експертного опитування величинами, що характеризують оптимальні або критичні значення відносних показників.

Необхідність широкого використання аналітичних коефіцієнтів зумовлюється:

- ◆ стандартністю подання вихідної інформації (форми фінансової звітності);
- ◆ прагненням мінімізувати вплив інфляційного чинника;
- ◆ можливістю порівняння відносних показників у часі та просторі;
- ◆ автоматизацією розрахунків за допомогою комп'ютерних програм.

Таким чином, у процесі проведення фінансового аналізу використовуються різноманітні методи, способи та прийоми. Їх кількість і широта застосування визначаються у кожному конкретному випадку залежно від мети і завдань аналітичного дослідження.

1.5. Система інформаційного забезпечення фінансового аналізу

Результативність фінансового аналізу залежить від повноти виконання таких умов:

- володіння методикою оцінювання фінансового стану та ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства;
- достатність та якість відповідного інформаційного забезпечення;
- наявність кваліфікованих фахівців-аналітиків, які здатні на практиці реалізувати існуючі методики.

Щоб підвищити ефективність діяльності суб'єктів господарювання, необхідно мати відповідний рівень інформаційного забезпечення. Це стосується як змісту інформації, так і технологій її отримання й оброблення.

Інформація (від лат. *informatio* – пояснення, викладення, повідомлення) – це сукупність корисних упорядкованих відомостей про процеси та явища зовнішнього світу, що є об'єктом збирання, реєстрації, зберігання, передавання та перетворення.

Інформація є головним елементом будь-якої з функцій управління. Володіння повною, достовірною, актуальною та оперативною інформацією забезпечує прийняття ефективних управлінських рішень, уможлиблює отримання ринкових переваг, знижує фінансовий ризик.

Розрізняють два поняття:

- *дані* (у розумінні *вихідної інформації*), що отримують у результаті фіксації тим чи іншим способом змін у господарських явищах і процесах;
- *інформація* (у розумінні *результативної інформації*), що накопичується шляхом відповідного оброблення даних.

У фінансовому аналізі використовується передусім економічна інформація, що є різновидом управлінської інформації. Залежно від поставлених цілей і завдань впливу на об'єкт управління економічна інформація класифікується за певними ознаками (табл. 1.2).

За стадіями управління (функціональним призначенням) розрізняють інформацію нормативну, планову, облікову, аналітичну та прогнозну. Нормативна інформація поділяється на нормативно-правову і нормативно-довідкову. До нормативно-правової належать документи органів законода-

Класифікація економічної інформації

Класифікаційна ознака	Вид інформації
За стадіями управління (функціональним призначенням)	- нормативна - планова - облікова - аналітична - прогнозна
За місцем утворення	- внутрішня - зовнішня
За стабільністю	- постійна - умовно-постійна - змінна
За насиченістю (достатністю)	- достатня - недостатня - надлишкова
За ступенем опрацювання (стадіями перетворення)	- вхідна - вихідна (проміжна і результативна)
За ознакою (змістом)	- кількісна - якісна
За рівнем доступності	- відкрита (публічна) - конфіденційна (таємна)
За обсягом необхідних відомостей для прийняття управлінських рішень	- комплексна - тематична
За відношенням до періоду прийняття управлінських рішень	- попередня - оперативна - підсумкова
За відношенням до об'єкта дослідження	- основна - допоміжна
За періодичністю надходження	- регулярна - епізодична
За способом фіксації	- усна - документальна (на паперових і електронних носіях)
За формою представлення	- текстова - таблична - графічна

вчої та виконавчої влади (закони, укази, постанови, розпорядження), що регулюють економічну діяльність підприємства. Нормативно-довідкова інформація – це норми і нормативи, що встановлюються керівництвом підприємства. Планова інформація пов'язана з функцією планування (стратегічного, поточного, оперативного), облікова – з управлінським і фінансовим обліком, аналітична – з функцією економічного аналізу, прогнозна – із прогнозуванням фінансово-господарської діяльності.

За місцем утворення інформація поділяється на внутрішню і зовніш-

ню. Внутрішня інформація – це сукупність даних, які утворюються на самому підприємстві та характеризують його діяльність. Зовнішня інформація виникає за межами підприємства, надходить ззовні та безпосередньо стосується предмета, що досліджується.

За стабільністю аналітична інформація поділяється на постійну, умовно-постійну та змінну. До постійної належить інформація, що не змінюється (наприклад, звітні дані); умовно-постійна інформація зберігає свої значення протягом тривалого періоду (наприклад, норми і нормативи); змінна – характеризується частою зміною значень (наприклад, відомості про витрачання сировини, нарахування заробітної плати).

За насиченістю аналітична інформація буває достатньою, недостатньою або надлишковою. Достатня інформація забезпечує розв'язання певних завдань у повному обсязі. Недостатність інформації унеможлиблює вирішення поставлених завдань. Надлишкова інформація містить зайві дані, які або зовсім не використовуються, або виконують дублюючі функції.

За ступенем опрацювання (стадіями перетворення) економічна інформація поділяється на вхідну і вихідну. Вхідна інформація – основа для наступного оброблення даних, вона реєструється у місці її виникнення (зберігання) та є найбільш детальною. Вихідна інформація – результат оброблення вхідних даних, вона поділяється на проміжну (що підлягає відповідному опрацюванню) та результативну.

Для фінансового аналізу особливе значення має поділ інформації на *відкриту* і *конфіденційну*. Інформація, що міститься у фінансовій та статистичній звітності, виходить за межі підприємства, а отже, є відкритою (публічною). Інша інформація, що розробляється і використовується виключно в межах підприємства, становить його комерційну таємницю.

Під *комерційною таємницею* мають на увазі відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансами та іншою діяльністю, що не є державною таємницею, розголошення (передача, витік) яких може завдати шкоди інтересам підприємства.

Інформаційна база фінансового аналізу формується з урахуванням основних ***вимог до інформації***, що використовується в аналітичних дослідженнях.

1. *Аналітичність* – інформація має відповідати потребам аналізу, тобто забезпечувати надходження даних саме про ті напрями діяльності та з тією деталізацією, що необхідна для всебічного вивчення фінансово-економічних явищ і процесів.

2. *Об'єктивність (достовірність)* – інформація має відповідати дійсності, відображати реальний стан економіки підприємства.

3. *Оперативність (своєчасність)* – потрібна для проведення аналізу інформація має надходити до аналітика якомога швидше, що забезпечить можливість своєчасного реагування на перебіг господарських процесів та їх результати.

4. *Раціональність* передбачає, з одного боку, відсутність зайвих даних, а з іншого – їх повноту, достатність та різнобічність.

5. *Зіставність (порівнюваність)* забезпечує зацікавлених користувачів можливістю порівняти інформацію у часі та просторі.

6. *Єдність* – дані можуть надходити з різних джерел, тому необхідно усунути можливу їх відмінність, а також дублювання джерел інформації.

7. *Нейтральність* передбачає відсутність в інформації суб'єктивних оцінок, адже вона не повинна надаватися вибірково з метою впливу на рішення користувачів.

8. *Ефективність* – система інформації має передбачати мінімум витрат на її збирання, зберігання та використання, одночасно забезпечуючи всі потреби аналізу й управління.

Водночас слід забезпечити дотримання таких вимог, як комплексність інформації, її формування за єдиними ознаками, можливість групування та комп'ютерного оброблення, доступність для сприйняття, охайність і привабливість відображення тощо.

Інформаційне забезпечення – це динамічна система інформації та способів її опрацювання, що дає змогу вивчити реальний стан об'єкта дослідження з метою обґрунтування управлінських рішень.

Інформаційне забезпечення фінансового аналізу є невід'ємною складовою загальної системи інформаційного забезпечення управління підприємством. *Призначення інформаційного забезпечення фінансового аналізу* – фіксування у документах даних, збирання, передавання, оброблення, зберігання та трансформація інформації про операційну, фінансову та інвестиційну діяльність підприємства, його фінансовий стан.

За структурою інформаційне забезпечення фінансового аналізу включає два елементи: *інформаційну базу та процеси перетворення даних*. Інформаційне забезпечення фінансового аналізу, разом із кадровим, методичним та програмним, створює необхідні умови для його проведення.

Для фінансового аналізу використовують різноманітні *джерела інформації*, вибір яких залежить від періоду дослідження, мети і завдань аналізу, його методичного забезпечення. Джерела даних, які залучаються для проведення фінансового аналізу, поділяють на нормативно-планові, облікові та позаоблікові.

До *нормативно-планових джерел* належать усі види планів, які розробляються на підприємстві (перспективні, поточні, оперативні, бізнес-плани, плани-графіки, платіжні календарі), а також нормативні матеріали, кошториси, проектні завдання і т. ін.

Джерела інформації облікового характеру – це документи бухгалтерського, статистичного та оперативного обліку, всі види звітності, а також первинна облікова документація.

Позаоблікові джерела інформації – це документи, що регулюють господарську діяльність, а також дані, що характеризують зміни зовнішнього середовища функціонування підприємства. До них належать:

1) офіційні документи, якими підприємство зобов'язане користуватися у своїй діяльності: закони України, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів; накази міністерств та інших органів державної виконав-

чої влади; накази і розпорядження керівництва підприємства, рішення ради директорів, зборів акціонерів і т. ін.;

2) матеріали, акти та висновки внутрішнього і зовнішнього аудиту, внутрішньо- і позавідомчих ревізій, перевірок фіскальної служби та державної фінансової інспекції, професійних консалтингових фірм;

3) господарсько-правові документи: договори, угоди, судові рішення, реклаमाції;

4) науково-технічна інформація: технічна і технологічна документація, звіти за результатами науково-дослідної роботи і т. ін.;

5) інформація про ділових партнерів підприємства – постачальників і покупців: дані про постачальників необхідні для прогнозування їх надійності та цінової політики, відомості про покупців – для характеристики їх поточної та довгострокової платоспроможності;

6) інформація про основних конкурентів, яку взято з різноманітних джерел: Інтернету, телебачення, періодичних видань, інформаційних бюлетенів тощо;

7) інформація про стан ринків матеріальних ресурсів (обсяги ринків, рівень і динаміка цін на окремі види ресурсів), ринків капіталу (ставки рефінансування, офіційні курси іноземних валют, ставки комерційних банків за кредитами і депозитами), фондових ринків (ціни попиту і пропозиції на цінні папери, обсяги і ціни угод із фондових інструментів, зведений індекс динаміки цін на фондовому ринку);

8) дані Державної служби статистики про рівень і динаміку макроекономічних показників країни (валовий внутрішній продукт, обсяги промислового виробництва, сальдо експорту-імпорту, інфляція тощо).

Комплексне використання різноманітних джерел інформації у фінансовому аналізі дає змогу всебічно вивчити всі сторони фінансово-господарської діяльності та повніше виявити резерви поліпшення фінансового стану підприємства.

Підготовка інформаційної бази для проведення фінансового аналізу передбачає перевірку інформації за формою і змістом.

Перевірка інформації за формою встановлює:

⇒ дотримання правил складання й оформлення звітності з погляду наявності необхідних реквізитів (включаючи підписи відповідальних осіб);

⇒ правильність арифметичних розрахунків і підсумків у формах звітності та інших джерелах інформації;

⇒ узгодженість показників різних форм звітності;

⇒ відповідність показників, перенесених з інших документів і звітності попередніх періодів;

⇒ дотримання балансової залежності показників.

Під час перевірки інформації за формою користуються засобами логічного й арифметичного контролю. *Логічний контроль* визначає наявність помилок, а *арифметичний (технічний)* – встановлює їх кількісний розмір.

Перевірка інформації за змістом встановлює, наскільки показники відповідають фактичному стану справ на підприємстві. Висновок про від-

повідність інформації даним бухгалтерського обліку формулюється за результатами ревізії або аудиту.

Можливі помилки, що встановлені в процесі перевірки інформації, можуть бути наслідком недосконалої первинної реєстрації або наступного неточного оброблення даних. При цьому розрізняють *випадкові* та *систематичні помилки*. Небезпечними є саме систематичні помилки, що бувають несвідомими і свідомими. Останні виникають унаслідок зловмисного перекручування даних із метою заниження фінансових результатів, ухилення від оподаткування тощо.

Отже, достовірні джерела інформації – необхідна умова об'єктивності та високої якості аналітичної роботи, оскільки забезпечують доказову силу висновків, сформульованих за результатами фінансового аналізу.

1.6. Використання інформації фінансової звітності у фінансовому аналізі

Сучасний розвиток фінансового аналізу значною мірою зумовлений змінами інформаційної моделі економіки під впливом реформування національної системи рахівництва, впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, звітності та аудиту.

Головним джерелом інформації для проведення фінансового аналізу є *звітність підприємств*. **Звітність** – це система показників, які характеризують результати діяльності підприємства за звітний період. Звітність, яка використовується для потреб аналізу, класифікується за кількома ознаками (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Класифікація звітності підприємств

Класифікаційна ознака	Вид звітності
А	Б
За джерелами складання	- бухгалтерська (в тому числі фінансова) - статистична - податкова
За строками подання	- поточна (оперативна): тижнева, декадна, за місяць - квартальна - річна
За ступенем узагальнення інформації	- первинна: подається підприємствами - зведена: подається міністерствами, відомствами та базується на первинній
За охопленням видів діяльності підприємства	- звітність, яка включає всі види діяльності - звітність, яка включає один вид діяльності (виробництво, торгівлю тощо)
За поширенням на галузі економіки	- типова - галузева

А	Б
За характером користувачів інформації, що міститься у звітності	- внутрішня: використовується головним чином для потреб управління підприємством - зовнішня: подається до державних органів управління, інвесторам, засновникам тощо
За способом подання звітності	- на паперових носіях - електронна

У процесі проведення фінансового аналізу (особливо під час оцінювання фінансового стану підприємства) широко використовують дані *фінансової звітності*, що має такі якісні характеристики: зрозумілість та адекватність тлумачення, достовірність, зіставність, доречність.

Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (№ 996-XIV від 16.07.1999 р., зі змінами) [8] та Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (НП(С)БО 1) (затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р., із змінами) [24] визначають:

- мету фінансової звітності;
- склад та елементи фінансової звітності;
- якісні характеристики фінансової звітності;
- принципи підготовки фінансової звітності;
- вимоги до розкриття інформації у фінансовій звітності.

За НП(С)БО 1 **бухгалтерська звітність** – звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів. **Фінансова звітність** – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. **Метою складання** фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства.

Користувачі звітності – фізичні та юридичні особи, що потребують інформації про діяльність підприємства для прийняття рішень: власники, керівництво підприємства, інвестори, працівники, комерційні банки, постачальники та інші кредитори, замовники, органи державного управління. Вони використовують фінансову звітність для задоволення таких інформаційних потреб:

- *власники*: оцінювання здатності підприємства збільшувати власний капітал і виплати дивідендів;
- *керівництво підприємства*: визначення стратегії й тактики бізнесу, головних напрямів розвитку підприємства, його сильних і слабких сторін, здійснення ефективного контролю за діяльністю підприємства;
- *інвестори*: оцінювання ризику, пов'язаного з інвестиціями й одержанням доходів від інвестицій;
- *працівники*: оцінювання стабільності та прибутковості діяльності

підприємства, його здатності виконувати зобов'язання з оплати праці та формування соціальних фондів;

- *комерційні банки*: визначення того, наскільки своєчасно та в повному обсязі будуть сплачені кредити і проценти;

- *постачальники та інші кредитори* – одержання інформації, що дасть змогу визначити здатність підприємства виконувати платіжні зобов'язання;

- *замовники (покупці)*: отримання інформації щодо безперервності діяльності підприємства, особливо, коли вони мають довгострокові угоди з підприємством або залежать від нього;

- *органи державного управління*: визначення податкової політики та використання інформації фінансової звітності як основи формування даних про валовий внутрішній продукт та інші макроекономічні показники.

За НП(С)БО 1 **фінансова звітність підприємств** усіх форм власності (крім банків та бюджетних установ) складається (додатки А, Б):

- з форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»;

- форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»;

- форми № 3 (З-н) «Звіт про рух грошових коштів»;

- форми № 4 «Звіт про власний капітал»;

- приміток до фінансової звітності.

Для суб'єктів малого підприємництва та представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності національними положеннями (стандартами) встановлена скорочена за показниками фінансова звітність у складі балансу (форми № 1-м, 1-мс) і звіту про фінансові результати (форми № 2-м, 2-мс), форма і порядок складання яких визначаються П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва». Форми фінансової звітності бюджетних установ встановлюються Міністерством фінансів України, а форми фінансової звітності банків – Національним банком України за погодженням із Державною службою статистики України.

Форма і склад статей фінансової звітності визначаються НП(С)БО 1 і наводяться у додатках 1 і 2 до нього. *Стаття* – елемент фінансового звіту, який відповідає критеріям, установленим НП(С)БО 1. Підприємства можуть не наводити статті, за якими відсутня інформація до розкриття (крім випадків, якщо така інформація була в попередньому звітному періоді), а також додавати статті із збереженням їх назви і коду рядка з переліку додаткових статей фінансової звітності, наведених у додатку 3 до НП(С)БО 1, у разі якщо стаття відповідає таким критеріям:

- інформація є суттєвою (*суттєва інформація* – інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності);

- оцінка статті може бути достовірно визначена.

До фінансової звітності включаються показники діяльності філій, представництв, відділень та інших відособлених підрозділів підприємства. *Консолідована фінансова звітність* – звітність, яка відображає фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства та його

дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці. Відповідно до П(С)БО 20 консолідовану фінансову звітність подає материнське підприємство.

Розглянемо *якісні характеристики фінансової звітності*.

Інформація, яка надається у фінансовій звітності, має бути дохідлива і зрозуміла її користувачами за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації.

Фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити і скоригувати їхні оцінки, зроблені в минулому.

Фінансова звітність повинна бути достовірною. Інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною, якщо вона не містить помилок і перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності.

Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати:

- фінансові звіти підприємства за різні періоди;
- фінансові звіти різних підприємств.

Фінансова звітність підприємства формується з дотриманням таких **принципів**:

➤ *автономності підприємства*, за яким кожне підприємство розглядається як юридична особа, що відокремлена від її власників; тому особисте майно і зобов'язання власників не повинні відображатись у фінансовій звітності підприємства;

➤ *безперервності діяльності*, що передбачає оцінку активів і зобов'язань підприємства, виходячи з припущення, що його діяльність триватиме далі;

➤ *періодичності*, що припускає розподіл діяльності підприємства на певні періоди з метою складання фінансової звітності;

➤ *історичної (фактичної) собівартості*, що визначає пріоритет оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання;

➤ *нарахування та відповідності доходів і витрат*, за яким для визначення фінансового результату звітного періоду слід порівняти доходи звітного періоду з витратами, які були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в обліку і звітності у момент їх виникнення, незалежно від часу надходження і сплати грошей;

➤ *повного висвітлення*, згідно з яким фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій і подій, яка може вплинути на рішення, що приймаються на її основі;

➤ *послідовності*, який передбачає постійне (із року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики повинна бути обґрунтована і розкрита у фінансовій звітності;

➤ *обачності*, згідно з яким методи оцінки, що застосовуються у бухгалтерському обліку, повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;

➤ *превалювання сутності над формою*, за яким операції повинні обліковуватися відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми;

➤ *єдиного грошового вимірника*, який передбачає вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці.

Під час складання фінансової звітності необхідно узгодити наведені принципи так, щоб досягти належних якісних характеристик фінансової звітності.

Інформація про підприємство, яка підлягає розкриттю у фінансовій звітності, включає:

- ◆ назву, організаційно-правову форму та місцезнаходження підприємства (країну, де зареєстроване підприємство, адресу його офісу);
- ◆ короткий опис основної діяльності підприємства;
- ◆ назву материнської (холдингової) компанії підприємства;
- ◆ середню кількість працівників підприємства протягом звітного періоду;
- ◆ дату затвердження фінансової звітності;
- ◆ повідомлення про складання фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності.

Кожний фінансовий звіт повинен містити дату, станом на яку наведені його показники, або період, який він охоплює. Баланс підприємства складається на кінець останнього дня звітного періоду. *Проміжна (місячна, квартальна) звітність*, яка охоплює певний період, складається наростаючим підсумком з початку звітного року.

Форми фінансової звітності відображають різні аспекти господарських операцій і подій за звітний період, відповідну інформацію попереднього періоду, розкриття облікової політики та її змін, що робить можливим ретроспективний аналіз результатів фінансово-господарської діяльності підприємства та їх прогнозування (табл. 1.4).

Баланс (Звіт про фінансовий стан) – звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання та власний капітал. За формою баланс є таблицею, що складається з двох частин: активу і пасиву. В активі балансу відображаються дані про розміщення і стан майна, а в пасиві – показники, що характеризують джерела формування капіталу. Підсумок активу балансу дорівнює сумі зобов'язань і власного капіталу. *Метою складання балансу* є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на звітну дату.

За даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» оцінюються:

- склад і структура активів (необоротних активів, оборотних активів, запасів, дебіторської заборгованості та ін.);
- склад і структура пасивів (власного капіталу, довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень, поточної кредиторської заборгованос-

**Напрями використання форм фінансової звітності
як інформаційних джерел аналізу**

Форма фінансової звітності	Інформаційні дані	Напрями використання інформації для потреб аналізу
Баланс (Звіт про фінансовий стан) (форма № 1)	Економічні ресурси, що контролюються підприємством, і джерела їх формування	Горизонтальний і вертикальний аналіз; оцінювання фінансового стану підприємства із застосуванням коефіцієнтів (структури ресурсів, фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності)
Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (форма № 2)	Доходи, витрати, фінансові результати та сукупний дохід	Аналіз структури та динаміки доходів і витрат, прибутковості діяльності, ділової активності підприємства
Звіт про рух грошових коштів (форма № 3 (З-н))	Грошові кошти (генерування і використання)	Аналіз грошових потоків у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності
Звіт про власний капітал (форма № 4)	Величина і зміни в складі власного капіталу протягом звітного періоду	Оцінювання і прогнозування змін у структурі власного капіталу
Примітки до річної фінансової звітності (форма № 5)	Облікова політика; інформація, що потребує уточнення відповідно до вимог НП(С)БО; деталізація статей звітності з метою забезпечення її зрозумілості	Різні напрями деталізованого аналізу фінансового стану, виявлення причин його зміни

ті та ін.);

- наявність власних оборотних коштів;
- показники фінансової стійкості;
- стан ліквідності балансу;
- платоспроможність підприємства за системою відносних показників;
- показники оборотності різних видів майна та джерел формування капіталу, рентабельності активів і власного капіталу із залученням даних форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)».

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) – звіт про доходи, витрати, фінансові результати та сукупний дохід. *Метою складання звіту про фінансові результати є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки та сукупний дохід підприємства за звітний період.*

За даними форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» визначаються й аналізуються у динаміці:

- склад і структура доходів підприємства;
- склад і структура витрат підприємства;
- склад і структура сукупного доходу підприємства;
- абсолютні показники фінансових результатів від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності;
- відносні показники ефективності діяльності – показники рентабельності;
- показники оборотності різних видів майна та джерел формування капіталу підприємства із залученням даних форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)».

Звіт про рух грошових коштів – звіт, який відображає надходження і вибуття грошових коштів протягом звітного періоду у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Під час складання фінансової звітності підприємства можуть обрати спосіб складання звіту про рух грошових коштів за прямим (форма № 3) або непрямим (форма № 3-н) методом із застосуванням відповідної форми звіту. Підприємство розгорнуто наводить суми надходжень і видатків, що виникають у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності протягом звітного періоду. *Метою складання звіту про рух грошових коштів* є надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої та неупередженої інформації про зміни, що відбулися у грошових коштах підприємства та їх еквівалентах за звітний період.

Звіт про власний капітал – звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. *Метою складання звіту про власний капітал* є надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої та неупередженої інформації про зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. Для забезпечення порівняльного аналізу інформації до річного звіту про власний капітал підприємства додають звіт про власний капітал за попередній рік.

Примітки до річної фінансової звітності – сукупність показників і пояснень, які забезпечують деталізацію й обґрунтованість статей фінансової звітності, а також інша інформація, розкриття якої передбачено відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності.

Наприклад, П(С)БО 29 «Фінансова звітність за сегментами» визначає методологічні засади формування інформації про доходи, витрати, фінансові результати, активи і зобов'язання звітних сегментів та її розкриття у фінансовій звітності. Інформація про звітні сегменти (господарські та географічні) наводиться у Додатку до приміток до річної фінансової звітності «Інформація за сегментами» (форма № 6).

Фінансова звітність є комплексом показників, яким притаманний логічний та інформаційний взаємозв'язки. Уніфікованість даних фінансової звітності дає змогу:

➤ за однаковими формулами визначати сукупність фінансово-аналітичних показників вітчизняних підприємств та іноземних підприємств – бізнес-партнерів;

➤ за однаковими формулами (тестами) визначати кредитні рейтинги й імовірність банкрутства вітчизняних та іноземних підприємств;

➤ за однаковими формулами розраховувати узагальнювальні показники фінансового стану вітчизняних та іноземних підприємств для визначення їх інвестиційної привабливості;

➤ створювати програмні продукти з фінансового аналізу.

Перевагами показників фінансової звітності є також нормативно визначена регулярність інформації та високий ступінь її надійності, оскільки фінансова звітність орієнтована на зовнішніх користувачів, є публічною та підлягає зовнішньому аудиту.

Інформація обов'язкових форм державної статистичної звітності, що затверджуються Державною службою статистики України, також широко використовується для аналізу фінансового стану підприємств різних галузей народного господарства, дослідження кількісних залежностей фінансово-економічних показників на макрорівні.

Зокрема, сільськогосподарські підприємства складають річну *форму № 50-сг* «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств», з якої для фінансового аналізу використовують такі дані:

- реалізацію продукції (робіт, послуг) у фізичній масі, виробничу собівартість, повну собівартість, чистий дохід (виручку) від реалізації;

- структуру виробничої собівартості за видами сільськогосподарської продукції;

- елементи витрат на виробництво продукції рослинництва, тваринництва.

Інформація форм державної статистичної звітності дає змогу провести поглиблений аналіз факторів формування доходів, витрат і фінансових результатів у цілому по підприємству, за галузями та видами продукції.

Запитання для перевірки знань

1. Яке місце займає фінансовий аналіз у загальносистемному економічному аналізі?
2. У чому полягає зміст фінансового аналізу як функції управління, інформаційної системи та методу дослідження?
3. Що є предметом фінансового аналізу?
4. Що належить до об'єктів фінансового аналізу? Назвіть суб'єкти фінансового аналізу.
5. Що є комплексною метою фінансового аналізу?
6. Які завдання вирішує фінансовий аналіз?
7. Вирішенню яких стратегічних завдань сприяє фінансовий аналіз?
8. Що таке фінансовий стан підприємства? Якою є головна мета його

- аналізу?
9. Які завдання дає змогу вирішувати аналіз фінансового стану підприємства?
 10. Що таке загальна модель аналізу фінансового стану підприємства?
 11. Які дії включає послідовність аналізу фінансового стану підприємства?
 12. Які нормативні методики оцінювання фінансового стану підприємств використовуються в Україні?
 13. У чому полягає основна мета експрес-аналізу фінансового стану? В якій послідовності він проводиться?
 14. Що таке деталізований аналіз фінансового стану?
 15. Як класифікуються види фінансового аналізу за різними ознаками?
 16. У чому полягає основний зміст зовнішнього і внутрішнього фінансового аналізу?
 17. Як поділяються зовнішні користувачі інформації? Які цілі вони ставлять під час проведення аналізу фінансового стану підприємств?
 18. Якими є основні завдання зовнішнього фінансового аналізу?
 19. Які завдання вирішує внутрішній аналіз фінансового стану підприємства?
 20. Якими є порівняльні характеристики зовнішнього і внутрішнього фінансового аналізу?
 21. До чого зводяться особливості зовнішнього фінансового аналізу?
 22. Що належить до особливостей внутрішнього фінансового аналізу?
 23. Що є методом фінансового аналізу? Які його особливості?
 24. У чому полягає зміст принципів фінансового аналізу?
 25. Що є особливостями неформалізованих та формалізованих способів і прийомів аналізу?
 26. На які групи поділяються формалізовані (кількісні) методи дослідження, що використовуються у фінансовому аналізі?
 27. Назвіть основні прийоми аналізу інформації фінансової звітності. У чому полягає їх зміст та які завдання вони вирішують?
 28. Чим зумовлюється необхідність широкого застосування аналітичних коефіцієнтів у фінансовому аналізі?
 29. Що таке інформація? Чим відрізняються поняття «дані» та «інформація»?
 30. За якими ознаками та на які види класифікується економічна інформація?
 31. Що таке комерційна таємниця підприємства?
 32. Яким вимогам має відповідати інформація, що використовується в аналітичних дослідженнях?
 33. Що таке інформаційне забезпечення аналізу? Які елементи воно включає?
 34. На які групи поділяються джерела даних для проведення фінансового аналізу?
 35. Що належить до позаоблікових джерел інформації?

36. *Що встановлює перевірка інформації за формою і змістом?*
37. *За якими ознаками та на які види класифікується звітність підприємств?*
38. *Що таке фінансова звітність? Яка мета її складання?*
39. *Які інформаційні потреби задовольняють користувачі звітності?*
40. *З яких форм складається фінансова звітність підприємства?*
41. *Якими мають бути якісні характеристики фінансової звітності?*
42. *Який зміст принципів формування фінансової звітності?*
43. *Яка інформація про підприємство підлягає розкриттю у фінансовій звітності?*
44. *За якими напрямками використовуються форми фінансової звітності як інформаційні джерела аналізу?*
45. *Що таке баланс (звіт про фінансовий стан)? Якими є аналітичні можливості балансу?*
46. *Що таке звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід)? Які його аналітичні можливості?*
47. *Що таке звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки до річної фінансової звітності?*
48. *Якими є аналітичні можливості інформації форм статистичної звітності, що складаються сільськогосподарськими підприємствами?*

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

1.1. Фінансовий аналіз є складовою:

- а) аналізу господарської діяльності підприємства;
- б) управлінського аналізу;
- в) загальносистемного економічного аналізу.

1.2. Предметом фінансового аналізу є:

- а) майно та джерела формування капіталу підприємства;
- б) фінанси підприємства;
- в) фінансові відносини в системі управління підприємством, фінансові ресурси та їх джерела;
- г) необоротні й оборотні активи.

1.3. Підприємство або окрема фінансова операція – це:

- а) об'єкти фінансового аналізу;
- б) суб'єкти фінансового аналізу;
- в) мета фінансового аналізу.

1.4. Формування уявлення про об'єкт аналізу на базі фінансових критеріїв та показників – це:

- а) завдання фінансового аналізу;
- б) комплексна мета фінансового аналізу;
- в) предмет фінансового аналізу.

1.5. Майновий стан, фінансова стійкість, платоспроможність і ліквідність, грошові потоки, ефективність використання капіталу, кредитоспроможність, ділова активність та інвестиційна привабливість – це:

- а) предмет фінансового аналізу;
- б) напрями аналізу фінансових результатів діяльності підприємства;
- в) напрями оцінювання фінансового стану підприємства;
- г) комплексна мета фінансового аналізу.

1.6. Засіб оцінювання і прогнозування фінансового стану підприємства на підставі інформації фінансової звітності й оперативних даних за допомогою системи фінансово-економічних показників – це:

- а) фінансовий аналіз у вузькому розумінні;
- б) широке розуміння фінансового аналізу;
- в) мета фінансового аналізу;
- г) фінансовий аналіз як економічна категорія.

1.7. У загальній моделі аналізу фінансового стану підприємства аналіз розміщення і використання майна передбачає оцінювання:

- а) власного і позикового капіталу;
- б) фінансових результатів та ефективності використання капіталу;
- в) грошових потоків;
- г) стану необоротних та оборотних активів.

1.8. Достатньо просте, швидке та наочне оцінювання фінансового стану суб'єкта господарювання – це:

- а) основна мета експрес-аналізу фінансового стану;
- б) етап експрес-аналізу фінансового стану;
- в) основна мета деталізованого аналізу фінансового стану;
- г) етап деталізованого аналізу фінансового стану.

1.9. Що передбачає перший етап експрес-аналізу фінансового стану підприємства:

- а) розрахунок та оцінювання динаміки відносних показників (коефіцієнтів);
- б) перевірку показників фінансової звітності за формальними та якісними ознаками;
- в) формулювання висновку про стійкий, нестійкий або кризовий фінансовий стан підприємства?

1.10. За суб'єктами аналізу (користувачами) фінансовий аналіз поділяється на:

- а) повний і тематичний;
- б) прогнозний і поточний;
- в) зовнішній і внутрішній;
- г) оперативний і підсумковий.

1.11. Який вид аналізу передбачає комплексне оцінювання фінансового стану підприємства за взаємопов'язаними напрямками:

- а) зовнішній;
- б) внутрішній;
- в) тематичний;

г) повний?

1.12. До зовнішніх користувачів інформації з прямою фінансовою зацікавленістю належать:

а) акціонери, потенційні інвестори, банки, що кредитують підприємство;

б) фіскальна служба, страхові компанії, постачальники, покупці;

в) служба статистики, суди, аудиторські фірми.

1.13. Що є джерелами інформації зовнішнього фінансового аналізу:

а) дані управлінського бухгалтерського обліку;

б) форми фінансової звітності;

в) статистична звітність;

г) оперативні дані?

1.14. Зовнішній фінансовий аналіз порівняно з внутрішнім має таку особливість:

а) множинність користувачів інформації, різноманітність цілей та інтересів суб'єктів аналізу;

б) нерегламентованість методик аналізу;

в) максимальна закритість результатів аналізу з метою збереження комерційної таємниці.

1.15. Що не належить до особливостей зовнішнього фінансового аналізу:

а) множинність суб'єктів аналізу;

б) застосування різноманітних типових методик аналізу;

в) максимально можлива відкритість результатів аналізу для зацікавлених користувачів інформації;

г) використання різноманітних джерел інформації для проведення поглибленого аналізу.

1.16. Що є методом фінансового аналізу:

а) взаємопов'язані принципи, способи та прийоми дослідження;

б) система теоретико-пізнавальних категорій, регулятивних принципів і наукового інструментарію дослідження фінансово-господарської діяльності підприємства;

в) найбільш загальні, ключові поняття цієї науки;

г) вимоги до його проведення?

1.17. Чіткого визначення мети і завдань аналізу, а також використання у процесі досліджень науково обґрунтованих методичних способів і прийомів потребує принцип:

а) об'єктивності;

б) оперативності;

в) комплексності;

г) науковості.

1.18. Дослідження динаміки показників з розрахунком абсолютних і відносних змін передбачає аналіз:

а) вертикальний;

б) трендовий;

- в) факторний;
- г) горизонтальний.

1.19. Яким є зміст вертикального (структурного) аналізу інформації фінансової звітності:

- а) дослідження зміни показників у часі;
- б) визначення структури фінансово-економічних показників;
- в) визначення основної тенденції динаміки показників;
- г) визначення впливу факторів на зміну результативних показників?

1.20. Прийом аналізу відносних показників (коефіцієнтів) передбачає:

- а) розрахунок відношень між окремими позиціями однієї або різних форм звітності, визначення взаємозв'язків між показниками;
- б) дослідження зміни показників у часі;
- в) визначення тренду за інформацією декількох періодів;
- г) визначення впливу факторів на зміну результативних показників.

1.21. Сукупність корисних упорядкованих відомостей про процеси та явища зовнішнього світу, що є об'єктом збирання, реєстрації, зберігання, передавання та перетворення, – це:

- а) інформаційне забезпечення;
- б) інформація;
- в) інформаційна база;
- г) інформаційна система.

1.22. Нормативна, планова, облікова, аналітична, прогнозна – це види інформації за ознакою:

- а) стадії управління;
- б) рівень доступності;
- в) стабільність;
- г) насиченість.

1.23. За ознакою рівня доступності інформація поділяється на:

- а) постійну, умовно-постійну та змінну;
- б) відкриту і конфіденційну;
- в) усну і документальну;
- г) текстову, табличну та графічну.

1.24. Поділ інформації на комплексну і тематичну здійснюється за ознакою:

- а) відношення до періоду прийняття управлінських рішень;
- б) періодичність надходження;
- в) ступінь опрацювання;
- г) обсяг необхідних відомостей для прийняття управлінських рішень.

1.25. Інформація має відповідати дійсності, відображати реальний стан економіки підприємства – це зміст вимоги до інформації:

- а) аналітичність;
- б) об'єктивність;
- в) оперативність;
- г) нейтральність.

1.26. Динамічна система інформації та способів її опрацювання – це визначення:

- а) інформаційного забезпечення;
- б) інформації;
- в) інформаційної бази;
- г) процесів перетворення даних.

1.27. Усі види звітності належать до:

- а) нормативно-планових джерел;
- б) джерел інформації облікового характеру;
- в) позаоблікових джерел інформації.

1.28. Що встановлює перевірка інформації за формою:

- а) дотримання правил складання й оформлення звітності з погляду наявності необхідних реквізитів;
- б) відповідність показників, перенесених з інших документів і звітності попередніх періодів;
- в) відповідність даним бухгалтерського обліку;
- г) узгодженість показників різних форм звітності;
- д) правильні відповіді а), б) і в);
- е) правильні відповіді а), б) і г)?

1.29. Як поділяється звітність підприємств за ознакою джерел складання:

- а) на бухгалтерську, статистичну та податкову;
- б) на поточну, квартальну та річну;
- в) на типову і галузеву;
- г) на внутрішню і зовнішню?

1.30. За ознакою строків подання звітність підприємств поділяється на:

- а) первинну і зведену;
- б) звітність на паперових носіях та електронну звітність;
- в) поточну, квартальну та річну;
- г) типову і галузеву.

1.31. Інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період містить:

- а) баланс;
- б) фінансова звітність;
- в) звіт про фінансові результати;
- г) звіт про рух грошових коштів.

1.32. Загальні вимоги до фінансової звітності – це назва:

- а) Закону України;
- б) П(С)БО 1;
- в) НП(С)БО 1;
- г) П(С)БО 25.

1.33. Оцінювання здатності підприємства збільшувати власний капітал і виплати дивідендів – це інформаційна потреба:

- а) власників;

- б) інвесторів;
- в) постачальників і та інших кредиторів;
- г) замовників.

1.34. Фінансова звітність підприємства включає:

- а) баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про зміни у власному капіталі, звіт про рух грошових коштів, примітки;
- б) активи, власний капітал, зобов'язання, доходи та витрати;
- в) баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід), звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки до фінансової звітності;
- г) баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про фінансово-майновий стан, пояснювальну записку.

1.35. Які форми включає Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємства:

- а) баланс, звіт про фінансові результати;
- б) баланс, звіт про рух грошових коштів;
- в) баланс, звіт про власний капітал;
- г) звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал?

1.36. Який принцип формування фінансової звітності визначає пріоритет оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання:

- а) автономності;
- б) безперервності діяльності;
- в) історичної (фактичної) собівартості;
- г) єдиного грошового вимірника?

1.37. Застосування у бухгалтерському обліку методів оцінки, що мають запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства, – це принцип:

- а) автономності;
- б) безперервності діяльності;
- в) повного висвітлення;
- г) обачності.

1.38. Баланс – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає:

- а) доходи, витрати та фінансові результати діяльності підприємства;
- б) надходження і вибуття грошових коштів та їх еквівалентів;
- в) на певну дату його активи, зобов'язання та власний капітал.

1.39. За даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» не оцінюються:

- а) склад і структура активів і пасивів;
- б) стан ліквідності балансу та платоспроможність підприємства;
- в) наявність власних оборотних коштів та показники фінансової стійкості;
- г) структура доходів, витрат і фінансових результатів.

1.40. Доходи, витрати, фінансові результати та сукупний дохід характеризують:

- а) баланс (звіт про фінансовий стан);
- б) звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід);
- в) звіт про рух грошових коштів;
- г) примітки до річної фінансової звітності.

1.41. За якими видами діяльності відображається інформація про надходження і вибуття грошових коштів у звіті про рух грошових коштів:

- а) операційною і надзвичайною;
- б) інвестиційною і фінансовою;
- в) операційною, інвестиційною та фінансовою?

1.42. Яка форма фінансової звітності відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду:

- а) баланс (звіт про фінансовий стан);
- б) звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід);
- в) звіт про рух грошових коштів;
- г) звіт про власний капітал?

1.43. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств – це форма статистичної звітності:

- а) № 50-сг;
- б) № 1-торг;
- в) № 1-підприємництво.

ТЕМА 2

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

- 2.1. Характеристика активів і пасивів балансу
- 2.2. Актив скороченого аналітичного балансу, його горизонтальний і вертикальний аналіз
- 2.3. Пасив скороченого аналітичного балансу, його горизонтальний і вертикальний аналіз
- 2.4. Класифікація видів активів і пасивів
- 2.5. Аналіз необоротних активів
- 2.6. Аналіз оборотних активів
- 2.7. Аналіз співвідношення власного і позикового капіталу

2.1. Характеристика активів і пасивів балансу

Основним джерелом інформації для аналізу фінансового стану підприємства є *баланс (звіт про фінансовий стан)* (форма № 1 фінансової звітності). Його значущість настільки вагома, що аналіз фінансового стану називають аналізом балансу.

Форма і склад статей балансу (звіту про фінансовий стан) визначаються НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [24]. Питання розкриття інформації за статтями балансу (звіту про фінансовий стан) розглядається у Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28.03.2013 р. [20].

Аналіз фінансового стану підприємства починається з оцінювання складу, структури та динаміки сукупного капіталу. *Сукупний капітал* – це підсумок (валюта) балансу, що, з одного боку, показує загальну суму засобів, які має у своєму розпорядженні підприємство (актив), а з іншого – суму джерел утворення цих засобів (пасив).

Сучасний баланс (звіт про фінансовий стан) значною мірою наближений до балансів, які складаються у більшості країн світу. Він має *три розділи в активі та чотири розділи в пасиві*. Загальна вартість майна (джерел формування капіталу) підприємства дорівнює *валюті балансу* (рядок 1300 = рядок 1900). Валюта балансу розглядається як облікова (балансова) вартість підприємства.

Якщо актив балансу позначити через A , пасив – через P , розділи активу – A_I, A_{II}, A_{III} , розділи пасиву – $P_I, P_{II}, P_{III}, P_{IV}$, статті активу – $a_1, a_2, a_3, \dots, a_n$, статті пасиву – $n_1, n_2, n_3, \dots, n_n$, можна побудувати *математичні моделі рівності балансу*.

Підсумок активу балансу дорівнює сумі необоротних активів (A_I), оборотних активів (A_{II}), і необоротних активів, утримуваних для продажу, та груп вибуття (A_{III}):

$$A = AI + AII + AIII. \quad (2.1)$$

$$\text{Одночасно } A = a_1 + a_2 + a_3 + \dots + a_n. \quad (2.2)$$

$$\text{Отже, } A = AI + AII + AIII = a_1 + a_2 + a_3 + \dots + a_n. \quad (2.3)$$

Підсумок пасиву балансу дорівнює сумі власного капіталу (PI), довгострокових зобов'язань і забезпечень (PII), поточних зобов'язань і забезпечень (PIII) і зобов'язань, пов'язаних з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття (PIV):

$$P = PI + PII + PIII + PIV. \quad (2.4)$$

$$\text{Одночасно } P = n_1 + n_2 + n_3 + \dots + n_n. \quad (2.5)$$

$$\text{Отже, } P = PI + PII + PIII + PIV = n_1 + n_2 + n_3 + \dots + n_n. \quad (2.6)$$

Таким чином, рівність активу і пасиву балансу відображається за допомогою таких моделей:

$$A = P; \quad (2.7)$$

$$AI + AII + AIII = PI + PII + PIII + PIV; \quad (2.8)$$

$$a_1 + a_2 + a_3 + \dots + a_n = n_1 + n_2 + n_3 + \dots + n_n. \quad (2.9)$$

Економічні ресурси підприємства забезпечуються зобов'язаннями і капіталом власників:

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Власний капітал}.$$

Наведене співвідношення називається **основним балансовим рівнянням**. Елементами балансу, безпосередньо пов'язаними з оцінюванням фінансового стану підприємства та змін у ньому, є:

- активи;
- зобов'язання;
- власний капітал.

Активи (НП(С)БО 1) – ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

Визначення активів містить кілька ключових положень:

1) *виникнення активів у результаті минулих подій*, тобто господарська операція чи інша подія, що забезпечує збільшення прав на вигоду або контроль над нею, вже відбулася;

2) *здійснення контролю підприємством*, що дає йому можливість контролювати майбутні вигоди, які очікується одержати від використання ресурсів;

3) *майбутні економічні вигоди*, втілені в активи, є потенціалом, який сприяє надходженню грошових коштів.

Кожне підприємство, враховуючи характер використання майна (господарських засобів) та особливості діяльності, поділяє активи:

- на *необоротні активи*;
- *оборотні активи*.

Необоротні активи (НП(С)БО 1) – всі активи, що не є оборотними. Отже, необоротні активи – це ресурси, які утримуються підприємством більше дванадцяти місяців або одного операційного циклу (якщо він перевищує дванадцять місяців) з метою отримання у майбутньому економічних вигод, пов'язаних з їх використанням.

До *необоротних активів* (розділ I активу балансу «Необоротні активи», рядок 1095) належать:

- нематеріальні активи;
- незавершені капітальні інвестиції;
- основні засоби;
- інвестиційна нерухомість;
- довгострокові біологічні активи;
- довгострокові фінансові інвестиції;
- довгострокова дебіторська заборгованість;
- відстрочені податкові активи;
- інші необоротні активи.

Оборотні активи (НП(С)БО 1) – гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Операційний цикл – проміжок часу між придбанням запасів для провадження діяльності і отриманням грошей та їх еквівалентів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг.

До *оборотних активів* (розділ II активу «Оборотні активи», рядок 1195) належать:

- запаси;
- поточні біологічні активи;
- дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги;
- дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами, з бюджетом (у тому числі з податку на прибуток);
- інша поточна дебіторська заборгованість;
- поточні фінансові інвестиції;
- гроші та їх еквіваленти;
- витрати майбутніх періодів;
- інші оборотні активи.

Оборотні активи можуть перебувати у сфері виробництва (виробничі запаси, поточні біологічні активи, незавершене виробництво) та у сфері обігу (готова продукція, товари, кошти у розрахунках, короткострокові фінансові вкладення, гроші в касі, на рахунках у банках тощо).

У розділі III активу балансу «*Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття*» (рядок 1200) відображається вартість необоротних активів та груп вибуття, утримуваних для продажу, що визначається відповідно до НП(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність».

Актив балансу побудовано за *принципом нетто-балансу*: основні засоби і нематеріальні активи враховуються за залишковою вартістю; інвестиційна нерухомість – за справедливою вартістю; дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – за чистою реалізаційною вартістю; запаси – за вирахуванням недостач, уцінок, знижок.

Підприємство формує свої активи за рахунок власних і залучених

джерел (капіталу), що визначаються як його *пасиви*. До пасивів балансу (звіту про фінансовий стан) належать власний капітал і зобов'язання.

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [24] **власний капітал** (K) – частина в активах підприємства (A), що залишається після вирахування його зобов'язань (Z):

$$K = A - Z. \quad (2.10)$$

Власний капітал є основою для започаткування і продовження господарської діяльності підприємства, одним із найважливіших показників, оскільки виконує *функції*:

1) довгострокового фінансування (забезпечення безперервності діяльності) – перебуває в розпорядженні підприємства необмежено довго;

2) фінансування ризику – власний капітал є гарантією захисту капіталу кредиторів і відшкодування збитків;

3) самостійності та влади (участі в управлінні підприємством) – величина власного капіталу визначає рівень фінансової незалежності та впливу власника;

4) розподілу доходів, прибутків та активів – частки окремих власників у капіталі є основою під час розподілу фінансового результату і майна у разі ліквідації підприємства.

До *власного капіталу* (розділ I пасиву балансу «Власний капітал», рядок 1495) належать:

- зареєстрований (пайовий) капітал;
- капітал у дооцінках;
- додатковий капітал;
- резервний капітал;
- нерозподілений прибуток (непокритий збиток);
- неоплачений капітал;
- вилучений капітал.

Зобов'язання (НП(С)БО 1) – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди.

Відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» з метою бухгалтерського обліку *зобов'язання поділяються*:

- ◆ на довгострокові зобов'язання;
- ◆ поточні зобов'язання;
- ◆ забезпечення;
- ◆ непередбачені зобов'язання;
- ◆ доходи майбутніх періодів.

Залежно від строку погашення зобов'язання поділяються на *поточні* та *довгострокові*.

Поточні зобов'язання – зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу. **Довгострокові зобов'язання** – всі зобов'язання, які не є поточними зобов'язаннями.

Забезпечення – зобов’язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу. Забезпечення можуть бути як поточними, так і довгостроковими, і створюються для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат:

- на виплату відпусток працівникам;
- додаткове пенсійне забезпечення;
- виконання гарантійних зобов’язань;
- реструктуризацію;
- виконання зобов’язань щодо обтяжливих контрактів тощо.

Довгострокові зобов’язання (розділ II пасиву балансу «Довгострокові зобов’язання і забезпечення», рядок 1595) включають:

- відстрочені податкові зобов’язання;
- довгострокові кредити банків;
- інші довгострокові зобов’язання;
- довгострокові забезпечення;
- цільове фінансування.

Поточні зобов’язання (розділ III пасиву балансу «Поточні зобов’язання і забезпечення», рядок 1695) включають:

- короткострокові кредити банків;
- поточну кредиторську заборгованість за: довгостроковими зобов’язаннями; товари, роботи, послуги; розрахунками з бюджетом, у тому числі з податку на прибуток; розрахунками зі страхування; розрахунками з оплати праці; розрахунками з учасниками; розрахунками із внутрішніх розрахунків;

- поточні забезпечення;
- доходи майбутніх періодів;
- інші поточні зобов’язання.

У розділі IV пасиву «Зобов’язання, пов’язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття» (рядок 1700) відображаються зобов’язання, що визначаються відповідно до П(С)БО 27.

Принцип нетто-балансу стосовно інформації пасиву виявляється у тому, що власний капітал відображається за фактично вкладеною сумою з вирахуванням непокритих збитків.

Від того, який капітал є в розпорядженні суб’єкта господарювання, наскільки оптимальна його структура та як ефективно він трансформується в основні й оборотні засоби, залежать фінансовий стан і результати діяльності підприємства.

2.2. Актив скороченого аналітичного балансу, його горизонтальний і вертикальний аналіз

Важливим напрямом загального оцінювання фінансового стану суб’єкта господарювання є аналіз його майнового стану за інформацією балансу (звіту про фінансовий стан). **Майновий стан** – це одна з характерис-

тик фінансового стану підприємства, за допомогою якої оцінюється склад, розміщення, структура та динаміка активів (майна) і пасивів (власного капіталу та зобов'язань).

Аналіз складу, структури та динаміки активів і пасивів підприємства на підставі даних балансу може проводитись одним із таких способів:

- ⇒ без попередньої зміни статей балансу;
- ⇒ за допомогою побудови скороченого аналітичного балансу шляхом об'єднання однорідних за складом балансових статей;
- ⇒ додатковим коригуванням статей балансу на індекс інфляції.

Один із фундаторів балансознавства М. О. Блатов у 20-ті роки ХХ ст. запропонував методику дослідження структури та динаміки активів і пасивів за допомогою *скороченого аналітичного балансу*.

Скорочений (інші назви: порівняльний, спрощений) аналітичний баланс утворюється з вихідного балансу шляхом об'єднання в окремі групи однорідних за складом та економічним змістом статей і доповнення його відповідними показниками структури, динаміки та структурної динаміки, що характеризують статику і динаміку майнового стану підприємства.

Враховуючи структурну побудову активу балансу (звіту про фінансовий стан) згідно НП(С)БО 1, у табл. 2.1 наведено *варіант активу скороченого аналітичного балансу*.

Таблиця 2.1

Актив скороченого аналітичного балансу

№ з/п	Вид активів (майна)	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)
	Майно – всього	1300
1.	Необоротні активи	1095
1.1	Основні засоби	1010
1.2	... ¹	...
2.	Оборотні активи	1195
2.1	Запаси	1100
2.1.1	Виробничі запаси ²	1101
2.1.2	Незавершене виробництво ²	1102
2.1.3	Готова продукція і товари ²	1103+1104
2.2	Поточні біологічні активи	1110
2.3	Поточна дебіторська заборгованість	сума із 1125 по 1155 (без 1136)
2.4	Гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції	1160+1165
2.5	Витрати майбутніх періодів	1170
2.6	Інші оборотні активи	1120 ² +1180 ² +1190
3.	Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200

1. Можуть наводитись інші важливі для підприємства види необоротних активів.

2. Додаткові статті (додаток В).

Залежно від змісту інформації вихідного балансу підприємства актив скороченого аналітичного балансу може бути розширено за рахунок включення додаткових видів майна, що є важливими для функціонування саме цього підприємства.

Інформація скороченого аналітичного балансу досліджується з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу. У процесі **горизонтального (часового) аналізу** визначаються абсолютні та відносні зміни у динаміці величин окремих видів активів і пасивів.

Показниками горизонтального аналізу активу скороченого аналітичного балансу є:

- величини майна та його видів станом на кінець базового і звітного періодів;

- абсолютні зміни видів активів (у тисячах гривень);

- відносні зміни видів активів (темп приросту у відсотках);

- абсолютне значення одного відсотка приросту величин майна та його видів – відношення абсолютної зміни до темпу приросту у відсотках.

Вертикальний (структурний) аналіз передбачає дослідження структури активу і пасиву балансу, тобто частки окремих видів майна і джерел формування капіталу у валюті балансу та підсумку його розділів.

Показниками вертикального аналізу активу скороченого аналітичного балансу є:

- частка окремих видів майна у валюті балансу та підсумку його розділів станом на кінець базового і звітного періодів;

- зміни частки (у відсоткових пунктах);

- зміни окремих видів майна у відсотках до загальної зміни валюти балансу (показник динаміки структурних змін).

Перевагою вертикального аналізу порівняно з горизонтальним є можливість зіставлення структурних показників балансів різних за величиною активів підприємств аналогічної сфери діяльності, а також структурних показників у динаміці за суттєвої зміни абсолютних величин статей балансу.

Аналіз структури майна (активів) проводиться за системою структурних показників, серед яких частка (у відсотках):

▪ необоротних активів у майні;

▪ оборотних активів у майні;

▪ основних засобів у майні;

▪ основних засобів у необоротних активах;

▪ запасів у майні;

▪ запасів в оборотних активах;

▪ готової продукції і товарів у майні;

▪ готової продукції і товарів в оборотних активах;

▪ поточної дебіторської заборгованості в майні;

▪ поточної дебіторської заборгованості в оборотних активах;

▪ грошей і поточних фінансових інвестицій у майні;

▪ грошей і поточних фінансових інвестицій в оборотних активах та

інші.

У цілому під час оцінювання майнового стану підприємства прийоми горизонтального і вертикального аналізу скороченого аналітичного балансу тісно поєднуються та взаємодоповнюють один одного.

Аналіз складу, структури та динаміки майна (активів) передбачає формулювання *комплексних висновків*, у яких зазначаються *позитивні* та *негативні ознаки і тенденції в майновому стані підприємства*.

До *основних позитивних характеристик* майнового стану з погляду загальної інформації активу балансу (звіту про фінансовий стан) належать такі.

1. *Збільшення загальної вартісної оцінки активів* (з урахуванням рівня інфляції), що свідчить про нарощування майнового потенціалу підприємства, його фінансової ваги на ринку. Збільшення валюти балансу вказує, як правило, на зміцнення економічного потенціалу підприємства, зростання його виробничих можливостей.

Аналізуючи збільшення валюти балансу в динаміці, необхідно враховувати фактори, які на це вплинули. Якщо приріст активів відбувається за рахунок таких видів майна, як основні засоби, довгострокові фінансові інвестиції, нематеріальні активи, запаси, довгострокові та поточні біологічні активи, гроші та їх еквіваленти й інших «позитивних» статей, то це оцінюється позитивно та свідчить про перспективи економічного зростання. Якщо приріст активів відбувається переважно за рахунок «негативних» статей (наприклад, довгострокова і поточна (за видами) дебіторська заборгованість), така тенденція буде оцінюватися негативно.

Крім того, необхідно враховувати вплив інфляційного фактора. Якщо темп приросту майна перевищує макроекономічний показник рівня інфляції за відповідний період, то це означає зростання не тільки номінальної (балансової), а й реальної вартісної оцінки активів. Наприклад, за рік валюта балансу збільшилася на 7,8 % за рівня інфляції 4,6 %. У цьому випадку зростання реальної вартісної оцінки активів становитиме 3,1 % ($1,078 \div 1,046$).

Баланс, який аналізується без урахування впливу інфляції, є джерелом недостатньо об'єктивної інформації, тому користувачі можуть прийняти рішення, не адекватні реальним процесам, оскільки різні види майна втрачають свою вартість з різною швидкістю. Наприклад, гроші та їх еквіваленти, а також дебіторська заборгованість у зв'язку з інфляцією втрачають вартість і спричиняють збитки підприємства на суму зменшення купівельної спроможності грошових коштів. Отже, об'єктивно оцінити фінансовий стан підприємства можливо тільки з урахуванням впливу інфляції на інформацію балансу та інших форм фінансової звітності.

2. *Перевищення темпу приросту оборотних активів* (зокрема, запасів) над темпом приросту необоротних активів (зокрема, основних засобів), що зумовлює зростання частки оборотних активів у майні. Така динаміка забезпечує зменшення ризику компенсації авансованого капіталу та підвищення його віддачі за рахунок прискорення оборотності активів.

Загальну структуру активів характеризує коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів, або коефіцієнт мобільності майна як відношення оборотних активів до вартості всього майна.

Для того щоб зробити об'єктивні висновки про причини змін пропорцій у структурі активів, необхідно провести більш детальний аналіз розділів та окремих статей активу балансу.

Оцінюючи інформацію розділу I активу балансу (звіту про фінансовий стан) «Необоротні активи», необхідно враховувати, що:

⇒ наявність нематеріальних активів, значна частка приросту нематеріальних активів у загальній зміні величини необоротних активів характеризує обрану підприємством стратегію як інноваційну, оскільки кошти вкладаються в інтелектуальну власність;

⇒ аналогічні високі показники за довгостроковими фінансовими інвестиціями вказують на фінансово-інвестиційну стратегію розвитку підприємства;

⇒ якщо основні засоби і незавершені капітальні інвестиції становлять найбільшу частку в необоротних активах, це може свідчити про орієнтацію на створення матеріальних умов для розширення основної діяльності;

⇒ підвищення частки довгострокової дебіторської заборгованості в необоротних активах негативно впливає на ефективність діяльності підприємства;

⇒ зниження коефіцієнта зносу (відповідно підвищення коефіцієнта придатності) основних засобів свідчить про поліпшення функціонального стану необоротних активів.

Формулюючи висновки за результатами аналізу складу, структури та динаміки оборотних активів, тобто статей розділу II активу балансу (звіту про фінансовий стан) «Оборотні активи», мають на увазі, що:

1) абсолютний приріст грошей та їх еквівалентів, зростання їхньої частки в майні та оборотних активах свідчить про створення умов для підвищення рівня платоспроможності, а відтак і зміцнення фінансового стану підприємства. Разом із тим наявність значних залишків грошових коштів упродовж тривалого періоду часу може бути результатом нераціонального їх використання. Гроші мають швидко залучатися у господарську діяльність для отримання прибутку шляхом розширення виробництва або здійснення інвестиційних вкладень;

2) під час вивчення структури оборотних активів необхідно звернути особливу увагу на тенденції змін таких видів, як запаси і поточні біологічні активи. Зокрема, підвищення частки виробничих запасів може свідчити:

- про нарощування виробничого потенціалу підприємства;
- прагнення за рахунок вкладень у матеріальні оборотні ресурси захистити грошові активи від знецінення під впливом інфляції;
- нераціональність обраної стратегії господарювання, внаслідок якої значна частина оборотних активів іммобілізується у виробничих запасах, ліквідність яких переважно є невисокою.

Перевищення темпу приросту готової продукції і товарів над темпами приросту майна й оборотних активів може бути ознакою накопичення проблем у збутовій діяльності, неефективності маркетингової стратегії підприємства;

3) позитивною характеристикою майнового стану є зменшення сум поточної дебіторської заборгованості за видами та в цілому, зниження її частки в майні та оборотних активах.

Одночасно слід зазначити, що зростання дебіторської заборгованості не завжди оцінюється суто негативно. Якщо підприємство розширює свою діяльність, збільшує чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), це, очевидно, супроводжується зростанням кількості контрагентів і, як правило, сум дебіторської заборгованості. Головне, щоб темп приросту дебіторської заборгованості не перевищував темпи приросту оборотних активів і майна в цілому. Також необхідно відрізнити нормальну і прострочену дебіторську заборгованість. Наявність останньої створює фінансові труднощі, оскільки підприємство відчуває нестачу фінансових ресурсів для придбання запасів, виплати заробітної плати тощо.

За методикою, наведеною в активі скороченого аналітичного балансу (табл. 2.1), проведемо горизонтальний і вертикальний аналіз майна підприємства (табл. 2.2). Розрахунки виконаємо за інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 2.2

Горизонтальний і вертикальний аналіз майна підприємства (станом на кінець року)

Вид активів (майна)	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до під- сумку	сума, тис. грн	у % до під- сумку	суми, тис. грн	част- ки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	$7=5 \div 1 \times 100$
Майно – всього	58413	100,0	65533	100,0	+7120	-	+12,2
1. Необоротні активи	27149	46,5	36722	56,0	+9573	+9,5	+35,3
1.1. Основні засоби	23205	39,7	27601	42,1	+4396	+2,4	+18,9
1.2. Довгострокові біологічні активи	3191	5,5	3774	5,8	+583	+0,3	+18,3
1.3. Довгострокові фінансові інвестиції	155	0,3	4893	7,5	+4738	+7,2	у 31,6 р. б.
2. Оборотні активи	31264	53,5	28811	44,0	-2453	-9,5	-7,8
2.1. Запаси	15664	26,8	17687	27,0	+2023	+0,2	+12,9

Продовж. табл. 2.2

А	1	2	3	4	5	6	7
2.1.1. Виробничі запаси	4695	8,0	5052	7,7	+357	-0,3	+7,6
2.1.2. Незавершене виробництво	4091	7,0	3722	5,7	-369	-1,3	-9,0
2.1.3. Готова продукція і товари	6878	11,8	8913	13,6	+2035	+1,8	+29,6
2.2. Поточні біологічні активи	6264	10,7	6940	10,6	+676	-0,1	+10,8
2.3. Поточна дебіторська заборгованість	8848	15,2	2046	3,1	-6802	-12,1	-76,9
2.4. Гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції	433	0,7	2018	3,1	+1585	+2,4	у 4,7 р. б.
2.5. Витрати майбутніх періодів	55	0,1	120	0,2	+65	+0,1	у 2,2 р. б.

Результати горизонтального і вертикального аналізу майна (табл. 2.2) свідчать про наявність як позитивних, так і негативних ознак і тенденцій у майновому стані підприємства за інформацією активу балансу. До позитивних характеристик майнового стану належать такі:

- у звітному році порівняно з базовим вартість майна збільшилася на 7120 тис. грн, або 12,2 %, що свідчить про нарощування майнового потенціалу підприємства. Необоротні активи зросли на 9573 тис. грн (35,3 %), а оборотні активи зменшилися на 2453 тис. грн (7,8 %);

- темп приросту майна (12,2 %) перевищив макроекономічний показник рівня інфляції (4,6 % у звітному році). У результаті відбулося зростання реальної вартісної оцінки активів на 7,3 % ($1,122 \div 1,046 \times 100 - 100 = +7,3$ %);

- необоротні активи представлені насамперед основними засобами, вартість яких збільшилася на 4396 тис. грн, або 18,9 %. Темп приросту основних засобів перевищив темпу приросту майна в цілому, що зумовило зростання їх частки в майні з 39,7 до 42,1 %. Це свідчить про поліпшення матеріальних умов для розширення основної діяльності підприємства;

- також у складі необоротних активів зросли довгострокові біологічні активи (на 583 тис. грн, або 18,3 %) і довгострокові фінансові інвестиції (на 4738 тис. грн, або в 31,6 раза);

- серед оборотних активів суттєво скоротилася поточна дебіторська заборгованість (на 6802 тис. грн, що становить 76,9 %). Зниження частки поточної дебіторської заборгованості в майні з 15,2 % у базовому році до 3,1 % у звітному році (на 12,0 в. п.) свідчить про відчутне поліпшення ста-

ну розрахунків підприємства з дебіторами;

- серед видів оборотних активів найбільший темп зростання мають гроші та їх еквіваленти і поточні фінансові інвестиції (4,7 раза), їх частка в майні станом на кінець звітного року підвищилася до 3,1 %, що створює передумови для кращого оцінювання ліквідності балансу та платоспроможності підприємства.

Водночас є й негативні характеристики майнового стану, зокрема:

- темп приросту виробничих запасів (7,6 %) менший за темп приросту основних засобів (18,9 %), при цьому частка виробничих запасів у майні знизилася з 8,0 до 7,7 %. Така динаміка вказує на зниження рівня забезпеченості основних засобів матеріальними оборотними ресурсами;

- вартість готової продукції і товарів збільшилася на 2035 тис. грн (29,6 %), їх частка в майні зростає з 11,8 до 13,6 %, що може свідчити про зниження ефективності маркетингової політики підприємства.

За системою структурних показників (табл. 2.3) додатково проаналізуємо структуру майна (активів) підприємства.

Таблиця 2.3

**Показники структури майна (активів) підприємства
(станом на кінець року), %**

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-), в. п.
Частка:			
необоротних активів у майні	46,5	56,0	+9,5
оборотних активів у майні	53,5	44,0	-9,5
основних засобів у майні	39,7	42,1	+2,4
основних засобів у необоротних активах	85,5	75,2	-10,3
запасів у майні	26,8	27,0	+0,2
запасів в оборотних активах	50,1	61,4	+11,3
готової продукції і товарів у майні	11,8	13,6	+1,8
готової продукції і товарів в оборотних активах	22,0	30,9	+8,9
поточної дебіторської заборгованості в майні	15,2	3,1	-12,1
поточної дебіторської заборгованості в оборотних активах	28,3	7,1	-21,2
грошей і поточних фінансових інвестицій у майні	0,7	3,1	+2,4
грошей і поточних фінансових інвестицій в оборотних активах	1,4	7,0	+5,6

За рівнем і динамікою показників структури майна (активів) (табл. 2.3) позитивними характеристиками майнового стану підприємства є:

- підвищення частки основних засобів у майні на 2,4 в. п. (із 39,7 до 42,1 %);

- зниження частки поточної дебіторської заборгованості: в майні – на 12,1 в. п. (із 15,2 до 3,1 %), в оборотних активах – на 21,2 в. п. (із 28,3 до

7,1 %);

- зростання частки грошей і поточних фінансових інвестицій: у майні – на 2,4 в. п. (із 0,7 до 3,1 %), в оборотних активах – на 5,6 в. п. (із 1,4 до 7,0 %).

Негативною тенденцією в майновому стані підприємства за показниками структури активів є зростання частки готової продукції і товарів: у майні – на 1,8 в. п. (із 11,8 до 13,6 %), в оборотних активах – на 8,9 в. п. (із 22,0 до 30,9 %).

Отже, своєчасне дослідження наявних ознак і тенденцій дає змогу оперативно реагувати на зміни в складі та структурі активів шляхом обґрунтування комплексу заходів щодо поліпшення майнового і в цілому фінансового стану підприємства.

2.3. Пасив скороченого аналітичного балансу, його горизонтальний і вертикальний аналіз

Аналіз джерел формування капіталу підприємства проводиться за допомогою *скороченого аналітичного балансу*, що утворюється з вихідного балансу шляхом об'єднання в окремі групи однорідних за складом та економічним змістом статей. Враховуючи структурну побудову пасиву балансу (звіту про фінансовий стан) згідно з НП(С)БО 1, у табл. 2.4 наведено *варіант пасиву скороченого аналітичного балансу*.

Таблиця 2.4

Пасив скороченого аналітичного балансу

№ з/п	Вид пасивів (джерел формування капіталу)	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)
	Джерела формування капіталу – всього	1900
1.	Власний капітал	1495
1.1	Зареєстрований (пайовий) капітал	1400
1.2
2.	Зобов'язання і забезпечення	1595+1695+1700
2.1	Довгострокові зобов'язання і забезпечення	1595
2.2	Поточні зобов'язання і забезпечення	1695
2.2.1	Поточна кредиторська заборгованість	сума із 1610 по 1650 ²
2.3	Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700

1. Можуть наводитись інші важливі для підприємства види власного капіталу.

2. Без урахування ряд. 1621. Включаючи додаткові статті: ряд. 1635, 1640, 1645, 1650 (додаток В).

З урахуванням змісту інформації вихідного балансу підприємства пасив скороченого аналітичного балансу може бути розширено за рахунок

включення додаткових видів джерел формування капіталу.

Для оцінювання інформації пасиву скороченого аналітичного балансу використовують *прийоми горизонтального і вертикального аналізу*. Зокрема, до *показників горизонтального аналізу пасиву скороченого аналітичного балансу* належать:

- величини джерел формування капіталу та його видів станом на кінець базового і звітного періодів;
- абсолютні зміни видів пасивів (у тисячах гривень);
- відносні зміни видів пасивів (температура приросту у відсотках);
- абсолютне значення одного відсотка приросту величин джерел формування капіталу та його видів – відношення абсолютної зміни до темпу приросту у відсотках.

Показниками вертикального аналізу пасиву скороченого аналітичного балансу є:

- частка окремих видів джерел формування капіталу у валюті балансу та підсумку його розділів станом на кінець базового і звітного періодів;
- зміни частки (у відсоткових пунктах);
- зміни окремих видів джерел формування капіталу у відсотках до загальної зміни валюти балансу (показник динаміки структурних змін).

Аналіз структури джерел формування капіталу (пасивів) проводиться за системою структурних показників, серед яких частка (у відсотках):

- власного капіталу в джерелах формування капіталу (нормативне значення – $\geq 50\%$);
- зобов'язань і забезпечень у джерелах формування капіталу (нормативне значення – $< 50\%$);
- довгострокових зобов'язань і забезпечень у джерелах формування капіталу;
- довгострокових зобов'язань і забезпечень у зобов'язаннях і забезпеченнях;
- поточних зобов'язань і забезпечень у джерелах формування капіталу;
- поточних зобов'язань і забезпечень у зобов'язаннях і забезпеченнях;
- поточної кредиторської заборгованості в джерелах формування капіталу;
- поточної кредиторської заборгованості в зобов'язаннях і забезпеченнях;
- поточної кредиторської заборгованості в поточних зобов'язаннях і забезпеченнях та інші.

Підсумком аналізу складу, структури та динаміки джерел формування капіталу (пасивів) має бути формулювання *комплексних висновків*, у яких наводяться *позитивні та негативні ознаки і тенденції у фінансовому стані підприємства*.

До основних позитивних характеристик фінансового стану з погля-

ду загальної інформації пасиву балансу слід віднести такі.

1. Збільшення абсолютної величини власного капіталу, зростання його частки в джерелах формування капіталу, що вказує на підвищення рівня фінансової стійкості підприємства. Зміна співвідношення власного і позикового капіталу, їх динаміка визначають економічну незалежність підприємства, стан його фінансової автономії.

Підвищення частки власного капіталу в джерелах формування капіталу відбуватиметься за таких змін складових пасиву:

- темп приросту власного капіталу перевищує темп приросту зобов'язань і забезпечень;
- власний капітал збільшується, а зобов'язання і забезпечення зменшуються (або залишаються незмінними);
- власний капітал залишається сталим, а зобов'язання і забезпечення зменшуються;
- власний капітал зменшується повільніше, ніж зобов'язання і забезпечення.

2. Відсутність сум або їх скорочення за так званими «негативними» статтями розділу I пасиву балансу: непокритий збиток (рядок 1420), неоплачений капітал (рядок 1425), вилучений капітал (рядок 1430), наявність яких впливає на зменшення величини власного капіталу.

3. Збільшення абсолютної величини і підвищення частки довгострокового залученого капіталу в джерелах формування капіталу. Наявність довгострокових кредитів свідчить про зростання фінансових можливостей підприємства в оперативному маневруванні джерелами покриття його потреб, а отже, про довіру до підприємства з боку комерційних банків та інших кредиторів.

4. Скорочення у динаміці сум поточної кредиторської заборгованості за видами та в цілому, зниження її частки в джерелах формування капіталу, зобов'язаннях і забезпеченнях, поточних зобов'язаннях і забезпеченнях. Якщо поточна кредиторська заборгованість зростає, то темп її приросту має бути меншим від темпу приросту оборотних активів (особливо високоліквідних активів), що матиме позитивний вплив на рівень платоспроможності підприємства.

5. Приблизна рівновага між сумами і динамікою (темпами приросту) поточної кредиторської заборгованості та поточної дебіторської заборгованості, що є ознакою ефективних платіжно-розрахункових відносин підприємства.

Протилежні до наведених ознак і тенденцій вважатимуться негативними в оцінюванні фінансового стану підприємства за інформацією пасиву балансу.

За методикою, наведеною в пасиві скороченого аналітичного балансу (табл. 2.4), проведемо горизонтальний і вертикальний аналіз джерел формування капіталу підприємства (табл. 2.5). Розрахунки виконаємо за інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 2.5

Горизонтальний і вертикальний аналіз джерел формування капіталу підприємства (станом на кінець року)

Вид пасивів (джерел формування капіталу)	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до під- сумку	сума, тис. грн	у % до під- сумку	суми, тис. грн	част- ки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	$7=5 \div 1 \times 100$
Джерела формування капіталу – всього	58413	100,0	65533	100,0	+7120	-	+12,2
1. Власний капітал	54554	93,4	63191	96,4	+8637	+3,0	+15,8
1.1. Зареєстрований (пайовий) капітал	6755	11,6	8296	12,7	+1541	+1,1	+22,8
1.2. Резервний капітал	35565	60,9	39124	59,7	+3559	-1,2	+10,0
1.3. Нерозподілений прибуток	6325	10,8	10086	15,4	+3761	+4,6	+59,5
2. Зобов'язання і забезпечення	3859	6,6	2342	3,6	-1517	-3,0	-39,3
2.1. Довгострокові зобов'язання і забезпечення	735	1,3	370	0,6	-365	-0,7	-49,7
2.2. Поточні зобов'язання і забезпечення	3124	5,3	1972	3,0	-1152	-2,3	-36,9
2.2.1. Поточна кредиторська заборгованість	2115	3,6	1303	2,0	-812	-1,6	-38,4

Результати горизонтального і вертикального аналізу джерел формування капіталу (табл. 2.5) свідчать про наявність переважно позитивних ознак і тенденцій у майновому стані підприємства за інформацією пасиву балансу, а саме:

- у звітному році порівняно з базовим вартість джерел формування капіталу збільшилася на 7120 тис. грн, або 12,2 %. При цьому власний капітал зріс на 8637 тис. грн (15,8 %), а зобов'язання і забезпечення зменшилися на 1517 тис. грн (39,3 %). Така динаміка складових пасиву балансу зумовила підвищення частки власного капіталу в джерелах формування капіталу з 93,4 до 96,4 % (на 3,0 в. п.) і, відповідно, зниження частки зобов'язань і забезпечень з 6,6 до 3,6 %. Отже, підприємство підвищило рівень фінансової стійкості за критерієм забезпеченості власним капіталом;

- у складі власного капіталу зареєстрований (пайовий) капітал збільшився на 1541 тис. грн (22,8 %), резервний капітал – на 3559 тис. грн (10,0 %), нерозподілений прибуток – на 3761 тис. грн (59,5 %). Найбільшу частку в джерелах формування капіталу становить резервний капітал –

59,7 % на кінець звітнього року;

- у розділі I пасиву балансу (додатки А, Б) не міститься сум за «негативними» статтями пасиву: неоплачений капітал, вилучений капітал;

- зменшилася залежність підприємства від довгострокових і поточних зобов'язань і забезпечень (їх суми скоротилися відповідно на 365 тис. грн (49,7 %) і 1152 тис. грн (36,9 %));

- поточна кредиторська заборгованість зменшилася на 812 тис. грн, або 38,4 %. Зниження її частки в джерелах формування капіталу з 3,6 % у базовому році до 2,0 % у звітньому році (на 1,6 в. п.) свідчить про поліпшення стану розрахунків підприємства з кредиторами.

Водночас на підприємстві залишається нерівновага між сумами поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості. Зокрема, за даними табл. 2.2 і 2.5 поточна дебіторська заборгованість перевищувала поточну кредиторську заборгованість на кінець базового року в 4,2 раза, а на кінець звітнього року це співвідношення зменшилося до 1,6 раза. Така динаміка пояснюється тим, що впродовж періоду дослідження поточна дебіторська заборгованість скоротилася на 76,9 %, а кредиторська заборгованість – на 38,4 %. Отже, шляхи зміцнення майнового стану підприємства пов'язані насамперед з удосконаленням управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Далі за системою структурних показників (табл. 2.6) проаналізуємо структуру джерел формування капіталу (пасивів) підприємства.

Таблиця 2.6

**Показники структури джерел формування капіталу
(пасивів) підприємства (станом на кінець року), %**

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-), в. п.
Частка:			
власного капіталу в джерелах формування капіталу	93,4	96,4	+3,0
зобов'язань і забезпечень у джерелах формування капіталу	6,6	3,6	-3,0
довгострокових зобов'язань і забезпечень у джерелах формування капіталу	1,3	0,6	-0,7
довгострокових зобов'язань і забезпечень у зобов'язаннях і забезпеченнях	19,0	15,8	-3,2
поточних зобов'язань і забезпечень у джерелах формування капіталу	5,3	2,8	-2,5
поточних зобов'язань і забезпечень у зобов'язаннях і забезпеченнях	81,0	78,2	-2,8
поточної кредиторської заборгованості в джерелах формування капіталу	3,6	2,0	-1,6
поточної кредиторської заборгованості в зобов'язаннях і забезпеченнях	54,8	55,6	+0,8
поточної кредиторської заборгованості в поточних зобов'язаннях і забезпеченнях	67,7	66,1	-1,6

За рівнем і динамікою показників структури джерел формування капіталу (пасивів) (табл. 2.6) позитивними характеристиками майнового стану підприємства є:

- підвищення частки власного капіталу в джерелах формування капіталу з 93,4 % на кінець базового року до 96,4 % на кінець звітнього року;

- відповідно зниження частки зобов'язань і забезпечень у джерелах формування капіталу з 6,6 до 3,6 %;

- зниження частки довгострокових зобов'язань і забезпечень: у джерелах формування капіталу – на 0,7 в. п. (із 1,3 до 0,6 %), у зобов'язаннях і забезпеченнях – на 3,2 в. п. (із 19,0 до 15,8 %).

До негативної тенденції у майновому стані підприємства за показниками структури пасивів належить підвищення частки поточної кредиторської заборгованості в зобов'язаннях і забезпеченнях на 0,8 в. п. (із 54,8 до 55,6 %). Незважаючи на таку динаміку, залежність підприємства від поточної кредиторської заборгованості залишається незначною (2,0 % у структурі джерел формування капіталу станом на кінець звітнього року проти 3,6 % у базовому році).

Своєчасне дослідження наявних аналітичних характеристик дає змогу оперативно враховувати зміни в складі та структурі джерел формування капіталу з метою обґрунтування системи заходів щодо поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання.

2.4. Класифікація видів активів і пасивів

Для формулювання комплексних висновків щодо позитивного чи негативного характеру змін у майновому стані підприємства необхідно поглибити дослідження у напрямі аналізу складу, структури та динаміки майна і джерел формування капіталу з урахуванням класифікації видів активів і пасивів.

Відповідно до принципів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності за міжнародними і національними стандартами активи підприємства класифікуються за різними ознаками (рис. 2.1).

1. За **характером участі в господарському процесі та швидкістю обороту** (за цією ознакою активи відображені в балансі):

- а) **необоротні (постійні) активи** – нематеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції, основні засоби, інвестиційна нерухомість, довгострокові біологічні активи, довгострокові фінансові інвестиції, довгострокова дебіторська заборгованість, відстрочені податкові активи, інші необоротні активи;

- б) **оборотні (мобільні) активи** – запаси, поточні біологічні активи, поточна дебіторська заборгованість (за видами), поточні фінансові інвестиції, гроші та їх еквіваленти, витрати майбутніх періодів, інші оборотні активи.

2. За **формою функціонування**:

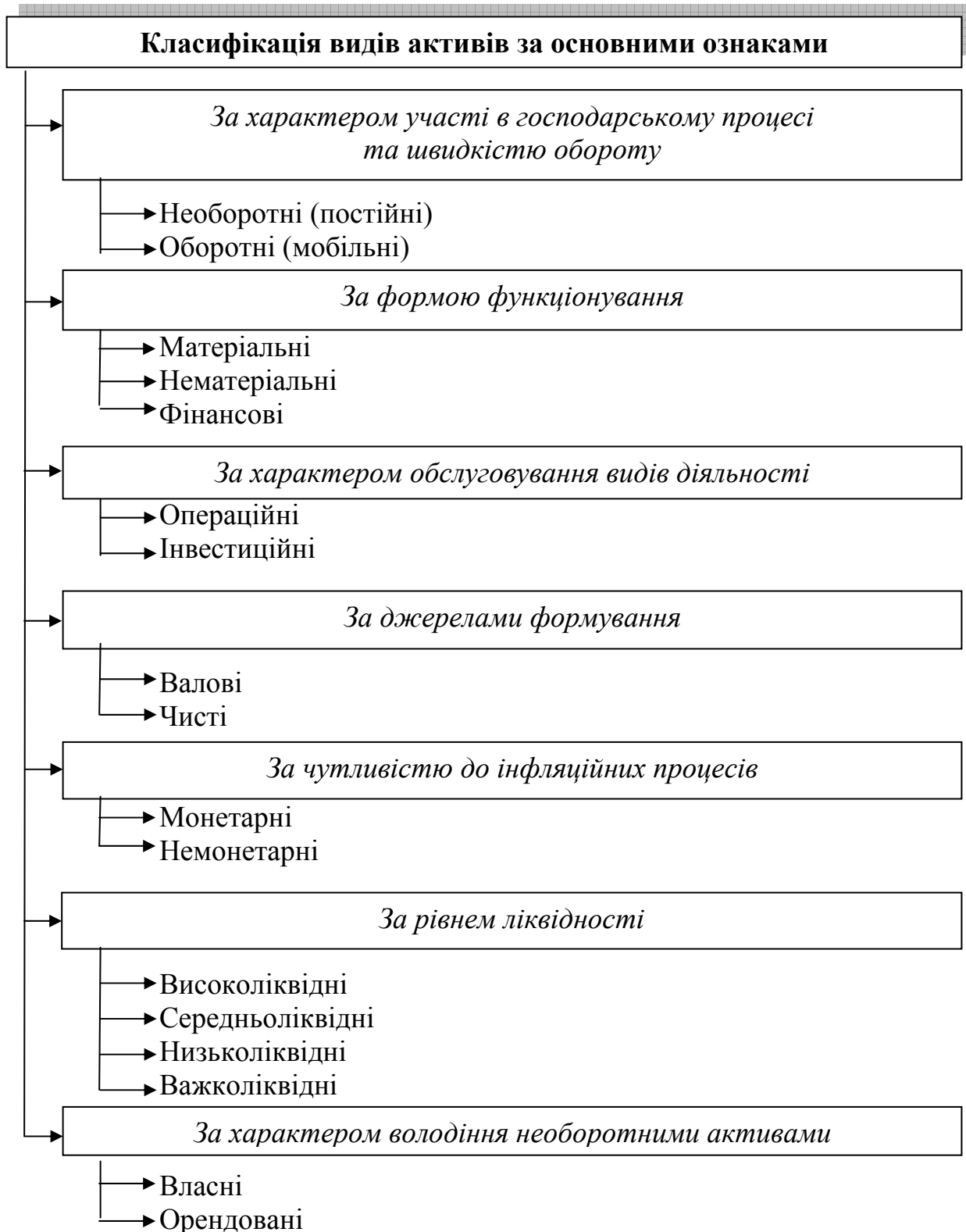

Рис. 2.1. Класифікація видів активів підприємства

а) *матеріальні* – активи, що мають матеріально-речову форму (основні засоби, незавершені капітальні інвестиції, довгострокові та поточні біологічні активи, запаси, інші матеріальні цінності);

б) *нематеріальні* – активи, що не мають істотної форми та включають об'єкти інтелектуальної власності (права користування природними

ресурсами, права користування майном, права на комерційні позначення, права на об'єкти промислової власності, авторське право та суміжні з ним права, інші нематеріальні активи, гудвіл);

в) *фінансові* – гроші в національній та іноземній валюті, всі види довгострокової та поточної дебіторської заборгованості, довгострокові та поточні фінансові інвестиції.

3. За *характером обслуговування видів діяльності*:

а) *операційні активи* – основні виробничі засоби, нематеріальні активи операційної діяльності, оборотні операційні активи;

б) *інвестиційні активи* – капітальні інвестиції та коротко- і довгострокові фінансові вкладення.

4. За *джерелами формування*:

а) *валові активи* – балансова вартість майна підприємства, утвореного за рахунок власного і позикового капіталу;

б) *чисті активи* – активи, сформовані за рахунок власного капіталу, тобто активи за вирахуванням зобов'язань підприємства.

5. За *чутливістю до інфляційних процесів*:

а) *монетарні активи* – гроші в національній та іноземній валюті, поточні фінансові інвестиції, кошти в розрахунках;

б) *немонетарні активи* – незавершені капітальні інвестиції, основні засоби, інвестиційна нерухомість, запаси, довгострокові та поточні біологічні активи.

6. За *рівнем ліквідності*:

а) *високоліквідні активи* – гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції;

б) *середньоліквідні активи* – векселі одержані, поточна дебіторська заборгованість за видами;

в) *низьколіквідні активи* – запаси, поточні біологічні активи, витрати майбутніх періодів, інші оборотні активи;

г) *важколіквідні активи* – необоротні активи; необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.

7. За *характером володіння необоротними активами*:

а) *власні* – необоротні активи, що характеризуються ознаками власності (володіння, користування, розпорядження);

б) *орендовані* – необоротні активи, за якими підприємство-орендар набуло права користування за плату протягом погодженого з орендодавцем строку.

У табл. 2.7 наведено порядок розрахунку окремих видів активів за інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)».

Поряд з аналізом активів (майна) за наведеними в табл. 2.7 класифікаційними ознаками необхідно за даними форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» додатково вивчити *склад і структуру*:

- *основних засобів за групами (рядки 100–180)*: земельні ділянки; інвестиційна нерухомість; капітальні витрати на поліпшення земель; будинки, споруди та передавальні пристрої; машини та обладнання; транспортні

Класифікація і порядок розрахунку видів активів (майна)

Ознака класифікації	Вид активів (майна)	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)
Характер участі в господарському процесі та швидкість обороту	1. Необоротні (постійні) активи.	1095
	2. Оборотні (мобільні) активи.	1195
Форма функціонування	1. Матеріальні активи. 2. Нематеріальні активи. 3. Фінансові активи.	1005+1010+1015+1020+ +1100+1110+1200 1000+1050 ¹ 1030+1035+1040+1045+ +1120 ¹ +1125+1130+1135+ +1140 ¹ +1145 ¹ +1155+1160+ +1165
Чутливість до інфляційних процесів	1. Монетарні активи. 2. Немонетарні активи.	сума із 1120 ¹ по 1165 (без 1136) 1005+1010+1015+1020+ +1100+1110+1200
Рівень ліквідності	1. Високоліквідні активи. 2. Середньоліквідні активи. 3. Низьколіквідні активи. 4. Важколіквідні активи.	1160+1165 сума із 1120 ¹ по 1155 (без 1136) 1100+1110+1170+1180 ¹ + +1190 1095+1200

1. Додаткові статті (додаток В).

засоби; інструменти, прилади, інвентар (меблі); тварини; багаторічні насадження; інші основні засоби;

- інших необоротних матеріальних активів за групами (рядки 190–250): бібліотечні фонди; малоцінні необоротні матеріальні активи; тимчасові (нетитульні) споруди; природні ресурси; інвентарна тара; предмети прокату; інші необоротні матеріальні активи;

- грошових коштів за джерелами (рядки 640–680): готівка; поточний рахунок у банку; інші рахунки в банку (акредитиви, чекові книжки); грошові кошти в дорозі; еквіваленти грошових коштів;

- запасів за видами (рядки 800–910): сировина і матеріали; купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби; паливо; тара і тарні матеріали; будівельні матеріали; запасні частини; матеріали сільськогосподарського призначення; поточні біологічні активи; малоцінні та швидкозношувані предмети; незавершене виробництво; готова продукція; товари.

З урахуванням поділу видів майна за класифікаційними ознаками (табл. 2.7) проаналізуємо склад, структуру та динаміку активів балансу підприємства (табл. 2.8). Для розрахунків використаємо інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додат-

ки А, Б).

Таблиця 2.8

Аналіз складу, структури та динаміки активів балансу підприємства (станом на кінець року)

Вид майна (активів)	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до під- сумку	сума, тис. грн	у % до під- сумку	суми, тис. грн	част- ки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	7=5÷1 ×100
<i>За характером участі в господарському процесі та швидкістю обороту</i>							
Необоротні	27149	46,5	36722	56,0	+9573	+9,5	+35,3
Оборотні	31264	53,5	28811	44,0	-2453	-9,5	-7,8
Усього	58413	100,0	65533	100,0	+7120	-	+12,2
<i>За формою функціонування</i>							
Матеріальні	48745	83,5	56279	86,0	+7534	+2,5	+15,5
Нематеріальні	177	0,3	177	0,3	-	-	-
Фінансові	9436	16,2	8957	13,7	-479	-2,5	-5,1
Усього	58358	100,0	65413	100,0	+7055	-	+12,1
<i>За чутливістю до інфляційних процесів</i>							
Монетарні	9281	16,0	4064	6,7	-5217	-9,3	-56,2
Немонетарні	48745	84,0	56279	93,3	+7534	+9,3	+15,5
Усього	58026	100,0	60343	100,0	+2317	-	+4,0
<i>За рівнем ліквідності</i>							
Високоліквідні	433	0,7	2018	3,1	+1585	+2,4	у 4,7 р. б.
Середньоліквідні	8848	15,2	2046	3,1	-6802	-12,1	-76,9
Низьколіквідні	21983	37,6	24747	37,8	+2764	+0,2	+12,6
Важколіквідні	27149	46,5	36722	56,0	+9573	+9,5	+35,3
Усього	58413	100,0	65533	100,0	+7120	-	+12,2

За результатами аналізу складу, структури та динаміки активів балансу підприємства (табл. 2.8) можна сформулювати такі висновки:

- у структурі майна за характером участі в господарському процесі та швидкістю обороту на кінець звітного року переважають необоротні активи (56,0 %), що пояснюється їх збільшенням (на 35,3 %) і зменшенням оборотних активів (на 7,8 %);

- за формою функціонування матеріальні активи зросли на 7534 тис. грн (15,5 %), фінансові активи зменшилися на 479 тис. грн (5,1 %), а нематеріальні активи не змінилися. У результаті частка матеріальних активів підвищилася з 83,5 % у базовому році до 86,0 % у звітному, а частка фінансових активів знизилася, відповідно, з 16,2 до 13,7 %;

- за ознакою чутливості до інфляційних процесів монетарні активи зменшилися на 5217 тис. грн (56,2 %), а немонетарні активи збільшилися на 7534 тис. грн (15,5 %). Підсумком такої динаміки стало підвищення час-

тки немонетарних активів у майні з 84,0 до 93,3 % і, відповідно, зниження частки монетарних активів – з 16,0 до 6,7 %;

- у структурі активів за ознакою рівня ліквідності на кінець звітного року важколіквідні активи становлять 56,0 %, низьколіквідні – 37,8, середньоліквідні – 3,1 і високоліквідні – 3,1 %. Підвищення частки високо-, низько- і важколіквідних активів відповідно на 2,4, 0,2 і 9,5 в. п. пояснюється їх зростанням в умовах одночасного зменшення середньоліквідних активів. Отже, динаміка структури активів за рівнем ліквідності характеризується різноспрямованими змінами.

Інформація щодо класифікації видів активів (майна) за різними ознаками використовується в оцінюванні фінансового стану суб'єктів господарювання, зокрема:

➤ поділ активів за характером участі в господарському процесі та швидкістю обороту, формою функціонування, характером обслуговування видів діяльності, чутливістю до інфляційних процесів – в аналізі майнового стану підприємства;

➤ поділ активів за джерелами формування – в аналізі фінансової стійкості підприємства;

➤ поділ активів за рівнем ліквідності – в аналізі ліквідності балансу та платоспроможності підприємства.

Аналіз складу джерел формування капіталу (пасивів) проводиться з урахуванням поділу їх на види за різними ознаками (рис. 2.2).

1. За характером формування (власністю):

а) *власний капітал* – зареєстрований (пайовий) капітал, капітал у дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), неоплачений капітал, вилучений капітал;

б) *позиковий капітал* – довгострокові та поточні зобов'язання і забезпечення.

2. За рівнем відповідальності власного капіталу:

а) *зареєстрований (пайовий) капітал* – капітал, вкладений власниками підприємства;

б) *додатковий капітал* – капітал, накопичений у процесі господарської діяльності підприємства: капітал у дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

3. За формами існування власного капіталу:

а) *інвестований капітал* – капітал, вкладений у результаті інвестиційної діяльності підприємства;

б) *дарчий капітал* – капітал у вигляді благодійних пожертвувань, подарунків тощо;

в) *нерозподілений капітал* – капітал у вигляді нерозподіленого прибутку.

4. За тривалістю використання:

а) *постійний (перманентний) капітал* – усі види власного капіталу та довгострокових зобов'язань і забезпечень;

б) *змінний капітал* – усі види поточних зобов'язань і забезпечень.

Рис. 2.2. Класифікація видів пасивів підприємства

5. За періодом погашення зобов'язань:

а) *поточні зобов'язання і забезпечення* – короткострокові кредити банків, поточна кредиторська заборгованість за видами, поточні забезпечення, доходи майбутніх періодів, інші поточні зобов'язання;

б) *довгострокові зобов'язання і забезпечення* – відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, довгострокові забезпечення, цільове фінансування.

6. За терміновістю сплати зобов'язань:

а) *найбільш термінові зобов'язання* – поточна кредиторська заборгованість за видами;

б) *короткострокові зобов'язання і забезпечення* – короткострокові кредити банків, векселі видані, поточні забезпечення, доходи майбутніх періодів, інші поточні зобов'язання;

в) *довгострокові зобов'язання і забезпечення* – відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, довгострокові забезпечення, цільове фінансування.

7. За метою залучення позикових коштів:

а) *на відтворення необоротних активів* – позикові кошти, що використовуються для відтворення основних засобів і нематеріальних активів;

б) *на поповнення оборотних активів* – позикові кошти, що використовуються для поповнення виробничих запасів та інших оборотних активів;

в) *на інші соціально-економічні потреби* – позикові кошти, що спрямовуються для вирішення соціально-економічних питань на підприємстві.

8. За формою залучення позикових коштів:

а) *фінансовий кредит* – позикові кошти у вигляді довго- і короткострокових банківських кредитів;

б) *товарний кредит* – позикові кошти у вигляді товарно-матеріальних цінностей;

в) *кредиторська заборгованість* – позикові кошти у вигляді тимчасового залучення коштів кредиторів;

г) *фінансовий лізинг* – позикові кошти у формі обладнання (на умовах фінансового лізингу).

9. За формою забезпечення зобов'язань:

а) *забезпечені заставою* – зобов'язання, для забезпечення яких використовується застава;

б) *забезпечені поручительством або гарантією* – зобов'язання, забезпечення яких здійснюється поручительством або гарантією;

в) *незабезпечені* – зобов'язання, під які немає забезпечення.

У табл. 2.9 наведено порядок розрахунку окремих видів пасивів за інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)».

Поряд з аналізом пасивів (джерел формування капіталу) за наведеними в табл. 2.9 класифікаційними ознаками за даними форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» додатково вивчається *склад і структура*:

**Класифікація і порядок розрахунку видів
джерел формування капіталу (пасивів)**

Ознака класифікації	Вид джерел формування капіталу (пасивів)	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)
Характер формування (власність)	1. Власний капітал. 2. Позиковий капітал.	1495 1595+1695+1700
Рівень відповідальності власного капіталу	1. Зареєстрований (пайовий) капітал. 2. Додатковий капітал.	1400 1405+1410+1415+ +1420
Тривалість використання	1. Постійний (перманентний) капітал. 2. Змінний капітал.	1495+1595 1695
Період погашення зобов'язань	1. Поточні зобов'язання і забезпечення. 2. Довгострокові зобов'язання і забезпечення.	1695 1595
Терміновість сплати зобов'язань	1. Найбільш термінові зобов'язання. 2. Короткострокові зобов'язання і забезпечення. 3. Довгострокові зобов'язання і забезпечення.	сума із 1610 по 1650 ¹ 1600+1605 ² +1660+ +1665+1670 ² +1690 1595

1. Без урахування ряд. 1621. Включаючи додаткові статті: ряд. 1635, 1640, 1645, 1650 (додаток В).

2. Додаткові статті (додаток В).

- *капітальних інвестицій за видами (рядки 280–330)*: капітальне будівництво; придбання (виготовлення) основних засобів; придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів; придбання (створення) нематеріальних активів; придбання (вирощування) довгострокових біологічних активів; інші;

- *забезпечень і резервів за видами (рядки 710–775)*: забезпечення на виплату відпусток працівникам; забезпечення наступних витрат на: додаткове пенсійне забезпечення, виконання гарантійних зобов'язань, реструктуризацію, виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів; резерв сумнівних боргів.

З урахуванням поділу видів джерел формування капіталу за класифікаційними ознаками (табл. 2.9) проаналізуємо склад, структуру та динаміку пасивів балансу підприємства (табл. 2.10). Для розрахунків використовуємо інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

За результатами аналізу складу, структури та динаміки пасивів бала-

Таблиця 2.10

**Аналіз складу, структури та динаміки пасивів
балансу підприємства (станом на кінець року)**

Вид джерел формування капіталу (пасивів)	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	7=5÷1×100
<i>За характером формування (власністю)</i>							
Власний капітал	54554	93,4	63191	96,4	+8637	+3,0	+15,8
Позиковий капітал	3859	6,6	2342	3,6	-1517	-3,0	-39,3
Усього	58413	100,0	65533	100,0	+7120	-	+12,2
<i>За рівнем відповідальності власного капіталу</i>							
Зареєстрований (пайовий) капітал	6755	12,4	8296	13,1	+1541	+0,7	+22,8
Додатковий капітал	47799	87,6	54895	86,9	+7096	-0,7	+14,8
Усього	54554	100,0	63191	100,0	+8637	-	+15,8
<i>За тривалістю використання</i>							
Постійний капітал	55289	94,7	63561	97,0	+8272	+2,3	+15,0
Змінний капітал	3124	5,3	1972	3,0	-1152	-2,3	-36,9
Усього	58413	100,0	65533	100,0	+7120	-	+12,2
<i>За періодом погашення зобов'язань</i>							
Поточні зобов'язання і забезпечення	3124	81,0	1972	84,2	-1152	+3,2	-36,9
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	735	19,0	370	15,8	-365	-3,2	-49,7
Усього	3859	100,0	2342	100,0	-1517	-	-39,3
<i>За терміновістю сплати зобов'язань</i>							
Найбільш термінові зобов'язання	2115	54,8	1303	55,6	-812	+0,8	-38,4
Короткострокові зобов'язання і забезпечення	1009	26,1	669	28,6	-340	+2,5	-33,7
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	735	19,1	370	15,8	-365	-3,3	-49,7
Усього	3859	100,0	2342	100,0	-1517	-	-39,3

несу підприємства (табл. 2.10) можна сформулювати такі висновки:

- у структурі пасивів за характером формування (власністю) частка власного капіталу зросла з 93,4 до 96,4 %, а позикового капіталу відповідно знизилася з 6,6 до 3,6 %. Це пояснюється тим, що у звітному році порівняно з базовим власний капітал збільшився на 15,8 %, а позиковий капітал

зменшився на 39,3 %;

- за рівнем відповідальності власного капіталу збільшився як зареєстрований (пайовий) капітал (на 1541 тис. грн, або 22,8 %), так і додатковий капітал (на 7096 тис. грн, або 14,8 %). Останнє відбулося за рахунок збільшення резервного капіталу і нерозподіленого прибутку;

- за тривалістю використання постійний капітал збільшився на 8272 тис. грн, що становить 15,0 %, а змінний капітал зменшився на 1152 тис. грн, або 36,9 %;

- за періодом погашення поточні зобов'язання і забезпечення зменшилися на 1152 тис. грн (36,9 %), а довгострокові зобов'язання і забезпечення – на 365 тис. грн (49,7 %). У результаті частка поточних зобов'язань і забезпечень у зобов'язаннях і забезпеченнях зросла з 81,0 до 84,2 %, а довгострокових зобов'язань і забезпечень відповідно знизилася з 19,0 до 15,8 %;

- у структурі зобов'язань за ознакою терміновості сплати частка найбільш термінових зобов'язань зросла з 54,8 до 55,6 %, короткострокових зобов'язань і забезпечень – з 26,1 до 28,6 %, а довгострокових зобов'язань і забезпечень знизилася з 19,1 до 15,8 %. Незначні зміни в структурі зобов'язань за терміновістю сплати пояснюються приблизно однаковими темпами зниження найбільш термінових, коротко- і довгострокових зобов'язань і забезпечень.

Інформація щодо класифікації видів пасивів (джерел формування капіталу) за різними ознаками використовується в оцінюванні фінансового стану суб'єктів господарювання, зокрема:

➤ поділ пасивів за характером формування (власністю), рівнем відповідальності власного капіталу, тривалістю використання, періодом погашення зобов'язань – в аналізі фінансової стійкості підприємства;

➤ поділ пасивів за терміновістю сплати зобов'язань – в аналізі ліквідності балансу та платоспроможності підприємства.

2.5. Аналіз необоротних активів

Важливим напрямом аналізу майнового стану підприємств є оцінювання складу, структури та динаміки необоротних активів. За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» (додатки А, Б) проведемо горизонтальний і вертикальний аналіз необоротних активів підприємства (табл. 2.11).

За результатами горизонтального і вертикального аналізу необоротних активів підприємства (табл. 2.11) у звітному році порівняно з базовим їх вартість зросла на 9573 тис. грн, що становить 35,3 %. Це відбулося за рахунок збільшення основних засобів (на 4396 тис. грн, або 18,9 %), довгострокових біологічних активів (на 583 тис. грн, або 18,3 %) і довгострокових фінансових інвестицій (на 4738 тис. грн, або в 31,6 раза). Частка основних засобів у необоротних активах знизилася з 85,5 до 75,2 %, довгостро-

Таблиця 2.11

Горизонтальний і вертикальний аналіз необоротних активів підприємства (станом на кінець року)

Вид необоротних активів	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	7=5÷1 ×100
Необоротні активи – всього	27149	100,0	36722	100,0	+9573	-	+35,3
1. Нематеріальні активи	177	0,7	177	0,5	-	-0,2	-
2. Незавершені капітальні інвестиції	421	1,5	277	0,7	-144	-0,8	-34,2
3. Основні засоби	23205	85,5	27601	75,2	+4396	-10,3	+18,9
4. Довгострокові біологічні активи	3191	11,7	3774	10,3	+583	-1,4	+18,3
5. Довгострокові фінансові інвестиції	155	0,6	4893	13,3	+4738	+12,7	у 31,6 р. б.

кових біологічних активів – з 11,7 до 10,3 %, натомість частка довгострокових фінансових інвестицій зросла з 0,6 до 13,3 %. Величина нематеріальних активів не змінилась і становить 177 тис. грн (0,5 % у структурі необоротних активів станом на кінець звітного року). У цілому склад і структура необоротних активів підприємства сприяють ефективному їх використанню.

Матеріальною основою виробничого процесу є засоби праці, що набувають економічної форми основних засобів. Вони розрізняються за складом, призначенням, роллю в процесі виробництва.

Основними завданнями аналізу основних засобів щодо загального оцінювання фінансового стану підприємства є:

- визначення інтенсивності процесу оновлення (за коефіцієнтами надходження, вибуття, заміни, розширення та іншими показниками);
- характеристика функціонального (технічного) стану (за часткою активної частини основних засобів, коефіцієнтами зносу і придатності).

Для аналізу майнового стану підприємства з погляду характеристики **руху і функціонального стану основних засобів** використовується система показників, наведених у табл. 2.12.

Система показників руху і функціонального стану використовується для характеристики кількісних та якісних змін в основних засобах. Розгля-

Методика розрахунку й оцінювання за динамікою показників руху і функціонального стану основних засобів

№ з/п	Показник	Порядок розрахунку за даними форми № 5 (рядки, графи)	Оцінювання за динамікою
А	Б	В	Г
<i>Вихідна інформація, тис. грн</i>			
1.	Первісна вартість основних засобів на початок року	260, гр.3	Збільшення
2.	Надійшло за рік	260, гр.5, 6 (+,-)	Збільшення
3.	Вибуло за рік	260, гр.8, 11, 12	Збільшення (якщо не перевищує показник 2)
4.	Первісна вартість основних засобів на кінець року	260, гр.14	Збільшення
5.	Нараховано амортизації за рік	260, гр.10	Збільшення
6.	Знос основних засобів:		
	а) на початок року	260, гр.4	Збільшення (якщо темп приросту менший за темп приросту показника 1)
	а) на кінець року	260, гр.15	Збільшення (якщо темп приросту менший за темп приросту показника 4)
7.	Первісна вартість активної частини основних засобів:		
	а) на початок року	(130+140), гр.3	Збільшення
	б) на кінець року	(130+140), гр.14	Збільшення
8.	Знос активної частини основних засобів:		
	а) на початок року	(130+140), гр.4	Збільшення (якщо темп приросту менший за темп приросту показника 7а)
	б) на кінець року	(130+140), гр.15	Збільшення (якщо темп приросту менший за темп приросту показника 7б)
<i>Показники руху основних засобів</i>			
9.	Річний приріст (+) або зменшення (-), тис. грн	п.4–п.1	Збільшення

А	Б	В	Г
10.	Темп зростання (зниження), %	$\text{п.4} \div \text{п.1} \times 100$	Збільшення
11.	Темп приросту (зменшення), %	$\text{п.9} \div \text{п.1} \times 100$, або $\text{п.10} - 100$	Збільшення
12.	Коефіцієнт надходження, %	$\text{п.2} \div \text{п.4} \times 100$	Збільшення
13.	Коефіцієнт вибуття, %	$\text{п.3} \div \text{п.1} \times 100$	Збільшення (якщо не перевищує показник 12)
14.	Період оновлення (можливого повного вибуття), років	$100 \div (\text{п.12} - \text{п.13})$	Зменшення
15.	Коефіцієнт заміни (простого відтворення), %	$\text{п.3} \div \text{п.2} \times 100$	Зменшення
16.	Коефіцієнт розширення (розширеного відтворення), %	$\text{п.9} \div \text{п.2} \times 100$	Збільшення
17.	Період обороту, років	$(\text{п.1} + \text{п.4}) \div 2 \div \text{п.5}$	Зменшення
18.	Середня норма амортизації, %	$100 \div \text{п.17}$	Збільшення
<i>Показники функціонального стану основних засобів</i>			
19.	Коефіцієнт зносу основних засобів, %:		
	а) на початок року	$\text{п.6a} \div \text{п.1} \times 100$	Зменшення
	б) на кінець року	$\text{п.6б} \div \text{п.4} \times 100$	Зменшення
20.	Коефіцієнт придатності основних засобів, %:		
	а) на початок року	$100 - \text{п.19a}$	Збільшення
	а) на кінець року	$100 - \text{п.19б}$	Збільшення
21.	Частка активної частини основних засобів, %:		
	а) на початок року	$\text{п.7a} \div \text{п.1} \times 100$	Збільшення
	б) на кінець року	$\text{п.7б} \div \text{п.4} \times 100$	Збільшення
22.	Коефіцієнт зносу активної частини основних засобів, %:		
	а) на початок року	$\text{п.8a} \div \text{п.7a} \times 100$	Зменшення
	а) на кінець року	$\text{п.8б} \div \text{п.7б} \times 100$	Зменшення

немо зміст цих показників.

Річний приріст (зменшення), темп зростання (зниження), темп приросту (зменшення) характеризують рівень приросту (зменшення) основних засобів за рік і в динаміці мають зростати.

Коефіцієнт надходження показує частку вартості основних засобів, які надійшли за рік, у первісній вартості основних засобів на кінець року; характеризує інтенсивність надходження основних засобів. *Коефіцієнт вибуття* показує частку вартості основних засобів, які вибули за рік, у первісній вартості основних засобів на початок року; характеризує інтенсивність вибуття основних засобів. У разі перевищення коефіцієнта надходження над коефіцієнтом вибуття відбувається розширене відтворення ос-

новних засобів.

Якщо коефіцієнт надходження перевищує коефіцієнт вибуття, визначається показник *періоду оновлення*, який відображає середню кількість років, необхідних для повного оновлення основних засобів. Коли коефіцієнт надходження менший за коефіцієнт вибуття, показник називатиметься *періодом можливого повного вибуття основних засобів* (значення записується у дужках).

Сумарне значення коефіцієнтів заміни і розширення становить 100 % (або 1). *Коефіцієнт заміни* показує частку основних засобів, які надійшли за рік, спрямовану на просту заміну тих основних засобів, які вибули (у вартісному вираженні), а *коефіцієнт розширення* – частку основних засобів, які надійшли, що забезпечила приріст (розширене відтворення) основних засобів.

Період обороту характеризує середню кількість років, упродовж яких первісна вартість основних засобів у вигляді амортизації переноситься на вироблену продукцію. У динаміці цей показник має зменшуватися. У цьому випадку зростатиме *середня норма амортизації*, що показує середній відсоток нарахування амортизації за всіма групами основних засобів за рік. Цей показник характеризує ефективність амортизаційної політики підприємства.

Для характеристики функціонального (технічного) стану основних засобів використовують коефіцієнти зносу і придатності. *Коефіцієнт зносу* характеризує частку вартості основних засобів, списану на витрати діяльності, в первісній вартості основних засобів, а *коефіцієнт придатності* – частку залишкової вартості в первісній вартості основних засобів.

Зниження коефіцієнта зносу (відповідно підвищення коефіцієнта придатності) свідчить про поліпшення функціонального стану основних засобів. Якщо на підприємстві переважає застаріле, зношене фізично і морально обладнання та устаткування, це негативно впливає на рівень і динаміку результативних показників його діяльності, призводить до зниження конкурентоспроможності продукції, зменшує потенційні можливості зростання фондівддачі.

Показники руху і функціонального стану доцільно розраховувати для усіх виробничих основних засобів, активної їх частини, окремих груп виробничих основних засобів і видів обладнання.

Також для оцінювання технічного стану основних засобів важливим є показник *частки активної частини основних засобів у загальній їх вартості*, зростання якого є ознакою прогресивності структури основних засобів, підвищення технічної оснащеності підприємства, передумовою більш ефективного використання майна.

За методикою, наведеною в табл. 2.12, проведемо розрахунок показників руху і функціонального стану основних засобів (табл. 2.13) для аналізу кількісних та якісних змін у їхньому складі. Вихідна інформація міститься у формі № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 2.13

Показники руху і функціонального стану основних засобів

№ з/п	Показник	Базо-вий рік	Звіт-ний рік
А	Б	1	2
<i>Вихідна інформація, тис. грн</i>			
1.	Первісна вартість основних засобів на початок року	29283	35102
2.	Надійшло за рік	6221	6562
3.	Вибуло за рік	402	599
4.	Первісна вартість основних засобів на кінець року	35102	41065
5.	Нараховано амортизації за рік	1652	1899
6.	Знос основних засобів:		
	а) на початок року	10479	11897
	б) на кінець року	11897	13464
7.	Первісна вартість активної частини основних засобів:		
	а) на початок року	12392	13860
	б) на кінець року	13860	16453
8.	Знос активної частини основних засобів:		
	а) на початок року	4477	5388
	б) на кінець року	5388	6403
<i>Показники руху основних засобів</i>			
9.	Річний приріст (+) або зменшення (-), тис. грн (п.4–п.1)	+5819	+5963
10.	Темп зростання (зниження), % (п.4÷п.1×100)	119,9	117,0
11.	Темп приросту (зменшення), % (п.9÷п.1×100, або п.10–100)	19,9	17,0
12.	Коефіцієнт надходження, % (п.2÷п.4×100)	17,7	16,0
13.	Коефіцієнт вибуття, % (п.3÷п.1×100)	1,4	1,7
14.	Період оновлення (можливого повного вибуття), років (100÷(п.12–п.13))	6,1	7,0
15.	Коефіцієнт заміни (простого відтворення), % (п.3÷п.2×100)	6,5	9,1
16.	Коефіцієнт розширення (розширеного відтворення), % (п.9÷п.2×100)	93,5	90,9
17.	Період обороту, років (((п.1+п.4)÷2)÷п.5)	19,5	20,1
18.	Середня норма амортизації, % (100÷п.17)	5,1	5,0
<i>Показники функціонального стану основних засобів</i>			
19.	Коефіцієнт зносу основних засобів, %:		
	а) на початок року (п.6а÷п.1×100)	35,8	33,9
	б) на кінець року (п.6б÷п.4×100)	33,9	32,8
20.	Коефіцієнт придатності основних засобів, %:		
	а) на початок року (100–п.19а)	64,2	66,1
	б) на кінець року (100–п.19б)	66,1	67,2
21.	Частка активної частини основних засобів, %:		

Продовж. табл. 2.13

A	Б	1	2
	а) на початок року (п.7а÷п.1×100)	42,3	39,5
	б) на кінець року (п.7б÷п.4×100)	39,5	40,1
22.	Коефіцієнт зносу активної частини основних засобів, %:		
	а) на початок року (п.8а÷п.7а×100)	36,1	38,9
	б) на кінець року (п.8б ÷ п.7б×100)	38,9	38,9

Як свідчать результати розрахунку показників руху і функціонального стану основних засобів (табл. 2.13), упродовж базового року вартість основних засобів збільшилася на 5819 тис. грн, або 19,9 %. Значення коефіцієнта надходження (17,7 %) суттєво перевищує значення коефіцієнта вибуття (1,4 %), тому період оновлення основних засобів становить 6,1 року. Значення коефіцієнтів заміни і розширення показують, що 6,5 % від річного надходження основних засобів було спрямовано на просту заміну тих, які вибули (у вартісному вираженні), а 93,5 % – на їх розширене відтворення. Показник періоду обороту свідчить про те, що в середньому протягом 19,5 року первісна вартість основних засобів буде перенесена на вироблену продукцію у вигляді амортизації. Відповідно середня норма амортизації становить 5,1 %.

Коефіцієнт зносу основних засобів має позитивну динаміку, адже його значення знизилося з 35,8 % на початок до 33,9 % на кінець базового року. Відповідно коефіцієнт придатності підвищився з 64,2 до 66,1 %. Наведена динаміка вказує на певне поліпшення функціонального стану основних засобів підприємства, а рівень зношеності необоротних активів залишається низьким. Натомість зріс коефіцієнт зносу активної частини основних засобів з 36,1 до 38,9 %.

У звітному році відбулося незначне сповільнення приросту майна (на 5963 тис. грн, або 17,0 %). Порівняно з базовим роком коефіцієнт надходження зменшився до 16,0 %, а коефіцієнт вибуття збільшився до 1,7 %. У результаті період оновлення основних засобів зріс до 7 років. Значення коефіцієнтів заміни і розширення, а також показників періоду обороту і середньої норми амортизації основних засобів практично не змінилися. Отже, показники руху в цілому свідчать про ефективну динаміку основних засобів.

Тенденції зміни показників функціонального стану основних засобів у звітному році відповідають динаміці базового року (незначне зниження коефіцієнта зносу, відповідно підвищення коефіцієнта придатності, стабільність коефіцієнта зносу активної частини основних засобів).

Інформація приміток до річної фінансової звітності (форма № 5) дає змогу провести поглиблений аналіз *структури основних засобів за групами*. При цьому можливі такі варіанти:

⇒ за інформацією про наявність основних засобів на початок року (*початкова структура*);

⇒ за інформацією про надходження основних засобів за рік (*структура надходження*);

⇒ за інформацією про вибуття основних засобів за рік (*структура вибуття*);

⇒ за інформацією про наявність основних засобів на кінець року (*кінцева структура*).

Аналізуючи фінансовий стан підприємства, необхідно оцінити його **виробничий потенціал**, який формують такі види майна: основні засоби, незавершені капітальні інвестиції, інвестиційна нерухомість, виробничі запаси, довгострокові та поточні біологічні активи, незавершене виробництво. Для характеристики виробничого потенціалу використовують показники:

- наявності, динаміки та частки виробничих активів у загальній вартості майна;

- наявності, динаміки та частки основних засобів у загальній вартості майна;

- коефіцієнта зносу основних засобів;

- середньої норми амортизації;

- наявності, динаміки та частки капітальних вкладень, їх співвідношення з фінансовими вкладеннями.

Для оцінювання *стану незавершеного будівництва* визначають ступінь його придатності та строк, протягом якого об'єкт перебуває в незавершеному стані. Встановлюються ті об'єкти незавершеного будівництва, добудова яких економічно ефективна, а також ті, які можна реалізувати на ринку з найменшими додатковими витратами. Якщо вартість незавершеного будівництва є незмінною або несуттєво зменшується, то доцільно проаналізувати етап і характеристики зазначених об'єктів, перспективи завершення будівництва.

Важливим видом необоротних активів є **нематеріальні активи**, до яких належать (П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»):

- права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);

- права користування майном (право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);

- права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо);

- права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо);

- авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фоно-

грами, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо);

- незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;
- інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Основними напрямками аналізу нематеріальних активів є:

- аналіз величини і динаміки нематеріальних активів;
- аналіз структури і стану нематеріальних активів за видами, строками використання та правовою захищеністю;
- аналіз прибутковості та оборотності нематеріальних активів;
- аналіз ліквідності нематеріальних активів і ступеня ризику вкладення капіталу в цей вид активів.

На основі інформації балансу (звіту про фінансовий стан) (форма № 1) і приміток до річної фінансової звітності (форма № 5) проводиться аналіз динаміки і структури нематеріальних активів.

Висока частка нематеріальних активів у складі необоротних активів і високі темпи їх приросту свідчать про *інноваційний характер розвитку підприємства*, оскільки відбувається орієнтація на вкладення в інтелектуальну власність. Інноваційна стратегія сприяє зміцненню економіки підприємства та його фінансового стану. Аналогічні високі показники довгострокових фінансових інвестицій відображають інвестиційну стратегію розвитку підприємства.

Нематеріальні активи використовують з метою одержання економічного ефекту під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг. *Кінцевий ефект використання нематеріальних активів* відображається у результативних показниках господарської діяльності: зменшення витрат на виробництво, збільшення обсягів реалізації продукції, зростання прибутку тощо. Враховуючи це, *основним принципом управління динамікою нематеріальних активів є:* темпи зростання чистого доходу від реалізації продукції та чистого прибутку мають випереджати темп зростання нематеріальних активів.

2.6. Аналіз оборотних активів

Оборотні активи – це активи, що необхідні для забезпечення безперервності кругообігу капіталу, послідовно набувають грошової, виробничої та товарної форм, протягом одного операційного циклу можуть бути перетворені в гроші. Оборотні активи беруть участь у виробничому процесі один раз, змінюючи при цьому свою натурально-речову форму. Водночас вартість оборотних активів повністю переноситься на вироблену продукцію. Основним призначенням оборотних активів є забезпечення безперервності виробничого процесу.

Оборотні активи, як правило, мають велику частку в загальній валюті балансу. Це наймобільніша частина майна, від стану і раціонального використання якої багато в чому залежать результати господарської діяльно-

сті та фінансовий стан підприємства.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) проведемо горизонтальний і вертикальний аналіз оборотних активів підприємства (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Горизонтальний і вертикальний аналіз оборотних активів підприємства (станом на кінець року)

Вид оборотних активів	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	7=5÷1 ×100
Оборотні активи – всього	31264	100,0	28811	100,0	-2453	-	-7,8
1. Запаси	15664	50,1	17687	61,4	+2023	+11,3	+12,9
1.1. Виробничі запаси	4695	16,0	5052	17,5	+357	+1,5	+7,6
1.2. Незавершене виробництво	4091	13,1	3722	12,9	-369	-0,1	-9,0
1.3. Готова продукція	5713	18,3	7258	25,2	+1545	+6,9	+27,0
1.4. Товари	1165	3,7	1655	5,8	+490	+2,1	+42,1
2. Поточні біологічні активи	6264	20,0	6940	24,1	+676	+4,1	+10,8
3. Поточна дебіторська заборгованість	8848	28,3	2046	7,1	-6802	-21,2	-76,9
4. Поточні фінансові інвестиції	96	0,3	96	0,3	-	-	-
5. Гроші та їх еквіваленти	337	1,1	1922	6,7	+1585	+5,6	у 5,7 р. б.
6. Витрати майбутніх періодів	55	0,2	120	0,4	+65	+0,2	у 2,2 р. б.

Результати горизонтального і вертикального аналізу оборотних активів підприємства (табл. 2.14) свідчать про наявність як позитивних, так і негативних ознак і тенденцій. У звітному році порівняно з базовим оборотні активи в цілому зменшилися на 2453 тис. грн, що становить 7,8 %. При цьому запаси зросли на 2023 тис. грн (12,9 %), що зумовило підвищення їх частки в оборотних активах із 50,1 до 61,4 %.

Поточні біологічні активи збільшилися на 676 тис. грн (10,8 %), а їх частка в оборотних активах зросла з 20,0 до 24,1 %. Позитивним у динаміці оборотних активів стало скорочення поточної дебіторської заборгованості

(на 6802 тис. грн, або 76,9 %). На поліпшення стану розрахунків з дебіторами вказує зниження частки поточної дебіторської заборгованості в оборотних активах із 28,3 % у базовому році до 7,1 % у звітному році.

Негативною тенденцією в структурі оборотних активів є підвищення частки готової продукції з 18,3 до 25,2 %, а товарів – з 3,7 до 5,8 %. Натомість частка грошей та їх еквівалентів зросла з 1,1 до 6,7 % завдяки збільшенню залишку високоліквідних активів на 1585 тис. грн, або в 5,7 раза. Зважаючи на істотне зростання абсолютної величини грошей і підвищення їх частки в оборотних активах, це має позитивно вплинути на результати оцінювання ліквідності балансу та платоспроможності підприємства.

Аналіз складу оборотних активів проводиться з урахуванням поділу їх на види за низкою класифікаційних ознак (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Класифікація видів оборотних активів

1. *За сферою розміщення (функціональною роллю в процесі вироб-*

ництва):

а) *оборотні активи у сфері виробництва (оборотні виробничі засоби)* – виробничі запаси, поточні біологічні активи, незавершене виробництво;

б) *оборотні активи у сфері обігу (засоби обігу)* – готова продукція, товари, поточна дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції, гроші та їх еквіваленти, інші оборотні активи.

2. За формою:

а) *оборотні активи в матеріальній формі* – запаси і поточні біологічні активи;

б) *оборотні активи в розрахунках і грошовій формі* – поточна дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції, гроші та їх еквіваленти, інші оборотні активи.

3. За джерелами формування:

а) *власні оборотні активи* – робочий (чистий оборотний) капітал, тобто оборотні активи, що сформовані за рахунок власних джерел;

б) *оборотні активи, сформовані за рахунок позикових коштів* – частина оборотних активів, для формування яких були використані позикові джерела.

4. За рівнем ліквідності (ступенем ризику вкладення капіталу):

а) *високоліквідні* – види оборотних активів з мінімальним ризиком вкладень (гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції);

б) *середньоліквідні* – види оборотних активів з малим ризиком вкладень (поточна дебіторська заборгованість);

в) *низьколіквідні* – види оборотних активів з високим ризиком вкладень (запаси, поточні біологічні активи, інші оборотні активи).

5. За практикою планування, контролю та управління:

а) *нормовані* – оборотні активи, що підлягають нормуванню, тобто за ними визначається мінімальний норматив наявності;

б) *ненормовані* – оборотні активи, відносно яких норматив забезпеченості не визначається.

6. За **видами** поділ оборотних активів здійснюється згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку.

У табл. 2.15 наведено порядок розрахунку окремих видів оборотних активів за інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)».

Інформація про наявність власних оборотних активів використовується під час розрахунку показників оцінювання фінансової стійкості підприємства. Під час аналізу визначаються причини зменшення або збільшення величини власних оборотних коштів з метою подальшого виявлення впливу цих змін на динаміку показників фінансової стійкості.

Щодо поділу оборотних активів за рівнем ліквідності, то в балансі вони розташовані в цілому за принципом зростання ліквідності (від низько- до високоліквідних). Інформація про групування оборотних активів за ознакою рівня ліквідності є основою для аналізу ліквідності балансу та платоспроможності підприємства.

Таблиця 2.15

Класифікація і порядок розрахунку видів оборотних активів

Ознака класифікації	Вид оборотних активів	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)
Сфера розміщення ¹	1. Оборотні активи у сфері виробництва (оборотні виробничі засоби). 2. Оборотні активи у сфері обігу (засоби обігу).	1101 ² +1102 ² +1110 1103 ² +1104 ² +1120 ² + +сума із 1125 по 1190 (без 1136)
Форма	1. Оборотні активи в матеріальній формі. 2. Оборотні активи в розрахунках і грошовій формі.	1100+1110 сума із 1120 ² по 1190 (без 1136)
Джерела формування	1. Власні оборотні активи (чистий оборотний капітал). 2. Оборотні активи, сформовані за рахунок позикових коштів.	1495–1095 1195–[Власні оборотні активи]
Рівень ліквідності	1. Високоліквідні оборотні активи. 2. Середньоліквідні оборотні активи. 3. Низьколіквідні оборотні активи.	1160+1165 сума із 1120 ² по 1155 (без 1136) 1100+1110+1170+ +1180 ² +1190

1. Поділ здійснюється за наявності інформації за додатковими статтями: ряд. 1101, 1102, 1103, 1104 (додаток В).

2. Додаткові статті (додаток В).

З урахуванням поділу видів оборотних активів за класифікаційними ознаками (табл. 2.15) проаналізуємо склад, структуру та динаміку оборотних активів підприємства (табл. 2.16), використавши для розрахунків інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

За результатами аналізу складу, структури та динаміки оборотних активів підприємства (табл. 2.16) можна сформулювати такі висновки:

- у структурі оборотних активів за сферою розміщення станом на кінець звітнього року переважають оборотні активи у сфері виробництва (54,5 %), які збільшилися на 664 тис. грн (4,4 %). Натомість оборотні активи у сфері обігу зменшилися на 3117 тис. грн (19,2 %);

- за формою оборотні активи в матеріальній формі зросли на 2699 тис. грн (12,3 %), а оборотні активи в розрахунках і грошовій формі зменшилися на 5152 тис. грн (55,2 %). У результаті частка оборотних активів у матеріальній формі підвищилася з 70,1 % у базовому році до 85,5 % у звітньому, а частка оборотних активів у розрахунках і грошовій формі знизилася відповідно з 29,9 до 14,5 %;

- за ознакою джерел формування маємо зменшення абсолютної вели-

Таблиця 2.16

Аналіз складу, структури та динаміки оборотних активів підприємства (станом на кінець року)

Вид оборотних активів	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	7=5÷1×100
<i>За сферою розміщення</i>							
Оборотні активи у сфері виробництва	15050	48,1	15714	54,5	+664	+6,4	+4,4
Оборотні активи у сфері обігу	16214	51,9	13097	45,5	-3117	-6,4	-19,2
Усього	31264	100,0	28811	100,0	-2453	-	-7,8
<i>За формою</i>							
Оборотні активи в матеріальній формі	21928	70,1	24627	85,5	+2699	+15,4	+12,3
Оборотні активи в розрахунках і грошовій формі	9336	29,9	4184	14,5	-5152	-15,4	-55,2
Усього	31264	100,0	28811	100,0	-2453	-	-7,8
<i>За джерелами формування</i>							
Власні оборотні активи	27405	87,7	26469	91,9	-936	+4,2	-3,4
Оборотні активи, сформовані за рахунок позикових коштів	3859	12,3	2342	8,1	-1517	-4,2	-39,3
Усього	31264	100,0	28811	100,0	-2453	-	-7,8
<i>За рівнем ліквідності</i>							
Високоліквідні	433	1,4	2018	7,0	+1585	+5,6	у 4,7 р. б.
Середньоліквідні	8848	28,3	2046	7,1	-6802	-21,2	-76,9
Низьколіквідні	21983	70,3	24747	85,9	+2764	+15,6	+12,6
Усього	31264	100,0	28811	100,0	-2453	-	-7,8

чини власних оборотних активів на 936 тис. грн (3,4 %), а оборотних активів, сформованих за рахунок позикових коштів, – на 1517 тис. грн (39,3 %). Підсумком цих змін стало підвищення частки власних оборотних активів в оборотних активах із 87,7 до 91,9 % і, відповідно, зниження частки оборотних активів, сформованих за рахунок позикових коштів, – з 12,3 до 8,1 %. Високий рівень забезпеченості власними оборотними активами є ознакою позитивного оцінювання фінансової стійкості підприємства;

- у структурі оборотних активів за рівнем ліквідності частка високоліквідних активів зросла з 1,4 до 7,0 %, низьколіквідних – із 70,3 до 85,9 %, а середньоліквідних – з 28,3 до 7,1 %.

а середньоліквідних – знизилася з 28,3 до 7,1 %. Підвищення частки високо- і низьколіквідних активів пояснюється їх збільшенням (відповідно в 4,7 раза і на 12,6 %) з одночасним зменшенням середньоліквідних активів (на 76,9 %). Отже, структура оборотних активів за ознакою рівня ліквідності має різноспрямовану динаміку.

Після загального аналізу складу, структури та динаміки оборотного капіталу більш детально вивчаються окремі види оборотних активів, причини і наслідки їх зміни.

Особливу увагу під час вивчення оборотних активів приділяють *аналізу запасів*, які мають суттєвий вплив на фінансовий стан підприємства та його виробничі результати.

Відповідно до П(С)БО 9 «Запаси» запаси визнаються активом, якщо є ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, та їх вартість можна достовірно визначити. Запаси підприємства включають:

- *сировину, основні та допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності*, призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб;

- *незавершене виробництво* у вигляді незакінчених оброблень і складанням деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів. Незавершене виробництво на підприємствах, що виконують роботи та надають послуги, складається з витрат на виконання незакінчених робіт (послуг), щодо яких підприємством ще не визнано доходу;

- *готову продукцію*, що виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом;

- *товари* у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством із метою подальшого продажу;

- *малоцінні та швидкозношувані предмети*, що використовуються протягом не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він більше одного року.

Аналізуючи склад і структуру запасів, ураховують те, що для успішної діяльності підприємства *запаси мають бути оптимальними*. Найважливішими умовами досягнення цього є:

- обґрунтовані розрахунки потреби в запасах;
- налагодження стабільних відносин із постачальниками, що успішно виконують договірні зобов'язання;
- забезпечення належної організації виробничого процесу;
- раціональне визначення обсягів використання продукції на внутрішньогосподарські потреби.

У процесі аналізу запасів необхідно порівняти фактичні залишки за відповідний період із нормативами (плановою потребою), а також оцінити їх динаміку.

Надлишок або нестача запасів є факторами незадовільного фінансо-

вого стану підприємства. Причини їх утворення вивчаються під час внутрішнього аналізу в розрізі формування і використання: виробничих запасів (сировини, матеріалів, комплектуючих виробів і т. ін.), запасів незавершеного виробництва, готової продукції і товарів. За кожною групою запасів з'ясовується специфіка дії факторів, встановлюються наслідки впливу відхилень від оптимальних (нормативних) рівнів на результати виробничо-фінансової діяльності та визначаються шляхи оптимізації запасів.

Причини і наслідки зміни структури за окремими видами запасів є різними. Наприклад, *збільшення частки виробничих запасів може свідчити:*

- а) про розширення масштабів діяльності підприємства;
- б) прагнення захистити кошти від знецінення внаслідок інфляції;
- в) неефективне розпорядження матеріальними ресурсами, внаслідок чого значна частина капіталу заморожується на тривалий період у запасах, що сповільнює його оборотність.

Отже, за різної ефективності використання матеріальних оборотних активів зростання запасів в одному випадку може бути оцінено як свідчення розширення обсягів діяльності, а в іншому – як ознака зниження рівня ділової активності та відповідно збільшення періоду обороту коштів.

Разом із тим *недостатній обсяг виробничих запасів* також негативно позначається на фінансовому стані підприємства. Зменшення вкладення коштів у виробничі запаси і незавершене виробництво призводить до дефіциту окремих їх видів, збоїв у виробничому процесі, недовантаження виробничих потужностей, падіння обсягів виробництва і реалізації продукції, зростання собівартості, недоотримання прибутків і навіть до збитків.

Суб'єкти господарювання мають досягати того, щоб виробництво вчасно і в повному обсязі забезпечувалося всіма необхідними ресурсами, щоб вони не нагромаджувалися на складах.

Значну частку в оборотних активах становить *незавершене виробництво*. Збільшення залишків незавершеного виробництва може свідчити, з одного боку, про розширення виробничої діяльності, а з іншого – про уповільнення оборотності капіталу на цій стадії.

На багатьох підприємствах важливим видом оборотних активів є *готова продукція*. Збільшення залишків готової продукції негативно впливає на фінансовий стан підприємства внаслідок:

- заморожування оборотного капіталу, уповільнення його обертання;
- нестачі коштів;
- необхідності отримання додаткових кредитів і виникненням у зв'язку з цим додаткових витрат зі сплати процентів за ними;
- зростання кредиторської заборгованості перед постачальниками, бюджетом, працівниками з оплати праці тощо.

Основними причинами понаднормативних залишків готової продукції є:

- низька якість продукції;
- незадовільна організація навантажування готової продукції;

- порушення ритму роботи транспорту, затримки в оформленні транспортних документів тощо;
- посилення конкуренції, втрата ринків збуту;
- низька купівельна спроможність суб'єктів господарювання і населення;
- висока собівартість продукції;
- інфляційні процеси.

Для оцінювання структури запасів розраховується *коефіцієнт накопичення*:

Виробничі запаси і незавершене виробництво

Готова продукція і товари

Коефіцієнт накопичення характеризує мобільність запасів і за оптимального варіанта має бути менше 1. Це співвідношення доцільне, коли продукція підприємства є конкурентоспроможною і користується попитом.

Значне перевищення оптимального значення коефіцієнта накопичення може свідчити про неефективну структуру запасів або надлишкові виробничі запаси, невиправдане зростання залишків незавершеного виробництва. У цьому випадку необхідно встановити причини збільшення залишків запасів. Щодо *виробничих запасів* це може бути зниження обсягів випуску окремих видів продукції, невідповідність фактичного витрачання запасів нормативам, нерівномірне надходження матеріальних ресурсів; щодо *незавершеного виробництва* – анулювання виробничих замовлень (договорів), підвищення собівартості продукції, недоліки в плануванні та організації виробництва, недопоставки напівфабрикатів і комплектуючих виробів; щодо *готової продукції* – падіння попиту, низька якість продукції, неритмічний її випуск і затримки відвантаження.

За інформацією форм № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» за базовий і звітний роки (додавки А, Б) проаналізуємо склад, структуру та динаміку запасів підприємства (табл. 2.17).

За результатами аналізу запасів підприємства (табл. 2.17) у звітному році порівняно з базовим їх вартість зросла на 2023 тис. грн, що становить 12,9 %. Серед видів запасів збільшення відбулося за виробничими запасами (на 357 тис. грн, або 7,6 %), готовою продукцією (на 1545 тис. грн, або 27,0 %) і товарами (на 490 тис. грн, або 42,1 %). Натомість незавершене виробництво зменшилося на 369 тис. грн, що становить 9,0 %. На кінець звітнього року в структурі запасів переважають готова продукція (41,0 %) і виробничі запаси (28,6 %).

У складі виробничих запасів зросли паливо (на 30,6 %), матеріали сільськогосподарського призначення (на 6,2 %) і малоцінні та швидкозношувані предмети (на 4,7 %). Інші види виробничих запасів зменшилися у звітному році. Серед виробничих запасів найбільшу частку в запасах на кінець звітнього року становили паливо (10,2 %), матеріали сільськогосподарського призначення (8,5 %), запасні частини (3,4 %), малоцінні та швидкозношувані предмети (3,0 %).

**Аналіз складу, структури та динаміки запасів
підприємства (станом на кінець року)**

Вид запасів	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до під- сумку	сума, тис. грн	у % до під- сумку	суми, тис. грн	част- ки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	$7=5 \div 1 \times 100$
Запаси – всього	15664	100,0	17687	100,0	+2023	-	+12,9
1. Виробничі запаси	4695	30,0	5052	28,6	+357	-1,4	+7,6
1.1. Сировина і матеріали	113	0,7	94	0,5	-19	-0,2	-16,8
1.2. Паливо	1382	8,8	1805	10,2	+423	+1,4	+30,6
1.3. Тара і тарні матеріали	31	0,2	30	0,2	-1	-	-3,2
1.4. Будівельні матеріали	621	4,0	486	2,8	-135	-1,2	-21,7
1.5. Запасні частини	630	4,0	607	3,4	-23	-0,6	-3,7
1.6. Матеріали сільськогосподарського призначення	1411	9,0	1499	8,5	+88	-0,5	+6,2
1.7. Малоцінні та швидкозношувані предмети	507	3,3	531	3,0	+24	-0,3	+4,7
2. Незавершене виробництво	4091	26,1	3722	21,0	-369	-5,1	-9,0
3. Готова продукція	5713	36,5	7258	41,0	+1545	+4,5	+27,0
4. Товари	1165	7,4	1655	9,4	+490	+2,0	+42,1
Коефіцієнт накопичення ((п.1+п.2)÷÷(п.3+п.4))	1,277	×	0,984	×	-0,293	×	×

Коефіцієнт накопичення, що визначається відношенням виробничих запасів і незавершеного виробництва до готової продукції і товарів, характеризує мобільність запасів, зменшився з 1,277 у базовому році до 0,984 у звітному. В оптимальному варіанті його значення має бути менше 1, але оцінювання коефіцієнта накопичення передбачає врахування галузевих особливостей функціонування підприємств. Для даного підприємства структура запасів відповідає спеціалізації (виробництво сільськогосподарської продукції) та сприяє підвищенню ефективності фінансово-господарської діяльності.

У цілому позитивність динаміки запасів оцінюється на основі зіставлення з динамікою фінансових результатів діяльності підприємства. Якщо

темпи приросту фінансових результатів перевищують темпи приросту запасів, це означає підвищення ефективності їх використання.

2.7. Аналіз співвідношення власного і позикового капіталу

У сучасних умовах *структура джерел формування капіталу* є фактором, який безпосередньо впливає на фінансовий стан підприємства – його фінансову стійкість, довгострокову платоспроможність, величини доходів і фінансових результатів, рентабельність діяльності.

Під час внутрішнього аналізу фінансового стану необхідно вивчити склад, структуру та динаміку власного і позикового капіталу, з'ясувати причини зміни окремих їх видів і дати оцінку цим змінам.

Аналізуючи структуру джерел формування капіталу, необхідно враховувати особливості кожної їх складової.

Власний капітал – це власні джерела фінансування суб'єкта господарювання без зазначеного строку повернення, що внесені засновниками підприємства та накопичені впродовж періоду його діяльності за рахунок насамперед реінвестованого прибутку.

Власний капітал має велике значення як основа самостійності та незалежності підприємства. Необхідність власного капіталу зумовлена вимогами самофінансування підприємства. Його особливість полягає в тому, що він інвестується на довгостроковій основі та піддається найменшому ризику. Чим більша його частка в загальній величині джерел формування капіталу, тим вищий рівень захисту кредиторів від збитків, а отже, менший фінансовий ризик втрат.

Аналіз власного капіталу вирішує такі *завдання*:

- виявлення основних джерел формування власного капіталу та визначення впливу їх зміни на фінансову стійкість підприємства;
- встановлення правових і фінансових обмежень у розпорядженні нерозподіленим прибутком;
- оцінювання пріоритетності прав на отримання дивідендів;
- з'ясування черговості прав власників при ліквідації підприємства.

Аналізуючи власний капітал, необхідно визначити частку його окремих видів, дати оцінку змін їх величини і структури.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) проведемо горизонтальний і вертикальний аналіз власного капіталу підприємства (табл. 2.18).

За результатами горизонтального і вертикального аналізу власного капіталу підприємства (табл. 2.18) у звітному році порівняно з базовим його вартість зросла на 8637 тис. грн, що становить 15,8 %. Це відбулося за рахунок збільшення зареєстрованого (пайового) капіталу (на 1541 тис. грн, або 22,8 %), резервного капіталу (на 3559 тис. грн, або 10,0 %) і нерозподіленого прибутку (на 3761 тис. грн, або 59,5 %). Частка зареєстрованого

**Горизонтальний і вертикальний аналіз власного
капіталу підприємства (станом на кінець року)**

Вид власного капіталу	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до під- сум- ку	сума, тис. грн	у % до під- сум- ку	суми, тис. грн	част- ки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	$7=5 \div 1 \times 100$
Власний капітал – усього	54554	100,0	63191	100,0	+8637	–	+15,8
1. Зареєстрований (пайовий) капітал	6755	12,4	8296	13,1	+1541	+0,7	+22,8
2. Додатковий капітал	5909	10,8	5685	9,0	-224	-1,8	-3,8
3. Резервний капітал	35565	65,2	39124	61,9	+3559	-3,3	+10,0
4. Нерозподілений прибуток	6325	11,6	10086	16,0	+3761	+4,4	+59,5

(пайового) капіталу у власному капіталі зросла з 12,4 до 13,1 %, нерозподіленого прибутку – з 11,6 до 16,0 %, а частка резервного капіталу знизилася з 65,2 до 61,9 %. Що стосується додаткового капіталу, то його вартість зменшилася на 224 тис. грн (3,8 %), а його частка у власному капіталі знизилася з 10,8 до 9,0 %.

У цілому склад і структура власного капіталу підприємства сприяють ефективному його використанню.

Фактори зміни видів власного капіталу встановлюються за даними форми № 4 «Звіт про власний капітал» (додатки А, Б) (табл. 2.19).

Аналіз факторів зміни власного капіталу підприємства (табл. 2.19) дає змогу сформулювати такі висновки:

- зареєстрований (пайовий) капітал у базовому і звітному роках збільшився відповідно на 1561 і 1541 тис. грн за рахунок перевищення внесків до капіталу над вилученням частки в капіталі;

- додатковий капітал зменшився у базовому і звітному роках відповідно на 85 і 224 тис. грн у зв'язку з уцінкою основних засобів;

- резервний капітал збільшився у результаті відрахувань з чистого прибутку: в базовому році – на 7649 тис. грн, звітному році – на 3559 тис. грн;

- нерозподілений прибуток у базовому році зменшився на 4012 тис. грн, а в звітному році збільшився на 3761 тис. грн;

- у цілому власний капітал збільшився за рахунок чистого прибутку (6325 тис. грн – базовий рік, 10086 тис. грн – звітний рік) і зменшився у результаті уцінки основних засобів (85 тис. грн – базовий рік, 224 тис. грн – звітний рік), відрахувань до резервного капіталу (923 тис. грн – базовий

Таблиця 2.19

Аналіз факторів зміни власного капіталу підприємства, тис. грн

Показник ¹	Зареєстрований (пайовий) капітал		Капітал у дооцінках		Додатковий капітал		Резервний капітал	
	базовий рік	звітний рік	базовий рік	звітний рік	базовий рік	звітний рік	базовий рік	звітний рік
Залишок на початок року	5194	6755	-	-	5994	5909	27916	35565
Коригування:								
Скоригований залишок на початок року	5194	6755	-	-	5994	5909	27916	35565
Чистий прибуток (збиток) за звітний період	-	-	-	-	-	-	-	-
Розподіл прибутку:								
Відрахування до резервного капіталу	-	-	-	-	-	-	7649	3559
Сума чистого прибутку, належна до бюджету відповідно до законодавства	-	-	-	-	-	-	-	-
Внески учасників:								
Внески до капіталу	1765	1838	-	-	-	-	-	-
Вилучення капіталу:								
Вилучення частки в капіталі	(204)	(297)	-	-	-	-	-	-
Інші зміни в капіталі	-	-	-	-	(85)	(224)	-	
Разом змін у капіталі	1561	1541	-	-	(85)	(224)	7649	3559
Залишок на кінець року	6755	8296	-	-	5909	5685	35565	39124

1. Наводяться статті, за якими є інформація у формі № 4.

Показник ¹	Нерозподілений прибуток		Неоплачений капітал		Вилучений капітал		Разом	
	базовий рік	звітний рік	базовий рік	звітний рік	базовий рік	звітний рік	базовий рік	звітний рік
Залишок на початок року	10337	6325	-	-	-	-	49441	54554
Коригування:								
Скоригований залишок на початок року	10337	6325	-	-	-	-	49441	54554
Чистий прибуток (збиток) за звітний період	6325	10086	-	-	-	-	6325	10086
Розподіл прибутку:								
Відрахування до резервного капіталу	(7649)	(3559)	-	-	-	-	-	-
Сума чистого прибутку, належна до бюджету відповідно до законодавства	(923)	(928)	-	-	-	-	(923)	(928)
Внески учасників:								
Внески до капіталу	(1765)	(1838)	-	-	-	-	-	-
Вилучення капіталу:								
Вилучення частки в капіталі	-	-	-	-	-	-	(204)	(297)
Інші зміни в капіталі	-	-	-	-	-	-	(85)	(224)
Разом змін у капіталі	(4012)	3761	-	-	-	-	5113	8637
Залишок на кінець року	6325	10086	-	-	-	-	54554	63191

1. Наводяться статті, за якими є інформація у формі № 4.

рік, 928 тис. грн – звітний рік) і вилучення частки в капіталі (204 тис. грн – базовий рік, 297 тис. грн – звітний рік).

Загалом динаміка змін у складі власного капіталу є позитивною.

Одночасно слід ураховувати, що фінансування діяльності підприємства тільки за рахунок власних коштів не завжди вигідне для нього, особливо коли виробництво має сезонний характер. Тому суб'єкти господарювання у процесі діяльності широко використовують *позиковий капітал*: у вигляді довгострокових кредитів, як правило, під час формування необоротних активів; короткострокових кредитів банків – для формування оборотних активів.

Залучення позикових коштів сприяє поліпшенню фінансового стану за умови, що вони не заморожуються на тривалий час у господарській діяльності, а своєчасно повертаються. В іншому випадку може виникнути прострочена кредиторська заборгованість, що в підсумку призводить до виплати штрафів, застосування санкцій і погіршення фінансового стану.

Аналіз складу, структури та динаміки позикового капіталу передбачає з'ясування ролі довго- і короткострокових кредитів у діяльності підприємства. Довгострокових кредитів може не бути серед джерел фінансування з причин невиконання їх залучення (за діючими умовами кредитування) або внаслідок незадовільного оцінювання банком кредитоспроможності позичальника. Потрібно звернути особливу увагу на те, чи серед зобов'язань немає короткострокових кредитів банку, оскільки це один із чинників зниження рентабельності власного капіталу (за наявності об'єктів кредитування і прийнятних умов отримання кредиту).

Якщо підприємство в змозі забезпечити вищий рівень віддачі на вкладений капітал, ніж платить за кредитні ресурси, то, залучаючи позикові кошти, воно може контролювати більші грошові потоки, розширювати масштаби діяльності, підвищувати рентабельність власного капіталу.

Разом із тим необхідно враховувати, що пропорційно підвищенню частки позикового капіталу в джерелах формування капіталу зростає ризик зниження фінансової стійкості та платоспроможності підприємства, зменшується прибутковість сукупних активів унаслідок виплати позикового процента.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) проведемо горизонтальний і вертикальний аналіз позикового капіталу підприємства (табл. 2.20).

За результатами горизонтального і вертикального аналізу позикового капіталу підприємства (табл. 2.20) у звітному році порівняно з базовим його величина зменшилася на 1517 тис. грн, що становить 39,3 %. При цьому довгострокові зобов'язання і забезпечення скоротилися на 365 тис. грн (49,7 %), а поточні зобов'язання і забезпечення – на 1152 тис. грн (36,9 %). У результаті таких змін частка довгострокових зобов'язань і забезпечень у позиковому капіталі знизилася з 19,0 до 15,8 %, а частка поточних зобов'язань і забезпечень відповідно зросла з 81,0 до 84,2 %.

Довгострокові зобов'язання і забезпечення складаються виключно з довгострокових кредитів банків. У складі поточних зобов'язань суттєво зменшилися короткострокові кредити банків (на 490 тис. грн, або 49,5 %) і

Горизонтальний і вертикальний аналіз позикового капіталу підприємства (станом на кінець року)

Вид позикового капіталу	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
А	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	7=5÷1 ×100
Позиковий капітал – усього	3859	100,0	2342	100,0	-1517	–	-39,3
1. Довгострокові зобов'язання і забезпечення	735	19,0	370	15,8	-365	-3,2	-49,7
1.1. Довгострокові кредити банків	735	19,0	370	15,8	-365	-3,2	-49,7
2. Поточні зобов'язання і забезпечення	3124	81,0	1972	84,2	-1152	+3,2	-36,9
2.1. Короткострокові кредити банків	990	25,7	500	21,3	-490	-4,4	-49,5
2.2. Поточна кредиторська заборгованість ¹	2115	54,8	1303	55,6	-812	+0,8	-38,4
2.3. Поточні забезпечення	-	-	140	6,0	+140	-	×
2.4. Інші поточні зобов'язання ²	19	0,5	29	1,3	+10	+0,8	+52,6

1. Без урахування ряд. 1621. Включаючи додаткові статті: ряд. 1635, 1640, 1645, 1650 (додаток В).

2. З урахуванням додаткової статті: ряд. 1670 (додаток В).

поточна кредиторська заборгованість (на 812 тис. грн, або 38,4 %). Натомість збільшилися інші поточні зобов'язання, а в звітному році сума поточних забезпечень становила 140 тис. грн. Найбільшу частку в позиковому капіталі займає поточна кредиторська заборгованість (55,6 % станом на кінець звітного року).

Отже, зміни в складі та структурі позикового капіталу свідчить про зменшення використання підприємством кредитів банків і скорочення поточної кредиторської заборгованості.

Завдяки залученню позикових коштів підприємство отримує суттєві переваги. Однак за певних умов це може призвести до погіршення фінансового стану, тому важливим питанням в аналізі структури джерел формування капіталу є оцінювання оптимальності співвідношення власного і позикового капіталу.

На співвідношення власного і позикового капіталу впливає низка факторів, зумовлених внутрішніми і зовнішніми умовами діяльності суб'єкта господарювання та обраною ним фінансовою стратегією. До них належать:

⇒ розширення або скорочення обсягів діяльності (впливає на динаміку потреб у залученні коштів);

⇒ тривалість одного обороту оборотних активів;

⇒ співвідношення тривалості виробничо-комерційного циклу та періоду погашення поточної кредиторської заборгованості;

⇒ структура витрат підприємства;

⇒ накопичення надлишкових запасів, недіючого обладнання, матеріалів тощо;

⇒ вилучення коштів на створення сумнівної дебіторської заборгованості, що спричиняє збільшення додаткового позикового капіталу.

У теорії та практиці фінансового аналізу *проблема оптимального співвідношення власного і позикового капіталу не має однозначного вирішення*. Вчені-економісти по-різному оцінюють оптимальність співвідношення власного і позикового капіталу (наприклад, 70 : 30; 60 : 40; зазвичай – 50 : 50). Кожне підприємство має визначати його у взаємозв'язку зі структурою основного й оборотного капіталу, швидкістю оборотності оборотних активів та іншими факторами.

На структуру джерел формування капіталу безпосередньо впливає *тривалість обороту коштів*. Підприємство, період обороту коштів у якого менший, може мати більшу частку позикових джерел у сукупних пасивах без загрози для власної платоспроможності та без збільшення ризику для кредиторів. Суб'єктам господарювання зі швидкою оборотністю капіталу легше забезпечити надходження коштів і, отже, розраховатися за своїми зобов'язаннями. Такі підприємства є більш привабливими для інвесторів і кредиторів.

Важливе значення під час оцінювання раціональності структури джерел формування капіталу має *співвідношення тривалості виробничо-комерційного циклу та періоду погашення кредиторської заборгованості*. Чим більший період виробничо-комерційного циклу обслуговується капіталом кредиторів, тим меншою може бути частка власного капіталу в сукупних пасивах підприємства.

Ще один фактор, який впливає на співвідношення власних і позикових коштів, – *структура витрат підприємства*. Чим більша частка постійних витрат у собівартості продукції, тим вищий ризик неплатоспроможності підприємства, якщо з певних причин його доходи зменшуються. Отже, суб'єкти господарювання, у яких висока частка постійних витрат у загальній сумі витрат, повинні мати більшу частку власного капіталу.

Таким чином, аналіз структури власного і позикового капіталу необхідний для оцінювання раціональності джерел фінансування діяльності підприємства та його ринкової стабільності. Цей чинник дуже важливий, по-перше, для зовнішніх користувачів інформації (наприклад, для банків, інвесторів, постачальників ресурсів) у зв'язку з визначенням ступеня фі-

нансового ризику і, по-друге, для самого підприємства під час обґрунтування фінансової стратегії.

Запитання для перевірки знань

1. *Якою є загальна структурна побудова балансу (звіту про фінансовий стан)?*
2. *В якій послідовності будуються моделі рівності балансу?*
3. *Яким є основне балансове рівняння?*
4. *Що таке активи? Які ключові положення містить визначення активів?*
5. *Що таке необоротні активи? З яких видів вони складаються?*
6. *Що таке оборотні активи? З яких видів вони складаються?*
7. *У чому полягає сутність принципу нетто-балансу?*
8. *Що таке власний капітал? Які функції він виконує?*
9. *Що таке зобов'язання? На які види вони поділяються?*
10. *Що таке майновий стан підприємства? У чому полягає сутність скороченого аналітичного балансу?*
11. *Як будується актив скороченого аналітичного балансу?*
12. *У чому полягає сутність горизонтального (часового) і вертикального (структурного) аналізу скороченого аналітичного балансу?*
13. *Що є показниками горизонтального і вертикального аналізу активу скороченого аналітичного балансу?*
14. *Яка система структурних показників використовується в аналізі структури майна (активів)?*
15. *Що належить до основних позитивних характеристик майнового стану підприємства з погляду загальної інформації активу балансу?*
16. *Як урахується фактор інфляції в аналізі динаміки загальної вартісної оцінки активів?*
17. *Що необхідно враховувати, оцінюючи інформацію розділу I активу балансу «Необоротні активи»?*
18. *Які ознаки і тенденції в майновому стані можна вважати позитивними за результатами аналізу статей розділу II активу балансу «Оборотні активи»?*
19. *Як будується пасив скороченого аналітичного балансу?*
20. *Які показники належать до горизонтального і вертикального аналізу пасиву скороченого аналітичного балансу?*
21. *Яка система структурних показників використовується в аналізі структури джерел формування капіталу (пасивів)?*
22. *Які ознаки і тенденції у фінансовому стані підприємства можна вважати позитивними з погляду загальної інформації пасиву балансу?*
23. *За яких варіантів зміни складових пасиву підвищуватиметься частка власного капіталу в джерелах формування капіталу?*

24. Як поділяються активи за характером участі в господарському процесі та швидкістю обороту?
25. Які види активів належать до матеріальних, нематеріальних, фінансових?
26. Що таке валові та чисті активи?
27. Як поділяються активи за рівнем ліквідності?
28. Як інформація щодо класифікації видів активів (майна) за різними ознаками використовується в оцінюванні фінансового стану суб'єктів господарювання?
29. Як поділяються пасиви за характером формування (власністю)?
30. Як поділяється власний капітал за ознакою рівня відповідальності?
31. Які виокремлюються види власного капіталу за формами існування?
32. Як класифікують зобов'язання за періодом погашення, за терміновістю сплати?
33. З якою метою можуть залучатися позикові кошти? Як вони поділяються за формою залучення?
34. Як поділяються зобов'язання за формою забезпечення?
35. Як інформація щодо класифікації видів пасивів (джерел формування капіталу) за різними ознаками використовується в оцінюванні фінансового стану підприємств?
36. Як визначаються показники, що характеризують рух основних засобів? Як оцінюється їх динаміка?
37. Які показники використовуються для оцінювання функціонального (технічного) стану основних засобів?
38. Які показники характеризують виробничий потенціал підприємства?
39. Що належить до нематеріальних активів?
40. За якими напрямками проводиться аналіз нематеріальних активів?
41. Що таке оборотні активи? Яке вони мають значення в оцінюванні фінансового стану підприємства?
42. Як поділяються оборотні активи за ознакою сфери розміщення?
43. Які види належать до оборотних активів у матеріальній формі, в розрахунках і грошовій формі?
44. Як визначається за даними балансу величина власних оборотних активів?
45. Як поділяються оборотні активи за ознакою рівня ліквідності?
46. Що включають запаси підприємства?
47. Як досягти оптимальності запасів?
48. Про що може свідчити збільшення частки виробничих запасів у структурі оборотних активів?
49. Чому нестача виробничих запасів негативно позначається на фінансовому стані підприємства?
50. Якими можуть бути основні причини понаднормативних залишків готової продукції?
51. Як визначається коефіцієнт накопичення для оцінювання структури запасів?

52. Які завдання дає змогу вирішити аналіз власного капіталу?
53. Що необхідно з'ясувати під час проведення аналізу довго- і коротко-строкових кредитів?
54. Які фактори впливають на співвідношення власного і позикового капіталу?

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

2.1. Валюта балансу – це:

- а) загальна вартість власного капіталу;
- б) загальна вартість майна (джерел формування капіталу);
- в) необоротні активи;
- г) основні та оборотні засоби.

2.2. Яка з наведених моделей характеризує рівність балансу:

- а) $AI + AII + AIII = III + IIII + IIII + IIIV$;
- б) $AI + AII + AIII = III + IIII + IIII$;
- в) $AI + AII = III + IIII + IIII + IIIV + IIIV$;
- г) $AI + AII + AIII + AIV = III + IIII + IIII + IIIV$?

2.3. Який вигляд має основне балансове рівняння:

- а) активи = власний капітал + довгострокові зобов'язання і забезпечення;
- б) основні засоби + оборотні засоби = валюта балансу;
- в) необоротні активи + оборотні активи = власний капітал + поточні зобов'язання і забезпечення;
- г) активи = зобов'язання + власний капітал?

2.4. Ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому, – це визначення:

- а) власного капіталу;
- б) оборотних активів;
- в) активів.

2.5. Критерії визнання активів згідно з НП(С)БО 1:

- а) матеріальна форма;
- б) наявність права власності;
- в) виникнення у результаті минулих подій, здійснення контролю підприємством, майбутні економічні вигоди;
- г) намір придбати активи, одержати в майбутньому економічні вигоди та можливість достовірної оцінки.

2.6. Що не належить до необоротних активів:

- а) нематеріальні активи;
- б) основні засоби;
- в) довгострокові біологічні активи;

г) поточна дебіторська заборгованість?

2.7. Оборотні активи – це:

- а) гроші та їх еквіваленти, що необмежені у використанні;
- б) інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу;
- в) дебіторська заборгованість;
- г) правильні відповіді а) і б).

2.8. Проміжок часу між придбанням запасів для провадження діяльності і отриманням грошей та їх еквівалентів від реалізації виробленої з них продукції або товарів і послуг – це:

- а) фінансовий цикл;
- б) операційний цикл;
- в) тривалість обороту запасів;
- г) тривалість обороту капіталу;
- д) середній період повернення дебіторської заборгованості.

2.9. До оборотних активів не належать:

- а) запаси;
- б) поточні біологічні активи;
- в) довгострокові біологічні активи;
- г) гроші та їх еквіваленти.

2.10. Власний капітал – це:

- а) зареєстрований (пайовий) капітал;
- б) нерозподілений прибуток;
- в) валюта балансу за мінусом оборотних активів;
- г) частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.

2.11. Власний капітал є гарантією захисту капіталу кредиторів і відшкодування збитків – це функція:

- а) довгострокового фінансування;
- б) фінансування ризику;
- в) самостійності та влади;
- г) розподілу доходів, прибутків та активів.

2.12. Величина власного капіталу визначає рівень фінансової незалежності та впливу власника – це функція:

- а) довгострокового фінансування;
- б) фінансування ризику;
- в) самостійності та влади;
- г) розподілу доходів, прибутків та активів.

2.13. Який з наведених видів пасивів належить до власного капіталу:

- а) довгострокові кредити банків;
- б) вкладений капітал;
- в) поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги;
- г) доходи майбутніх періодів?

2.14. Зобов'язання і забезпечення відображаються у:

- а) розділах II, III пасиву балансу;

- б) розділах III, IV пасиву балансу;
- в) розділах II, III, IV пасиву балансу;
- г) розділі IV пасиву балансу.

2.15. *Зобов'язання класифікуються як поточні, якщо вони:*

- а) є короткостроковими кредитами банків;
- б) будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу;
- в) є кредиторською заборгованістю;
- г) будуть погашені протягом періоду, що перевищує календарний рік.

2.16. *Який з наведених видів пасивів належить до поточних зобов'язань і забезпечень:*

- а) зареєстрований (пайовий) капітал;
- б) вилучений капітал;
- в) відстрочені податкові зобов'язання;
- д) поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги?

2.17. *Майновий стан – це одна з характеристик фінансового стану підприємства, за допомогою якої оцінюються:*

- а) склад і розміщення активів;
- б) склад і розміщення пасивів;
- в) структура і динаміка активів;
- г) структура і динаміка пасивів;
- д) склад, розміщення, структура та динаміка активів і пасивів.

2.18. *За яким принципом будується скорочений аналітичний баланс:*

- а) об'єднання окремих розділів активу і пасиву балансу;
- б) об'єднання в окремі групи однорідних за складом та економічним змістом статей і доповнення його відповідними показниками структури, динаміки та структурної динаміки;
- в) структурної побудови активу балансу?

2.19. *Гроші та їх еквіваленти і поточні фінансові інвестиції – це сума рядків балансу (звіту про фінансовий стан):*

- а) 1100 і 1110;
- б) 1125 і 1130;
- в) 1160 і 1165;
- г) 1170 і 1190.

2.20. *Що визначається у процесі горизонтального (часового) аналізу балансу:*

- а) абсолютні зміни величин окремих видів активів і пасивів;
- б) відносні зміни величин окремих видів активів і пасивів;
- в) структура активу і пасиву балансу;
- г) абсолютні та відносні зміни у динаміці величин окремих видів активів і пасивів?

2.21. *Дослідження структури активу і пасиву балансу передбачає:*

- а) горизонтальний аналіз;

- б) вертикальний аналіз;
- в) динамічний аналіз;
- г) факторний аналіз.

2.22. Який з наведених показників не використовується в аналізі структури майна:

- а) частка поточної кредиторської заборгованості в зобов'язаннях і забезпеченнях;
- б) частка необоротних активів у майні;
- в) частка запасів в оборотних активах;
- г) частка поточної дебіторської заборгованості в майні?

2.23. Під час формулювання комплексних висновків за результатами аналізу складу, структури та динаміки майна (активів) зазначаються:

- а) позитивні ознаки в майновому стані підприємства;
- б) негативні тенденції в майновому стані підприємства;
- в) позитивні тенденції в майновому стані підприємства;
- г) позитивні та негативні ознаки і тенденції в майновому стані підприємства.

2.24. Яка з наведених тенденцій у майновому стані підприємства є негативною за інформацією активу балансу:

- а) збільшення загальної вартісної оцінки активів;
- б) скорочення сум дебіторської заборгованості в динаміці;
- в) збільшення сум за так званими «негативними» статтями активу;
- г) підвищення частки грошей та їх еквівалентів у майні?

2.25. Якщо темп приросту майна перевищує макроекономічний показник рівня інфляції, це означає:

- а) зростання реальної вартісної оцінки активів;
- б) зниження реальної вартісної оцінки активів;
- в) зниження номінальної вартісної оцінки активів.

2.26. Коефіцієнт мобільності майна розраховується як відношення:

- а) необоротних активів до вартості всього майна;
- б) оборотних активів до вартості всього майна;
- в) необоротних активів до оборотних активів;
- г) оборотних активів до необоротних активів.

2.27. Джерела формування капіталу включають:

- а) власний капітал, зобов'язання і забезпечення;
- б) статутний капітал, зобов'язання і забезпечення, доходи майбутніх періодів;
- в) необоротні та оборотні активи.

2.28. Сума рядків балансу із 1610 по 1650 – це:

- а) поточна дебіторська заборгованість;
- б) поточна кредиторська заборгованість;
- в) поточні зобов'язання і забезпечення;
- г) зобов'язання і забезпечення.

2.29. Який з наведених показників не належить до горизонтального аналізу пасиву скороченого аналітичного балансу:

- а) абсолютні зміни видів пасивів;
- б) відносні зміни видів пасивів у відсотках;
- в) зміни частки?

2.30. Який з наведених показників не належить до аналізу структури пасивів:

- а) частка зобов'язань і забезпечень у джерелах формування капіталу;
- б) частка поточних зобов'язань і забезпечень у зобов'язаннях і забезпеченнях;
- в) частка поточної кредиторської заборгованості в джерелах формування капіталу;
- г) частка оборотних активів у майні?

2.31. Нормативне значення показника частки власного капіталу в джерелах формування капіталу:

- а) $\geq 70\%$;
- б) $< 50\%$;
- в) $\geq 60\%$;
- г) $\geq 50\%$.

2.32. Яка з наведених характеристик фінансового стану підприємства є позитивною за інформацією пасиву балансу:

- а) зниження частки власного капіталу в джерелах формування капіталу;
- б) суттєве перевищення поточної кредиторської заборгованості над поточною дебіторською заборгованістю;
- в) скорочення у динаміці сум поточної кредиторської заборгованості;
- г) наявність сум за так званими «негативними» статтями пасиву?

2.33. Якщо темп приросту власного капіталу перевищує темп приросту зобов'язань і забезпечень, відбуватиметься:

- а) підвищення частки зобов'язань і забезпечень у джерелах формування капіталу;
- б) підвищення частки власного капіталу в джерелах формування капіталу;
- в) зниження частки власного капіталу в джерелах формування капіталу.

2.34. Зниження частки поточної кредиторської заборгованості в джерелах формування капіталу – це:

- а) негативна тенденція у фінансовому стані підприємства;
- б) негативна ознака у фінансовому стані підприємства;
- в) позитивна ознака у фінансовому стані підприємства;
- г) позитивна тенденція у фінансовому стані підприємства.

2.35. Активи поділяються на необоротні (постійні) та оборотні (мобільні) за ознакою:

- а) форми функціонування;
- б) джерел формування;
- в) характеру участі в господарському процесі та швидкості обороту.

2.36. Як поділяються активи за формою функціонування:

- а) на матеріальні, нематеріальні та фінансові;
- б) на операційні та інвестиційні;
- в) на валові та чисті?

2.37. Як поділяються активи за ознакою рівня ліквідності:

- а) високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні;
- б) середньоліквідні, низьколіквідні, важколіквідні;
- в) високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні, важколіквідні?

2.38. Пасиви поділяються на власний капітал і позиковий капітал за ознакою:

- а) рівня відповідальності власного капіталу;
- б) періоду погашення зобов'язань;
- в) характеру формування;
- г) терміновості сплати зобов'язань.

2.39. Зобов'язання поділяються на поточні та довгострокові за ознакою:

- а) тривалості використання;
- б) терміновості сплати зобов'язань;
- в) періоду погашення зобов'язань;
- г) мети залучення позикових коштів.

2.40. За ознакою терміновості сплати зобов'язання поділяються на:

- а) поточні, довгострокові, умовні (потенційні);
- б) найбільш термінові, короткострокові, довгострокові;
- в) коротко- і довгострокові кредити;
- г) поточні та довгострокові зобов'язання і забезпечення.

2.41. Коефіцієнт надходження основних засобів визначається як відношення:

- а) вартості основних засобів, які надійшли за рік, до вартості основних засобів на початок року;
- б) вартості основних засобів, які вибули за рік, до вартості основних засобів на початок року;
- в) вартості основних засобів, які надійшли за рік, до вартості основних засобів на кінець року;
- г) вартості основних засобів, які вибули за рік, до вартості основних засобів на кінець року.

2.42. Коефіцієнт вибуття основних засобів – це відношення:

- а) вартості основних засобів, які надійшли за рік, до вартості основних засобів на початок року;
- б) вартості основних засобів, які вибули за рік, до вартості основних засобів на початок року;
- в) вартості основних засобів, які надійшли за рік, до вартості основних засобів на кінець року;
- г) вартості основних засобів, які вибули за рік, до вартості основних засобів на кінець року.

2.43. Який показник відображає середню кількість років, необхідних для повного оновлення основних засобів:

- а) період оновлення;
- б) період обороту;
- в) коефіцієнт заміни;
- г) коефіцієнт розширення?

2.44. Коефіцієнт заміни (простого відтворення) основних засобів виражається як відношення:

- а) вартості основних засобів, які надійшли за рік, до вартості основних засобів, які вибули за рік;
- б) вартості основних засобів на кінець року до вартості основних засобів на початок року;
- в) вартості основних засобів, які вибули за рік, до вартості основних засобів, які надійшли за рік.

2.45. Про поліпшення функціонального стану основних засобів свідчить:

- а) зниження коефіцієнта зносу;
- б) підвищення коефіцієнта зносу;
- в) зниження коефіцієнта придатності;
- г) підвищення коефіцієнта придатності;
- д) правильні відповіді а) і г);
- е) правильні відповіді б) і в).

2.46. Які види майна належать до виробничого потенціалу підприємства:

- а) основні засоби, нематеріальні активи, дебіторська заборгованість;
- б) незавершені капітальні інвестиції, поточні біологічні активи, грошові кошти;
- в) запаси, дебіторська заборгованість;
- г) основні засоби, виробничі запаси, поточні біологічні активи?

2.47. Який вид активів не належить до нематеріальних активів:

- а) права користування природними ресурсами;
- б) права користування майном;
- в) поточні фінансові інвестиції;
- г) авторське право та суміжні з ним права?

2.48. Що є основним принципом управління динамікою нематеріальних активів:

- а) темп зростання нематеріальних активів має випереджати темп зростання чистого доходу від реалізації продукції;
- б) темп зростання нематеріальних активів має випереджати темп зростання чистого прибутку;
- в) темпи зростання чистого доходу від реалізації продукції та чистого прибутку мають випереджати темп зростання нематеріальних активів?

2.49. Оборотні активи за ознакою сфери розміщення поділяються на:

- а) оборотні виробничі засоби і засоби обігу;
- б) запаси і дебіторську заборгованість;
- в) готову продукцію, товари та грошові кошти;

г) оборотні виробничі засоби і грошові кошти.

2.50. На які види поділяються оборотні активи за ознакою джерел формування:

- а) високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні;
- б) власні та сформовані за рахунок позикових коштів;
- в) нормовані, ненормовані?

2.51. Як визначається за даними балансу наявність власних оборотних активів:

- а) підсумок розділу I пасиву мінус підсумок розділу I активу;
- б) підсумок розділу I пасиву мінус підсумок розділу II активу;
- в) сума підсумків розділів I і III пасиву за мінусом підсумку розділу I активу;
- г) підсумок розділу I активу мінус підсумок розділу I пасиву?

2.52. Поточна дебіторська заборгованість належить до активів:

- а) високоліквідних;
- б) середньоліквідних;
- в) низьколіквідних.

2.53. Оборотні активи у сфері виробництва визначаються як сума рядків балансу:

- а) 1101, 1102, 1110;
- б) 1100, 1110;
- в) із 1125 по 1190.

2.54. Сума рядків балансу із 1120 по 1190 – це:

- а) оборотні активи в матеріальній формі;
- б) оборотні виробничі засоби;
- в) оборотні активи в розрахунках і грошовій формі;
- г) засоби обігу.

2.55. Що не належить до складу запасів підприємства:

- а) сировина і матеріали;
- б) незавершене виробництво;
- в) готова продукція і товари;
- г) незавершені капітальні інвестиції?

2.56. Коефіцієнт накопичення для оцінювання структури запасів визначається як відношення:

- а) готової продукції і товарів до виробничих запасів і незавершеного виробництва;
- б) виробничих запасів і незавершеного виробництва до готової продукції і товарів;
- в) готової продукції до виробничих запасів.

2.57. За якою формою фінансової звітності встановлюються фактори зміни видів власного капіталу:

- а) формою № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»;
- б) формою № 4 «Звіт про власний капітал»;
- в) формою № 5 «Примітки до річної фінансової звітності»?

ТЕМА 3

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

- 3.1. *Сутність фінансової стійкості та напрями її аналізу*
- 3.2. *Система відносних показників оцінювання фінансової стійкості підприємства*
- 3.3. *Методика визначення типу фінансової стійкості підприємства*
- 3.4. *Методика розрахунку і факторний аналіз порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості*

3.1. Сутність фінансової стійкості та напрями її аналізу

Однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства є забезпечення стабільності його діяльності з позиції довгострокової перспективи. *Фінансова стійкість* – це багатогранне поняття, що включає оцінювання різних аспектів фінансово-господарської діяльності підприємства. Сутність фінансової стійкості визначається ефективним формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів. Оцінювання фінансової стійкості як критерія надійності дає можливість зовнішнім суб'єктам аналізу визначати фінансові можливості підприємства на тривалу перспективу. Фінансова стійкість характеризує результати операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, містить необхідну інформацію для інвесторів, відображає здатність підприємства відповідати за своїми зобов'язаннями та нарощувати економічний потенціал.

Фінансова стійкість підприємства визначається на основі співвідношення різних видів джерел фінансування та його відповідності складу активів. *Фінансова стійкість забезпечує стабільну платоспроможність підприємства в тривалій перспективі* завдяки збалансованості активів і пасивів, доходів і витрат, позитивних і негативних грошових потоків.

Отже, **фінансова стійкість** – це здатність підприємства функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу активів і пасивів у мінливому економічному середовищі, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі в межах допустимого рівня ризику.

Фінансова незалежність характеризує стан фінансових ресурсів, за якого підприємство може вільно маневрувати грошовими коштами для забезпечення безперервного процесу фінансово-господарської діяльності, а також його оновлення і розширення, тобто задовольняє потреби розвитку суб'єкта господарювання та відповідає вимогам зовнішнього економічного середовища. Стійкий фінансовий стан досягається за достатності власного капіталу, ефективної структури активів, належного рівня рентабельності з урахуванням операційного і фінансового ризиків, за високої ліквідності, стабільних доходів і широких можливостей залучення позикових коштів.

Фінансова стійкість підприємства залежить від ефективного управління фінансовими ресурсами та визначається насамперед *оптимальним співвідношенням власного капіталу і зобов'язань*. Чим більшу частку в структурі пасивів має позиковий капітал, тим вищим є ризик кредиторів і нижчою ймовірність повернення боргів у випадку банкрутства підприємства-боржника. Співвідношення між власним капіталом і зобов'язаннями є найбільш важливою характеристикою фінансової стійкості підприємства.

Раціональне співвідношення між власним капіталом і зобов'язаннями – це, з одного боку, ключ до фінансової стабільності та надійності підприємства, з іншого – до ефективного використання капіталу. Чим активніше використовує підприємство позиковий капітал, тим більше є потенційних можливостей отримати прибуток. Одночасно зростає ризик невиконання зобов'язань, взятих підприємством під час залучення цього капіталу.

Основна мета аналізу фінансової стійкості полягає у визначенні спроможності підприємства протистояти негативній дії зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на його фінансовий стан. Для досягнення цієї мети необхідно дати відповідь на такі *запитання*:

- 1) наскільки підприємство незалежне від зовнішніх джерел фінансування;
- 2) як змінюється рівень цієї незалежності;
- 3) чи відповідає стан майна і джерел формування капіталу завданням фінансово-господарської діяльності підприємства?

Результатом аналізу фінансової стійкості має бути висновок щодо спроможності підприємства здійснювати ефективну господарську діяльність, отримувати прибуток в умовах економічної самостійності, готовності до погашення своїх боргів, а також щодо вірогідності збереження такого стану підприємства.

Користувачами результатів аналізу фінансової стійкості можуть бути засновники підприємства, його менеджмент, ділові партнери, банки. Оцінюючи фінансову стійкість суб'єкта господарювання, можна зробити певний висновок залежно від мети аналізу:

- *власники* підприємства (акціонери, інвестори та інші особи, що зробили внески в зареєстрований (пайовий) капітал) допускають розумне зростання частки позикових коштів;
- *кредитори* (постачальники ресурсів, банки, що надають кредити), навпаки – віддають перевагу суб'єктам господарювання з високою часткою власного капіталу.

До важливих економічних проблем належить *визначення меж фінансової стійкості*. Недостатня фінансова стійкість підприємства може призвести до його неплатоспроможності, відсутності коштів для розвитку виробництва та ефективної діяльності в цілому. Одночасно надлишкова фінансова стійкість також негативно впливає на виробничо-фінансову діяльність, оскільки гальмує її розвиток унаслідок збільшення витрат підприємства на створення надлишкових запасів і резервів.

Із погляду впливу на фінансову стійкість підприємства визначальними факторами є:

- ✓ галузева належність підприємства;
- ✓ склад, структура та якість продукції, її частка в загальному платоспроможному попиті, місце підприємства на товарних ринках;
- ✓ становище підприємства в діловому співробітництві, налагодженість економічних зв'язків з партнерами;
- ✓ залежність підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів;
- ✓ наявність неплатоспроможних дебіторів;
- ✓ ефективність господарських і фінансових операцій;
- ✓ загальна політична та економічна стабільність;
- ✓ податкова і кредитна політика, розвиток фінансового ринку та ін.

Наявні методики аналізу фінансової стійкості підприємства передбачають проведення досліджень у декілька етапів, склад і кількість яких, а також порядок розрахунку показників у різних літературних джерелах відрізняються залежно від завдань аналізу і тлумачення поняття «фінансова стійкість». Зазвичай *аналіз фінансової стійкості проводиться у такій послідовності (напрями аналізу)*:

- 1) загальне оцінювання фінансової стійкості;
- 2) розрахунок за даними балансу (звіту про фінансовий стан) системи відносних показників (фінансово-економічних коефіцієнтів), які характеризують фінансову стійкість підприємства з погляду структури та стану майна і джерел формування капіталу;
- 3) розрахунок за даними балансу (звіту про фінансовий стан) системи абсолютних показників, які характеризують забезпеченість запасів джерелами формування і дають можливість визначити відповідний тип фінансової стійкості підприємства;
- 4) розрахунок за даними звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) і факторний аналіз показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості.

Загальне оцінювання фінансової стійкості передбачає визначення:

- ⇒ стійкості джерел формування капіталу;
- ⇒ ресурсної стійкості;
- ⇒ стійкості управління.

Дослідження структури пасиву балансу дає змогу встановити можливі причини фінансової стійкості (нестійкості) підприємства. Так, збільшення частки власного капіталу за рахунок будь-якого з джерел сприяє посиленню фінансової стійкості підприємства. Наявність нерозподіленого прибутку може розглядатись як джерело поповнення оборотних засобів і зменшення поточної кредиторської заборгованості.

Особлива роль аналізу власного капіталу під час оцінювання фінансової стійкості зумовлена його функціями. Так, зареєстрований (пайовий) і додатковий капітал підприємства дають змогу ефективно організувати процес виробництва продукції, застосовувати прогресивні технології, посилити позиції на ринку. Крім того, власний капітал забезпечує довіру пар-

тнерів підприємства (як інших суб'єктів господарювання, так і банків), що визначає можливість отримати від них фінансові ресурси у разі необхідності усунення впливу несприятливих факторів. Якщо частка власного капіталу в пасивах незначна, то кредитори мають певний підприємницький ризик. Отже, власний капітал відіграє роль «буфера», захищає підприємство від банкрутства.

Аналіз ресурсної стійкості як складової фінансової стійкості охоплює такі аспекти:

- рівень співробітництва підприємства із суб'єктами ринкової інфраструктури (підприємствами-постачальниками ресурсів, банками, споживачами продукції тощо);
- ступінь інтегрованості підприємства в системі виробничих відносин;
- залежність ефективності діяльності підприємства від стану економіки країни;
- спроможність підприємства до залучення коштів;
- контроль грошових потоків.

Стійкість управління (організаційно-функціональну стійкість) аналізують з погляду адекватності організаційної та виробничої структури підприємства обраній стратегії розвитку і ринковій кон'юнктурі.

3.2. Система відносних показників оцінювання фінансової стійкості підприємства

Аналіз фінансової стійкості ґрунтується головним чином на відносних показниках – *фінансово-економічних коефіцієнтах*, які розраховуються як співвідношення абсолютних показників активу і пасиву балансу (звіту про фінансовий стан).

У світовій і вітчизняній теорії та практиці використовується **система фінансово-економічних коефіцієнтів**, які відображають різні аспекти структури активів і пасивів балансу, характеризуючи фінансову стійкість підприємства. За змістом та інформаційним забезпеченням розрахунку відносні показники оцінювання фінансової стійкості доцільно об'єднати у *три групи*.

1. **Показники структури джерел формування капіталу** характеризують співвідношення між розділами і статтями пасиву балансу (звіту про фінансовий стан):

- коефіцієнт фінансової автономії (інші назви – коефіцієнт концентрації власного капіталу, коефіцієнт незалежності);
- коефіцієнт концентрації позикового капіталу (коефіцієнт фінансової залежності);
- коефіцієнт фінансового ризику (коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів, коефіцієнт фінансового левериджу);
- коефіцієнт фінансової стабільності;

- коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів (коефіцієнт довгострокової заборгованості, коефіцієнт довгострокового залучення капіталу);

- коефіцієнти структури позикового капіталу (коефіцієнт довгострокових зобов'язань і забезпечень, коефіцієнт поточних зобов'язань і забезпечень);

- коефіцієнти страхової стабільності (коефіцієнт страхування бізнесу, коефіцієнт страхування власного капіталу, коефіцієнт страхування зареєстрованого (пайового) капіталу).

2. Показники стану оборотних активів характеризують співвідношення між розділами і статтями активу та пасиву балансу (звіту про фінансовий стан):

- коефіцієнт маневреності власного капіталу (коефіцієнт маневрування власним капіталом);

- коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами (коефіцієнт забезпечення власними засобами);

- коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами;

- коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів (коефіцієнт мобільності власних оборотних активів).

3. Показники стану основного капіталу характеризують співвідношення між розділами і статтями активу балансу (звіту про фінансовий стан):

- коефіцієнт майна виробничого призначення (коефіцієнт виробничого потенціалу);

- коефіцієнт реальної вартості основних засобів;

- коефіцієнт нагромадження амортизації (коефіцієнт зносу основних засобів і нематеріальних активів);

- коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів.

Економічний зміст, порядок розрахунку за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та нормативні значення (оптимальна динаміка) відносних показників оцінювання фінансової стійкості підприємства наведено в табл. 3.1.

Фінансовий стан підприємства багато у чому залежить від оптимальності структури джерел формування капіталу (співвідношення власних і позикових коштів).

Коефіцієнт фінансової автономії характеризує частку власного капіталу в загальній вартості авансованого капіталу. Вважається, що за умови його значення $\geq 0,5$ (або $\geq 50\%$), ризик кредиторів (банків, інвесторів, постачальників) є мінімальним, оскільки у цьому випадку підприємство може всі свої зобов'язання і забезпечення покрити за рахунок власних джерел фінансування. Чим вище значення коефіцієнта фінансової автономії, тим більш фінансово стійким і незалежним від зовнішніх кредиторів є підприємство.

Коефіцієнт концентрації позикового капіталу характеризує частку зобов'язань і забезпечень у валюті балансу та відображає рівень фінансової

Таблиця 3.1

Відносні показники оцінювання фінансової стійкості підприємства

№ з/п	Показник	Економічний зміст	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)	Нормативне значення (оптимальна динаміка)
А	Б	В	Г	Д
<i>Показники структури джерел формування капіталу</i>				
1.1	Коефіцієнт фінансової автономії	<u>Власний капітал</u> Валюта балансу	$\frac{1495}{1900}$	$\geq 0,5$
1.2	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	<u>Позиковий капітал</u> Валюта балансу	$\frac{1595+1695+1700}{1900}$	$< 0,5$
1.3	Коефіцієнт фінансового ризику	<u>Позиковий капітал</u> Власний капітал	$\frac{1595+1695+1700}{1495}$	< 1
1.4	Коефіцієнт фінансової стабільності	<u>Власний капітал</u> Позиковий капітал	$\frac{1495}{1595+1695+1700}$	≥ 1
1.5	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	Довгострокові зобов'язання і <u>забезпечення</u> Власний капітал та довгострокові зобов'язання і <u>забезпечення</u>	$\frac{1595}{1495+1595}$	Зниження
1.6	Коефіцієнт довгострокових зобов'язань і забезпечень	Довгострокові зобов'язання і <u>забезпечення</u> Позиковий капітал	$\frac{1595}{1595+1695+1700}$	Зниження
1.7	Коефіцієнт поточних зобов'язань і забезпечень	Поточні зобов'язання і <u>забезпечення</u> Позиковий капітал	$\frac{1695}{1595+1695+1700}$	Підвищення
1.8	Коефіцієнт страхування бізнесу	<u>Резервний капітал</u> Валюта балансу	$\frac{1415}{1900}$	Підвищення
1.9	Коефіцієнт страхування власного капіталу	<u>Резервний капітал</u> Власний капітал	$\frac{1415}{1495}$	Підвищення

Продовж. табл. 3.1

А	Б	В	Г	Д
1.10	Коефіцієнт страхування зареєстрованого (пайового) капіталу	Резервний <u>капітал</u> Зареєстрований (пайовий) капітал	$\frac{1415}{1400}$	Підвищення
<i>Показники стану оборотних активів</i>				
2.1	Коефіцієнт маневрності власного капіталу	Власні оборотні <u>кошти</u> Власний капітал	$\frac{1495-1095}{1495}$	> 0,1
2.2	Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами	Власні оборотні <u>кошти</u> Оборотні активи	$\frac{1495-1095}{1195}$	≥ 0,1
2.3	Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	Власні оборотні <u>кошти</u> Запаси і поточні біологічні активи	$\frac{1495-1095}{1100+1110}$	≥ 0,5
2.4	Коефіцієнт маневрності власних оборотних коштів	Гроші та їх <u>еквіваленти</u> Власні оборотні кошти	$\frac{1165}{1495-1095}$	Підвищення
<i>Показники стану основного капіталу</i>				
3.1	Коефіцієнт майна виробничого призначення	Основні засоби, інвестиційна нерухомість, запаси, біологічні <u>активи</u> Валюта балансу	$\frac{1010+1015+1020+1100+1110}{1300}$	Підвищення
3.2	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	<u>Основні засоби</u> Валюта балансу	$\frac{1010}{1300}$	Підвищення
3.3	Коефіцієнт нагромадження амортизації	Знос основних засобів і нематеріальних <u>активів</u> Первісна вартість основних засобів і нематеріальних активів	$\frac{1012+1002}{1011+1001}$	Зниження
3.4	Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів	<u>Оборотні активи</u> Необоротні активи	$\frac{1195}{1095}$	Підвищення

залежності підприємства від кредиторів. Цей показник доповнює коефіціє-

єнт фінансової автономії – їх сума дорівнює 1 (або 100 %). Оцінки коефіцієнта концентрації позикового капіталу обернені до оцінок коефіцієнта фінансової автономії.

У спеціальній літературі існують різні погляди щодо рівня використання позикового капіталу. Найбільш поширеною є думка, що в підприємство з високою часткою власного капіталу кредитори охочіше вкладають кошти, оскільки воно з більшою ймовірністю може погасити зобов'язання. Проте, наприклад, багатьом зарубіжним компаніям властива висока частка позикового капіталу (до 80 %), оскільки основний потік інвестицій надходить від банків. У цьому випадку низьке значення коефіцієнта фінансової автономії буде свідчити про високий рівень довіри до підприємства з боку банків, а отже, і про його фінансову надійність. Натомість високе значення цього показника є певною пересторогою для кредиторів та інвесторів.

Коефіцієнт фінансового ризику визначається відношенням позикового капіталу до власного капіталу і відповідно характеризує, скільки позикових коштів підприємство залучило на 1 грн власного капіталу. Чим більше його значення, тим вищий ризик вкладення капіталу в це підприємство. Нормативне значення є меншим 1, а оптимальним вважається такий рівень коефіцієнта фінансового ризику, за якого третина активів підприємства формується за рахунок позикового капіталу.

Рівень коефіцієнта фінансового ризику залежить від характеру господарської діяльності підприємства та швидкості обігу капіталу, передусім оборотних активів. За високих показників оборотності значення коефіцієнта може суттєво зростати без істотних наслідків для фінансової стабільності підприємства.

Нормативи співвідношення позикових і власних коштів не можуть бути однаковими для різних галузей і підприємств. У галузях, де повільно обертається капітал і висока частка необоротних активів, значення коефіцієнта фінансового ризику, як правило, низьке. В інших галузях, де оборотність капіталу висока і незначна частка основних засобів, воно може бути значно вищим.

Рівень коефіцієнта фінансового ризику залежить також від кон'юнктури товарного і фінансового ринків, рентабельності основної операційної діяльності, стадії життєвого циклу підприємства, його фінансової стратегії і т. ін. У цілому *динаміка коефіцієнта фінансового ризику визначається змінами:*

- структури активів підприємства (з підвищенням частки необоротних активів і скороченням частки оборотних активів у валюті балансу коефіцієнт фінансового ризику за інших рівних умов має знижуватися, і навпаки);
- фінансової політики формування активів (консервативної, помірної, агресивної).

Для досягнення мінімальної фінансової стійкості коефіцієнт фінансового ризику має бути обмежений значенням співвідношення оборотних (ОА) і необоротних активів (НА):

Коефіцієнт фінансового ризику = ОА / НА.

Коефіцієнт фінансової стабільності є оберненим до коефіцієнта фінансового ризику і показує, скільки припадає власного капіталу на 1 грн позикового капіталу. Перевищення власних коштів над позиковими означає, що підприємство має високий рівень фінансової стійкості та відносно незалежне від зовнішніх джерел фінансування.

Показники 1.1-1.4 табл. 3.1 розглядаються як взаємодоповнювані, тобто якщо за фактичним значенням одного з них формулюється висновок щодо фінансової стійкості (або нестійкості) підприємства, то такий самий висновок буде і за іншими коефіцієнтами.

Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів характеризує структуру джерел покриття активів і визначається діленням довгострокових зобов'язань і забезпечень на суму власного капіталу та довгострокових зобов'язань і забезпечень. Зростання цього показника в динаміці свідчить, з одного боку, про підвищення залежності від зовнішніх джерел фінансування, а з іншого – про збільшення довіри до підприємства з боку кредиторів та інвесторів, підвищення його інвестиційної активності за рахунок залучення довгострокових кредитів.

Коефіцієнти довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень характеризують частку відповідно довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень у позиковому капіталі. Коефіцієнти структури позикового капіталу дають можливість встановити, наскільки підприємство залежить від довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень.

Коефіцієнти страхової стабільності показують, скільки коштів резервного капіталу припадає на 1 грн відповідно всього капіталу, власного капіталу та зареєстрованого (пайового) капіталу. Значення коефіцієнтів страхування порівнюють з нормативами, встановленими відповідно до чинного законодавства. Зокрема, в акціонерних товариствах резервний капітал створюється у розмірі, що є не меншим 25 % зареєстрованого капіталу. Розмір щорічних відрахувань до резервного капіталу передбачається установчими документами, але не може бути меншим 5 % суми чистого прибутку.

Показники стану оборотних активів характеризують забезпеченість підприємства власними оборотними коштами.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу визначає частку власного капіталу, вкладену в оборотні активи; характеризує рівень мобільності власного капіталу, а саме ту частину власного капіталу, що перебуває в обігу і забезпечує необхідну гнучкість у використанні коштів для фінансування поточної діяльності. Позитивною є тенденція зростання цього показника. Чим вище його значення, тим підприємство має більше можливостей фінансового забезпечення виробничої та інших видів діяльності, проведення розрахунків з кредиторами.

Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами характеризує частку оборотних активів, які сформовані за рахунок власних фінансових ресурсів. Наявність у достатньому обсязі влас-

них оборотних коштів (не менше 10 % загальної величини оборотних активів) означає здатність підприємства самостійно фінансувати поточну діяльність. Коли цей показник стає меншим 0,1, структура балансу визнається незадовільною, а підприємство – неплатоспроможним.

Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами характеризує рівень достатності власних оборотних коштів для формування запасів підприємства. Стійким вважається фінансовий стан підприємства за значення цього коефіцієнта більше 0,5.

Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів відображає частку грошей та їх еквівалентів (як високоліквідних активів) у загальній величині власних оборотних коштів.

Показники стану основного капіталу характеризують структурні зрушення у складі активів підприємства.

Коефіцієнт майна виробничого призначення характеризує частку активів основної виробничо-господарської діяльності (основних засобів, інвестиційної нерухомості, запасів, поточних біологічних активів) у загальній вартості активів підприємства. Збільшення цього показника свідчить про нарощування виробничого потенціалу підприємства.

Схожий зміст має *коефіцієнт реальної вартості основних засобів*, який характеризує частку основних засобів (в оцінці за залишковою вартістю) у майні. Зміна цього показника свідчить про структурні зрушення в активах підприємства.

Коефіцієнт нагромадження амортизації характеризує функціональний стан основних засобів і нематеріальних активів. В оцінюванні цього показника важливо враховувати технічний стан основних засобів, методи нарахування амортизації, достатність нагромадження амортизації для оновлення основних засобів тощо.

Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів показує, скільки припадає оборотних активів на 1 грн необоротних активів. Цей показник дає змогу оцінити рівень забезпеченості необоротних засобів оборотними коштами.

Розглянуті коефіцієнти далеко не вичерпують усієї системи відносних показників, які використовуються в аналізі фінансової стійкості підприємства. Додатково застосовуються й інші коефіцієнти, що виражають деталізовані структурні зрушення активів і пасивів, взаємозв'язки грошових потоків тощо.

Під час розрахунку коефіцієнтів оцінювання фінансової стійкості підприємства необхідно враховувати такі *особливості*:

- точність розрахунку – до тисячних, але за високих значень коефіцієнта, коли чисельник значно перевищує знаменник, точність зменшується до десятих;
- якщо немає значення чисельника, коефіцієнт дорівнює нулю; якщо немає значення знаменника, коефіцієнт не розраховується;
- за від'ємного значення власного капіталу, не розраховуються показники 1.1, 1.3, 1.4, 1.9, а можливо і 1.5 (табл. 3.1);

- під час розрахунку показників стану оборотних активів визнається величина власних оборотних коштів. Якщо вона є від'ємною, це свідчить про відсутність у підприємства власних оборотних активів на дату складання балансу (звіту про фінансовий стан). У цьому випадку коефіцієнти маневреності власного капіталу, забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами та забезпеченості запасів власними оборотними коштами вважаються такими, що дорівнюють нулю, а коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів *не визначається*.

Відносні показники оцінювання фінансової стійкості підприємства, що досліджується, порівнюються:

- ⇒ із загальноприйнятими нормативними значеннями для оцінювання фактичного рівня фінансової стійкості;

- ⇒ показниками попередніх періодів для визначення тенденцій у фінансовому стані підприємства;

- ⇒ показниками інших суб'єктів господарювання, що дає змогу виявити сильні та слабкі сторони підприємства і його фінансові можливості.

Аналіз відносних показників оцінювання фінансової стійкості підприємства проводиться за **двома напрямками**:

- *по-перше, порівняння фактичних значень коефіцієнтів, розрахованих на дату складання балансу (звіту про фінансовий стан), із нормативними значеннями* (табл. 3.1), що дасть змогу сформулювати висновок про фінансову стійкість, недостатню фінансову стійкість або фінансову нестійкість підприємства за відповідним показником (для показників 1.1-1.4, 2.1-2.3). При цьому слід мати на увазі, що неістотне негативне відхилення фактичного рівня коефіцієнта від нормативного значення свідчить переважно про недостатню фінансову стійкість підприємства. Висновки на основі таких порівнянь мають бути зваженими та враховувати особливості діяльності суб'єкта господарювання;

- *по-друге, порівняння фактичних значень коефіцієнтів у динаміці з метою визначення тенденцій у зміні фінансової стійкості підприємства*. При цьому формулюється висновок про поліпшення (погіршення) фінансового стану з погляду оцінювання фінансової стійкості підприємства за відповідним відносним показником.

За методикою, наведеною в табл. 3.1, проведемо розрахунок і дамо оцінку рівня та динаміки відносних показників (коефіцієнтів), які характеризують фінансову стійкість підприємства (табл. 3.2). Під час формулювання висновків візьмемо до уваги економічний зміст і нормативні значення (оптимальну динаміку) показників. Для розрахунків використано інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Результати виконаних розрахунків (табл. 3.2) свідчать про високий рівень фінансової стійкості підприємства за показниками структури джерел формування капіталу. Так, значення коефіцієнта фінансової автономії вказує на те, що на кінець звітної роки частка власного капіталу у валюті балансу становить 96,4 %. Це на 3,0 в. п. більше порівняно з базовим ро-

Таблиця 3.2

Відносні показники оцінювання фінансової стійкості підприємства (станом на кінець року)

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
<i>Показники структури джерел формування капіталу</i>				
1.1	Коефіцієнт фінансової автономії	0,934	0,964	+0,030
1.2	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,066	0,036	-0,030
1.3	Коефіцієнт фінансового ризику	0,071	0,037	-0,034
1.4	Коефіцієнт фінансової стабільності	14,1	27,0	+12,9
1.5	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,013	0,006	-0,007
1.6	Коефіцієнт довгострокових зобов'язань і забезпечень	0,190	0,158	-0,032
1.7	Коефіцієнт поточних зобов'язань і забезпечень	0,810	0,842	+0,032
1.8	Коефіцієнт страхування бізнесу	0,609	0,597	-0,012
1.9	Коефіцієнт страхування власного капіталу	0,652	0,619	-0,033
1.10	Коефіцієнт страхування зареєстрованого (пайового) капіталу	5,265	4,716	-0,549
<i>Показники стану оборотних активів</i>				
2.1	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,502	0,419	-0,083
2.2	Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами	0,877	0,919	+0,042
2.3	Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	1,250	1,075	-0,175
2.4	Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	0,012	0,073	+0,061
<i>Показники стану основного капіталу</i>				
3.1	Коефіцієнт майна виробничого призначення	0,773	0,797	+0,024
3.2	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	0,397	0,421	+0,024
3.3	Коефіцієнт нагромадження амортизації	0,337	0,327	-0,010
3.4	Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів	1,152	0,785	-0,367

ком. Коефіцієнт концентрації позикового капіталу відповідно зменшився з 0,066 до 0,036 і свідчить про низький рівень фінансової залежності підприємства від кредиторів.

За коефіцієнтом фінансового ризику в базовому році на 1 грн власного капіталу припадало 7,1 коп. позикового капіталу, а в звітному – 3,7 коп. Відповідно значення коефіцієнта фінансової стабільності показує, що в базовому році власний капітал перевищував позиковий капітал у 14,1 раза, а

в звітному – в 27 разів. У цілому динаміка показників 1.1-1.4 табл. 3.2 свідчить про зростання рівня фінансової стійкості підприємства.

Зниження коефіцієнта довгострокового залучення позикових коштів з 0,013 до 0,006 показує зменшення залежності підприємства від довгострокових зовнішніх джерел фінансування. Значення коефіцієнтів довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень характеризують структуру позикового капіталу, в якій частка довгострокових зобов'язань і забезпечень знизилася з 19,0 до 15,8 %, а поточних зобов'язань і забезпечень відповідно підвищилася з 81,0 до 84,2 %, що в цілому позитивно впливає на оцінювання фінансової стійкості підприємства.

Привертає увагу високий рівень коефіцієнтів страхової стабільності. Так, на кінець звітнього року в розрахунку на 1 грн відповідно валюти балансу, власного капіталу та зареєстрованого (пайового) капіталу припадає близько 0,60, 0,62 і 4,72 грн резервного капіталу.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу хоча і знизився з 0,502 у базовому році до 0,419 у звітному, але відповідає нормативному значенню ($> 0,1$). На кінець звітнього року 41,9 % власного капіталу було вкладено в оборотні активи. Отже, знижується ступінь мобільності власного капіталу, підприємство має менші можливості для фінансування виробничої та інших видів діяльності.

Про високий рівень забезпеченості підприємства власними оборотними коштами свідчать значення коефіцієнтів забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами та забезпеченості запасів власними оборотними коштами. На кінець звітнього року фактичний рівень першого з них перевищує нормативне значення у 9,2 раза, а другого – відповідно в 2,2 раза. У структурі оборотних активів власні фінансові ресурси становлять 91,9 %, а на 1 грн запасів і поточних біологічних активів припадає близько 1,08 грн власних оборотних коштів.

Значення коефіцієнта маневреності власних оборотних коштів показує, що на кінець базового року серед власних оборотних активів грошові кошти становили лише 1,2 %. У звітному році цей рівень підвищився до 7,3 %. Отже, зважаючи на позитивну динаміку, підприємство суттєво поліпшило характеристику фінансової стійкості щодо забезпеченості високоліквідними оборотними активами.

Коефіцієнт майна виробничого призначення майже не змінився (збільшився з 0,773 до 0,797), тому з погляду забезпеченості активами основної виробничо-господарської діяльності (основними засобами, запасами, поточними біологічними активами) підприємство зберігає фінансову стійкість. Коефіцієнт реальної вартості основних засобів збільшився з 0,397 до 0,421, що показує позитивну динаміку зростання частки основних засобів у валюті балансу. Коефіцієнт нагромадження амортизації зменшився з 0,337 до 0,327, отже, рівень зношеності основних засобів і нематеріальних активів залишається низьким і спостерігається певне поліпшення функціонального стану необоротних активів підприємства.

За динамікою коефіцієнта співвідношення оборотних і необоротних

активів підприємство знизило рівень забезпеченості необоротних засобів оборотними коштами. Якщо в базовому році на 1 грн необоротних активів припадало 1,15 грн оборотних, то в звітному – 0,79 грн.

Отже, за переважною більшістю відносних показників підприємство є фінансово стійким із позитивною динамікою.

За допомогою аналізу коефіцієнтів можна виявити сильні та слабкі фінансові характеристики різних підприємств. Менеджери використовують цю інформацію для контролю за діяльністю підприємства, щоб не допустити його банкрутства. Кредитори також уважно стежать за динамікою відносних показників, щоб пересвідчитися, чи підприємство зможе сплатити свої боргові зобов'язання. Банки великою мірою будують свою кредитну політику на підставі значень відповідних коефіцієнтів.

3.3. Методика визначення типу фінансової стійкості підприємства

Абсолютні значення і тенденції зміни відносних показників оцінювання фінансової стійкості мають, як правило, різнопланове тлумачення. Якщо за одними коефіцієнтами підприємство вважається фінансово стійким, то за іншими – може бути протилежний висновок. Із метою визначення *типу фінансової стійкості підприємства* використовується *методика*, що базується на розрахунку системи абсолютних показників забезпеченості запасів джерелами їх формування. Вона передбачає проведення розрахунків та оцінювання їх результатів у такій послідовності.

Перший етап. Визначення за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» показників вихідної інформації (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Вихідна інформація для визначення типу фінансової стійкості підприємства

Показник	Умовне позначення	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)
Власні оборотні кошти	B_{OK}	1495–1095
Довгострокові кредити банків	D_K	1510
Короткострокові кредити банків	K_K	1600
Запаси і поточні біологічні активи	Z	1100+1110

Другий етап. Розрахунок показників, які характеризують наявність відповідних джерел формування запасів:

1. Наявність власних оборотних коштів для формування запасів:

$$H_B = B_{OK} \cdot \quad (3.1)$$

2. Наявність власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів: дорівнює сумі попереднього показника та довгострокових кредитів:

$$H_{ВД} = H_B + D_K = B_{OK} + D_K. \quad (3.2)$$

3. Наявність загальної величини джерел формування запасів (власних оборотних коштів, довгострокових і короткострокових кредитів банків): дорівнює сумі попереднього показника та короткострокових кредитів:

$$H_{ВДК} = H_{ВД} + K_K = B_{OK} + D_K + K_K. \quad (3.3)$$

Третій етап. Розрахунок показників забезпеченості запасів відповідними джерелами їх формування:

1. Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів для формування запасів:

$$Z_B = H_B - Z = B_{OK} - Z. \quad (3.4)$$

2. Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів:

$$Z_{ВД} = H_{ВД} - Z = (B_{OK} + D_K) - Z. \quad (3.5)$$

3. Надлишок (+), нестача (-) загальної величини джерел формування запасів:

$$Z_{ВДК} = H_{ВДК} - Z = (B_{OK} + D_K + K_K) - Z. \quad (3.6)$$

Розрахунок трьох показників забезпеченості запасів відповідними джерелами їх формування (Z_B , $Z_{ВД}$, $Z_{ВДК}$) дає змогу класифікувати типи фінансової стійкості підприємства.

Четвертий етап. Визначення типу фінансової стійкості підприємства.

1. *Абсолютна фінансова стійкість* – власні оборотні кошти повністю покривають запаси – задається умовами:

$$\begin{cases} Z_B \geq 0; \\ Z_{ВД} \geq 0; \\ Z_{ВДК} \geq 0. \end{cases} \quad (3.7)$$

2. *Нормально стійкий фінансовий стан* – запаси покриваються власними оборотними коштами і довгостроковими кредитами банків – задається умовами:

$$\begin{cases} Z_B < 0; \\ Z_{ВД} \geq 0; \\ Z_{ВДК} \geq 0. \end{cases} \quad (3.8)$$

3. *Нестійкий фінансовий стан* – запаси покриваються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових і короткострокових кредитів банків, тобто за рахунок усіх джерел формування запасів – задається умовами:

$$\begin{cases} Z_B < 0; \\ Z_{ВД} < 0; \\ Z_{ВДК} \geq 0. \end{cases} \quad (3.9)$$

4. *Кризовий фінансовий стан* – запаси не покриваються джерелами їх формування – задається умовами:

$$\begin{cases} Z_B < 0; \\ Z_{ВД} < 0; \\ Z_{ВДК} < 0. \end{cases} \quad (3.10)$$

П'ятий етап. Розрахунок показників, які характеризують динаміку

фінансової стійкості підприємства.

1. *Коефіцієнт забезпеченості запасів відповідними джерелами формування*: визначається відношенням показника наявності відповідних джерел формування (що залежить від типу фінансової стійкості) до величини запасів.

Отже, в чисельнику: наявність власних оборотних коштів (H_B) – якщо абсолютна фінансова стійкість; наявність власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків ($H_{ВД}$) – якщо нормально стійкий фінансовий стан; загальна величина джерел формування запасів ($H_{ВДК}$) – якщо нестійкий або кризовий фінансовий стан.

2. *Надлишок (+), нестача (-) відповідних джерел формування на 1 грн запасів, грн*: визначається відношенням надлишку (+), нестачі (-) відповідних джерел формування (що залежить від типу фінансової стійкості) до величини запасів.

Отже, у чисельнику: надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів (Z_B) – якщо абсолютна фінансова стійкість; надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків ($Z_{ВД}$) – якщо нормально стійкий фінансовий стан; надлишок (+), нестача (-) загальної величини джерел формування запасів ($Z_{ВДК}$) – якщо нестійкий або кризовий фінансовий стан.

Розглянемо основні характеристики типів фінансової стійкості підприємства.

Абсолютна фінансова стійкість показує, що запаси повністю покриваються власними оборотними коштами, а підприємство взагалі або майже не залежить від кредитів банків. Така ситуація не завжди розглядається як оптимальна, тому що підприємство не використовує зовнішні джерела фінансування у своїй господарській діяльності.

Нестійкий фінансовий стан характеризується порушеннями платіжної дисципліни, збоями в надходженні грошових коштів, зниженням прибутковості діяльності підприємства. При цьому фінансова стійкість вважається допустимою, якщо виконуються такі умови:

◆ вартість виробничих запасів і готової продукції дорівнює або перевищує суму короткострокових кредитів банків та інших позикових коштів, які беруть участь у формуванні запасів;

◆ вартість незавершеного виробництва і витрат майбутніх періодів дорівнює або є меншою за суму власного оборотного капіталу.

За нестійкого фінансового стану зберігається можливість відновлення рівноваги платіжних засобів і платіжних зобов'язань за рахунок збільшення власних оборотних коштів, а також додаткового залучення довгострокових кредитів банків.

Кризовий фінансовий стан характеризується наявністю простроченої кредиторської та дебіторської заборгованості, нездатністю провести розрахунки у встановлені строки. За такої ситуації рівновага платіжного балансу забезпечується за рахунок прострочених платежів з оплати праці, кредитів банку, постачальникам, бюджету тощо. За систематичного повторення та-

кого типу фінансової стійкості підприємству загрожує банкрутство.

Під час формулювання висновків за результатами визначення типу фінансової стійкості слід урахувати, що вони стосуються лише проблеми забезпеченості запасів підприємства відповідними джерелами їх формування і не можуть розповсюджуватися на інші характеристики фінансового стану.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) визначимо і проаналізуємо тип фінансової стійкості підприємства (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Визначення та аналіз типу фінансової стійкості підприємства (станом на кінець року), тис. грн

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
1.	Власні оборотні кошти	27405	26469	-936
2.	Довгострокові кредити банків	735	370	-365
3.	Короткострокові кредити банків	990	500	-490
4.	Запаси і поточні біологічні активи	21928	24627	+2699
5.	Наявність власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів (п.1+п.2)	28140	26839	-1301
6.	Загальна величина джерел формування запасів (п.1+п.2+п.3)	29130	27339	-1791
7.	Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів для формування запасів (п.1-п.4)	+5477	+1842	-3635
8.	Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів (п.5-п.4)	+6212	+2212	-4000
9.	Надлишок (+), нестача (-) загальної величини джерел формування запасів (п.6-п.4)	+7202	+2712	-4490
10.	Тип фінансової стійкості	абсолютна фінансова стійкість	абсолютна фінансова стійкість	×
11.	Коефіцієнт забезпеченості запасів відповідними джерелами формування (п.1, або п.5, або п.6 ¹ ÷ п.4)	1,250	1,075	-0,175 ³
12.	Надлишок (+), нестача (-) відповідних джерел формування на 1 грн запасів, грн (п.7, або п.8, або п.9 ² ÷ п.4)	+0,25	+0,07	-0,18 ³

1. Показник 1 – якщо абсолютна фінансова стійкість; показник 5 – якщо нормально стійкий фінансовий стан; показник 6 – якщо нестійкий або кризовий фінансовий стан.

2. Показник 7 – якщо абсолютна фінансова стійкість; показник 8 – якщо нормально стійкий фінансовий стан; показник 9 – якщо нестійкий або кризовий фінансовий стан.

3. Відхилення показників 11, 12 визначається за умови однакового типу фінансової стійкості за два роки.

За результатами проведених розрахунків (табл. 3.4) із визначення типу фінансової стійкості за зростання у звітному році порівняно з базовим вартості запасів і поточних біологічних активів на 2699 тис. грн підприємство зменшило величину власних оборотних коштів на 936 тис. грн. У підсумку надлишок власних оборотних коштів для формування запасів скоротився з 5477 до 1842 тис. грн, тобто на 3635 тис. грн. Отже, підприємство має ознаки абсолютної фінансової стійкості.

Зниження коефіцієнта забезпеченості запасів власними оборотними коштами з 1,250 до 1,075, а також надлишку власних оборотних коштів на 1 грн запасів з 0,25 до 0,07 грн свідчить про негативну динаміку фінансової стійкості підприємства за критерієм достатності власних оборотних коштів для формування запасів і поточних біологічних активів.

Шляхами досягнення та підтримання фінансової стійкості підприємства є:

- прискорення оборотності оборотних активів, у результаті чого відбудеться відносне їх зменшення на 1 грн чистого доходу;
- дотримання залишків запасів відповідно до визначених нормативів, реалізації товарно-матеріальних цінностей, які не використовуються у виробництві;
- збільшення власних оборотних коштів за рахунок прибуткової господарської діяльності;
- додаткового залучення зовнішніх джерел формування запасів (довгострокових і короткострокових кредитів), оптимізації їх структури.

3.4. Методика розрахунку і факторний аналіз порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості

Фінансово-економічні коефіцієнти та абсолютні показники типу фінансової стійкості визначаються за інформацією балансу (звіту про фінансовий стан) та характеризують фінансову стабільність підприємства з погляду насамперед співвідношення між власними і позиковими фінансовими ресурсами.

Водночас оцінювання фінансової стійкості передбачає аналіз факторів формування показників, які характеризують стабільність функціонування підприємства з позиції забезпечення прибутковості операційної діяльності. Серед цих показників чільне місце належить *порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості*, які розраховуються за інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»

(табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Вихідна інформація для розрахунку порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості

Показник	Умовне позначення	Порядок розрахунку за даними форми № 2 (рядки)
Операційний дохід	<i>ОД</i>	2000+2120
Операційні витрати	<i>ОВ</i>	2050+2130+2150+2180
у тому числі: змінні витрати	<i>ЗВ</i>	$2050 \times ((2500+2505+2510) \div 2550) + 2180$
постійні витрати	<i>ПВ</i>	$2050 \times ((2515+2520) \div 2550) + 2130 + 2150$
Маржинальний дохід	<i>МД</i>	$ОД - ЗВ$
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток)	<i>П</i>	2190 (2195)

Операційний дохід (дохід від операційної діяльності) визначається як сума чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (рядок 2000) та інших операційних доходів (рядок 2120).

Операційні витрати – це витрати, пов’язані з операційною діяльністю підприємства, що включають собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) (рядок 2050), адміністративні витрати (рядок 2130), витрати на збут (рядок 2150), інші операційні витрати (рядок 2180).

Важливим методичним питанням об’єктивності розрахунків є поділ операційних витрат на змінні та постійні. *Змінні витрати* – це витрати, величина яких змінюється пропорційно зміні обсягів виробництва (реалізації) продукції (наприклад, матеріальні витрати, частина витрат на оплату праці). *Постійні витрати* – це витрати, що не залежать прямо від результатів господарської діяльності (наприклад, адміністративні витрати, витрати на збут, амортизація основних засобів).

Маржинальний дохід (МД) визначається як різниця операційного доходу (*ОД*) та змінних витрат (*ЗВ*) або як сума фінансового результату від операційної діяльності (*П*) та постійних витрат (*ПВ*):

$$МД = ОД - ЗВ = П + ПВ. \quad (3.11)$$

Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток) (рядок 2190 (2195)) – це сума валового прибутку (збитку) (рядок 2090 (2095)) та інших операційних доходів (рядок 2120) за мінусом адміністративних витрат (рядок 2130), витрат на збут (рядок 2150), інших операційних витрат (рядок 2180).

Показник порогу рентабельності визначається за формулою:

$$ПР = \frac{ПВ}{КМД}, \quad (3.12)$$

де *ПР* – поріг рентабельності, тис. грн;

ПВ – постійні витрати, тис. грн;

КМД – частка (коефіцієнт) маржинального доходу в операційному доході:

$$КМД = \frac{МД}{ОД} . \quad (3.13)$$

Показник порогу рентабельності на рівні операційної діяльності підприємства має й інші назви: беззбитковий обсяг продажу, точка беззбитковості, точка рівноваги, точка самоокупності.

Поріг рентабельності – це вартісний показник, який характеризує суму операційного доходу, що забезпечує повне покриття операційних витрат, тобто беззбитковість операційної діяльності підприємства.

Чим менша величина порогу рентабельності, тим більш фінансово стійким є підприємство. Проте в умовах суттєвого зростання операційного доходу в більшості випадків одночасно зростають операційні витрати, а отже, і поріг рентабельності. Тому важливо забезпечити перевищення темпу приросту операційного доходу над темпом приросту порогу рентабельності, у результаті чого відбуватиметься *зниження частки порогу рентабельності в операційному доході*. Це означатиме, що більша частка операційного доходу забезпечуватиме не покриття операційних витрат, а одержання прибутку від операційної діяльності.

Показник запасу фінансової стійкості визначається за формулою:

$$ЗФС = \frac{ОД - ПР}{ОД} \times 100 , \quad (3.14)$$

де *ЗФС* – запас фінансової стійкості, %;

ОД – операційний дохід, тис. грн;

ПР – поріг рентабельності, тис. грн.

Запас фінансової стійкості – це відносний показник, який характеризує максимально допустимий відсоток зменшення фактичного операційного доходу доти, доки операційна діяльність залишатиметься беззбитковою. Чим вище значення запасу фінансової стійкості, тим більш фінансово стійким є підприємство з погляду забезпечення прибутковості операційної діяльності, тим менший ризик настання збитковості.

Різниця між операційним доходом і порогом рентабельності (чисельник формули (3.14)) називається *зоною фінансової стійкості (запасом міцності)*. Цей абсолютний показник характеризує величину, на яку фактичний обсяг реалізації перевищує критичний обсяг продажу (у вартісному виразі).

Запас фінансової стійкості характеризує той рівень захищеності операційної діяльності, який є у підприємства на момент розрахунку та яким можна скористатися на випадок несприятливих обставин, наприклад, у разі зменшення обсягів виробництва (реалізації) продукції. Водночас рівень запасу фінансової стійкості визначає захищеність кредиторів і постачальників від можливої несплати підприємством коштів за рахунками.

За інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) проведемо роз-

рахунок і розкриємо економічний зміст показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості підприємства (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Показники порогу рентабельності та запасу
фінансової стійкості підприємства**

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
A	B	1	2	$3=2-1$	$4=3\div 1 \times 100$
1.	Операційний дохід, тис. грн	32611	42486	+9875	+30,3
2.	Операційні витрати, тис. грн	25411	31568	+6157	+24,2
	у тому числі:				
	а) змінні витрати	21236	26679	+5443	+25,6
	б) постійні витрати	4175	4889	+714	+17,1
3.	Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток), тис. грн (п.1-п.2)	7200	10918	+3718	+51,6
4.	Маржинальний дохід, тис. грн (п.1-п.2а, або п.2б+п.3)	11375	15807	+4432	+39,0
5.	Частка (коефіцієнт) маржинального доходу в операційному доході ¹ (п.4÷п.1)	0,349	0,372	+0,023	+6,6
6.	Поріг рентабельності, тис. грн (п.2б÷п.5)	11963	13142	+1179	+9,9
7.	Частка порогу рентабельності в операційному доході, % (п.6÷п.1×100)	36,7	30,9	-5,8	×
8.	Зона фінансової стійкості, тис. грн (п.1-п.6)	20648	29344	+8696	+42,1
9.	Запас фінансової стійкості, % (п.8÷п.1×100)	63,3	69,1	+5,8	×

1. Цей та наступні показники розраховуються за умови, коли показник $4 > 0$.

За інформацією табл. 3.6 у звітному році порівняно з базовим за збільшення операційного доходу на 9875 тис. грн (30,3 %) операційні витрати зросли на 6157 тис. грн (24,2 %). Підсумком такої динаміки стало збільшення прибутку від операційної діяльності на 3718 тис. грн, що становить 51,6 %. Серед операційних витрат змінні витрати зросли на 5443 тис. грн (25,6 %), а постійні – на 714 тис. грн (17,1 %).

Негативним із погляду динаміки фінансової стійкості підприємства є збільшення показника порогу рентабельності (на 1179 тис. грн, або 9,9 %), але його частка в операційному доході знизилася з 36,7 до 30,9 % (на 5,8 в. п.). Тобто якщо в базовому році для покриття операційних витрат використовувалася сума операційного доходу, що становила 36,7 % від фак-

тичного доходу, то вже в звітному – відповідно 30,9 %.

Запас фінансової стійкості підвищився з 63,3 % у базовому році до 69,1 % у звітному році; рівень цього показника залишається високим і свідчить про стабільність роботи підприємства за критерієм забезпечення прибутковості операційної діяльності.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на з'ясування характеру впливу факторів на зміну показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості.

Методика факторного аналізу показника порогу рентабельності.

За формулою (3.12) будується модель факторного аналізу показника порогу рентабельності:

$$ПР = \frac{ПВ}{КМД} = \frac{ПВ}{\frac{МД}{ОД}} = \frac{ПВ \times ОД}{МД} = \frac{ОД \times ПВ}{ОД - ЗВ}. \quad (3.15)$$

Отже, на зміну показника порогу рентабельності впливають три фактори:

- 1) операційний дохід;
- 2) постійні витрати;
- 3) змінні витрати.

Для проведення факторного аналізу доцільно скористатися способом ланцюгових підстановок, який передбачає розрахунок умовних значень результативного показника (за інформацією табл. 3.6).

1. Показник умовний 1:

$$ПР_{ум1} = \frac{ОД_1 \times ПВ_0}{ОД_1 - ЗВ_0}, \quad (3.16)$$

де $ОД_1$ – операційний дохід звітного року, тис. грн;

$ПВ_0$ – постійні витрати базового року, тис. грн;

$ЗВ_0$ – змінні витрати базового року, тис. грн.

$$ПР_{ум1} = \frac{42486 \times 4175}{42486 - 21236} = 8347.$$

2. Показник умовний 2:

$$ПР_{ум2} = \frac{ОД_1 \times ПВ_1}{ОД_1 - ЗВ_0}, \quad (3.17)$$

де $ОД_1$ – операційний дохід звітного року, тис. грн;

$ПВ_1$ – постійні витрати звітного року, тис. грн;

$ЗВ_0$ – змінні витрати базового року, тис. грн.

$$ПР_{ум2} = \frac{42486 \times 4889}{42486 - 21236} = 9775.$$

Загальна зміна (+, -) показника порогу рентабельності в звітному році порівняно з базовим роком, тис. грн:

$$\Delta ПР = ПР_1 - ПР_0, \quad (3.18)$$

$$\Delta ПР = 13142 - 11963 = +1179,$$

у тому числі за рахунок факторів:

- 1) операційного доходу:

$$\Delta ПР_{ОД} = ПР_{УМ1} - ПР_0; \quad (3.19)$$

$$\Delta ПР_{ОД} = 8347 - 11963 = -3616;$$

2) постійних витрат:

$$\Delta ПР_{ПВ} = ПР_{УМ2} - ПР_{УМ1}; \quad (3.20)$$

$$\Delta ПР_{ПВ} = 9775 - 8347 = +1428;$$

3) змінних витрат:

$$\Delta ПР_{ЗВ} = ПР_1 - ПР_{УМ2}; \quad (3.21)$$

$$\Delta ПР_{ЗВ} = 13142 - 9775 = +3367.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta ПР = \Delta ПР_{ОД} + \Delta ПР_{ПВ} + \Delta ПР_{ЗВ}; \quad (3.22)$$

$$\Delta ПР = -3616 + 1428 + 3367 = +1179.$$

Отже, збільшення порогу рентабельності в звітному році порівняно з базовим на 1179 тис. грн, або 9,9 %, відбулося під впливом таких факторів. Унаслідок збільшення постійних витрат на 714 тис. грн (17,1 %), а також змінних витрат на 5443 тис. грн (25,6 %) поріг рентабельності зріс відповідно на 1428 і 3367 тис. грн. Лише за рахунок збільшення операційного доходу на 9875 тис. грн (30,3 %) поріг рентабельності зменшився на 3616 тис. грн. Таким чином, головним фактором збільшення порогу рентабельності стало зростання змінних витрат.

Методика факторного аналізу показника запасу фінансової стійкості.

За формулами (3.14) і (3.15) будується модель факторного аналізу показника запасу фінансової стійкості:

$$\begin{aligned} ЗФС &= \frac{ОД - ПР}{ОД} \times 100 = \frac{ОД - \frac{ОД \times ПВ}{ОД - ЗВ}}{ОД} \times 100 = \left(1 - \frac{ПВ}{ОД - ЗВ} \right) \times 100 = \\ &= \frac{ОД - ПВ - ЗВ}{ОД - ЗВ} \times 100. \end{aligned} \quad (3.23)$$

Отже, на зміну показника запасу фінансової стійкості впливають три фактори:

- 1) операційний дохід;
- 2) постійні витрати;
- 3) змінні витрати.

За даними табл. 3.6 за допомогою способу ланцюгових підстановок розраховуються умовні значення показника запасу фінансової стійкості, %.

1. Показник умовний 1:

$$ЗФС_{УМ1} = \frac{ОД_1 - ПВ_0 - ЗВ_0}{ОД_1 - ЗВ_0} \times 100, \quad (3.24)$$

де $ОД_1$ – операційний дохід звітного року, тис. грн;

$ПВ_0$ – постійні витрати базового року, тис. грн;

$ЗВ_0$ – змінні витрати базового року, тис. грн.

$$ЗФС_{УМ1} = \frac{42486 - 4175 - 21236}{42486 - 21236} \times 100 = 80,4.$$

2. Показник умовний 2:

$$ЗФC_{\text{вм}2} = \frac{ОД_1 - ПВ_1 - ЗВ_0}{ОД_1 - ЗВ_0} \times 100, \quad (3.25)$$

де $ОД_1$ – операційний дохід звітнього року, тис. грн;

$ПВ_1$ – постійні витрати звітнього року, тис. грн;

$ЗВ_0$ – змінні витрати базового року, тис. грн.

$$ЗФC_{\text{вм}2} = \frac{42486 - 4889 - 21236}{42486 - 21236} \times 100 = 77,0.$$

Загальна зміна (+,-) показника запасу фінансової стійкості в звітньому році порівняно з базовим роком, відсоткових пунктів:

$$\Delta ЗФC = ЗФC_1 - ЗФC_0, \quad (3.26)$$

$$\Delta ЗФC = 69,1 - 63,3 = +5,8,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) операційного доходу:

$$\Delta ЗФC_{\text{од}} = ЗФC_{\text{вм}1} - ЗФC_0 \quad (3.27)$$

$$\Delta ЗФC_{\text{од}} = 80,4 - 63,3 = +17,1;$$

2) постійних витрат:

$$\Delta ЗФC_{\text{пв}} = ЗФC_{\text{вм}2} - ЗФC_{\text{вм}1}; \quad (3.28)$$

$$\Delta ЗФC_{\text{пв}} = 77,0 - 80,4 = -3,4;$$

3) змінних витрат:

$$\Delta ЗФC_{\text{зв}} = ЗФC_1 - ЗФC_{\text{вм}2}; \quad (3.29)$$

$$\Delta ЗФC_{\text{зв}} = 69,1 - 77,0 = -7,9.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta ЗФC = \Delta ЗФC_{\text{од}} + \Delta ЗФC_{\text{пв}} + \Delta ЗФC_{\text{зв}}; \quad (3.30)$$

$$\Delta ЗФC = +17,1 - 3,4 - 7,9 = +5,8.$$

Отже, запас фінансової стійкості підприємства підвищився з 63,3 % у базовому році до 69,1 % у звітньому, тобто на 5,8 в. п. Унаслідок збільшення постійних витрат на 714 тис. грн (17,1 %), а також змінних витрат на 5443 тис. грн (25,6 %) запас фінансової стійкості знизився відповідно на 3,4 і 7,9 в. п. Фактором, який позитивно вплинув на зміну результативного показника, стало збільшення операційного доходу на 9875 тис. грн, що становить 30,3 %. Завдяки цьому запас фінансової стійкості підвищився на 17,1 в. п. Таким чином, єдиним фактором позитивної динаміки запасу фінансової стійкості стало збільшення операційного доходу.

Результати розрахунку і факторного аналізу показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості використовуються під час обґрунтування шляхів забезпечення стабільності функціонування суб'єктів господарювання у ринковому економічному середовищі.

Запитання для перевірки знань

1. Що таке фінансова стійкість підприємства? Які її основні ознаки?
2. Які фактори впливають на фінансову стійкість підприємства?
3. За якими напрямками проводиться аналіз фінансової стійкості підприємства?

4. *Що передбачає загальне оцінювання фінансової стійкості?*
5. *На які групи поділяють відносні показники оцінювання фінансової стійкості підприємств?*
6. *Якими є економічний зміст, порядок розрахунку та нормативні значення (оптимальна динаміка) показників структури джерел формування капіталу?*
7. *Якими є економічний зміст, порядок розрахунку та нормативні значення (оптимальна динаміка) показників стану оборотних активів?*
8. *Якими є економічний зміст, порядок розрахунку та оптимальна динаміка показників стану основного капіталу?*
9. *Які особливості необхідно враховувати під час розрахунку коефіцієнтів оцінювання фінансової стійкості підприємства?*
10. *За якими напрямками проводиться аналіз відносних показників оцінювання фінансової стійкості підприємства?*
11. *Які етапи включає методика визначення типу фінансової стійкості підприємства?*
12. *Які показники характеризують наявність відповідних джерел формування запасів?*
13. *Як проводиться розрахунок показників забезпеченості запасів відповідними джерелами їх формування?*
14. *Якими є ознаки типів фінансової стійкості підприємства?*
15. *Які показники вихідної інформації використовуються для розрахунку порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості?*
16. *Як проводиться розрахунок та яким є економічний зміст показника порогу рентабельності?*
17. *Як проводиться розрахунок та яким є економічний зміст показника запасу фінансової стійкості?*
18. *В якій послідовності аналізують фактори формування показника порогу рентабельності?*
19. *В якій послідовності проводиться аналіз факторів формування показника запасу фінансової стійкості?*

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

3.1. Здатність підприємства функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу активів і пасивів у мінливому економічному середовищі, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі в межах допустимого рівня ризику, – це визначення:

- а) ділової активності підприємства;
- б) ліквідності підприємства;
- в) фінансової стійкості підприємства;

г) платоспроможності підприємства.

3.2. Який напрям аналізу фінансової стійкості дає змогу визначити відповідний тип фінансової стійкості підприємства:

а) розрахунок за даними балансу (звіту про фінансовий стан) системи абсолютних показників, які характеризують забезпеченість запасів джерелами формування;

б) розрахунок за даними балансу (звіту про фінансовий стан) системи відносних показників (фінансово-економічних коефіцієнтів);

в) розрахунок за даними звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості?

3.3. На які групи поділяють відносні показники оцінювання фінансової стійкості підприємств:

а) показники структури джерел формування капіталу;

б) показники стану оборотних активів;

в) показники доходів, витрат і фінансових результатів;

г) показники стану основного капіталу;

д) правильні відповіді а), б) і в);

е) правильні відповіді а), б) і г)?

3.4. Відношення власного капіталу до валюти балансу характеризує коефіцієнт:

а) фінансової автономії;

б) концентрації позикового капіталу;

в) фінансового ризику;

г) маневреності власного капіталу.

3.5. Чим більше значення коефіцієнта фінансової автономії та менше значення коефіцієнта концентрації позикового капіталу, тим:

а) більш нестійкий фінансовий стан підприємства;

б) більш стійкий фінансовий стан підприємства;

в) більша ймовірність банкрутства підприємства;

г) нижчий рівень фінансової стійкості.

3.6. За якого значення коефіцієнта фінансової стабільності підприємство є фінансово стійким:

а) $\geq 0,5$;

б) $< 0,5$;

в) ≥ 1 ;

г) < 1 ?

3.7. Який коефіцієнт фінансової стійкості характеризує відношення позикового капіталу до власного капіталу:

а) фінансової автономії;

б) концентрації позикового капіталу;

в) фінансової стабільності;

г) фінансового ризику?

3.8. Який коефіцієнт фінансової стійкості визначається відношенням власних оборотних коштів до власного капіталу:

- а) фінансового ризику;
- б) маневреності власного капіталу;
- в) маневреності власних оборотних коштів;
- г) забезпеченості запасів власними оборотними коштами?

3.9. Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами характеризує частку:

- а) власних оборотних коштів у власному капіталі;
- б) власних оборотних коштів у запасах;
- в) власних оборотних коштів в оборотних активах;
- г) грошових коштів у власних оборотних коштах.

3.10. Яким є нормативне значення коефіцієнта забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами:

- а) $\geq 0,1$;
- б) $\geq 0,3$;
- в) $\geq 0,5$;
- г) $< 0,5$?

3.11. Який показник фінансової стійкості характеризує рівень достатності власних оборотних коштів для формування запасів:

- а) коефіцієнт фінансової автономії;
- б) коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами;
- в) коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами;
- г) коефіцієнт майна виробничого призначення?

3.12. Фінансова стійкість підприємства зростає, якщо коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів:

- а) підвищується;
- б) знижується;
- в) не змінюється.

3.13. Який коефіцієнт фінансової стійкості характеризує частку активів основної виробничо-господарської діяльності у загальній вартості активів:

- а) майна виробничого призначення;
- б) реальної вартості основних засобів;
- в) нагромадження амортизації;
- г) співвідношення оборотних і необоротних активів?

3.14. Про поліпшення функціонального стану основних засобів і нематеріальних активів підприємства свідчить:

- а) зниження коефіцієнта майна виробничого призначення;
- б) зниження коефіцієнта реальної вартості основних засобів;
- в) підвищення коефіцієнта нагромадження амортизації;
- г) зниження коефіцієнта нагромадження амортизації.

3.15. Скільки припадає оборотних активів на 1 грн необоротних активів характеризує коефіцієнт:

- а) майна виробничого призначення;
- б) маневреності власного капіталу;

- в) співвідношення оборотних і необоротних активів;
- г) забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами.

3.16. Якщо коефіцієнт фінансової автономії становить 0,825, то на дату складання балансу підприємство:

- а) є фінансово нестійким;
- б) є фінансово стійким;
- в) підвищило фінансову стійкість;
- г) знизило фінансову стійкість.

3.17. Якщо коефіцієнт концентрації позикового капіталу на початок звітнього періоду становив 0,214, а на кінець звітнього періоду – 0,336, то підприємство:

- а) є фінансово нестійким;
- б) підвищило фінансову стійкість;
- в) знизило фінансову стійкість;
- г) не змінило рівень фінансової стійкості.

3.18. Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами на початок звітнього періоду становив 0,063, а на кінець звітнього періоду – 0,184. При цьому підприємство:

- а) на початок періоду є фінансово нестійким;
- б) на початок періоду є фінансово стійким;
- в) на кінець періоду є фінансово стійким;
- г) на кінець періоду є фінансово нестійким;
- д) правильні відповіді а) і в);
- е) правильні відповіді б) і г).

3.19. Якщо власні оборотні кошти повністю покривають запаси підприємства, то це означає:

- а) абсолютну фінансову стійкість;
- б) нормально стійкий фінансовий стан;
- в) нестійкий фінансовий стан;
- г) кризовий фінансовий стан.

3.20. Нормально стійкий фінансовий стан буде за умови, коли запаси покриваються:

- а) власними оборотними коштами;
- б) довгостроковими кредитами банків;
- в) власними оборотними коштами і довгостроковими кредитами банків;
- г) усіма джерелами їх формування.

3.21. Якщо на підприємстві запаси покриваються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових і короткострокових кредитів банків, то це означає:

- а) абсолютну фінансову стійкість;
- б) нормально стійкий фінансовий стан;
- в) нестійкий фінансовий стан;
- г) кризовий фінансовий стан.

3.22. Ознакою кризового фінансового стану підприємства є:

а) перевищення загальної величини джерел формування над величиною запасів;

б) перевищення величини запасів над загальною величиною джерел їх формування;

в) перевищення власних оборотних коштів над величиною запасів;

г) перевищення власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків над величиною запасів.

3.23. За умови абсолютної фінансової стійкості підприємства коефіцієнт забезпеченості запасів відповідними джерелами формування визначається як відношення:

а) власних оборотних коштів до величини запасів і поточних біологічних активів;

б) величини запасів і поточних біологічних активів до власних оборотних коштів;

в) власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків до величини запасів і поточних біологічних активів.

3.24. Показник нестачі загальної величини джерел формування на 1 грн запасів означає:

а) абсолютну фінансову стійкість;

б) нормально стійкий фінансовий стан;

в) нестійкий фінансовий стан;

г) кризовий фінансовий стан.

3.25. Як визначається операційний дохід за даними форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»:

а) різниця між доходом від реалізації і податком на додану вартість;

б) сума чистого доходу та інших операційних доходів;

в) різниця між доходом від реалізації та податком на додану вартість, акцизним збором, іншими вирахуваннями з доходу?

3.26. Як визначається показник маржинального доходу:

а) різниця між операційним доходом і змінними витратами;

б) різниця між операційним доходом і постійними витратами;

в) різниця між операційним доходом та операційними витратами;

г) сума прибутку від операційної діяльності та постійних витрат;

д) правильні відповіді а) і г)?

3.27. Відношенням постійних витрат до коефіцієнта маржинального доходу в операційному доході визначається:

а) поріг рентабельності;

б) зона фінансової стійкості;

в) запас фінансової стійкості.

3.28. Що характеризує поріг рентабельності:

а) суму операційного доходу, що забезпечує повне покриття операційних витрат, тобто беззбитковість операційної діяльності підприємства;

б) ефективність фінансової діяльності;

в) відносний рівень ефективності операційної діяльності?

3.29. Фінансова стійкість підприємства зростає, якщо поріг рента-

бельності:

- а) збільшується;
- б) зростає повільніше, ніж операційний дохід;
- в) не змінюється;
- г) зростає швидше, ніж операційний дохід.

3.30. Фактором зменшення порогу рентабельності є:

- а) збільшення постійних витрат;
- б) зменшення змінних витрат;
- в) збільшення змінних витрат;
- г) зменшення операційного доходу.

3.31. Зона фінансової стійкості (запас міцності) – це різниця між:

- а) порогом рентабельності та операційним доходом;
- б) операційним доходом і змінними витратами;
- в) операційним доходом і порогом рентабельності;
- г) операційним доходом та операційними витратами.

3.32. Показник запасу фінансової стійкості визначається як:

- а) відношення операційного доходу до порогу рентабельності, виражене у відсотках;
- б) відношення зони фінансової стійкості до порогу рентабельності, виражене у відсотках;
- в) різниця між операційним доходом і порогом рентабельності;
- г) відношення зони фінансової стійкості до операційного доходу, виражене у відсотках.

3.33. Який показник характеризує максимально допустимий відсоток зменшення фактичного операційного доходу доти, доки операційна діяльність залишатиметься беззбитковою:

- а) маржинальний дохід;
- б) поріг рентабельності;
- в) запас фінансової стійкості;
- г) зона фінансової стійкості?

3.34. Для підвищення запасу фінансової стійкості необхідно забезпечити:

- а) випереджальне зростання зони фінансової стійкості порівняно зі зростанням операційного доходу;
- б) зменшення зони фінансової стійкості;
- в) збільшення порогу рентабельності.

3.35. Ознаками підвищення рівня фінансової стійкості є:

- а) зменшення порогу рентабельності та зниження запасу фінансової стійкості;
- б) збільшення порогу рентабельності та підвищення запасу фінансової стійкості;
- в) зменшення порогу рентабельності та підвищення запасу фінансової стійкості.

3.36. Постійні витрати – 2000 тис. грн, частка маржинального доходу в операційному доході – 50 %. Поріг рентабельності дорівнює:

- а) 40 тис. грн;
- б) 1000 тис. грн;
- в) 4000 тис. грн.

3.37. Коефіцієнт маржинального доходу в операційному доході – 0,8, поріг рентабельності – 5000 тис. грн. Постійні витрати дорівнюють:

- а) 6250 тис. грн;
- б) 4000 тис. грн;
- в) 5000,8 тис. грн.

3.38. Операційний дохід – 500 тис. грн, поріг рентабельності – 400 тис. грн. Запас фінансової стійкості дорівнює:

- а) 20 %;
- б) 100 тис. грн;
- в) 25 %.

3.39. Операційний дохід – 1000 тис. грн, запас фінансової стійкості – 20 %. Зона фінансової стійкості дорівнює:

- а) 5000 тис. грн;
- б) 200 тис. грн;
- в) 2000 тис. грн.

ТЕМА 4

АНАЛІЗ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ТА ЛІКВІДНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

- 4.1. Економічний зміст категорій «ліквідність» і «платоспроможність»
- 4.2. Аналіз ліквідності балансу
- 4.3. Система відносних показників оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства
- 4.4. Оперативний аналіз платоспроможності

4.1. Економічний зміст категорій «ліквідність» і «платоспроможність»

Одними з ключових характеристик фінансового стану підприємства є ліквідність і платоспроможність. У Міжнародних стандартах фінансової звітності зазначається, що інформація стосовно ліквідності та платоспроможності використовується для прогнозування можливостей підприємства вчасно виконувати свої фінансові зобов'язання. При цьому *ліквідність* стосується наявності грошових коштів у найближчому майбутньому після виконання платіжних зобов'язань певного періоду, а *платоспроможність* пов'язана із забезпеченістю грошовими коштами упродовж більш тривалого періоду для вчасного виконання зобов'язань.

У Методичних рекомендаціях щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства (затверджених наказом Міністерства економіки України № 14 від 19.01.2006 р., у редакції наказу Міністерства економіки України № 1361 від 26.10.2010 р.) дається таке визначення: **платоспроможність (ліквідність)** – один з основних якісних показників діяльності підприємства, що визначає спроможність підприємства здійснювати платежі, розраховуватися з боргами в необхідному обсязі та в зазначений термін наявними у нього коштами або такими, які безперервно поповнюються за рахунок його діяльності [19]. Отже, в цьому визначенні дані поняття ототожнюються.

Проте більшість фінансових аналітиків вважають, що категорії ліквідності та платоспроможності близькі за змістом, але перша більш широка.

У загальному розумінні ліквідність – це спроможність майна безперешкодно перетворюватися у гроші. В економічній літературі розрізняють такі категорії: ліквідність активів, ліквідність балансу та ліквідність підприємства, зв'язок між якими ілюструє рис. 4.1.

Під **ліквідністю активу** розуміють його здатність перетворюватися у гроші, а *ступінь ліквідності* визначається тривалістю періоду, протягом якого ця трансформація може бути здійснена. Чим менше потрібно часу для інкасації певного активу, тим вищим є рівень його ліквідності.

Рис. 4.1. Зв'язок між категоріями ліквідності

При цьому слід розрізняти поняття ліквідності сукупних активів (як можливість їх швидкої реалізації в разі банкрутства і самоліквідації підприємства) та поняття ліквідності оборотних активів, що забезпечує поточну платоспроможність підприємства.

Ліквідність розглядається у двох аспектах:

- як час, необхідний для продажу активу;
- як сума, одержана від продажу активу.

Ці аспекти тісно пов'язані, адже можна продати актив дуже швидко, але зі значною знижкою в ціні; натомість, програвши у часі, можна виграти в ціні.

Ліквідність балансу – це ступінь покриття зобов'язань підприємства його активами (платіжними засобами), строк перетворення яких у гроші відповідає строку погашення зобов'язань.

Ліквідність балансу відображає можливість суб'єкта господарювання до швидкого перетворення активів у гроші для своєчасного і повного виконання зобов'язань. Якісна відмінність цього поняття від ліквідності активів полягає у тому, що ліквідність балансу відображає узгодженість обсягів і рівня ліквідності активів з обсягами і строками погашення зобов'язань, тоді як ліквідність активів оцінюється незалежно від інформації пасиву балансу.

Ліквідність підприємства – більш широке за змістом поняття, ніж ліквідність балансу. Ліквідність балансу характеризує якість управління активами, тобто передбачає пошук платіжних засобів тільки за рахунок внутрішніх джерел (реалізації майна). Але підприємство може залучати позикові кошти зі сторони за умови позитивного іміджу в діловому світі та високого рівня інвестиційної привабливості. Тому, оцінюючи ліквідність підприємства, потрібно враховувати його фінансову гнучкість, що передбачає здатність позичати кошти з різних джерел, збільшувати акціонерний капітал, продавати активи, швидко реагувати на кон'юнктуру ринку і т. ін.

Основна формальна ознака ліквідності підприємства – перевищення (у вартісній оцінці) оборотних активів над поточними зобов'язаннями і забезпеченнями. Чим більше це перевищення, тим сприятливішим є фінансовий стан підприємства з погляду ліквідності.

Наслідками *низького рівня ліквідності* є неспроможність підприємства сплачувати свої поточні зобов'язання і забезпечення, що призводить, у

свою чергу, до інтенсивного продажу необоротних активів, а в найгіршому випадку – неплатоспроможності та банкрутства.

З категорією ліквідності тісно пов'язане поняття *платоспроможності*, яке характеризує здатність підприємства до вчасного і повного виконання платіжних зобов'язань.

Платоспроможність – це наявність у підприємства грошей та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за поточною кредиторською заборгованістю, яка потребує негайного погашення.

Платоспроможність означає можливості підприємства своєчасно та в повному обсязі задовольняти платіжні вимоги постачальників, сплачувати проценти і повертати кредити, виплачувати заробітну плату, вносити платежі до бюджету, тобто проводити розрахунки за короткостроковими зобов'язаннями. Отже, платоспроможність розглядається як характеристика готовності підприємства розраховуватися за своїми зобов'язаннями, строк сплати яких настав.

Явище платоспроможності різноманітне за зовнішніми виявами і наслідками для підприємства. У цьому зв'язку доцільно класифікувати види платоспроможності за окремими ознаками.

1. За *інформаційною базою дослідження*:

а) **статична платоспроможність** визначається на відповідну дату і характеризує здатність підприємства виконувати платіжні зобов'язання за рахунок наявних грошей. Інформаційною базою оцінювання статичної платоспроможності є баланс (звіт про фінансовий стан);

б) **динамічна платоспроможність** – її оцінювання здійснюється на підставі аналізу грошового обороту підприємства, тобто визначення і порівняння обсягів вхідного (надходження грошей) та вихідного (витрачання грошей) грошових потоків упродовж певного періоду часу.

2. За *періодом оцінювання*:

а) **поточна платоспроможність** означає наявність у достатньому обсязі грошей для розрахунків за поточною кредиторською заборгованістю, що потребує негайного погашення;

б) **перспективна платоспроможність** встановлює потенційні можливості виконання платіжних зобов'язань, що забезпечується їх погодженістю з платіжними засобами протягом прогностичного періоду. Вона визначається на коротко-, середньо- та довгострокову перспективи.

3. За *обсягом платіжних засобів* оцінюються платіжні можливості з виконання поточних зобов'язань і забезпечень:

а) **грошова платоспроможність** – тільки за рахунок наявних грошей;

б) **розрахункова платоспроможність** – за рахунок наявних грошей і можливих джерел їх зростання (коштів у розрахунках);

в) **майнова платоспроможність** – за рахунок усіх видів оборотних активів (у разі їх можливого продажу).

В аналізі ліквідності та платоспроможності важливим є питання щодо співвідношення цих характеристик фінансового стану підприємства.

По-перше, *категорії «ліквідність» і «платоспроможність» є взаємопов'язаними*. Оцінюючи ліквідність підприємства, мають на увазі наявність у нього оборотних активів, теоретично достатніх для погашення зобов'язань. Ліквідність характеризує здатність суб'єкта господарювання розрахуватися за поточними зобов'язаннями і забезпеченнями шляхом перетворення активів у гроші. Платоспроможність означає можливість підприємства погашати наявними у нього грошовими коштами поточні зобов'язання негайно, за першою вимогою кредиторів.

По-друге, ліквідність балансу, що базується на рівновазі активів і пасивів, є основою платоспроможності підприємства. Іншими словами, *ліквідність – це засіб підтримання платоспроможності*. Одночасно, якщо підприємство має позитивний діловий імідж і постійно платоспроможне, йому легше підтримувати свою ліквідність.

Таким чином, *ліквідність – це необхідна, але ще недостатня умова платоспроможності*. Коефіцієнти ліквідності можуть характеризувати фінансовий стан як стабільний, однак це оцінювання виявиться помилковим, якщо в складі оборотних активів значну частку становлять неліквідні матеріальні ресурси і прострочена дебіторська заборгованість.

По-третє, *ліквідність менш динамічна порівняно з платоспроможністю*. Це зумовлено тим, що в кожному підприємстві складається достатньо стабільна структура майна і джерел формування капіталу, в результаті чого значення коефіцієнтів ліквідності мають незначні коливання у динаміці. Натомість фінансовий стан підприємства з погляду його платоспроможності може характеризуватися суттєвими змінами, що залежить від забезпеченості фінансовими ресурсами, виконання плану реалізації продукції, своєчасного надходження платежів від контрагентів тощо.

Отже, *ліквідність балансу не тотожна платоспроможності підприємства*. Разом із тим в економічній літературі є думка, що платоспроможність має розглядатися у ширшому контексті характеристики фінансового стану, ніж ліквідність, оскільки передбачає не лише здатність перетворення оборотних активів у засоби платежу, а й фінансову стійкість суб'єкта господарювання (Ф. Ф. Бутинець) [7, с. 248]. Підприємство може мати ліквідну структуру балансу і водночас бути фінансово нестійким, тому платоспроможність пропонується оцінювати, зважаючи на значення як коефіцієнтів ліквідності, так і фінансової стійкості.

4.2. Аналіз ліквідності балансу

Аналіз ліквідності балансу проводиться шляхом порівняння величин платіжних засобів (активів), які згруповані за рівнем ліквідності, з величинами зобов'язань (пасивів), які згруповані за терміновістю сплати.

Методична послідовність аналізу ліквідності балансу включає такі етапи.

I етап. Групування активів балансу за ознакою рівня ліквідності,

тобто швидкості перетворення у гроші (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Групування активів за рівнем ліквідності

Група	Вид активів	Економічний зміст (статті та розділи балансу)	Порядок розрахунку за даними активу форми № 1 (рядки)
A1	Високоліквідні	Гроші та їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції	1160+1165
A2	Середньоліквідні	Поточна дебіторська заборгованість за видами	сума із 1120 ¹ по 1155 (без 1136)
A3	Низьколіквідні	Запаси, поточні біологічні активи, витрати майбутніх періодів, інші оборотні активи	1100+1110+1170+ +1180 ¹ +1190
A4	Важколіквідні	Необоротні активи; необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1095+1200

1. Додаткові статті (додаток В).

Отже, в аналізі ліквідності балансу активи поділяють на 4 групи.

1. *Високоліквідні, або найбільш ліквідні, активи (A1)* – суми грошей та їх еквівалентів, які можуть бути негайно використані для здійснення розрахунків. До цієї групи включають також поточні фінансові інвестиції (короткострокові цінні папери).

2. *Середньоліквідні, або активи, що швидко реалізуються (A2)*, – активи, для перетворення яких у гроші потрібен певний час: усі види поточної дебіторської заборгованості, платежі за якою очікуються протягом 12 місяців після звітної дати. Ліквідність цих видів оборотних активів різна і залежить від низки суб'єктивних та об'єктивних факторів: вчасності відвантаження продукції, швидкості оформлення банківських документів, форм розрахунків, попиту на продукцію, її конкурентоспроможності, взаємовідносин підприємства з покупцями та їх платоспроможності, кваліфікації фінансових менеджерів тощо.

3. *Низьколіквідні, або активи, що повільно реалізуються (A3)*, – запаси, поточні біологічні активи, витрати майбутніх періодів, інші оборотні активи, для трансформування яких у гроші потрібно значно більше часу.

4. *Важколіквідні, або активи, що важко реалізуються (A4)*, – активи, призначені для використання у господарській діяльності протягом тривалого періоду часу: необоротні активи; необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.

В активі балансу платіжні засоби розміщують переважно за принципом зростання рівня ліквідності.

II етап. Групування пасивів балансу за ознакою терміновості сплати, тобто строків погашення зобов'язань і забезпечень (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Групування пасивів за терміновістю сплати

Група	Вид пасивів	Економічний зміст (статті та розділи балансу)	Порядок розрахунку за даними пасиву форми № 1 (рядки)
П1	Найбільш термінові зобов'язання	Поточна кредиторська заборгованість за видами	сума із 1610 по 1650 ¹
П2	Короткострокові зобов'язання і забезпечення	Короткострокові кредити банків, поточні забезпечення, доходи майбутніх періодів, інші поточні зобов'язання	1600+1605 ² +1660+1665+1670 ² +1690
П3	Довгострокові зобов'язання і забезпечення	Відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, довгострокові забезпечення, цільове фінансування	1595
П4	Постійні пасиви	Власний капітал; зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1495+1700

1. Без урахування ряд. 1621. Включаючи додаткові статті: ряд. 1635, 1640, 1645, 1650 (додаток В).

2. Додаткові статті (додаток В).

Отже, в аналізі ліквідності балансу пасиви поділяють на 4 групи.

1. *Найбільш термінові зобов'язання* (П1) – поточна кредиторська заборгованість за видами.

2. *Короткострокові зобов'язання і забезпечення* (П2) – короткострокові кредити банків, поточні забезпечення, доходи майбутніх періодів, інші поточні зобов'язання.

3. *Довгострокові зобов'язання і забезпечення* (П3) – відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, довгострокові забезпечення, цільове фінансування.

4. *Постійні пасиви* (П4) – зобов'язання перед власниками підприємства в частині формування власного капіталу, тобто статті розділу I пасиву «Власний капітал» і розділ IV пасиву «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття».

У пасиві балансу платіжні зобов'язання розміщуються переважно за принципом збільшення терміновості сплати.

III етап. Побудова розрахункової таблиці (див. далі табл. 4.3), у якій шляхом порівняння величин відповідних груп активів і пасивів (А1–П1, А2–П2, А3–П3) визначаються *надлишки (нестачі) платіжних засобів для покриття зобов'язань і забезпечень*.

Сума перших трьох груп активів ($A1+A2+A3$) становить загальну величину оборотних активів (рядок 1195 балансу), а сума перших трьох груп пасивів ($П1+П2+П3$) – загальну величину довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень (рядки 1595 і 1695 балансу). У зв'язку з цим у підсумковому рядку розрахункової таблиці визначається надлишок (нестача) оборотних активів для покриття зобов'язань і забезпечень.

IV етап. На підставі інформації розрахункової таблиці *формулювання висновку щодо характеру ліквідності балансу підприємства:*

а) баланс є абсолютно ліквідним, якщо одночасно виконуються такі умови:

$$\begin{cases} A1 \geq П1; \\ A2 \geq П2; \\ A3 \geq П3; \\ A4 \leq П4. \end{cases} \quad (4.1)$$

Якщо виконуються перші три умови ($A1 \geq П1, A2 \geq П2, A3 \geq П3$), то обов'язково виконується і четверта умова ($A4 \leq П4$), що свідчить про наявність у підприємства власних оборотних коштів. Отже, в оцінюванні ліквідності балансу достатньо врахувати перші три умови:

$$\begin{cases} A1 \geq П1; \\ A2 \geq П2; \\ A3 \geq П3. \end{cases} \quad (4.2)$$

б) ліквідність балансу меншою або більшою мірою відрізняється від абсолютної, якщо не виконується одна або дві умови (нерівності (4.2));

в) баланс є неліквідним, якщо не виконується жодна умова, тобто:

$$\begin{cases} A1 < П1; \\ A2 < П2; \\ A3 < П3. \end{cases} \quad (4.3)$$

Порівняння високо- і середньоліквідних активів ($A1+A2$) із найбільш терміновими та короткостроковими зобов'язаннями і забезпеченнями ($П1+П2$) дає змогу визначити *поточну ліквідність* балансу. Зіставлення низьколіквідних активів ($A3$) із довгостроковими зобов'язаннями і забезпеченнями ($П3$) відображає *перспективну ліквідність*.

Під час формулювання висновків необхідно враховувати, що у більшості підприємств не виконується перша умова нерівностей ($A1 < П1$). Як правило, це зумовлено двома причинами:

- по-перше, недоцільністю за високої інфляції утримувати в складі активів значну частку високоліквідних активів, тобто грошей і поточних фінансових інвестицій, оскільки вони знецінюються у першу чергу. Тому є сенс переводити їх в інші, більш захищені від впливу інфляції види активів (сировину, матеріали, паливо, устаткування, нерухомість тощо);

- по-друге, в умовах інфляції підприємству не вигідно своєчасно погашати поточну кредиторську заборгованість, оскільки за рахунок неї виникає непряме кредитування підприємства.

При цьому, з одного боку, завжди є ризик недостатньої ліквідності,

коли не вистачає високоліквідних засобів для погашення найбільш термінових зобов'язань, а з іншого – ризик зайвої ліквідності, коли у зв'язку з надлишком високоліквідних активів, що, як правило, є низькодохідними, підприємство недоодржує прибуток.

V etan. Розрахунок загального показника ліквідності (ЗПЛ) для комплексного оцінювання динаміки ліквідності балансу:

$$ЗПЛ = \frac{A1 \times V_{A1} + A2 \times V_{A2} + A3 \times V_{A3}}{П1 \times V_{П1} + П2 \times V_{П2} + П3 \times V_{П3}}, \quad (4.4)$$

де *A* і *П* – величини відповідних груп активів і пасивів, тис. грн;

V_A і V_P – частки відповідних груп активів і пасивів у їх загальному підсумку, %:

$$\begin{aligned} V_{A1} + V_{A2} + V_{A3} &= 100; \\ V_{П1} + V_{П2} + V_{П3} &= 100. \end{aligned} \quad (4.5)$$

Підвищення загального показника ліквідності свідчить про позитивну динаміку ліквідності балансу, і навпаки.

За методикою, наведеною в табл. 4.1 і 4.2, проведемо групування оборотних активів за рівнем ліквідності та зобов'язань за терміновістю сплати, визначимо надлишок (нестачу) платіжних засобів для покриття зобов'язань (табл. 4.3). Сформулюємо висновки щодо стану і динаміки ліквідності балансу підприємства. Для розрахунків використаємо інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 4.3

**Аналіз ліквідності балансу підприємства
(станом на кінець року), тис. грн**

Група	Вид оборотних активів	Роки		Група	Вид зобов'язань і забезпечень	Роки		Надлишок (+) або нестача (-) платіжних засобів (А–П)	
		базовий	звітний			базовий	звітний	базовий рік	звітний рік
1	2	3	4	5	6	7	8	9=3–7	10=4–8
A1	Високоліквідні	433	2018	П1	Найбільш термінові	2115	1303	-1682	+715
A2	Середньоліквідні	8848	2046	П2	Короткострокові	1009	669	+7839	+1377
A3	Низьколіквідні	21983	24747	П3	Довгострокові	735	370	+21248	+24377
	Усього	31264	28811		Усього	3859	2342	+27405	+26469

За даними табл. 4.3 у базовому році нестача високоліквідних оборотних активів для покриття найбільш термінових зобов'язань становила 1682 тис. грн, а в звітному році вже був надлишок у сумі 715 тис. грн. За

середньо- і низьколіквідними оборотними активами спостерігається надлишок платіжних засобів: за середньоліквідними він зменшився з 7839 до 1377 тис. грн, а за низьколіквідними – збільшився з 21248 до 24377 тис. грн. У цілому надлишок оборотних активів для покриття поточних і довгострокових зобов'язань і забезпечень зменшився на 936 тис. грн, або 3,4 %. Таким чином, у базовому році баланс не був абсолютно ліквідним у зв'язку з нестачею високоліквідних оборотних активів, а в звітному році спостерігався стан абсолютної ліквідності.

За даними табл. 4.3 визначимо частку відповідних груп активів і пасивів у їх загальному підсумку, а потім за формулою (4.4) проведемо розрахунок значення загального показника ліквідності станом на кінець двох років.

Базовий рік:

$$ЗПЛ = \frac{433 \cdot 1,4 + 8848 \cdot 28,3 + 21983 \cdot 70,3}{2115 \cdot 54,8 + 1009 \cdot 26,1 + 735 \cdot 19,1} = 11,5.$$

Звітний рік:

$$ЗПЛ = \frac{2018 \cdot 7,0 + 2046 \cdot 7,1 + 24747 \cdot 85,9}{1303 \cdot 55,6 + 669 \cdot 28,6 + 370 \cdot 15,8} = 22,1.$$

Отже, підвищення загального показника ліквідності з 11,4 у базовому році до 21,8 у звітному вказує на позитивну динаміку рівня ліквідності балансу.

4.3. Система відносних показників оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства

Для оцінювання ліквідності та статичної платоспроможності підприємства використовується система відносних показників, які мають назву **коефіцієнтів ліквідності (платоспроможності)**.

Економічний зміст, порядок розрахунку за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та нормативні значення основних і допоміжних показників оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства наведено в табл. 4.4. Основні показники розраховують за принципом: у чисельнику – відповідні групи платіжних засобів, у знаменнику – поточні зобов'язання і забезпечення.

Залежно від того, якими видами платіжних засобів підприємство має можливість здійснити оплату поточних зобов'язань і забезпечень, визначають *три рівні платоспроможності*:

1) **грошова** характеризується коефіцієнтом абсолютної ліквідності: $[A1] \div [П1+П2]$ (за даними табл. 4.1, 4.2);

2) **розрахункова** характеризується коефіцієнтом швидкої ліквідності: $[A1+A2] \div [П1+П2]$;

3) **майнова (потенційна)** характеризується коефіцієнтом загальної ліквідності: $[A1+A2+A3] \div [П1+П2]$.

**Відносні показники оцінювання ліквідності
та платоспроможності підприємства**

Показник	Економічний зміст	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)	Нормативне значення
<i>Основні показники</i>			
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	[Гроші та їх еквіваленти]+[Поточні фінансові інвестиції] Поточні зобов'язання і забезпечення	$\frac{1160+1165}{1695}$	$\geq 0,2$
Коефіцієнт швидкої ліквідності	[Гроші та їх еквіваленти]+[Поточні фінансові інвестиції]+ +[Поточна дебіторська заборгованість]+[Інші оборотні активи] Поточні зобов'язання і забезпечення	сума із $\frac{1125 \text{ по } 1190^1}{1695}$	$\geq 0,7$
Коефіцієнт загальної ліквідності	<u>Оборотні активи</u> Поточні зобов'язання і забезпечення	$\frac{1195}{1695}$	$\geq 1,0$
<i>Допоміжні показники</i>			
Коефіцієнт платоспроможності	<u>Гроші та їх еквіваленти</u> Поточні зобов'язання і забезпечення	$\frac{1165}{1695}$	$\geq 0,1$
Коефіцієнт критичної ліквідності	<u>Оборотні активи</u> Позиковий капітал	$\frac{1195}{1595+1695+1700}$	$\geq 1,0$
Коефіцієнт покриття запасів	«Нормальні» <u>джерела покриття</u> Запаси і поточні біологічні активи	$\frac{1495- 1425 - 1430 +1595+1695+1700-1095}{1100+1110}$	$\geq 1,0$

1. Включаючи додаткові статті: ряд. 1115, 1120, 1140, 1145, 1180 (додаток В).

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (інша назва – коефіцієнт негайної ліквідності) характеризує миттєву платоспроможність і показує, яку частину поточних зобов'язань і забезпечень підприємство має можливість негайно погасити високоліквідними оборотними активами (грошима і поточними фінансовими інвестиціями). Цей коефіцієнт є найбільш жорстким критерієм оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства.

Нормативне значення коефіцієнта абсолютної ліквідності ($\geq 0,2$) означає, що підприємство є грошово платоспроможним, якщо високоліквідні оборотні активи не менш ніж на 20 % покривають поточні зобов'язання і забезпечення. Одночасно потрібно мати на увазі, що в умовах інфляції

доцільно зменшувати частку грошових коштів в активах, оскільки вони знецінюються у першу чергу. У зв'язку з цим у літературі висловлюється думка про те, що нормативне значення коефіцієнта абсолютної ліквідності ($\geq 0,2$) має сенс в умовах низькоінфляційної, збалансованої економіки (Ф. Ф. Бутинець) [7, с. 244].

Коефіцієнт абсолютної ліквідності реально може перебувати в межах нормативного обмеження для підприємств, які займаються переважно посередницькою, торговельно-закупівельною, біржевою діяльністю. У підприємств виробничої сфери, навіть якщо вони є платоспроможними за коефіцієнтом загальної ліквідності чи коефіцієнтом швидкої ліквідності, значення коефіцієнта абсолютної ліквідності може бути дуже низьким.

Коефіцієнт швидкої ліквідності (інша назва – коефіцієнт проміжної ліквідності) характеризує потенційну платоспроможність з урахуванням майбутніх надходжень від дебіторів і показує, яку частину поточних зобов'язань і забезпечень підприємство може погасити, використавши поряд із високоліквідними оборотними активами середньоліквідні активи (поточну дебіторську заборгованість, інші оборотні активи). Цей коефіцієнт визначає рівень платоспроможності підприємства на період, що дорівнює середній тривалості одного обороту поточної дебіторської заборгованості за умови повного і своєчасного її погашення. Нормативне оцінювання коефіцієнта швидкої ліквідності перебуває у межах 0,6–0,8.

Проводячи аналіз за допомогою коефіцієнта швидкої ліквідності, слід звертати увагу не тільки на числове значення, а й на якість поточної дебіторської заборгованості. Зростання цього показника може бути пов'язане зі збільшенням простроченої дебіторської заборгованості, що свідчить про серйозні фінансові проблеми підприємства.

Коефіцієнт загальної ліквідності (інші назви – загальний коефіцієнт ліквідності, коефіцієнт покриття) – це найбільш комплексний показник оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства, який визначається відношенням усієї суми оборотних активів до величини поточних зобов'язань і забезпечень. На відміну від попередніх показників коефіцієнт загальної ліквідності відображає платіжні можливості на відносно віддалену перспективу – період, що дорівнює середній тривалості одного обороту оборотних активів, за умови своєчасних розрахунків з дебіторами, реалізації готової продукції, товарів, а за потреби і виробничих запасів.

Коефіцієнт загальної ліквідності показує, скільки гривень оборотних активів припадає на кожен гривню поточних зобов'язань і забезпечень, тобто оцінює достатність ресурсів оборотних активів для погашення короткострокових зобов'язань. У закордонній фінансово-аналітичній практиці встановлено, що оборотні активи мають не менш як удвічі перевищувати короткострокові зобов'язання, оскільки лише в цьому випадку підприємство зможе продовжувати функціонувати за повного погашення заборгованості. Проте в економіці України більшість аналітиків дотримується мінімального нормативного значення коефіцієнта загальної ліквідності (≥ 1). Якщо цей показник менше 1, баланс вважається неліквідним, а підприємство

тво – неплатоспроможним.

Разом із тим високе значення коефіцієнта загальної ліквідності не завжди є ознакою належного рівня платоспроможності, адже може бути пов'язане з надлишковими виробничими запасами, понаднормативними залишками готової продукції на складах, невиправданим зростанням поточної дебіторської заборгованості, тобто з уповільненням оборотності капіталу, а отже, в цілому незадовільним управлінням активами.

Обґрунтувати єдиний норматив коефіцієнта загальної ліквідності для підприємств різних галузей економіки практично неможливо, тому що його рівень залежить від сфери діяльності, структури та якості активів, тривалості операційного циклу, швидкості погашення поточної кредиторської заборгованості тощо. Тому з метою об'єктивності аналітичних оцінок доцільно в кожному підприємстві, зважаючи на конкретні умови господарювання, визначати *нормативне значення коефіцієнта загальної ліквідності* за формулою:

$$KЗЛ_H = \frac{З_H + ДЗ_д + ПКЗ}{ПКЗ}, \quad (4.6)$$

де $KЗЛ_H$ – нормативне значення коефіцієнта загальної ліквідності;

$З_H$ – матеріальні запаси у межах нормативної потреби;

$ДЗ_д$ – довгострокова дебіторська заборгованість;

$ПКЗ$ – поточна кредиторська заборгованість.

Відносні показники оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства задовольняють інтереси певних користувачів аналітичної інформації. Так, для постачальників товарно-матеріальних цінностей найбільш важливим є коефіцієнт абсолютної ліквідності. Банки особливу увагу звертають на коефіцієнт швидкої ліквідності. Акціонери та інвестори оцінюють фінансовий стан підприємств переважно за допомогою коефіцієнта загальної ліквідності.

Для того щоб висновки за результатами аналізу ліквідності та платоспроможності мали практичну значущість для підприємства, необхідно фактичні значення коефіцієнтів за звітний період порівняти:

- з фактичними їх значеннями за попередній період, а також у динаміці за декілька періодів;
- із нормативами, прийнятими на підприємстві;
- із середньогалузевими показниками.

За результатами оцінювання рівня і динаміки коефіцієнтів ліквідності формулюються такі **висновки**:

➤ *за порівняння фактичних значень з нормативними* (табл. 4.4) – про платоспроможність, недостатню платоспроможність або неплатоспроможність підприємства за відповідним показником;

➤ *за порівняння фактичних значень у динаміці* – про підвищення (зниження) рівня платіжних можливостей (рівня платоспроможності) підприємства за відповідним показником з урахуванням використання відповідних груп платіжних засобів.

За методикою, наведеною в табл. 4.4, проведемо розрахунок і дамо

оцінку рівня та динаміки відносних показників (коефіцієнтів), які характеризують ліквідність і платоспроможність підприємства (табл. 4.5). Під час формулювання висновків візьмемо до уваги економічний зміст і нормативні значення показників. Для розрахунків використаємо інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 4.5

Показники оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства (станом на кінець року)

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,139	1,023	+0,884
Коефіцієнт швидкої ліквідності	2,971	2,061	-0,910
Коефіцієнт загальної ліквідності	10,0	14,6	+4,6
Коефіцієнт платоспроможності	0,108	0,975	+0,867
Коефіцієнт критичної ліквідності	8,1	12,3	+4,2
Коефіцієнт покриття запасів	1,426	1,170	-0,256

За даними табл. 4.5 значення коефіцієнта абсолютної ліквідності зросло в 7,4 раза: з 0,139 до 1,023. Це означає, що рівень покриття поточних зобов'язань і забезпечень високоліквідними оборотними активами в базовому році становив 13,9 %, а в звітному високоліквідні активи перевищили поточні зобов'язання і забезпечення на 2,3 %. Порівняння цього показника з нормативним значенням ($\geq 0,2$, або $\geq 20\%$) свідчить про недостатню грошову платоспроможність підприємства в базовому році та високий рівень платоспроможності в звітному.

Фактичне значення коефіцієнта швидкої ліквідності зменшилося на 0,910, а коефіцієнта загальної ліквідності збільшилося на 4,6. Вони суттєво перевищують відповідні нормативні значення ($\geq 0,7$ і $\geq 1,0$), що вказує на високий рівень розрахункової та майнової платоспроможності підприємства. Так, станом на кінець базового року оборотні активи перевищували поточні зобов'язання і забезпечення у 10 разів, а на кінець звітного року – в 14,6 раза.

Фактичні значення допоміжних відносних показників оцінювання ліквідності та платоспроможності станом на кінець базового і звітного років відповідають нормативним значенням, що підтверджує попередні висновки відносно високого рівня платоспроможності підприємства.

Зростання у динаміці значень більшості основних і допоміжних коефіцієнтів ліквідності вказує на підвищення рівня платіжних можливостей підприємства щодо виконання поточних зобов'язань і забезпечень з урахуванням використання відповідних груп платіжних засобів.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) з використанням способу ланцюгових підстановок визначимо вплив факторів на зміну коефіцієнта загальної ліквідності. Спочатку будується таблиця вихідної інформації (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Вихідна інформація для факторного аналізу коефіцієнта загальної ліквідності (станом на кінець року)

Показник	Умове позначення	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
А	Б	1	2	3=2-1	4=3÷1 ×100
Оборотні активи, тис. грн	<i>ОА</i>	31264	28811	-2453	-7,8
Поточні зобов'язання і забезпечення, тис. грн	<i>ПЗ</i>	3124	1972	-1152	-36,9
Коефіцієнт загальної ліквідності	<i>КЗЛ</i>	10,0	14,6	+4,6	+46,0

Модель факторного аналізу коефіцієнта загальної ліквідності:

$$KЗЛ = \frac{ОА}{ПЗ}. \quad (4.7)$$

За даними табл. 4.6 розраховується умовне значення коефіцієнта загальної ліквідності:

$$KЗЛ_{ум} = \frac{ОА_1}{ПЗ_0}; \quad (4.8)$$

$$KЗЛ_{ум} = \frac{28811}{3124} = 9,2.$$

Загальна зміна (+,-) коефіцієнта загальної ліквідності:

$$\Delta KЗЛ = KЗЛ_1 - KЗЛ_0; \quad (4.9)$$

$$\Delta KЗЛ = 14,6 - 10,0 = +4,6,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) оборотних активів:

$$\Delta KЗЛ_{ОА} = KЗЛ_{ум} - KЗЛ_0; \quad (4.10)$$

$$\Delta KЗЛ_{ОА} = 9,2 - 10,0 = -0,8;$$

2) поточних зобов'язань і забезпечень:

$$\Delta KЗЛ_{ПЗ} = KЗЛ_1 - KЗЛ_{ум}; \quad (4.11)$$

$$\Delta KЗЛ_{ПЗ} = 14,6 - 9,2 = +5,4.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta KЗЛ = \Delta KЗЛ_{ОА} + \Delta KЗЛ_{ПЗ}; \quad (4.12)$$

$$\Delta KЗЛ = -0,8 + 5,4 = +4,6.$$

Зростання коефіцієнта загальної ліквідності з 10,0 у базовому році до 14,6 у звітному, тобто на 4,6 (46,0 %), відбулося під впливом таких факторів. У результаті зменшення оборотних активів на 2453 тис. грн (7,8 %) коефіцієнт загальної ліквідності знизився на 0,8. Водночас за рахунок зменшення поточних зобов'язань і забезпечень на 1152 тис. грн (36,9 %) коефіцієнт загальної ліквідності підвищився на 5,4. Отже, єдиним фактором зростання коефіцієнта загальної ліквідності стало зменшення поточних зобов'язань і забезпечень.

Водночас з аналізом коефіцієнтів ліквідності для оцінювання плато-

спроможності підприємства за даними балансу і звіту про фінансові результати визначаються інші відносні показники, серед яких:

- частка оборотних активів в активах;
- частка запасів в оборотних активах;
- відношення довгострокових зобов'язань і забезпечень до зареєстрованого (пайового) капіталу;
- відношення поточних зобов'язань і забезпечень до зареєстрованого (пайового) капіталу;
- відношення активів до довгострокових і поточних зобов'язань і забезпечень (нормативне значення $\geq 2,0$);
- відношення оборотних активів до довгострокових і поточних зобов'язань і забезпечень;
- відношення чистого доходу до довгострокових зобов'язань і забезпечень;
- відношення чистого доходу до поточної кредиторської заборгованості;
- відношення чистого прибутку до величини активів;
- відношення поточної дебіторської заборгованості до поточної кредиторської заборгованості.

Аналіз динаміки наведених показників дає змогу поглибити аналітичні оцінки стану і тенденцій зміни ліквідності та платоспроможності підприємства.

Розглянуті коефіцієнти ліквідності хоча й відіграють важливу роль в аналізі платоспроможності підприємства, вони мають і *недоліки*, а саме:

- ⇒ статичність: показники розраховуються на підставі інформації балансу, яка характеризує майновий стан підприємства на певну дату;
- ⇒ можливість завищення значень показників унаслідок включення до складу оборотних активів неліквідних їх видів, наприклад, неліквідних запасів товарно-матеріальних цінностей, простроченої дебіторської заборгованості. З цієї причини підприємство може мати високі значення коефіцієнтів ліквідності, а насправді бути неплатоспроможним;
- ⇒ наявність потенційних зобов'язань, які не відображаються у балансі та не враховуються під час розрахунку коефіцієнтів ліквідності;
- ⇒ недостатня інформативність для прогнозування майбутніх грошових надходжень і платежів, а саме це є одним із головних завдань аналізу платоспроможності.

4.4. Оперативний аналіз платоспроможності

Оцінювання статичної платоспроможності за даними балансу (звіту про фінансовий стан) із використанням коефіцієнтів ліквідності не дає змоги реально впливати на рівень платіжних можливостей. Тому важливим є *оперативний аналіз платоспроможності*, мета якого полягає у передбаченні можливих негативних відхилень у рівні поточної платіжної спромо-

жності підприємства та запобіганні їм.

Поточна платоспроможність суб'єкта господарювання оцінюється під час проведення внутрішнього оперативного фінансового аналізу, коли порівнюються суми платіжних засобів зі строковими зобов'язаннями.

До *платіжних засобів* відносяться:

- гроші та їх еквіваленти;
- поточні фінансові інвестиції (короткострокові цінні папери, які можна швидко реалізувати);
- частина поточної дебіторської заборгованості, щодо якої є впевненість надходження у визначений час.

До *строкових зобов'язань* належать поточні зобов'язання, строк повернення яких настав:

- короткострокові кредити банків;
- поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги;
- поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом тощо.

Перевищення платіжних засобів над строковими зобов'язаннями свідчить про поточну платоспроможність підприємства. За цими даними визначається *коефіцієнт оперативної платоспроможності* як відношення суми платіжних засобів до суми строкових зобов'язань, строк повернення яких настав.

З метою *оперативного аналізу динамічної платоспроможності* підприємства, своєчасного контролю за надходженням коштів від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), у результаті погашення поточної дебіторської заборгованості та іншими надходженнями, а також контролю за виконанням строкових платіжних зобов'язань перед постачальниками та іншими кредиторами, складаються *платіжні календарі*. У цих документах, з одного боку, відображаються наявні грошові кошти та очікувані суми надходження платіжних засобів, з іншого – строкові платіжні зобов'язання на відповідний період.

Платіжні календарі складають на тиждень, декаду, місяць, що залежить від стану платоспроможності суб'єкта господарювання. Якщо підприємство має стійку поточну платоспроможність, то платіжні календарі складають рідше; якщо є проблеми в розрахунково-платіжних відносинах, то подібні розрахунки роблять частіше.

Для складання платіжного календаря використовують:

- матеріали про обсяги виробництва і реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- кошторис витрат на виробництво;
- договори на постачання матеріальних ресурсів;
- документи з виплати заробітної плати, премій;
- встановлені податковою службою строки внесення платежів до державного і місцевого бюджетів;
- кредитні угоди з банками (строки одержання та повернення кредитів і сплати процентів за користування ними);

- дані бухгалтерського обліку про стан поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості;
- виписки з банківських рахунків;
- оперативні дані з відділів постачання, збуту, інших підрозділів про надходження коштів на підприємство у відповідні строки та потребу в коштах, що виникає у певний період.

За даними платіжного календаря (табл. 4.7) проведемо оперативний аналіз платоспроможності підприємства за дві декади місяця.

Таблиця 4.7

Платіжний календар підприємства за першу-другу декаду місяця, тис. грн

Платіжні засоби	Перша декада	Друга декада	Строкові зобов'язання	Перша декада	Друга декада
Залишок грошей на поточному рахунку	400	345	Оплата рахунків постачальників	460	485
Залишок грошей у касі	10	15	Погашення короткострокових кредитів банку	80	55
Рахунки покупців	150	230	Оплата рахунків підрядної будівельної організації	110	80
Надходження коштів за реалізовані основні засоби	70	80	Виплата заробітної плати	130	120
Надходження дебіторської заборгованості	180	210	Сплата податків	85	50
Усього	810	880	Усього	865	790
Перевищення платіжних засобів (строкових зобов'язань)		90		55	

Коефіцієнт оперативної платоспроможності визначається як відношення суми платіжних засобів до суми строкових зобов'язань, виражене у відсотках.

$$\text{Перша декада: } \frac{810}{865} \times 100 = 93,6\%.$$

$$\text{Друга декада: } \frac{880}{790} \times 100 = 111,4\%.$$

У першій декаді місяця для виконання 865 тис. грн строкових зобов'язань підприємство мало 810 тис. грн платіжних засобів. Отже, їх нестача становила 55 тис. грн, або 6,4 %.

У другій декаді платіжні засоби (880 тис. грн) перевищували строкові зобов'язання (790 тис. грн) на 90 тис. грн, що становить 11,4 %. Таким

чином, підприємство має позитивну динаміку коефіцієнта оперативної платоспроможності.

Платіжні календарі дають змогу оперативно регулювати платежі, уточнювати фінансові завдання згідно з досягнутими виробничо-фінансовими результатами, своєчасно запобігати утворенню розриву між витратами і ресурсами. Якщо буде виявлено, що надходження грошових коштів не покриває витрати, то вишукують додаткові джерела, наприклад: мобілізація внутрішніх ресурсів за рахунок прискорення відвантаження продукції, ліквідації недоліків у сфері фінансових розрахунків зі споживачами; кредити банку; фінансова допомога. Водночас проводиться пошук можливостей скорочення видатків. Контролюючи зміни в надходженні та витрачанні грошових коштів за окремими статтями, з'ясовують причини і вживають заходи, спрямовані на підвищення рівня поточної платоспроможності.

Якщо дані оперативного фінансового планування показують, що в той чи інший період підприємство забезпечує стабільне перевищення коштів над потребами в них, є сенс внести певну суму вільних грошей на банківський депозит, що принесе відповідний прибуток.

Оскільки платоспроможність – це здатність підприємства сплачувати кошти за зобов'язаннями, що настали і потребують термінового погашення, необхідно об'єктивно підходити до планування грошових потоків. Вважається, що у підприємства має бути залишок грошей, який дорівнює різниці між поточною кредиторською заборгованістю всіх видів, строки сплати якої настають протягом певного найближчого періоду (наприклад, тижня або декади), і поточною дебіторською заборгованістю на користь підприємства, платежі за якою очікуються у той самий період.

Ефективність фінансового менеджменту на підприємстві виявляється у тому, щоб грошей було б не менше (але й не більше), ніж потрібно для виконання поточних платежів, а решта їх має бути вкладена в матеріальні та інші ліквідні активи.

Платіжний календар, забезпечуючи щоденний контроль за надходженням і витрачанням коштів, дає змогу синхронізувати позитивні та негативні грошові потоки, визначити пріоритетність платежів за їхнім впливом на фінансові результати. Таким чином, це важливий інструмент оперативного управління поточною платоспроможністю підприємства.

З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу в прибутково працюючих суб'єктів підприємницької діяльності та вжиття попереджувальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутству, проводиться оперативний (щоквартальний) експрес-аналіз фінансового стану (фінансовий моніторинг) за допомогою *коефіцієнта Бівера*.

В. Х. Бівер був одним із перших фінансових аналітиків, який використав статистичні прийоми в поєднанні з фінансовими коефіцієнтами для прогнозування ймовірного банкрутства підприємства. Він вивчав проблеми підприємств, які були неспроможні виконувати фінансові зобов'язання або мали труднощі з погашенням заборгованості у встановлені строки. Бі-

вер створив базу даних, яку використовував у своїй моделі для статистичного тестування надійності 30 фінансових коефіцієнтів. Середні значення цих показників у суб'єктів господарювання, які не мали фінансових проблем, порівнювалися з величиною показників на підприємствах, які пізніше збанкрутували.

Коефіцієнт Бівера (K_B) визначається за формулою:

$$K_B = \frac{ЧП + А}{ДЗ + ПЗ}, \quad (4.13)$$

де $ЧП$ – чистий фінансовий результат: прибуток (рядок 2350 форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»);

$А$ – амортизація (рядок 2515 форми № 2);

$ДЗ$ – довгострокові зобов'язання і забезпечення (рядок 1595 форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»);

$ПЗ$ – поточні зобов'язання і забезпечення (рядок 1695 форми № 1).

Ознакою формування незадовільної структури балансу є фінансовий стан підприємства, коли протягом тривалого проміжку часу (1,5–2 роки, 6–8 кварталів) значення коефіцієнта Бівера не перевищує 0,2. Це свідчить про тенденцію небажаного скорочення частки прибутку, яка спрямовується на розвиток виробництва, що в кінцевому підсумку призводить до *незадовільної структури балансу*.

Запитання для перевірки знань

1. У чому полягає сутність категорій ліквідності: ліквідності активів, ліквідності балансу, ліквідності підприємства?
2. Що таке платоспроможність? Які основні ознаки платоспроможності підприємства?
3. Як класифікують види платоспроможності за окремими ознаками?
4. Як оцінюється статична і динамічна платоспроможність?
5. Що визначає поточна і перспективна платоспроможність?
6. Який спостерігається зв'язок між категоріями «ліквідність» і «платоспроможність»?
7. Як здійснюється групування активів балансу за ознакою рівня ліквідності?
8. На які групи поділяють пасиви балансу за ознакою терміновості сплати?
9. Які є варіанти висновків щодо характеру ліквідності балансу?
10. Як визначити поточну і перспективну ліквідність балансу?
11. Як розраховують та аналізують динаміку загального показника ліквідності?
12. Який економічний зміст, порядок розрахунку та нормативні значення відносних показників оцінювання ліквідності та платоспроможності підприємства?

13. Які коефіцієнти характеризують три рівні платоспроможності?
14. Що показують коефіцієнти абсолютної ліквідності, швидкої ліквідності та загальної ліквідності?
15. Інтереси яких користувачів аналітичної інформації задовольняють коефіцієнти ліквідності?
16. Які висновки формулюються за результатами оцінювання рівня і динаміки коефіцієнтів ліквідності?
17. Які допоміжні відносні показники, поряд із коефіцієнтами ліквідності, використовують для оцінювання платоспроможності підприємства?
18. Які недоліки мають коефіцієнти ліквідності?
19. Як оцінюється поточна платоспроможність підприємства?
20. Які мета і принципи складання платіжних календарів?
21. Як проводиться оперативний експрес-аналіз фінансового стану підприємств за допомогою коефіцієнта Бівера?

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

4.1. Чим визначається ступінь ліквідності активів:

- а) належністю їх до необоротних чи оборотних активів;
- б) тривалістю періоду, що необхідний для перетворення їх у гроші;
- в) місцем розташування у балансі підприємства?

4.2. Ступінь покриття зобов'язань підприємства його активами (платіжними засобами), строк перетворення яких у гроші відповідає строку погашення зобов'язань, – це визначення:

- а) ліквідності активів;
- б) ліквідності балансу;
- в) платоспроможності;
- г) ліквідності підприємства.

4.3. Яка з наведених категорій є найбільш широкою за змістом:

- а) ліквідності активів;
- б) ліквідності балансу;
- в) ліквідності підприємства?

4.4. Платоспроможність – це:

- а) можливість матеріальних цінностей легко перетворюватися у гроші;
- б) наявність у підприємства грошей та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за поточною кредиторською заборгованістю, яка потребує негайного погашення;
- в) наявність у підприємства оборотних активів у таких розмірах, які теоретично достатні для погашення поточних зобов'язань і забезпечень.

4.5. За інформаційною базою дослідження платоспроможність по-

діляється на:

- а) поточну і перспективну;
- б) грошову, розрахункову та майнову;
- в) статичну і динамічну.

4.6. Баланс (звіт про фінансовий стан) є інформаційною базою оцінювання платоспроможності:

- а) статичної;
- б) динамічної;
- в) перспективної.

4.7. Яка платоспроможність оцінюється шляхом визначення та порівняння обсягів вхідного і вихідного грошових потоків упродовж певного періоду часу:

- а) статична;
- б) динамічна;
- в) поточна?

4.8. Який вид платоспроможності означає наявність у достатньому обсязі грошей для розрахунків за поточною кредиторською заборгованістю, що потребує негайного погашення:

- а) статична;
- б) динамічна;
- в) поточна;
- г) перспективна?

4.9. Платоспроможність поділяється на грошову, розрахункову та майнову за ознакою:

- а) обсяг платіжних засобів;
- б) період оцінювання;
- в) інформаційна база дослідження.

4.10. Який вид платоспроможності визначає платіжні можливості з виконання поточних зобов'язань і забезпечень за рахунок усіх видів оборотних активів:

- а) грошова;
- б) розрахункова;
- в) майнова?

4.11. Найбільш ліквідні активи – це:

- а) гроші та їх еквіваленти;
- б) поточна дебіторська заборгованість;
- в) запаси.

4.12. Поточна дебіторська заборгованість належить до активів:

- а) високоліквідних;
- б) середньоліквідних;
- в) низьколіквідних;
- г) важколіквідних.

4.13. Активи, що повільно реалізуються, – це:

- а) необоротні активи;
- б) поточні фінансові інвестиції;

- в) запаси;
- г) поточні біологічні активи;
- д) правильні відповіді в) і г).

4.14. Важколіквідні активи – це:

- а) основні засоби;
- б) нематеріальні активи;
- в) інші оборотні активи;
- г) правильні відповіді а) і б);
- д) правильні відповіді б) і в).

4.15. Який вид пасивів належить до найбільш термінових зобов'язань:

- а) короткострокові кредити банків;
- б) довгострокові кредити банків;
- в) поточна кредиторська заборгованість за видами?

4.16. До короткострокових зобов'язань і забезпечень не належать:

- а) поточні забезпечення;
- б) довгострокові забезпечення;
- в) короткострокові кредити банків.

4.17. Власний капітал; зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття – це:

- а) постійні пасиви;
- б) найбільш термінові зобов'язання;
- в) короткострокові зобов'язання і забезпечення;
- г) довгострокові зобов'язання і забезпечення.

4.18. За виконання яких умов баланс є абсолютно ліквідним:

- а) $A1 < П1, A2 \geq П2, A3 \geq П3$;
- б) $A1 < П1, A2 < П2, A3 \geq П3$;
- в) $A1 < П1, A2 < П2, A3 < П3$;
- г) $A1 \geq П1, A2 \geq П2, A3 \geq П3$?

4.19. Для визначення поточної ліквідності балансу необхідно порівняти:

- а) високоліквідні активи з найбільш терміновими зобов'язаннями;
- б) високоліквідні та середньоліквідні активи з найбільш терміновими та короткостроковими зобов'язаннями і забезпеченнями;
- в) низьколіквідні активи з довгостроковими зобов'язаннями і забезпеченнями;
- г) важколіквідні активи з постійними пасивами.

4.20. Який коефіцієнт ліквідності визначається відношенням грошей та їх еквівалентів і поточних фінансових інвестицій до поточних зобов'язань і забезпечень:

- а) коефіцієнт швидкої ліквідності;
- б) коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- в) коефіцієнт загальної ліквідності?

4.21. Коефіцієнт ліквідності, що показує, яку частину поточних зобов'язань і забезпечень підприємство може погасити, використавши по-

ряд із високоліквідними оборотними активами середньоліквідні активи:

- а) коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- б) коефіцієнт загальної ліквідності;
- в) коефіцієнт швидкої ліквідності.

4.22. За допомогою якого коефіцієнта ліквідності оцінюється достатність оборотних активів для покриття поточних зобов'язань і забезпечень:

- а) коефіцієнта загальної ліквідності;
- б) коефіцієнта абсолютної ліквідності;
- в) коефіцієнта швидкої ліквідності?

4.23. Грошову платоспроможність підприємства характеризує:

- а) коефіцієнт швидкої ліквідності;
- б) коефіцієнт загальної ліквідності;
- в) коефіцієнт абсолютної ліквідності.

4.24. Який рівень платоспроможності підприємства характеризується коефіцієнтом швидкої ліквідності:

- а) грошова платоспроможність;
- б) розрахункова платоспроможність;
- в) майнова платоспроможність?

4.25. Коефіцієнт загальної ліквідності характеризує платоспроможність:

- а) майнову;
- б) розрахункову;
- в) грошову.

4.26. За якого значення коефіцієнта абсолютної ліквідності підприємство вважатиметься платоспроможним:

- а) $\geq 0,1$;
- б) $\geq 0,2$;
- в) $< 0,1$;
- г) $< 0,2$?

4.27. Якщо коефіцієнт загальної ліквідності більше 1, то це означає:

- а) перевищення оборотних активів над поточними зобов'язаннями і забезпеченнями;
- б) рівність оборотних активів і поточних зобов'язань і забезпечень;
- в) перевищення поточних зобов'язань і забезпечень над оборотними активами.

4.28. За якого значення коефіцієнта швидкої ліквідності підприємство є неплатоспроможним:

- а) 0,9;
- б) 1,2;
- в) 0,4;
- г) 1,5?

4.29. Коефіцієнт абсолютної ліквідності становить 0,1. Як він зміниться, якщо гроші та їх еквіваленти збільшаться у 3 рази, а поточні зобов'язання і забезпечення зростуть у 2 рази:

- а) залишиться незмінним;
- б) досягне 0,3;
- в) становитиме 0,05;
- г) дорівнюватиме 0,15?

4.30. Коефіцієнт швидкої ліквідності дорівнює 0,8. Як він зміниться, якщо платіжні засоби збільшаться на 20 %, а поточні зобов'язання і забезпечення зменшаться на 40 %:

- а) досягне 1,6;
- б) становитиме 1,2;
- в) дорівнюватиме 0,6;
- г) не зміниться?

4.31. Коефіцієнт загальної ліквідності становить 2,0. Яким буде його значення за умови збільшення оборотних активів на 10 % і незмінності поточних зобов'язань і забезпечень:

- а) 2,1;
- б) 2,2;
- в) 2,5;
- г) 1,9?

4.32. Коефіцієнт оперативної платоспроможності визначається як:

- а) відношення суми платіжних засобів до суми строкових зобов'язань, строк повернення яких настав;
- б) відношення залишку грошей до різниці між поточною кредиторською і поточною дебіторською заборгованістю, виражене у відсотках;
- в) різниця між поточною кредиторською і поточною дебіторською заборгованістю.

4.33. Платіжні календарі використовують для:

- а) аналізу ліквідності балансу;
- б) аналізу статичної платоспроможності;
- в) оперативного аналізу динамічної платоспроможності;
- г) аналізу майнової платоспроможності.

4.34. Коефіцієнт Бівера визначається як відношення:

- а) чистого прибутку до поточних зобов'язань і забезпечень;
- б) чистого прибутку до суми довгострокових і поточних зобов'язань і забезпечень;
- в) суми чистого прибутку і амортизації до суми довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень;
- г) різниці між чистим прибутком і амортизацією до поточних зобов'язань і забезпечень.

4.35. Ознакою формування незадовільної структури балансу є фінансовий стан підприємства, коли протягом 1,5–2 років значення коефіцієнта Бівера не перевищує:

- а) 0,1;
- б) 0,2;
- в) 0,5;
- г) 1.

ТЕМА 5 АНАЛІЗ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ

- 5.1. Економічний зміст і класифікація грошових потоків
- 5.2. Аналіз руху грошових коштів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності
- 5.3. Напрями аналізу та система показників оцінювання грошових потоків

5.1. Економічний зміст і класифікація грошових потоків

Основною причиною неплатоспроможності підприємств є низька забезпеченість високоліквідними активами, тобто грошовими коштами. Стійкий фінансовий стан суб'єктів господарювання можливий за умови ефективного контролю за рухом грошових коштів і поліпшення управління грошовими потоками.

Грошові кошти обслуговують різноманітні аспекти операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. Кожна господарська операція супроводжується або надходженням, або витрачанням грошей.

Відповідно до НП(С)БО 1 **рух грошових коштів** – надходження і вибуття грошей та їхніх еквівалентів. *Грошові кошти (гроші)* – готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання. *Еквіваленти грошових коштів (грошей)* – короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошей і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості. Такими еквівалентами є високоліквідні інвестиції в цінні папери на строк, що не перевищує двох місяців (казначейські векселі, депозитні сертифікати).

Грошові кошти є багатоплановою економічною категорією, адже використовуються як засіб платежу і заощадження, є ресурсом і результатом діяльності підприємства, зумовлюють його поточний і майбутній фінансовий стан.

У характеристиці грошових коштів використовують статичний і динамічний підходи. *Статичний підхід* визначає їх як наявний залишок грошей, що перебувають у розпорядженні підприємства на певну дату. Суттєвим недоліком статичного підходу є неврахування фактора часу, що не дає можливості аналітику об'єктивно оцінити платоспроможність підприємства. Це зумовило поширення *динамічного підходу* до характеристики грошових коштів, який ґрунтується на понятті грошових потоків.

Грошові потоки – це сукупність розподілених у часі надходжень і витрачань грошей, які генеруються господарською діяльністю підприємства.

Між статичним і динамічним підходами до характеристики грошових коштів є діалектична взаємозалежність (рис. 5.1).

Для забезпечення ефективного управління грошовими потоками їх

но меншим за реальні потреби підприємства.

5. За неперервністю формування:

- *регулярний грошовий потік*, за якого надходження і витрачання грошей здійснюються систематично, з певною періодичністю;

- *дискретний (епізодичний) грошовий потік*, що пов'язаний, як правило, з проведенням окремих господарських операцій; він виникає спонтанно, не маючи сталого обсягу і періодичності.

6. За стабільністю часових інтервалів формування:

- *регулярний грошовий потік з рівномірними часовими інтервалами*, що називається ануїтетом;

- *регулярний грошовий потік з нерівномірними часовими інтервалами*.

7. За періодом часу:

- *короткострокові грошові потоки* (до одного року);

- *довгострокові грошові потоки* (понад один рік).

8. За черговістю здійснення платежів:

- *пріоритетний грошовий потік* – обов'язкові грошові виплати, що має здійснити підприємство в першочерговому порядку для запобігання фінансовим ускладненням і продовження діяльності;

- *поточний грошовий потік* характеризує обсяги і напрями використання грошей для фінансування поточної господарської діяльності (крім пріоритетних платежів);

- *відстрочений грошовий потік* характеризує витрачання грошей на цілі, що не пов'язані безпосередньо з поточною господарською діяльністю; такі виплати можна перенести на пізніші строки.

9. Залежно від того, коли надходять гроші:

- *пренумерандо* – грошовий потік, коли гроші надходять на початку періоду (передплата);

- *постнумерандо* – грошовий потік, за якого надходження грошей здійснюється наприкінці періоду.

10. За видами валют, що використовуються у розрахунках:

- *грошові потоки в національній валюті*;

- *грошові потоки в іноземній валюті*.

11. За масштабами обслуговування господарського процесу:

- *грошовий потік по підприємству в цілому*;

- *грошові потоки за окремими видами господарської діяльності*;

- *грошові потоки за окремими структурними підрозділами підприємства*;

- *грошові потоки за окремими господарськими операціями*.

Розглянута класифікація дає можливість цілеспрямовано аналізувати і планувати різні види грошових потоків на підприємстві.

5.2. Аналіз руху грошових коштів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності

Рух грошових коштів підприємства відображається у *формі № 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)»* або *формі № 3-н «Звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом)» (НП(С)БО 1)*. Метою його складання є надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої та неупередженої інформації про зміни, що відбулися у грошових коштах підприємства та їх еквівалентах за звітний період.

Під час складання фінансової звітності підприємства можуть обрати спосіб складання звіту про рух грошових коштів за прямим або непрямим методом із застосуванням відповідної форми звіту. У звіті про рух грошових коштів розгорнуто наводяться суми надходжень і витрачань грошових коштів підприємства, що виникають у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності протягом звітного періоду.

Негрошові операції (отримання активів шляхом фінансової оренди, бартерні операції, придбання активів шляхом емісії акцій тощо) не включаються до звіту про рух грошових коштів.

За НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» звіт про рух грошових коштів має вертикальну форму, складається з трьох розділів, містить інформацію за звітний період та аналогічний період попереднього року. Аналіз руху коштів передбачає розрахунок сум їх надходжень і витрачань у розрізі окремих видів діяльності, визначення загального залишку коштів на підприємстві, порівняння даних звітного періоду з попереднім, встановлення причин зміни надходжень і витрачань.

Для забезпечення повного і достовірного обліку грошових потоків підприємства та формування необхідної інформації у звітності використовуються два методи – *прямий* і *непрямий*.

За **прямого методу** грошовий потік розраховується як різниця між надходженням грошових коштів і витратами, пов'язаними з їх витрачанням. Отже, прямий метод спрямований на одержання даних, що характеризують як валовий, так і чистий потік грошей підприємства. Застосовуючи цей метод, використовують безпосередньо дані бухгалтерського обліку щодо всіх видів надходжень і витрачань грошових коштів.

Перевагою прямого методу є те, що він дає змогу оцінити загальні суми надходження і витрачання грошових коштів підприємства, виявити статті, що формують найбільший рух грошей у розрізі видів діяльності. Інформація, отримана за умови застосування прямого методу, використовується для прогнозування грошових потоків. Однак цей метод не розкриває взаємозв'язку величини фінансового результату та величини зміни коштів, зокрема не показує, чому виникає ситуація, коли прибуткове підприємство є неплатоспроможним.

Непрямий метод базується на основному положенні бухгалтерського обліку, що активи мають дорівнювати сумі зобов'язань і власного капіталу (складовою якого є прибуток), і полягає у коригуванні фінансового

результату на величини змін активів, зобов'язань та інших балансових рахунків.

Перевагою непрямого методу є те, що він дає можливість провести оцінювання грошових потоків на основі інформації звітності, практично не використовуючи дані аналітичного обліку, а з аналітичного погляду – пов'язати отриманий фінансовий результат і зміни грошових коштів.

Відповідно до НП(С)БО 1 у формі № 3 (З-н) «Звіт про рух грошових коштів» рух грошових коштів у результаті операційної діяльності визначається з використанням прямого або непрямого методів, а рух грошових коштів у результаті інвестиційної та фінансової діяльності – прямого методу.

Рух грошових коштів у результаті операційної діяльності.

Операційна діяльність (НП(С)БО 1) – основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю.

У звіті про рух грошових коштів, складеному за прямим методом, рух грошових коштів у результаті операційної діяльності (розділ I форми № 3) визначається за сумою надходжень від операційної діяльності та сумою витрачання на операційну діяльність грошових коштів за даними записів їх руху на рахунках бухгалтерського обліку.

Алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті операційної діяльності за прямим методом наведено в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті операційної діяльності за прямим методом

№ з/п	Стаття	Рядок форми № 3
А	Б	В
+	Надходження від:	
1.	реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	3000
2.	повернення податків і зборів	3005
	у тому числі податку на додану вартість	3006
3.	цільового фінансування	3010
4.	покупців і замовників авансів ¹	3015
5.	повернення авансів ¹	3020
6.	відсотків за залишками коштів на поточних рахунках ¹	3025
7.	боржників неустойки (штрафів, пені) ¹	3035
8.	операційної оренди ¹	3040
9.	отримання роялті, авторських винагород ¹	3045
10.	страхових премій ¹	3050
11.	Надходження фінансових установ від повернення позик ¹	3055
12.	Інші надходження	3095
–	Витрачання на оплату:	
13.	товарів (робіт, послуг)	3100
14.	праці	3105

А	Б	В
15.	відрахувань на соціальні заходи	3110
16.	зобов'язань з податків і зборів	3115
	у тому числі: з податку на прибуток ¹	3116
	з податку на додану вартість ¹	3117
	з інших податків і зборів ¹	3118
17.	авансів ¹	3135
18.	повернення авансів ¹	3140
19.	цільових внесків ¹	3145
20.	зобов'язань за страховими контрактами ¹	3150
21.	Витрачання фінансових установ на надання позик ¹	3155
22.	Інші витрачання	3190
=23.	Чистий рух коштів від операційної діяльності	3195

1. Додаткові статті (додаток В).

Зміст наведених у табл. 5.1 статей розкривається у Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28.03.2013 р. [20].

За результатами аналізу встановлюються фактори, що впливають на збільшення і зменшення чистого грошового потоку від операційної діяльності (рис. 5.2).

У звіті про рух грошових коштів, складеному за непрямим методом, рух грошових коштів у результаті операційної діяльності (розділ I форми № 3-н) визначається шляхом коригування прибутку (збитку) від звичайної діяльності до оподаткування.

Алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті операційної діяльності за непрямим методом наведено в табл. 5.2. Зміст наведених у табл. 5.2 статей розкривається у Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28.03.2013 р. [20].

Таблиця 5.2

Алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті операційної діяльності за непрямим методом

№ з/п	Стаття	Рядок форми № 3-н
А	Б	В
1.	Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування	3500
+(-)	Коригування на:	
2.	амортизацію необоротних активів	3505
3.	збільшення (зменшення) забезпечень	3510
4.	збиток (прибуток) від нереалізованих курсових різниць	3515

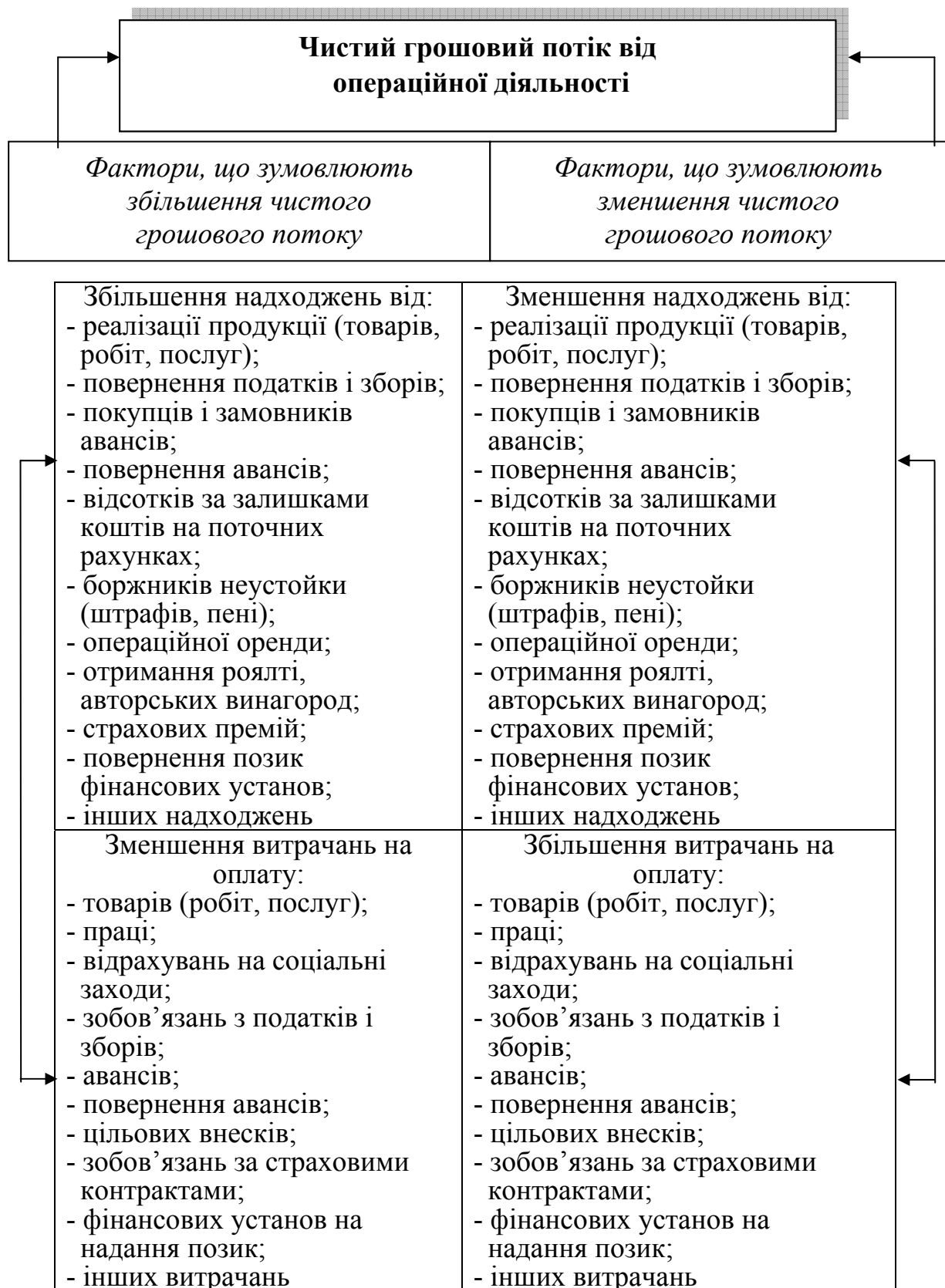

Рис. 5.2. Фактори зміни чистого грошового потоку в результаті операційної діяльності, визначеного за прямим методом

А	Б	В
5.	збиток (прибуток) від неопераційної діяльності та інших негрошових операцій	3520
-6.	Фінансові витрати ¹	3540
+(-)7.	Зменшення (збільшення) оборотних активів	3550
+(-)8.	Збільшення (зменшення) поточних зобов'язань	3560
=9.	Грошові кошти від операційної діяльності	3570
-10.	Сплачений податок на прибуток	3580
-11.	Сплачені відсотки ¹	3585
=12.	Чистий рух коштів від операційної діяльності	3195

1. Додаткові статті (додаток В).

Використовуючи алгоритм визначення відповідно до НП(С)БО 1 (табл. 5.1), проаналізуємо рух грошових коштів у результаті операційної діяльності підприємства (табл. 5.3). Для розрахунків використаємо інформацію форми № 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 5.3

Аналіз руху грошових коштів у результаті операційної діяльності за прямим методом, тис. грн

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
Надходження від:			
реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	28429	38523	+10094
повернення податків і зборів	-	-	-
у тому числі податку на додану вартість цільового фінансування	-	-	-
	3425	3456	+31
відсотків за залишками коштів на поточних рахунках	14	61	+47
Інші надходження	753	507	-246
Разом надходжень	32621	42547	+9926
Витрачання на оплату:			
товарів (робіт, послуг)	16789	20529	+3740
праці	6736	7938	+1202
відрахувань на соціальні заходи	2003	3005	+1002
зобов'язань з податків і зборів	217	216	-1
у тому числі: з податку на додану вартість	116	134	+18
з інших податків і зборів	101	82	-19
Інші витрачання	-	-	-
Разом витрачань	25745	31688	+5943
Чистий рух коштів від операційної діяльності	6876	10859	+3983

За даними табл. 5.3 надходження коштів у результаті операційної діяльності включає такі напрями: від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (у звітному році порівняно з базовим збільшення на 10094 тис. грн); цільового фінансування (збільшення на 31 тис. грн); відсотків за залишками коштів на поточних рахунках (збільшення на 47 тис. грн); інші надходження (зменшення на 246 тис. грн). Загальна сума надходження грошових коштів зросла з 32621 тис. грн у базовому році до 42547 тис. грн у звітному, тобто на 9926 тис. грн, що становить 30,4 %. У структурі надходження коштів найбільша частка припадає на надходження від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – 90,5 % у звітному році.

Що стосується напрямів витрачання коштів у результаті операційної діяльності, то маємо таку динаміку: зросли витрачання на оплату товарів (робіт, послуг) (на 3740 тис. грн), оплату праці (на 1202 тис. грн), відрахувань на соціальні заходи (на 1002 тис. грн), зобов'язань з податку на додану вартість (на 18 тис. грн); скоротилися лише витрачання на оплату зобов'язань з інших податків і зборів (на 19 тис. грн). Загальна сума витрачання грошових коштів збільшилася з 25745 тис. грн у базовому році до 31688 тис. грн у звітному, тобто на 5943 тис. грн, що становить 23,1 %. У структурі витрачання коштів найбільша частка припадає на оплату товарів (робіт, послуг) – 64,8 % у звітному році.

Випереджаюче зростання надходження коштів (на 30,4 %) порівняно зі зростанням їх витрачання (на 23,1 %) забезпечило збільшення чистого руху коштів від операційної діяльності на 3983 тис. грн, або 57,9 %. Отже, рух грошових коштів у результаті операційної діяльності можна вважати ефективним із позитивною динамікою.

Рух грошових коштів у результаті інвестиційної діяльності.

Інвестиційна діяльність (НП(С)БО 1) – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів.

Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності (розділ II форми № 3 (З-н)) визначається на основі аналізу змін у статтях розділу балансу «Необоротні активи» та статті «Поточні фінансові інвестиції».

Алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті інвестиційної діяльності наведено в табл. 5.4.

Таблиця 5.4

Алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті інвестиційної діяльності

№ з/п	Стаття	Рядок форми № 3 (З-н)
А	Б	В
+	Надходження від реалізації:	
1.	фінансових інвестицій	3200
2.	необоротних активів	3205
+	Надходження від отриманих:	
3.	відсотків	3215

А	Б	В
4.	дивідендів	3220
+5.	Надходження від деривативів	3225
+6.	Надходження від погашення позик ¹	3230
+7.	Надходження від вибуття дочірнього підприємства та іншої господарської одиниці ¹	3235
+8.	Інші надходження	3250
–	Витрачання на придбання:	
9.	фінансових інвестицій	3255
10.	необоротних активів	3260
–11.	Виплати за деривативами	3270
–12.	Витрачання на надання позик ¹	3275
–13.	Витрачання на придбання дочірнього підприємства та іншої господарської одиниці ¹	3280
–14.	Інші платежі	3290
=15.	Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	3295

1. Додаткові статті (додаток В).

Зміст наведених у табл. 5.4 статей розкривається у Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28.03.2013 р. [20].

Фактори формування чистого грошового потоку в результаті інвестиційної діяльності показано на рис. 5.3.

Використовуючи алгоритм визначення відповідно до НП(С)БО 1 (табл. 5.4), проаналізуємо рух грошових коштів у результаті інвестиційної діяльності підприємства (табл. 5.5). Для розрахунків використаємо інформацію форми № 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 5.5

**Аналіз руху грошових коштів у результаті
інвестиційної діяльності, тис. грн**

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,–)
А	1	2	3
Надходження від реалізації:			
фінансових інвестицій	-	-	-
необоротних активів	-	-	-
Надходження від отриманих:			
відсотків	-	-	-
дивідендів	-	-	-
Надходження від деривативів	-	-	-
Інші надходження	-	-	-
Разом надходжень	-	-	-
Витрачання на придбання:			

Рис. 5.3. Фактори зміни чистого грошового потоку в результаті інвестиційної діяльності

Продовж. табл. 5.5

А	1	2	3
фінансових інвестицій	-	4738	+4738
необоротних активів	6610	3478	-3132
Виплати за деривативами	-	-	-
Інші платежі	335	203	-132
Разом витрачань	6945	8419	+1474
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	(6945)	(8419)	-1474

Рух коштів від інвестиційної діяльності підприємства (табл. 5.5) включає придбання необоротних активів та інші платежі (видаток зменшився відповідно на 3132 і 132 тис. грн), а в звітному році і придбання фінан-

сових інвестицій на суму 4738 тис. грн. У цілому чисте витрачання коштів від інвестиційної діяльності збільшилося з 6945 тис. грн у базовому році до 8419 тис. грн у звітному, що становить 1474 тис. грн (21,2 %).

Рух грошових коштів у результаті фінансової діяльності.

Фінансова діяльність (НП(С)БО 1) – діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталів підприємства.

Рух коштів у результаті фінансової діяльності (розділ III форми № 3 (З-н)) визначається на основі змін у статтях балансу за розділом «Власний капітал» та статтях, пов'язаних із фінансовою діяльністю, у розділах балансу: «Довгострокові зобов'язання і забезпечення» та «Поточні зобов'язання і забезпечення».

Алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті фінансової діяльності наведено в табл. 5.6.

Таблиця 5.6

Алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті фінансової діяльності

№ з/п	Стаття	Рядок форми № 3 (З-н)
+	Надходження від:	
1.	власного капіталу	3300
2.	отримання позик	3305
+3.	Надходження від продажу частки в дочірньому підприємстві ¹	3310
+4.	Інші надходження	3340
–	Витрачання на:	
5.	викуп власних акцій	3345
6.	погашення позик	3350
7.	сплату дивідендів	3355
8.	сплату відсотків ¹	3360
9.	сплату заборгованості з фінансової оренди ¹	3365
10.	придбання частки в дочірньому підприємстві ¹	3370
11.	виплати неконтрольованим часткам у дочірніх підприємствах ¹	3375
–12.	Інші платежі	3390
=13.	Чистий рух коштів від фінансової діяльності	3395

1. Додаткові статті (додаток В).

Зміст наведених у табл. 5.6 статей розкривається у Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28.03.2013 р. [20].

Механізм формування факторів зміни чистого грошового потоку в результаті фінансової діяльності представлено на рис. 5.4.

Використовуючи алгоритм визначення відповідно до НП(С)БО 1 (табл. 5.6), проаналізуємо рух грошових коштів у результаті фінансової діяльності підприємства (табл. 5.7). Для розрахунків використовуємо інформа-

Рис. 5.4. Фактори зміни чистого грошового потоку в результаті фінансової діяльності

цію форми № 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 5.7

Аналіз руху грошових коштів у результаті фінансової діяльності, тис. грн

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
А	1	2	3
Надходження від:			
власного капіталу	-	-	-
отримання позик	450	2651	+2201
Інші надходження	-	-	-
Разом надходжень	450	2651	+2201
Витрачання на:			

Продовж. табл. 5.7

А	1	2	3
викуп власних акцій	-	-	-
погашення позик	365	3506	+3141
сплату дивідендів	-	-	-
Інші платежі	-	-	-
Разом витрачань	365	3506	+3141
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	85	(855)	-940

Рух коштів від фінансової діяльності підприємства (табл. 5.7) включає надходження від отримання позик і витрачання на погашення позик. Сума отриманих позик зросла на 2201 тис. грн (у 5,9 раза), а погашених позик – на 3141 тис. грн (у 9,6 раза). У результаті чисте надходження коштів від фінансової діяльності в базовому році становило 85 тис. грн, а чисте витрачання у звітному році – 855 тис. грн, тобто сума чистого руху коштів зменшилася на 940 тис. грн.

Зміна величини грошових коштів за звітний період.

Визначивши чистий рух коштів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, необхідно розрахувати зміну величини грошових коштів за звітний період (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

Алгоритм визначення руху грошових коштів на підприємстві

№ з/п	Стаття	Рядок форми № 3 (З-н)
1.	Чистий рух коштів від операційної діяльності (+,-)	3195
2.	Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності (+,-)	3295
3.	Чистий рух коштів від фінансової діяльності (+,-)	3395
=4.	Чистий рух коштів за звітний період	3400
+5.	Залишок коштів на початок року	3405
+(-)6.	Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	3410
=7.	Залишок коштів на кінець року	3415

У статті «Чистий рух коштів за звітний період» (рядок 3400) відображається сума різниць між сумою грошових надходжень та видатків, відображених у статтях: «Чистий рух коштів від операційної діяльності», «Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності» та «Чистий рух коштів від фінансової діяльності».

У статті «Залишок коштів на початок року» (рядок 3405) відображається залишок грошових коштів на початок року, наведений у балансі.

У статті «Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів» (рядок 3410) відображається сума збільшення або зменшення (наводиться у дужках) залишку грошових коштів у результаті перерахунку іноземної валюти при зміні валютних курсів протягом звітного періоду.

У статті «Залишок коштів на кінець року» (рядок 3415) наводиться різниця між сумою грошових надходжень та видатків, відображених у

статтях «Залишок коштів на початок року», «Чистий рух коштів за звітний період» та «Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів». Розрахований таким чином показник повинен дорівнювати наведеному в балансі залишку грошей та їх еквівалентів на кінець звітної періоду.

Використовуючи алгоритм визначення відповідно до НП(С)БО 1 (табл. 5.8), проведемо комплексний аналіз руху грошових коштів на підприємстві (табл. 5.9). Для розрахунків використаємо інформацію форми № 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 5.9

Аналіз руху грошових коштів на підприємстві, тис. грн

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
Чистий рух коштів від операційної діяльності	6876	10859	+3983
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	(6945)	(8419)	-1474
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	85	(855)	-940
Чистий рух коштів за звітний період	16	1585	+1569
Залишок коштів на початок року	321	337	+16
Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	-	-	-
Залишок коштів на кінець року	337	1922	+1585

З урахуванням показників чистого руху коштів від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності чисте надходження грошових коштів у базовому році становило 16 тис. грн, а в звітному році зросло до 1585 тис. грн. Залишок коштів на кінець року збільшився з 337 до 1922 тис. грн, або на 1585 тис. грн, що відповідає інформації балансів.

Отже, спостерігається тенденція підвищення ефективності руху грошових коштів на підприємстві за видами діяльності.

У цілому якість управління рухом грошових коштів підприємства характеризується так [19]:

«добре» – якщо за звітний період чистий рух коштів від операційної діяльності має позитивне значення, а від інвестиційної та фінансової діяльності – від’ємне;

«норма» – якщо за звітний період чистий рух коштів від операційної та фінансової діяльності має позитивне значення, а від інвестиційної діяльності – від’ємне;

«криза» – якщо за звітний період чистий рух коштів від операційної діяльності має від’ємне значення, а від інвестиційної та фінансової діяльності – позитивне.

5.3. Напрями аналізу та система показників оцінювання грошових потоків

Успішне функціонування підприємства в ринковій економіці можливе лише у разі здійснення безперервного руху грошових коштів. Аналіз грошових потоків дає змогу вивчити їх динаміку, визначити суму перевищення надходжень над витрачаннями, виявити можливості внутрішнього самофінансування. Відсутність мінімального залишку грошових коштів свідчить про серйозні фінансові труднощі, а надлишкова їх величина – про те, що підприємство зазнає втрат, які пов'язані:

- з інфляцією та знеціненням грошей;
- утраченою можливістю їх вигідного розміщення та отримання додаткового доходу.

Головна мета аналізу грошових потоків полягає в оцінюванні здатності підприємства генерувати грошові кошти визначеного розміру та в установленні строків, що необхідні для здійснення запланованих витрат. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- вивчення обсягів і структури грошових коштів за джерелами надходження;
- дослідження основних напрямів витрачання грошових коштів;
- виявлення рівня достатності формування грошових потоків за видами діяльності, необхідних для нормального функціонування підприємства;
- визначення ефективності використання грошових коштів у процесі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності;
- вивчення факторів і прогнозування збалансованості та синхронізації додатного і від'ємного грошових потоків за обсягом і часом для забезпечення поточної та перспективної платоспроможності підприємства;
- інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень з оптимізації грошових потоків.

Основними джерелами інформації для аналізу грошових потоків підприємства є дані фінансової звітності: форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», форми № 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)», форми № 3-н «Звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом)», форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності», а також дані синтетичного та аналітичного бухгалтерського обліку.

Проведення аналізу грошових потоків складається з таких послідовних етапів (рис. 5.5).

1 етап. Горизонтальний аналіз грошових потоків. Необхідно за інформацією звіту про рух грошових коштів визначити обсяги формування додатного (позитивного) грошового потоку, від'ємного (негативного) грошового потоку та чистого грошового потоку, проаналізувати динаміку та тенденції зміни їх величин (за показниками абсолютного приросту, темпів зростання та приросту). *Додатний грошовий потік* визначається як сума

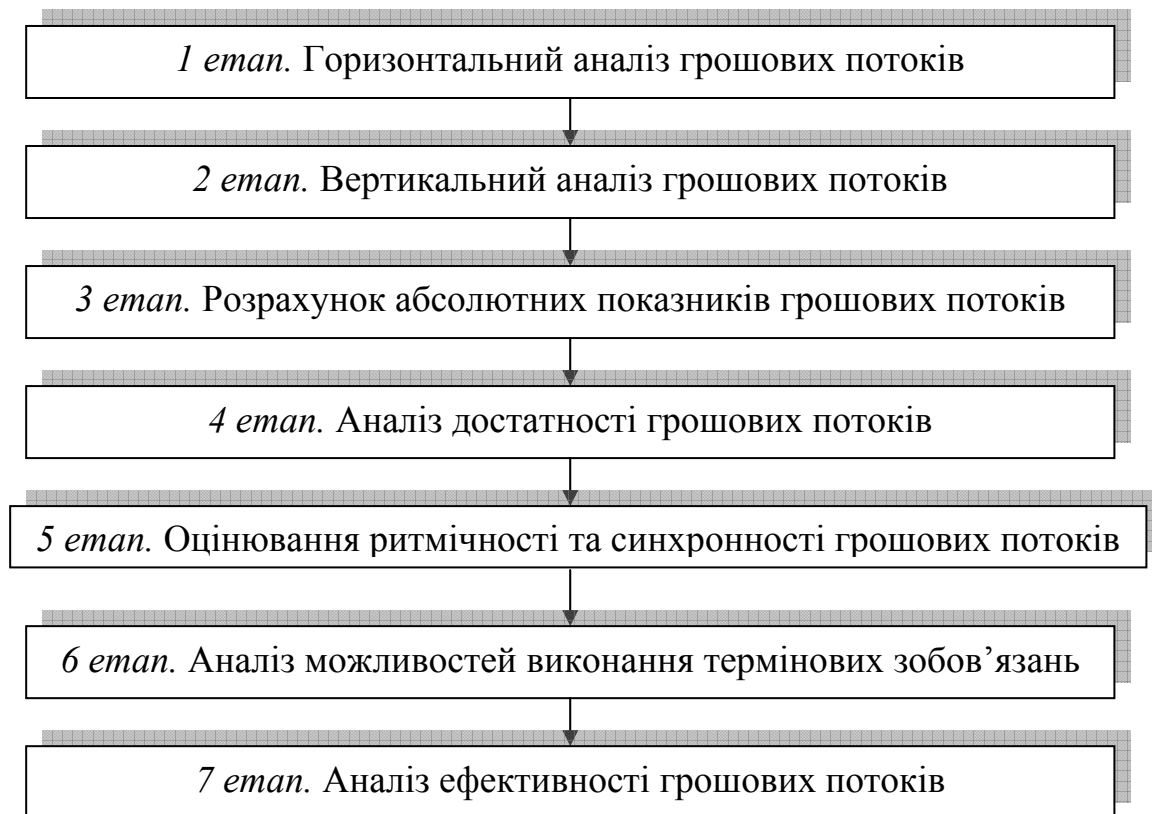

Рис. 5.5. Послідовність аналізу грошових потоків підприємства

надходжень грошових коштів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, а *від'ємний потік* – як сума витрачань грошових коштів за відповідними видами діяльності.

Горизонтальний аналіз дає змогу:

- 1) визначити джерела надходження грошових коштів для формування додатного грошового потоку, кількісно оцінити обсяги надходження коштів з кожного джерела;
- 2) встановити напрями використання грошових коштів (складові від'ємного грошового потоку), дати оцінку розмірів витрачання коштів за кожним напрямом.

При цьому темп зростання чистого грошового потоку ($T_{ЧП}$) необхідно зіставити з темпом зростання активів підприємства (T_A) і темпом зростання чистого доходу від реалізації продукції ($T_{ЧД}$). Для нормального функціонування підприємства, підвищення його фінансової стабільності та рівня платоспроможності потрібно, щоб темп зростання чистого доходу був вищим від темпу зростання активів, а темп зростання чистого грошового потоку випереджав темп зростання чистого доходу:

$$100 < T_A < T_{ЧД} < T_{ЧП} . \quad (5.2)$$

2 етап. Вертикальний (структурний) аналіз додатного, від'ємного та чистого грошових потоків проводиться:

- а) за видами господарської діяльності (операційною, інвестиційною, фінансовою), що дає змогу встановити частку кожного виду діяльності у формуванні додатного, від'ємного та чистого грошових потоків;

б) окремими внутрішніми підрозділами (центрами відповідальності), що покаже внесок кожного з них у формування грошових потоків підприємства;

в) окремими джерелами надходження і напрямками витрачання коштів, що дає можливість встановити частку кожного з них у формуванні загального грошового потоку.

Вертикальний аналіз дає змогу:

1) оцінити структуру грошових потоків, тобто розрахувати частку окремих джерел надходження і напрямків витрачання коштів у загальному обсязі та проаналізувати зміни, що відбулися;

2) провести ранжирування джерел надходження і напрямків витрачання коштів за вагомістю та порівняти отримані результати.

Ранжирування джерел надходження грошових коштів дає можливість визначити місце (вагомість) кожного з них для забезпечення життєдіяльності підприємства, а отже, і ступінь зосередження уваги до його формування. *Ранжирування напрямків витрачання грошових коштів* дає змогу встановити, який вид діяльності є найбільш грошемістким. Це зумовлює черговість розроблення заходів щодо пошуку резервів зменшення витрат та здійснення контролю за доцільністю витрачання грошових коштів.

Аналізуючи грошові потоки підприємства на базі інформації звіту про рух грошових коштів, структурованого в розрізі видів діяльності, необхідно враховувати такі моменти.

1. Позитивне сальдо, тобто чисте надходження, грошових коштів у результаті операційної діяльності забезпечує стабільність функціонування підприємства в довгостроковій перспективі. Негативний грошовий потік у результаті операційної діяльності покривається за рахунок скорочення інвестиційних вкладень та/або джерел зовнішнього фінансування.

Зростання негативного грошового потоку від операційної діяльності протягом тривалого часу, як правило, зумовлює зниження платоспроможності підприємства, навіть якщо грошові потоки від інвестиційної та/або фінансової діяльності є позитивними. Подібна ситуація у довгостроковому періоді може призвести до того, що підприємство буде не в змозі погашати свої зобов'язання, оскільки основним стабільним джерелом для цього є надходження грошових коштів саме від операційної діяльності.

2. Дослідження динаміки грошового потоку в результаті операційної діяльності має здійснюватись одночасно з такими показниками, як темпи приросту (зменшення) чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і прибутку від операційної діяльності. Темпи приросту додатного і чистого грошових потоків у результаті операційної діяльності характеризують масштаби зростання фінансового потенціалу підприємства та рівень дохідності, досягнутий за минулі звітні періоди, що дає змогу зробити висновки про тенденції подальшого розвитку підприємства. З іншого боку, грошовий потік від операційної діяльності є індикатором ділової активності підприємства та його здатності погашати свої зобов'язання.

3. Аналіз грошового потоку від інвестиційної діяльності дає змогу

зробити висновок щодо ефективності інвестиційної політики підприємства та виявити інвестиції, які в майбутньому зумовлять надходження або витрачання грошових коштів.

4. Дослідження грошових потоків від фінансової діяльності дає можливість не тільки проаналізувати фінансову політику та фінансові можливості підприємства, а й спрогнозувати майбутні дивіденди власників капіталу.

У процесі аналітичних досліджень необхідно встановити вплив окремих факторів (зовнішніх і внутрішніх) на формування грошових потоків підприємства.

До *зовнішніх факторів* належать:

- кон'юнктура товарного і фондового ринків;
- система оподаткування підприємства;
- сформована практика кредитування постачальників товарно-матеріальних цінностей та покупців продукції;
- система здійснення розрахункових операцій суб'єктів господарювання;
- доступність фінансового кредиту.

Внутрішніми факторами є:

- тривалість операційного циклу;
- сезонність виробництва і реалізації продукції;
- невідкладність інвестиційних програм;
- амортизаційна політика підприємства;
- компетенція власників і менеджерів підприємства.

3 етап. Розрахунок абсолютних показників грошових потоків. Для оцінювання грошових потоків, доходності та ліквідності підприємства в закордонній практиці широко застосовується показник *Cash-Flow*. Термін «Cash-Flow» уперше був використаний на початку 50-х років XX ст. в англо-американській економічній літературі з метою аналізу фінансового стану підприємств і з'ясування привабливості цінних паперів. У різних країнах були спроби перекласти цей термін з англійської мови, але зрештою у більшості з них відмовилися від власного трактування Cash-Flow і використовують у звітності та розрахунках саме англійський варіант.

Cash-Flow у дослівному перекладі означає «грошовий потік». Зважаючи на те, що закордонна практика готівкою називає не лише касу (Cash), а всі грошові надходження і видатки, що проходять за касовими (готівковими) та банківськими (безготівковими) розрахунками підприємства, Cash-Flow слід розуміти як увесь грошовий потік.

Найпоширеніший спосіб розрахунку Cash-Flow полягає у тому, що до чистого прибутку додаються амортизаційні відрахування за відповідний період. Показник Cash-Flow можна розглядати у трьох аспектах:

⇒ як фінансово-економічний показник (індикатор спроможності фінансування за рахунок внутрішніх джерел);

⇒ як показник результативності господарської діяльності (індикатор теперішньої та майбутньої доходності підприємства);

⇒ як загальний індикатор фінансового стану підприємства.

Абсолютним показником грошових потоків, за допомогою якого визначається фінансова стійкість підприємства, є *ліквідний грошовий потік*, що характеризує зміни в чистій кредитній позиції суб'єкта господарювання протягом певного періоду (місяця, кварталу). *Чиста кредитна позиція* – це різниця між сумою кредитів, отриманих підприємством, і величиною грошових коштів.

Ліквідний грошовий потік (зміна в чистій кредитній позиції) є показником дефіцитного або надлишкового сальдо грошових потоків. Ліквідний грошовий потік (*ЛГП*) розраховується за формулою:

$$ЛГП = (ДК_1 + КК_1 - Г_1) - (ДК_0 + КК_0 - Г_0), \quad (5.3)$$

де $ДК_1$ і $ДК_0$ – довгострокові кредити банків відповідно на кінець і початок розрахункового періоду;

$КК_1$ і $КК_0$ – короткострокові кредити банків відповідно на кінець і початок розрахункового періоду;

$Г_1$ і $Г_0$ – гроші та їх еквіваленти відповідно на кінець і початок розрахункового періоду.

Ліквідний грошовий потік акумулює всі кредитні ресурси, а тому показує вплив кредитів на ефективність діяльності з погляду генерування грошового потоку.

4 етап. Аналіз достатності грошових потоків. Один із напрямів аналізу, що здійснюється на цьому етапі, передбачає визначення достатності чистого грошового потоку, який генерується підприємством, із позиції фінансування необхідних потреб. Для цього розраховується *коефіцієнт достатності чистого грошового потоку*:

$$КД_{ЧГП} = \frac{ЧГП}{ПП + З + Д}, \quad (5.4)$$

де $КД_{ЧГП}$ – коефіцієнт достатності чистого грошового потоку в періоді, що аналізується;

$ЧГП$ – сума чистого грошового потоку за відповідний період;

$ПП$ – сума погашення позик;

$З$ – приріст запасів у складі оборотних активів;

$Д$ – сума сплачених дивідендів власникам (акціонерам) на вкладений капітал (акції, паї й т. ін.).

Також у процесі аналізу достатності грошових потоків обчислюється *коефіцієнт достатності Cash-Flow* ($К_{CASH-FLOW}$), що становить відношення Cash-Flow до заборгованості (нетто):

$$К_{CASH-FLOW} = \frac{Cash - Flow}{ПЗ - Г - ПФІ}, \quad (5.5)$$

де $Cash-Flow$ – грошовий потік (чистий фінансовий результат: прибуток (збиток) + амортизація);

$ПЗ$ – поточні зобов'язання і забезпечення;

$Г$ – гроші та їх еквіваленти;

$ПФІ$ – поточні фінансові інвестиції.

Цей коефіцієнт характеризує здатність підприємства розрахуватися зі своїми боргами за результатами господарської діяльності.

Крім того, з метою визначення можливостей підприємства погашати свої борги Cash-Flow можна порівняти із сумою непогашених боргових зобов'язань, визначивши коефіцієнт співвідношення Cash-Flow і поточної кредиторської заборгованості (КЗ):

$$K = \frac{\text{Cash} - \text{Flow}}{KЗ} \quad (5.6)$$

5 етап. Оцінювання ритмічності та синхронності грошових потоків. Аналіз складу грошових потоків з погляду регулярності здійснення є необхідним для оцінювання можливих обсягів окремих джерел надходження і напрямів витрачання грошових коштів, визначення прогнозного рівня платоспроможності підприємства на основі існуючих тенденцій.

На цьому етапі аналізу досліджується синхронність формування додатного і від'ємного грошових потоків у розрізі окремих інтервалів звітного періоду, розглядається динаміка залишків грошових активів. Так досягається належний рівень синхронності та забезпечується абсолютна платоспроможність підприємства.

Досліджуючи синхронність формування грошових потоків, розраховують коефіцієнт ліквідності грошового потоку підприємства в періоді, що аналізується ($KL_{ГП}$):

$$KL_{ГП} = \frac{ГП_{Д} - (ЗГ_{К} - ЗГ_{П})}{ГП_{В}}, \quad (5.7)$$

де $ГП_{Д}$ – додатний грошовий потік (надходження грошових коштів);

$ЗГ_{К}$ і $ЗГ_{П}$ – залишок грошей та їх еквівалентів відповідно на кінець і початок періоду, що аналізується;

$ГП_{В}$ – від'ємний грошовий потік (витрачання грошових коштів).

Коефіцієнт ліквідності грошового потоку використовується для оцінювання синхронності формування грошових коштів за окремими часовими інтервалами (місяць, квартал) протягом періоду, що аналізується (рік). Для забезпечення необхідної ліквідності значення коефіцієнта ліквідності грошового потоку має бути не нижчим від 1. Перевищення одиниці сприятиме зростанню залишків грошових коштів на кінець періоду.

Перспективний (прогнозний) аналіз грошових потоків проводиться, наприклад, банком під час оцінювання кредитоспроможності потенційного позичальника. Для комерційного банку оцінювання можливостей клієнта повернути кредит за рахунок поточних надходжень у результаті господарської діяльності є вагомим аргументом на користь прийняття рішення про можливість кредитування. При цьому аналіз грошових потоків здійснюється, як правило, за період не менший за той, на який передбачається видати кредит. Оцінювання тих тенденцій з грошовими потоками підприємства, які склалися у минулі періоди, та їх екстраполяція на перспективу може надати банку певне уявлення про майбутні можливості позичальника з використання кредитних ресурсів.

У світовій практиці складання прогнозних планів руху грошових коштів (платіжних календарів) є досить поширеним. Чим коротші відрізки часу для прогнозування, тим більш наочною буде картина майбутніх грошових потоків, а отже, і реальнішим прогноз. На підприємствах зі стійкими діловими зв'язками є можливість скласти такі прогнози на найближчий місяць або тиждень із щоденним Cash-Flow.

б етап. Аналіз можливостей виконання термінових зобов'язань (пріоритетних платежів). Досліджується негайна і перспективна можливість виконання термінових боргових зобов'язань, до яких належать повернення зовнішніх боргів і сплата процентів за ними.

Термінові боргові зобов'язання (ТБЗ), які мають бути погашені в поточному місяці, визначаються за формулою:

$$ТБЗ = K_{ПОТ} + K_{ПРОСТР} + П_{ПОТ} + П_{ПРОСТР} + Ш_{П} + Ш_{К}, \quad (5.8)$$

де $K_{ПОТ}$ – коротко- і довгострокові кредити, строк повернення яких припадає на поточний місяць;

$K_{ПРОСТР}$ – коротко- і довгострокові прострочені кредити, не повернуті в попередні періоди;

$П_{ПОТ}$ – проценти з усіх видів кредитів, що підлягають сплаті протягом поточного місяця;

$П_{ПРОСТР}$ – прострочені проценти з усіх видів кредитів, що не були сплачені в попередні періоди;

$Ш_{П}$ – штрафні санкції за порушення строку сплати процентів за кредит;

$Ш_{К}$ – штрафні санкції за порушення строку повернення кредитів.

Можливість виконання термінових боргових зобов'язань на момент оцінювання визначається шляхом розрахунку коефіцієнта негайного виконання боргових зобов'язань ($K_{НВБЗ}$):

$$K_{НВБЗ} = \frac{ЗГ}{ТБЗ}, \quad (5.9)$$

де $ЗГ$ – залишок грошей, що є у розпорядженні підприємства.

Значення коефіцієнта характеризує частку зобов'язань, які можуть бути погашені безпосередньо на час оцінювання за рахунок коштів, що є у розпорядженні (на рахунках) підприємства.

Можливість виконання термінових боргових зобов'язань упродовж наступного місяця оцінюється на підставі розрахунку коефіцієнта перспективного виконання боргових зобов'язань ($K_{ПВБЗ}$):

$$K_{ПВБЗ} = \frac{ЗГ + ГП_{ОП} + ГП_{ИН} + ГП_{ФИН}}{ТБЗ}, \quad (5.10)$$

де $ГП_{ОП}$, $ГП_{ИН}$ і $ГП_{ФИН}$ – грошові потоки у результаті відповідно операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, які очікується отримати впродовж наступного місяця.

Величина грошових потоків визначається відповідно до розробленого плану руху грошових коштів і на підставі середньомісячних обсягів відповідних показників. Грошові потоки можуть прийматися до розрахунку як додатні потоки ($ГП_{Д}$), тобто очікувані надходження коштів, або як саль-

дові (чисті) потоки ($ГП_ч$), що залишаються для покриття боргових зобов'язань після продовження фінансування господарської діяльності.

Варіанти оцінювання можливих ситуацій з виконання боргових зобов'язань залежно від отриманого значення $K_{ПВБЗ}$ наведено в табл. 5.10.

Таблиця 5.10

Діагностика значень коефіцієнта перспективного виконання боргових зобов'язань

Значення коефіцієнта	Характеристика ситуації	Необхідні заходи
1. $K_{ПВБЗ} < 1$ за $ГП_д$	Підприємство неспроможне виконати в наступному місяці боргові зобов'язання навіть за умови повного витрачання грошових коштів на ці цілі; висока ймовірність виникнення ситуації банкрутства	Ранжирування боргових зобов'язань за часом виконання, проведення переговорів з кредиторами щодо перенесення строків платежів, пошук резервів збільшення грошових надходжень
2. $K_{ПВБЗ} > 1$ за $ГП_д$, але $K_{ПВБЗ} < 1$ за $ГП_ч$	Підприємство може виконати в наступному місяці боргові зобов'язання, але тільки за умови скорочення витрачання грошових коштів на поточні потреби (часткового фінансування операційних витрат)	Ранжирування поточних потреб у грошових коштах за пріоритетністю, визначення можливостей перенесення строків поточних операційних платежів і сплати боргових зобов'язань, пошук резервів збільшення грошових надходжень і скорочення операційних витрат
3. $K_{ПВБЗ} > 1$ за $ГП_ч$	Підприємство має можливість без ускладнення для фінансування поточної діяльності виконати термінові боргові зобов'язання	Контроль за строками сплати, недопущення накладання санкцій, у разі можливості – дострокове виконання боргових зобов'язань поточного місяця і майбутніх періодів

7 етап. *Аналіз ефективності грошових потоків підприємства.* Узагальнювальним показником оцінювання руху грошових коштів є коефіцієнт ефективності грошових потоків підприємства ($КЕ_{ГП}$), що розраховується як відношення додатного грошового потоку ($ГП_д$) до від'ємного грошового потоку ($ГП_в$):

$$КЕ_{ГП} = \frac{ГП_д}{ГП_в}. \quad (5.11)$$

Фінансовий стан підприємства визнається стійким, якщо забезпечується збалансованість між надходженням і витрачанням грошових коштів, тобто коли значення коефіцієнта ефективності грошових потоків близьке до 1. Воно свідчить про те, що протягом відповідного періоду грошових коштів надходило стільки, скільки їх потрібно було для здійснення виплат. Значення показника більше за 1 свідчить про перевищення надходження

грошових коштів над їх витрачанням, а отже, про можливе неефективне використання цього виду активів, особливо, якщо це перевищення має тривалий характер.

Якщо значення коефіцієнта ефективності грошових потоків менше за 1, це також свідчить про незбалансованість грошових потоків підприємства. Однак таку ситуацію не можна оцінювати однозначно як негативну. За недостатності надходження грошових коштів виплати проводяться за рахунок раніше накопиченого залишку, що може і не мати негативних наслідків у короткостроковому періоді. Такий стан може погіршити результати діяльності підприємства в майбутньому, якщо перевищення видатків над надходженнями коштів буде зберігатися та призведе до їх дефіциту.

За вихідною інформацією, наведеною в табл. 5.11, проведемо розрахунок і проаналізуємо динаміку абсолютних і відносних показників грошових потоків (табл. 5.12).

Таблиця 5.11

Вихідна інформація для розрахунку абсолютних і відносних показників грошових потоків

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2, 3 (З-н) (рядки, графи)
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	Ф. № 2: 2350 (2355)
Амортизація	Ф. № 2: 2515
Довгострокові кредити банків:	
а) на початок року	Ф. № 1: 1510, гр.3
б) на кінець року	Ф. № 1: 1510, гр.4
Короткострокові кредити банків:	
а) на початок року	Ф. № 1: 1600, гр.3
б) на кінець року	Ф. № 1: 1600, гр.4
Гроші та їх еквіваленти:	
а) на початок року	Ф. № 1: 1165, гр.3
б) на кінець року	Ф. № 1: 1165, гр.4
Чистий грошовий потік	Ф. № 3 (З-н): 3400
Погашення кредитів	Ф. № 3 (З-н): 3350
Приріст запасів	Ф. № 1: (1100, гр.4–1100, гр.3)
Сплата дивідендів	Ф. № 3 (З-н): 3355
Поточні зобов'язання і забезпечення	Ф. № 1: 1695, гр.4
Поточні фінансові інвестиції	Ф. № 1: 1160, гр.4
Поточна кредиторська заборгованість	Ф. № 1: (сума із 1610 по 1650 ¹), гр.4
Додатний грошовий потік	Ф. № 3 (З-н): (3195+3295+3395), суми зі знаком «+»
Від'ємний грошовий потік	Ф. № 3 (З-н): (3195+3295+3395), суми зі знаком «-»

1. Без урахування ряд. 1621. Включаючи додаткові статті: ряд. 1635, 1640, 1645, 1650 (додаток В).

Таблиця 5.12

Абсолютні та відносні показники грошових потоків

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
A	B	1	2	3=2-1	4=3÷1×100
1.	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн	6325	10086	+3761	+59,5
2.	Амортизація, тис. грн	1652	1899	+247	+15,0
3.	Грошовий потік (Cash-Flow), тис. грн (п.1+п.2) ¹	7977	11985	+4008	+50,2
4.	Довгострокові кредити банків, тис. грн: а) на початок року	1100	735	-365	-33,2
	б) на кінець року	735	370	-365	-49,7
5.	Короткострокові кредити банків, тис. грн: а) на початок року	540	990	+450	+83,3
	б) на кінець року	990	500	-490	-49,5
6.	Гроші та їх еквіваленти, тис. грн: а) на початок року	321	337	+16	+5,0
	б) на кінець року	337	1922	+1585	у 5,7 р. б.
7.	Ліквідний грошовий потік, тис. грн ((п.4б+п.5б-п.6б) - (п.4а+п.5а-п.6а))	69	-785	-854	×
8.	Чистий грошовий потік, тис. грн	16	1585	+1569	у 99,1 р. б.
9.	Погашення позик, тис. грн ²	365	3506	+3141	у 9,6 р. б.
10.	Приріст запасів, тис. грн	264	2023	+1759	у 7,7 р. б.
11.	Сплата дивідендів, тис. грн ²	-	-	-	-
12.	Коефіцієнт достатності чистого грошового потоку ³ (п.8÷(п.9+п.10+п.11))	0,025	0,287	+0,263	у 11,5 р. б.
13.	Поточні зобов'язання і забезпечення, тис. грн	3124	1972	-1152	-36,9
14.	Поточні фінансові інвестиції, тис. грн	96	96	-	-
15.	Заборгованість (нетто), тис. грн (п.13-п.6б-п.14)	2691	-46	-2737	×
16.	Коефіцієнт достатності Cash-Flow (п.3÷п.15)	2,964	×	×	×
17.	Поточна кредиторська заборгованість, тис. грн	2115	1303	-812	-38,4

Продовж. табл. 5.12

А	Б	1	2	3	4
18.	Коефіцієнт співвідношення Cash-Flow і поточної кредиторської заборгованості (п.3÷п.17)	3,772	9,198	+5,426	у 2,4 р. б.
19.	Додатний грошовий потік, тис. грн	6961	10859	+3898	+56,0
20.	Від'ємний грошовий потік, тис. грн ²	6945	9274	+2329	+33,5
21.	Коефіцієнт ефективності грошових потоків (п.19÷п.20)	1,002	1,171	+0,169	+16,9

1. Розрахунок показників 16, 18 проводиться за умови, коли Cash-Flow > 0.
2. У таблиці відображається позитивне числове значення (без знака «-»).
3. Розраховується за умови позитивного значення чистого грошового потоку (п.8 > 0).

За даними табл. 5.12 у звітному році порівняно з базовим показник грошового потоку (Cash-Flow) збільшився на 4008 тис. грн (50,2 %), у тому числі за рахунок чистого прибутку – на 3761 тис. грн, амортизації – на 247 тис. грн. Упродовж базового і звітних років довгострокові кредити банків зменшилися на 730 тис. грн (66,4 %), короткострокові кредити – на 40 тис. грн (7,4 %), а гроші та їх еквіваленти збільшилися на 1601 тис. грн (у 6 разів).

У звітному році порівняно з базовим чистий грошовий потік збільшився на 1569 тис. грн (99,1 раза), завдяки чому коефіцієнт достатності чистого грошового потоку зріс відповідно з 0,025 до 0,287. Це свідчить про те, що у звітному році чистим грошовим потоком покривалося 28,7 % суми погашення позик і приросту запасів.

Коефіцієнт достатності Cash-Flow, який визначається відношенням грошового потоку до заборгованості (нетто), у базовому році становив 2,964, а в звітному році не визначався у зв'язку з перевищенням грошових коштів і поточних фінансових інвестицій над поточними зобов'язаннями і забезпеченнями (тобто, від'ємним значенням заборгованості (нетто)).

Коефіцієнт співвідношення Cash-Flow і поточної кредиторської заборгованості збільшився з 3,772 у базовому році до 9,198 у звітному. Ця динаміка пояснюється тим, що за збільшення Cash-Flow на 50,2 % поточна кредиторська заборгованість зменшилася на 38,4 %.

Коефіцієнт ефективності грошових потоків, який визначається відношенням додатного грошового потоку до від'ємного грошового потоку та характеризує синхронність надходження і витрачання грошових коштів, має значення вище 1 (1,002 – у базовому році, 1,171 – у звітному році). Такий рівень вказує на раціональні пропорції руху коштів на підприємстві.

Наведені показники оцінювання ефективності використання грошових коштів доповнюються *показниками рентабельності, під час розрахунку яких порівнюють отриманий фінансовий результат із грошовими потоками підприємства* (табл. 5.13).

Показники рентабельності грошових потоків

Показник	Формула розрахунку	Економічний зміст
Рентабельність залишку грошових коштів, %	$R_3 = \Phi_P / 3Г \times 100$, де Φ_P – фінансовий результат діяльності підприємства ¹ ; $3Г$ – середній залишок грошей та їх еквівалентів	Сума прибутку (збитку), що припадає на 1 грн грошей та їх еквівалентів, які перебувають у розпорядженні підприємства в середньому протягом періоду дослідження
Рентабельність отриманих грошових коштів, %	$R_O = \Phi_P / ГП_D \times 100$, де $ГП_D$ – додатний грошовий потік	Сума прибутку (збитку), що припадає на 1 грн грошових коштів, які отримало підприємство за період дослідження
Рентабельність витрачених грошових коштів, %	$R_B = \Phi_P / ГП_B \times 100$, де $ГП_B$ – від’ємний грошовий потік	Сума прибутку (збитку), що припадає на 1 грн грошових коштів, які витрачені підприємством за період дослідження
Рентабельність чистого грошового потоку, %	$R_{ЧГП} = \Phi_P / ЧГП \times 100$, де $ЧГП$ – чистий грошовий потік	Сума прибутку (збитку), що припадає на 1 грн чистого грошового потоку
Рентабельність на основі грошового потоку, %	$R_{ГП} = ЧГП / ЧД \times 100$, де $ЧД$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Сума чистого грошового потоку, що припадає на 1 грн чистого доходу

1. Залежно від мети аналізу в чисельнику показників рентабельності грошових потоків можуть бути різні показники фінансових результатів діяльності підприємства: чистий фінансовий результат (прибуток, збиток), валовий прибуток (збиток), фінансовий результат від операційної діяльності, фінансовий результат до оподаткування. Тому рентабельність грошових потоків може відобразитися декількома показниками: чиста рентабельність, валова рентабельність тощо.

Показники рентабельності грошових потоків розраховують для кожного виду діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) шляхом відношення відповідного фінансового результату до аналогічного позитивного грошового потоку. Ці показники доцільно аналізувати у динаміці щонайменше за три роки.

Під час формулювання висновків необхідно враховувати, що підвищення показника рентабельності залишку грошових коштів в умовах їх зменшення не є однозначно позитивним результатом. Зростання рентабельності грошових коштів таким шляхом може негативно позначитися на абсолютній ліквідності підприємства. У зв’язку з цим під час оцінювання ефективності грошових потоків на підставі показника рентабельності залишку грошових коштів необхідно враховувати зміни в структурі активів

підприємства. Ефективним можна визнати використання грошових коштів, якщо частка високоліквідних активів підприємства відповідає поточним потребам у них.

Оцінюючи рентабельність отриманих і витрачених грошових коштів, слід брати до уваги особливість формування відповідних показників. Наприклад, зниження рентабельності витрачених грошових коштів не слід розглядати як негативний результат поточної діяльності підприємства, якщо така тенденція зумовлена збільшенням виплат, які забезпечать позитивну динаміку прибутку в майбутньому. Не є негативним також зниження рентабельності отриманих грошових коштів, якщо збільшилося надходження коштів від господарських операцій, фінансовий результат за якими буде виявлено в майбутніх періодах.

За вихідною інформацією, наведеною в табл. 5.14, проведемо розрахунок і проаналізуємо динаміку показників рентабельності грошових потоків (табл. 5.15).

Таблиця 5.14

Вихідна інформація для розрахунку показників рентабельності грошових потоків

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2, 3 (3-н) (рядки)
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	Ф. № 2: 2350 (2355)
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Ф. № 2: 2000
Гроші та їх еквіваленти:	
а) на початок року	Ф. № 1: 1165, гр.3
б) на кінець року	Ф. № 1: 1165, гр.4
Додатний грошовий потік	Ф. № 3 (3-н): (3195+3295+3395), суми зі знаком «+»
Від'ємний грошовий потік	Ф. № 3 (3-н): (3195+3295+3395), суми зі знаком «-»
Чистий грошовий потік	Ф. № 3 (3-н): 3400

Таблиця 5.15

Показники рентабельності грошових потоків

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
А	Б	1	2	$3=2-1$	$4=3\div 1 \times 100$
1.	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн	6325	10086	+3761	+59,5
2.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	28429	38523	+10094	+35,5

Продовж. табл. 5.15

А	Б	1	2	3	4
3.	Гроші та їх еквіваленти, тис. грн: а) на початок року	321	337	+16	+5,0
	б) на кінець року	337	1922	+1585	у 5,7 р. б.
4.	Середній залишок грошей та їх еквівалентів, тис. грн (п.3а+п.3б)÷2)	329	1130	+801	у 3,4 р. б.
5.	Додатний грошовий потік, тис. грн	6961	10859	+3898	+56,0
6.	Від'ємний грошовий потік, тис. грн ¹	6945	9274	+2329	+33,5
7.	Чистий грошовий потік, тис. грн	16	1585	+1569	у 99,1 р. б.
8.	Рентабельність залишку грошових коштів, % (п.1÷п.4×100)	1922,5	892,6	-1029,9	×
9.	Рентабельність отриманих грошових коштів, % (п.1÷п.5×100)	90,9	92,9	+2,0	×
10.	Рентабельність витрачених грошових коштів, % (п.1÷п.6×100)	91,1	108,8	+17,7	×
11.	Рентабельність чистого грошового поток, % (п.1÷п.7×100) ²	39531,3	636,3	-38895,0	×
12.	Рентабельність на основі грошового поток, % (п.7÷п.2×100) ²	0,06	4,1	+4,04	×

1. У таблиці відображається позитивне числове значення (без знака «-»).

2. Розраховується за умови позитивного значення чистого грошового потоку (п.7 > 0).

Показники рентабельності грошових потоків (табл. 5.15) мають різноспрямовану динаміку, а їх рівень залишається високим. Так, значення рентабельності залишку грошових коштів показує, що у базовому році в розрахунку на 1 грн середнього залишку грошей та їх еквівалентів було одержано 19,23 грн чистого прибутку, а в звітному році це співвідношення зменшилося до 8,93 грн. Таке зниження пояснюється тим, що за збільшення чистого прибутку на 59,5 % середній залишок грошей та їх еквівалентів зріс у 3,4 раза.

Завдяки випереджальному зростанню чистого прибутку порівняно з додатним і від'ємним грошовими потоками рівень рентабельності отриманих і витрачених грошових коштів, як відсоткове відношення чистого прибутку до, відповідно, додатного і від'ємного грошових потоків, підвищився з 90,9 до 92,9 % (на 2,0 в. п.) і з 91,1 до 108,8 % (на 17,7 в. п.).

У базовому році в розрахунку на 1 грн чистого грошового потоку

було одержано 395,31 грн чистого прибутку, а в звітному році – 6,36 грн (за збільшення чистого прибутку на 59,5 % чистий грошовий потік зріс у 99,1 раза). Значення показника рентабельності на основі грошового потоку свідчить про те, що у базовому році в розрахунку на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) чистий грошовий потік становив 0,06 коп., а в звітному році – 4,1 коп. (за збільшення чистого доходу від реалізації продукції на 35,5 % чистий грошовий потік зріс у 99,1 раза).

Отже, комплексне використання напрямів аналізу та системи показників оцінювання грошових потоків підприємства дає змогу визначити рівень достатності формування коштів, ефективності їх використання та досягнення збалансованості додатного і від'ємного грошових потоків, встановити позитивні та негативні тенденції, наявні та потенційні проблеми, що пов'язані з формуванням і використанням грошових коштів, оцінити ефективність управління грошовими потоками для розроблення необхідних управлінських рішень.

Оптимізація грошових потоків здійснюється шляхом вибору найкращих форм їх організації на підприємстві з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів з метою досягнення їх збалансованості, синхронізації та зростання чистого грошового потоку.

Враховуючи специфіку діяльності вітчизняних підприємств, доцільно виокремити *основні напрями оптимізації грошових потоків*:

- удосконалення системи обліку з метою проведення достовірного ретроспективного аналізу;
- подальше вдосконалення технології фінансових розрахунків для скорочення операційних потреб підприємства в необхідних коштах;
- виявлення і реалізація резервів, які допомагають зменшити залежність підприємства від залучення зовнішніх джерел коштів;
- забезпечення повної збалансованості додатних і від'ємних грошових потоків у часі та за центрами відповідальності;
- забезпечення тісного взаємозв'язку грошових потоків за видами діяльності;
- збільшення обсягу та поліпшення якості чистого грошового потоку;
- підвищення об'єктивності прогнозування грошових потоків;
- залучення альтернативних джерел ліквідності;
- підвищення ефективності використання вільних коштів у фінансуванні підприємства.

Оцінювання результатів удосконалення системи управління грошовими потоками підприємства має здійснюватися за такими напрямками:

- наявність фактів неплатоспроможності підприємства в окремі дні або періоди, їх частота і тривалість;
- рівень і динаміка коефіцієнта достатності чистого грошового потоку;
- обсяг і динаміка дефіциту грошових коштів;

- динаміка показників ритмічності та синхронності грошових потоків;
- узгодженість джерел надходження і напрямів витрачання грошових коштів за окремими видами діяльності підприємства;
- отримання додаткового доходу за рахунок інвестування тимчасово вільних грошових коштів;
- наявність, у зв'язку з неефективністю управління грошовими потоками, додаткових витрат у вигляді штрафних санкцій за несвоєчасність виконання розрахунків тощо.

Запитання для перевірки знань

1. У чому полягає сутність статичного і динамічного підходів до характеристики грошових коштів?
2. Що таке грошові потоки? Як поділяються грошові потоки за напрямом руху грошових коштів?
3. Як визначається чистий грошовий потік?
4. Як поділяються грошові потоки за видами діяльності?
5. У чому полягає зміст надлишкового і дефіцитного грошових потоків?
6. Що таке регулярні та дискретні грошові потоки? Як поділяються регулярні грошові потоки?
7. Як поділяються грошові потоки за черговістю здійснення платежів?
8. Які є види грошових потоків за масштабами обслуговування господарського процесу?
9. Як побудована форма № 3 (З-н) «Звіт про рух грошових коштів»?
10. У чому полягає сутність прямого і непрямого методів визначення грошових потоків? Якими є їх переваги і недоліки?
11. Що таке операційна діяльність? Якими є алгоритми визначення руху грошових коштів у результаті операційної діяльності за прямим і непрямым методами?
12. Що таке інвестиційна діяльність? Яким є алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті інвестиційної діяльності?
13. Що таке фінансова діяльність? Яким є алгоритм визначення руху грошових коштів у результаті фінансової діяльності?
14. Яким є алгоритм визначення зміни величини грошових коштів за звітний період?
15. У чому полягають головна мета і завдання аналізу грошових потоків? Які при цьому використовуються джерела інформації?
16. В якій послідовності проводиться аналіз грошових потоків підприємства?
17. У чому полягає зміст горизонтального аналізу грошових потоків?
18. Як проводиться вертикальний аналіз грошових потоків? Що він дає можливість оцінити?
19. Які зовнішні та внутрішні фактори впливають на формування гро-

шових потоків підприємства?

20. *У чому полягає зміст показника Cash-Flow? Як він визначається?*
21. *Що таке ліквідний грошовий потік? Як він розраховується?*
22. *Які показники характеризують достатність грошових потоків?*
23. *Як оцінюють ритмічність і синхронність грошових потоків?*
24. *Які показники характеризують можливості підприємства до виконання термінових зобов'язань? Як оцінюють їх значення?*
25. *Які показники використовують в аналізі ефективності грошових потоків підприємства?*
26. *Як розраховують та оцінюють показники рентабельності грошових потоків?*
27. *Що таке оптимізація грошових потоків? Які є напрями оптимізації грошових потоків?*
28. *За якими напрямками здійснюється оцінювання результатів удосконалення системи управління грошовими потоками підприємства?*

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

5.1. Відповідно до НП(С)БО 1 грошові кошти – це:

- а) кошти в касі та на поточному рахунку в банку;
- б) готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання;
- в) еквіваленти грошових коштів;
- г) грошові потоки.

5.2. Сукупність розподілених у часі надходжень і витрачань грошей, які генеруються господарською діяльністю підприємства, – це визначення:

- а) грошових коштів;
- б) грошових ресурсів;
- в) грошових потоків.

5.3. Як поділяються грошові потоки за напрямом руху грошових коштів:

- а) на валовий і чистий грошові потоки;
- б) на надлишковий і дефіцитний грошові потоки;
- в) на регулярний і дискретний грошові потоки;
- г) на додатний і від'ємний грошові потоки?

5.4. Різницю між додатним і від'ємним потоками грошей у періоді, що аналізується, характеризує грошовий потік:

- а) валовий;
- б) чистий;
- в) надлишковий;
- г) дефіцитний.

5.5. Який грошовий потік відображає надходження коштів від покупців і виплати грошей постачальникам:

- а) від фінансової діяльності;
- б) від інвестиційної діяльності;
- в) від операційної діяльності?

5.6. Відповідно до НП(С)БО 1 рух грошових коштів у результаті операційної діяльності визначається з використанням:

- а) прямого методу;
- б) непрямого методу;
- в) прямого або непрямого методів.

5.7. Надходження грошових коштів від реалізації продукції відображається у складі:

- а) операційної діяльності;
- б) інвестиційної діяльності;
- в) фінансової діяльності.

5.8. Згідно з прямим методом рух коштів у результаті операційної діяльності визначається:

- а) за сумою надходжень від операційної діяльності та сумою витрачання на операційну діяльність грошових коштів за даними записів їх руху на рахунках бухгалтерського обліку;
- б) шляхом коригування залишків за статтями балансу;
- в) шляхом коригування прибутку (збитку) від звичайної діяльності до оподаткування.

5.9. До видів надходжень грошових коштів у розділі I форми № 3 «Звіт про рух грошових коштів» відноситься:

- а) реалізація продукції (товарів, робіт, послуг);
- б) збільшення оборотних активів;
- в) збільшення поточних зобов'язань;
- г) витрати на відрядження.

5.10. Який з наведених факторів зумовлює збільшення чистого грошового потоку від операційної діяльності:

- а) зменшення суми амортизації необоротних активів;
- б) збільшення запасів;
- в) зростання надходжень від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- г) збільшення дебіторської заборгованості?

5.11. Грошові кошти від інвестиційної діяльності – це:

- а) зменшення (збільшення) оборотних активів;
- б) прибуток від операційної діяльності;
- в) отримані відсотки;
- г) отримані позики.

5.12. До видів надходжень грошових коштів у розділі II форми № 3 «Звіт про рух грошових коштів» відноситься:

- а) реалізація необоротних активів;
- б) отримані відсотки;
- в) придбання фінансових інвестицій;
- г) придбання необоротних активів;

- д) правильні відповіді а) і в);
- е) правильні відповіді а) і б).

5.13. До видів витрачань грошових коштів у розділі III форми № 3 «Звіт про рух грошових коштів» відноситься:

- а) надходження від власного капіталу;
- б) погашення позик;
- в) сплата дивідендів;
- г) придбання необоротних активів;
- д) правильні відповіді б) і в);
- е) правильні відповіді а) і г).

5.14. Підприємство одержало позику 100 тис. грн під 20 % річних на 6 місяців. На кінець року воно розрахувалося за процентами, але не повернуло основну суму позики. Як ці операції вплинули на рух грошових коштів:

- а) чисте надходження грошових коштів у результаті операційної діяльності становило 90 тис. грн;
- б) чисте надходження грошових коштів у результаті фінансової діяльності становило 100 тис. грн, витрачання грошових коштів у результаті операційної діяльності – 10 тис. грн;
- в) чисте надходження грошових коштів у результаті фінансової діяльності становило 100 тис. грн, витрачання грошових коштів у результаті інвестиційної діяльності – 10 тис. грн?

5.15. Залишок коштів на початок року – 50 тис. грн, чисте надходження коштів у результаті операційної діяльності – 500 тис. грн, чисте витрачання коштів у результаті інвестиційної діяльності – 450 тис. грн, чисте надходження коштів у результаті фінансової діяльності – 30 тис. грн. Чому дорівнює залишок коштів на кінець року:

- а) 550 тис. грн;
- б) 100 тис. грн;
- в) 70 тис. грн;
- г) 130 тис. грн?

5.16. Який вид аналізу грошових потоків дає змогу розрахувати частку окремих джерел надходження і напрямів витрачання коштів у загальному їх обсязі:

- а) вертикальний аналіз;
- б) горизонтальний аналіз;
- в) перспективний аналіз?

5.17. Який з наведених факторів не належить до внутрішніх факторів, що впливають на формування грошових потоків підприємства:

- а) тривалість операційного циклу;
- б) кон'юнктура товарного ринку;
- в) сезонність виробництва і реалізації продукції;
- г) амортизаційна політика підприємства?

5.18. Як визначається показник Cash-Flow:

- а) сума грошових коштів і поточних фінансових інвестицій;
- б) сума чистого прибутку та амортизаційних відрахувань;

в) сума чистого прибутку і грошових коштів?

5.19. Відношенням чистого грошового потоку до суми погашення позик, приросту запасів і сплачених дивідендів визначається:

- а) коефіцієнт ліквідності грошового потоку;
- б) коефіцієнт ефективності грошових потоків;
- в) коефіцієнт достатності чистого грошового потоку.

5.20. Який показник визначається відношенням Cash-Flow до поточної кредиторської заборгованості:

- а) рентабельність на основі грошового потоку;
- б) коефіцієнт негайного виконання боргових зобов'язань;
- в) коефіцієнт співвідношення Cash-Flow і поточної кредиторської заборгованості?

5.21. Який показник характеризує синхронність формування грошових потоків:

- а) коефіцієнт ліквідності грошового потоку;
- б) коефіцієнт достатності чистого грошового потоку;
- в) коефіцієнт ефективності грошових потоків?

5.22. Коефіцієнт негайного виконання боргових зобов'язань визначається відношенням:

- а) термінових боргових зобов'язань до залишку грошей;
- б) залишку грошей до термінових боргових зобов'язань;
- в) грошового потоку до термінових боргових зобов'язань.

5.23. За якою формулою визначається коефіцієнт перспективного виконання боргових зобов'язань:

- а) відношення залишку грошей до термінових боргових зобов'язань;
- б) відношення грошового потоку до термінових боргових зобов'язань;
- в) у чисельнику – залишок грошей плюс грошові потоки від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, які очікується отримати впродовж наступного місяця; у знаменнику – термінові боргові зобов'язання?

5.24. Якщо коефіцієнт перспективного виконання боргових зобов'язань більше 1 за умови чистого грошового потоку, це означає:

- а) що підприємство має можливість без ускладнення для фінансування поточної діяльності виконати термінові боргові зобов'язання;
- б) підприємство може виконати в наступному місяці боргові зобов'язання, але тільки за умови скорочення витрачання грошових коштів на поточні потреби;
- в) підприємство неспроможне виконати в наступному місяці боргові зобов'язання навіть за умови повного витрачання грошових коштів на ці цілі.

5.25. Коефіцієнт ефективності грошових потоків підприємства розраховується як відношення:

- а) чистого грошового потоку до додатного грошового потоку;
- б) чистого грошового потоку до від'ємного грошового потоку;

в) додатного грошового потоку до від'ємного грошового потоку.

5.26. За якого значення коефіцієнта ефективності грошових потоків фінансовий стан підприємства є стійким:

- а) істотно менше 1;
- б) істотно більше 1;
- в) близьке до 1?

5.27. Відношення фінансового результату до середнього залишку грошей та їх еквівалентів, виражене у відсотках, – це показник рентабельності:

- а) отриманих грошових коштів;
- б) витрачених грошових коштів;
- в) залишку грошових коштів.

5.28. Показник рентабельності отриманих грошових коштів визначається як відношення:

- а) фінансового результату до середнього залишку грошей та їх еквівалентів, виражене у відсотках;
- б) фінансового результату до додатного грошового потоку, виражене у відсотках;
- в) фінансового результату до від'ємного грошового потоку, виражене у відсотках.

5.29. Який показник характеризує суму прибутку (збитку), що припадає на 1 грн грошових коштів, які витрачені підприємством за період дослідження:

- а) рентабельність отриманих грошових коштів;
- б) рентабельність витрачених грошових коштів;
- в) рентабельність чистого грошового потоку?

5.30. Рентабельність на основі грошового потоку визначається як відношення:

- а) грошового потоку до кредиторської заборгованості;
- б) чистого грошового потоку до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), виражене у відсотках;
- в) грошового потоку до суми інвестицій.

5.31. Який чинник буде свідчити про ефективність удосконалення системи управління грошовими потоками:

- а) наявність фактів неплатоспроможності підприємства в окремі дні або періоди;
- б) зниження коефіцієнта достатності чистого грошового потоку;
- в) узгодженість джерел надходження і напрямів витрачання грошових коштів за окремими видами діяльності підприємства;
- г) відсутність додаткового доходу за рахунок інвестування тимчасово вільних грошових коштів?

ТЕМА 6

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАПІТАЛУ

- 6.1. Завдання та інформаційне забезпечення аналізу ефективності використання капіталу
- 6.2. Аналіз формування доходів, витрат і фінансових результатів за інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»
- 6.3. Факторний аналіз показників фінансових результатів
- 6.4. Аналіз оборотності оборотних активів
- 6.5. Аналіз рентабельності діяльності підприємства за системою показників
- 6.6. Факторний аналіз показників рентабельності

6.1. Завдання та інформаційне забезпечення аналізу ефективності використання капіталу

Функціонування підприємства, незалежно від галузевої належності та форми власності, в умовах ринкової економіки визначається його здатністю забезпечувати достатній рівень ефективності використання капіталу.

Визначальними в оцінюванні ефективності функціонування суб'єкта господарювання є показники фінансових результатів і рентабельності. У величині фінансових результатів відображаються всі аспекти діяльності підприємства: технологія та організація виробництва, система операційного та фінансового менеджменту, обсяги виробництва та реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), їх якість та асортимент, конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках, ефективність використання виробничих і фінансових ресурсів, продуктивність праці, результати ділового партнерства.

Прибутковість діяльності підприємства характеризуються системою абсолютних і відносних показників. Прибуток – це *абсолютний показник*, що відображає позитивний фінансовий результат у вигляді перевищення суми доходів над сумою витрат, здійснених для отримання цих доходів. *Відносні критерії* оцінювання ефективності – це насамперед система показників рентабельності, що характеризують рівень прибутковості вкладеного капіталу в цілому та його видів, здійснених витрат або отриманого доходу.

В умовах ринкової економіки прибуток є найважливішим чинником стимулювання підприємницької діяльності, основним джерелом економічного і соціального розвитку підприємства та держави. Важливе значення прибутку зумовлене його функціями:

- ⇒ *оцінювальною*: прибуток – критерій ефективності діяльності;
- ⇒ *стимулюючою*: прибуток – мета, що визначає поведінку суб'єктів господарювання в економічному середовищі;

⇒ *фондоутворювальною*: 1) на макрорівні прибуток є базою економічного розвитку держави, оскільки через систему оподаткування мобілізуються необхідні кошти до державного бюджету; 2) на мікрорівні прибуток є джерелом зростання ринкової вартості підприємства;

⇒ *соціальною*: на основі розподілу і використання прибутку задовольняються різноманітні соціальні потреби працівників підприємства та суспільства в цілому.

Комплексною метою аналізу ефективності використання капіталу є визначення повноти та якості отримання прибутку, оцінювання динаміки абсолютних і відносних показників, з'ясування спрямованості, рівня та частки впливу окремих факторів на зміну фінансових результатів і рентабельності, виявлення й оцінювання можливих резервів їх зростання.

Основні завдання аналізу ефективності використання капіталу:

- загальне оцінювання обсягів, динаміки, структури та якості фінансових результатів діяльності підприємства;
- виявлення факторів і кількісне вимірювання їх впливу на зміну фінансових результатів (порівняно з планом і попередніми періодами);
- аналіз показників оборотності оборотних активів;
- оцінювання рентабельності роботи підприємства за системою показників, визначення впливу факторів на їх зміну;
- встановлення можливостей одержання прибутку з урахуванням ресурсного потенціалу підприємства та кон'юнктури ринку, оцінювання обґрунтованості плану (прогнозу) фінансових результатів;
- визначення резервів збільшення суми прибутку та підвищення показників ефективності використання капіталу, розроблення рекомендацій стосовно їх практичного впровадження з метою зростання рівня прибутковості бізнесу.

Джерелами інформації для проведення аналізу ефективності використання капіталу є такі.

1. *Фінансова звітність*: форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», форма № 3 (З-н) «Звіт про рух грошових коштів», форма № 4 «Звіт про власний капітал», форма № 5 «Примітки до річної фінансової звітності».

2. *Статистична звітність*: форма № 1-підприємство «Звіт про основні показники діяльності підприємства», для сільськогосподарських підприємств: форма № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» та інші.

3. *Податкова звітність*: декларація про податок на прибуток підприємства.

4. *Дані рахунків бухгалтерського обліку* (44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)», рахунки класів 7 «Доходи і результати діяльності», 8 «Витрати за елементами», 9 «Витрати діяльності»), *первинні документи* (розрахунки, довідки, накладні, рахунки тощо), *облікові реєстри*.

5. *Інші джерела*: бізнес-план підприємства, фінансовий план (розра-

хунковий баланс доходів і витрат), матеріали маркетингових досліджень, висновки аудиторських перевірок, результати попередніх аналітичних досліджень тощо.

6.2. Аналіз формування доходів, витрат і фінансових результатів за інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»

Аналіз доходів, витрат і фінансових результатів є одним із найважливіших напрямів оцінювання ефективності господарської діяльності підприємств. Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про доходи, витрати та фінансові результати, а також порядок подання її у фінансовій звітності визначаються НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 15 «Дохід», П(С)БО 16 «Витрати».

Форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» відображає доходи, витрати, фінансові результати та сукупний дохід підприємства.

Доходи – збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників). Це визначення відповідає змісту *основного балансового рівняння*:

$$\text{Власний капітал} = \text{Активи} - \text{Зобов'язання.}$$

Витрати – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками).

Фінансовим результатом діяльності підприємства може бути прибуток або збиток:

$$\text{Фінансовий результат} = \text{Доходи} - \text{Витрати.}$$

Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати. **Збиток** – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.

Сукупний дохід – зміни у власному капіталі протягом звітного періоду внаслідок господарських операцій та інших подій (за винятком змін капіталу за рахунок операцій з власниками). **Інший сукупний дохід** – доходи і витрати, які не включені до фінансових результатів підприємства.

Для визначення фінансових результатів у бухгалтерському обліку передбачається послідовне зіставлення доходів і витрат від усіх видів діяльності (основної, іншої операційної, фінансової, інвестиційної).

Вид діяльності – це сукупність подібних за економічним змістом господарських операцій. Класифікацію видів звичайної діяльності відповідно до НП(С)БО 1 наведено на рис. 6.1.

Звичайна діяльність – будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення.

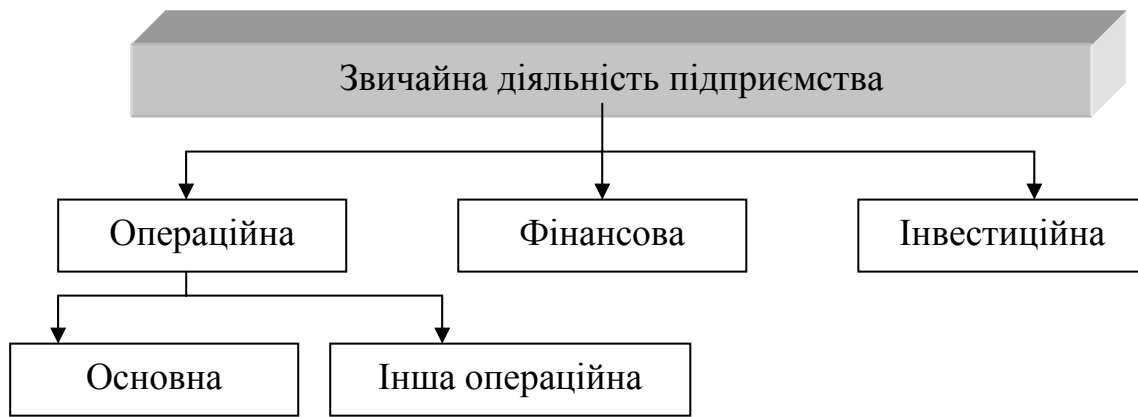

Рис. 6.1. Класифікація видів звичайної діяльності підприємства

Операційна діяльність – основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю.

Основна діяльність – операції, пов’язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу.

Інша операційна діяльність – види діяльності, передбачені статутом підприємства та зумовлені необхідністю раціонального використання виробничих ресурсів чи капіталу.

Фінансова діяльність – діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталів підприємства.

Інвестиційна діяльність – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів.

Розглянемо класифікацію та послідовність формування доходів і витрат підприємства.

Дохід визнається під час збільшення активу або зменшення зобов’язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінку доходу можна достовірно визначити. Визнані доходи класифікуються за такими видами (НП(СБО 1):

- а) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- б) інші операційні доходи;
- в) дохід від участі в капіталі;
- г) інші фінансові доходи;
- д) інші доходи;
- е) дохід з податку на прибуток;
- ж) інші види доходів.

Класифікацію видів доходів підприємства наведено на рис. 6.2.

У статті «Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» (рядок 2000 форми № 2) відображається дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг (у т. ч. платежі від оренди інвестиційної нерухомості) за вирахуванням наданих знижок, вартості повернутих

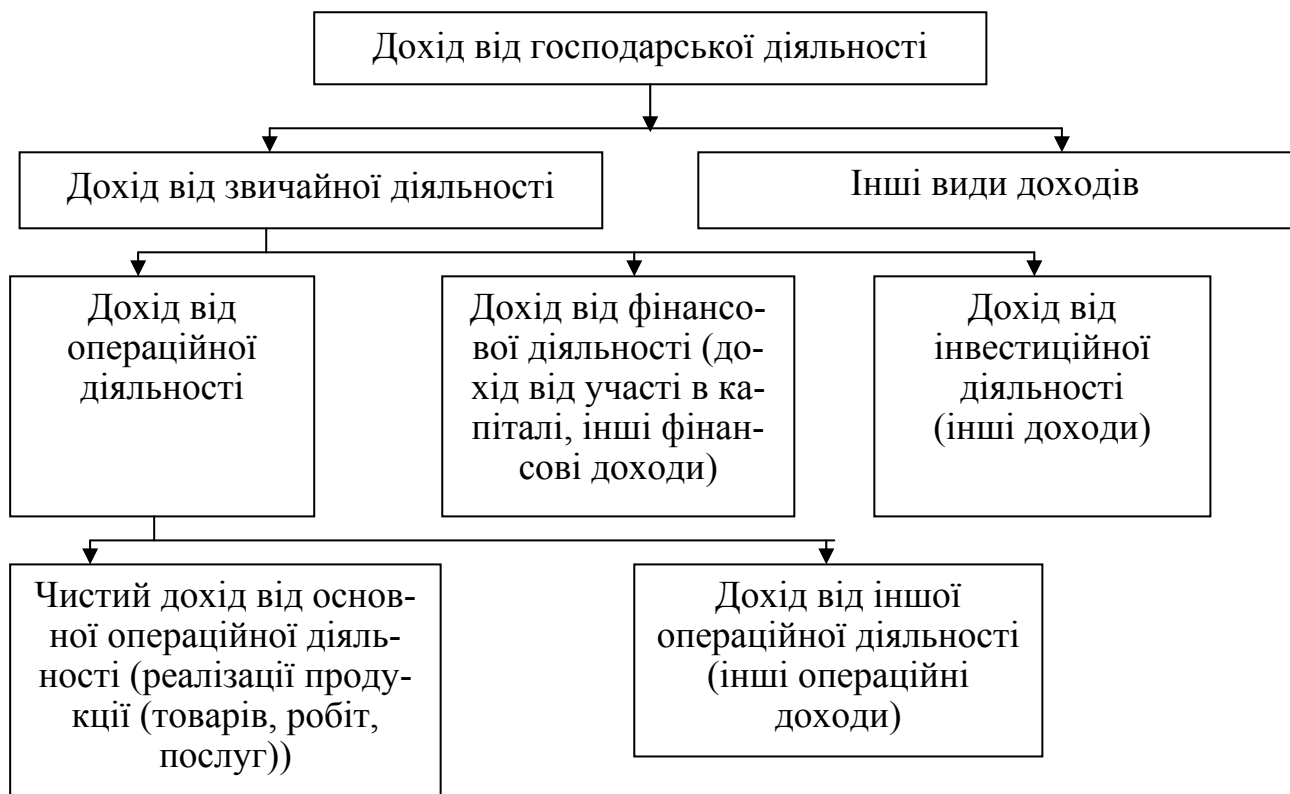

Рис. 6.2. Класифікація доходів підприємства

раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів.

У статті «Інші операційні доходи» (рядок 2120) відображаються суми інших доходів від операційної діяльності підприємства, крім чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг): дохід від операційної оренди активів; дохід від операційних курсових різниць; відшкодування раніше списаних активів; дохід від роялті, відсотків, отриманих на залишки коштів на поточних рахунках в банках, дохід від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій), необоротних активів, утримуваних для продажу, та групи вибуття, дохід від списання кредиторської заборгованості, одержані штрафи, пені, неустойки тощо.

У статті «Дохід від участі в капіталі» (рядок 2200) відображається дохід, отриманий від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі.

У статті «Інші фінансові доходи» (рядок 2200) відображаються дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі).

У статті «Інші доходи» (рядок 2240) відображається дохід від реалізації фінансових інвестицій; дохід від неопераційних курсових різниць та інші доходи, які виникають у процесі господарської діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

У статті «Витрати (дохід) з податку на прибуток» (рядок 2300) відображається сума витрат (доходу) з податку на прибуток, визначена згід-

но з П(С)БО 17 «Податок на прибуток».

Інші види доходів відображаються у додаткових статтях форми № 2 і включають:

- чисті зароблені страхові премії;
- дохід від зміни у резервах довгострокових зобов'язань;
- дохід від зміни інших страхових резервів.

За інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» базового і звітного років (додатки А, Б) проаналізуємо склад, структуру та динаміку доходів підприємства (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Аналіз складу, структури та динаміки доходів підприємства

Вид доходів	Рядок форми № 2	Базовий рік		Звітний рік		Відхилення (+,-)	
		сума, тис. грн	частка, %	сума, тис. грн	частка, %	абсолютне, тис. грн	відносне, %
А	Б	1	2	3	4	5=3-1	6=5÷1×100
Чистий дохід від основної операційної діяльності (реалізації продукції, товарів, робіт, послуг)	2000	28429	86,7	38523	90,4	+10094	+35,5
Дохід від іншої операційної діяльності (інші операційні доходи)	2120	4182	12,8	3963	9,3	-219	-5,2
Дохід від фінансової діяльності (дохід від участі в капіталі, інші фінансові доходи)	2200+ +2220	14	0,0	61	0,1	+47	у 4,4 р. б.
Дохід від інвестиційної діяльності (інші доходи)	2240	147	0,5	76	0,2	-71	-48,3
Дохід з податку на прибуток	2300	-	-	-	-	-	-
Інші види доходів	2010 ¹ + +2105 ¹ + +2110 ¹	-	-	-	-	-	-
Усього доходів		32772	100,0	42623	100,0	+9851	+30,1

1. Додаткові статті (додаток В).

За даними табл. 6.1 підприємство формує доходи переважно в про-

цесі основної операційної діяльності. Так, у звітному році в загальній величині доходів 90,4 % припадає на чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), 9,3 % – інші операційні доходи. У звітному році порівняно з базовим чистий дохід від основної операційної діяльності збільшився на 10094 тис. грн (35,5 %), а дохід від іншої операційної діяльності зменшився на 219 тис. грн (5,2 %).

Також підприємство одержує невеликі суми доходів від фінансової діяльності (збільшилися на 47 тис. грн, або в 4,4 раза) та інвестиційної діяльності (зменшилися на 71 тис. грн, або 48,3 %). У цілому доходи підприємства збільшилися на 9851 тис. грн, що становить 30,1 %.

За допомогою способу ланцюгових підстановок визначимо вплив факторів (середньорічної вартості майна і ресурсовіддачі) на зміну чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Вихідною інформацією є форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

За методикою, наведеною в табл. 6.2, заповнюється табл. 6.3.

Таблиця 6.2

Показники вихідної інформації

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2 (рядки, графи)
Середньорічна вартість майна	Ф. № 1: (1300, гр. 3+1300, гр. 4)÷2
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Ф. № 2: 2000

Таблиця 6.3

Вихідна інформація для факторного аналізу чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)

№ з/п	Показник	Умовне позначення	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
					абсолютне	відносне, %
А	Б	В	1	2	3=2-1	4=3÷1×100
1.	Середньорічна вартість майна, тис. грн	<i>M</i>	55496	61973	+6477	+11,7
2.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	<i>ЧД</i>	28429	38523	+10094	+35,5
3.	Ресурсовіддача, грн/грн (п.2÷п.1)	<i>PВ</i>	0,51	0,62	+0,11	+21,6

Модель факторного аналізу чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг):

$$ЧД = M \times PВ. \quad (6.1)$$

За даними табл. 6.3 розраховується умовне значення результативного показника, тис. грн:

$$ЧД_{\text{УМ}} = M_1 \times PB_0. \quad (6.2)$$

$$ЧД_{\text{УМ}} = 61973 \times 0,51 = 31606.$$

Тоді загальна зміна (+,-) чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн:

$$\Delta ЧД = ЧД_1 - ЧД_0, \quad (6.3)$$

$$\Delta ЧД = 38523 - 28429 = +10094,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) середньорічної вартості майна (екстенсивний чинник):

$$\Delta ЧД_M = ЧД_{\text{УМ}} - ЧД_0; \quad (6.4)$$

$$\Delta ЧД_M = 31606 - 28429 = +3177;$$

2) ресурсвіддачі (інтенсивний чинник):

$$\Delta ЧД_{PB} = ЧД_1 - ЧД_{\text{УМ}}; \quad (6.5)$$

$$\Delta ЧД_{PB} = 38523 - 31606 = +6917.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta ЧД = \Delta ЧД_M + \Delta ЧД_{PB}; \quad (6.6)$$

$$\Delta ЧД = +3177 + 6917 = +10094.$$

У звітному році порівняно з базовим чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) збільшився на 10094 тис. грн, або 35,5 %. Ця зміна відбулася під впливом таких факторів. У результаті зростання середньорічної вартості майна на 6477 тис. грн, що становить 11,7 %, чистий дохід збільшився на 3177 тис. грн. Водночас за рахунок підвищення ресурсвіддачі на 0,11 грн/грн (21,6 %) чистий дохід зріс на 6977 тис. грн. Таким чином, головним фактором збільшення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) стало підвищення ресурсвіддачі. Частка впливу екстенсивного чинника в загальній зміні результативного показника становить 31,5 %, а інтенсивного (підвищення ефективності використання майна) – 68,5 %.

Витратами звітного періоду визнаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можна достовірно оцінити.

Витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені. Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, в якому були здійснені.

Класифікацію видів витрат підприємства наведено на рис. 6.3.

У статті «Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)» (рядок 2050) відображається виробнича собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) та/або собівартість реалізованих товарів. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) визначається згідно з П(С)БО 9 «Запаси», П(С)БО 16 «Витрати», П(С)БО 30 «Біологічні активи».

У статті «Адміністративні витрати» (рядок 2130) відображаються

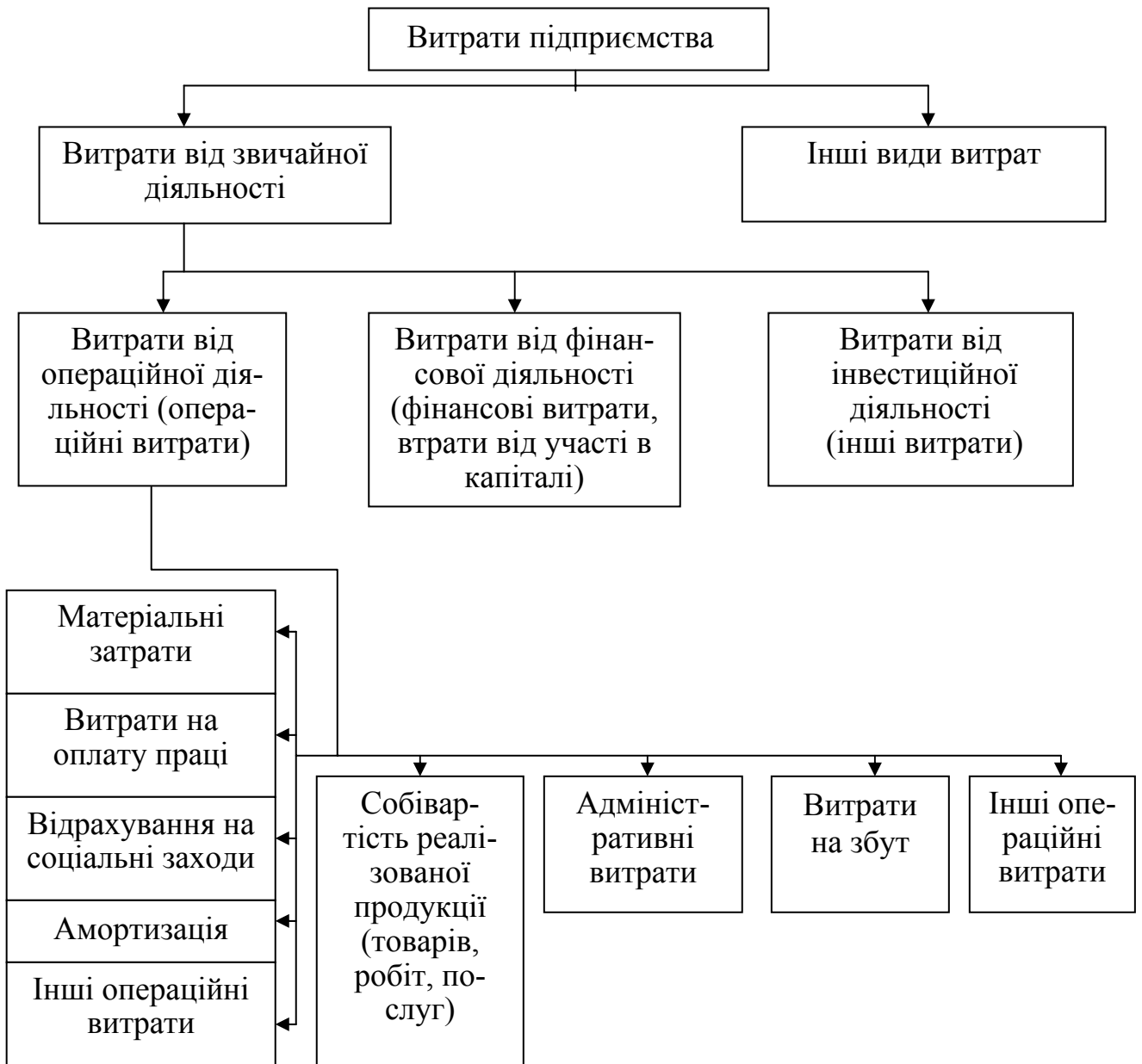

Рис. 6.3. Класифікація витрат підприємства

загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємства.

У статті «Витрати на збут» (рядок 2150) відображаються витрати підприємства, пов'язані з реалізацією продукції (товарів), – витрати на утримання підрозділів, що займаються збутом продукції (товарів), рекламу, доставку продукції споживачам тощо.

У статті «Інші операційні витрати» (рядок 2180) відображаються собівартість реалізованих виробничих запасів, необоротних активів, утримуваних для продажу, та групи вибуття; відрахування на створення резерву сумнівних боргів і суми списаної безнадійної дебіторської заборгованості відповідно до Положення (стандарту) 10; втрати від знецінення запасів; втрати від операційних курсових різниць; визнані економічні (фінансові) санкції; відрахування для забезпечення наступних операційних витрат, а

також усі інші витрати, що виникають в процесі операційної діяльності підприємства (крім витрат, що включаються до собівартості продукції (товарів, робіт, послуг).

У статті «Фінансові витрати» (рядок 2250) відображаються витрати на проценти та інші витрати підприємства, пов'язані із запозиченнями (крім фінансових витрат, які включаються до собівартості кваліфікаційних активів відповідно до П(С)БО 31 «Фінансові витрати»).

У статті «Витрати від участі в капіталі» (рядок 2255) відображається збиток від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі.

У статті «Інші витрати» (рядок 2270) відображаються собівартість реалізації фінансових інвестицій; втрати від неопераційних курсових різниць; втрати від уцінки фінансових інвестицій та необоротних активів; інші витрати, які виникають у процесі господарської діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

У статті «Витрати (дохід) з податку на прибуток» (рядок 2300) відображається сума витрат (доходу) з податку на прибуток, визначена згідно з П(С)БО 17 «Податок на прибуток».

Інші види витрат відображаються у додаткових статтях форми № 2 і включають:

- чисті понесені збитки за страховими виплатами;
- витрати від зміни у резервах довгострокових зобов'язань;
- витрати від зміни інших страхових резервів.

За інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» базового і звітного років (додатки А, Б) проаналізуємо склад, структуру та динаміку витрат підприємства (табл. 6.4).

Таблиця 6.4

Аналіз складу, структури та динаміки витрат підприємства

Вид витрат	Рядок форми № 2	Базовий рік		Звітний рік		Відхилення (+,-)	
		сума, тис. грн	частка, %	сума, тис. грн	частка, %	абсолютне, тис. грн	відносне, %
А	Б	1	2	3	4	5=3-1	6=5÷1 ×100
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	22708	85,9	28380	87,2	+5672	+25,0
Адміністративні витрати	2130	1238	4,7	1469	4,5	+231	+18,7
Витрати на збут	2150	677	2,5	1042	3,2	+365	+53,9
Інші операційні витрати	2180	788	3,0	677	2,1	-111	-14,1

Продовж. табл. 6.4

А	Б	1	2	3	4	5	6
Витрати від фінансової діяльності	2250+ +2255	589	2,2	332	1,0	-257	-43,6
Витрати від інвестиційної діяльності	2270	447	1,7	637	2,0	+190	+42,5
Витрати з податку на прибуток	2300	-	-	-	-	-	-
Інші види витрат	2070 ¹ + +2105 ¹ + +2110 ¹	-	-	-	-	-	-
Усього витрат		26447	100,0	32537	100,0	+6090	+23,0

1. Додаткові статті (додаток В).

За даними табл. 6.4 у структурі витрат підприємства переважає собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) – 87,2 % у звітному році, далі адміністративні витрати – відповідно 4,5 %, витрати на збут – 3,2 % і т. д. Порівняно з базовим роком збільшилися величини усіх видів витрат, окрім інших операційних витрат і витрат від фінансової діяльності. Найбільше зросли витрати на збут (53,9 %), витрати від інвестиційної діяльності (42,5 %), собівартість реалізованої продукції (25,0 %).

Загалом структура витрат відображає спеціалізацію підприємства на відповідних видах діяльності. У цілому витрати в звітному році порівняно з базовим збільшилися на 6090 тис. грн, або 23,0 %.

У розділі III форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» наводяться відповідні елементи операційних витрат (на виробництво і збут, управління та інші операційні витрати), яких зазнало підприємство в процесі своєї діяльності протягом звітного періоду, за вирахуванням внутрішнього обороту, тобто за вирахуванням тих витрат, які становлять собівартість продукції (робіт, послуг), що вироблена і спожита самим підприємством. Собівартість реалізованих товарів, запасів у цьому розділі не наводиться.

Витрати операційної діяльності групуються за такими економічними елементами:

- матеріальні затрати (рядок 2500);
- витрати на оплату праці (рядок 2505);
- відрахування на соціальні заходи (рядок 2510);
- амортизація (рядок 2515);
- інші операційні витрати (рядок 2520).

За інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» базового і звітного років (додатки А, Б) проаналізуємо склад, структуру та динаміку операційних витрат за елементами (табл. 6.5).

Аналіз складу, структури та динаміки операційних витрат за елементами

Елемент операційних витрат	Рядок форми № 2	Базовий рік		Звітний рік		Відхилення (+,-)	
		сума, тис. грн	частка, %	сума, тис. грн	частка, %	абсолютне, тис. грн	відносне, %
А	Б	1	2	3	4	5=3-1	6=5÷1 ×100
Матеріальні затрати	2500	22046	64,5	26819	65,1	+4773	+21,7
Витрати на оплату праці	2505	6732	19,7	7994	19,4	+1262	+18,7
Відрахування на соціальні заходи	2510	2003	5,9	2909	7,1	+906	+45,2
Амортизація	2515	1652	4,8	1899	4,6	+247	+15,0
Інші операційні витрати	2520	1750	5,1	1551	3,8	-199	-11,4
Усього		34183	100,0	41172	100,0	+6989	+20,4

У структурі операційних витрат за елементами (табл. 6.5) найбільшу частку мають матеріальні затрати – 65,1 % за даними звітного року, далі витрати на оплату праці – 19,4, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші операційні витрати – відповідно 7,1, 4,6 і 3,8 %. Суттєвих змін у структурі операційних витрат порівняно з базовим роком не відбулося.

Серед елементів операційних витрат найбільший темп приросту мали відрахування на соціальні заходи (45,2 %) і матеріальні затрати (21,7 %), а найменший темп приросту – амортизація (15,0 %). Натомість інші операційні витрати зменшилися на 11,4 %. Загальна величина операційних витрат збільшилася на 6989 тис. грн, або 20,4 %.

Поглиблений аналіз складу доходів і витрат підприємства передбачає використання інформації форми № 5 «Примітки до річної фінансової свідомості», де за рядками 440-630 відображається розподіл за видами: інших операційних доходів і витрат, доходів і витрат від участі в капіталі, інших фінансових доходів і витрат, інших доходів і витрат.

У процесі аналізу вивчаються склад, структура та динаміка доходів і витрат із метою визначення пріоритетних видів діяльності, що мають найбільший вплив на формування доходів, витрат і фінансових результатів.

Призначення форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» полягає передусім у визначенні *чистого фінансового результату (прибутку, збитку)* звітного періоду (рис. 6.4).

На рис. 6.4 показники 1-3 характеризують основну операційну діяльність, 4-5 – іншу операційну діяльність, 1-6 – операційну діяльність, 7-8 – фінансову та інвестиційну діяльність, 1-9 – господарську діяльність до оподаткування, 1-12 – господарську діяльність після оподаткування.

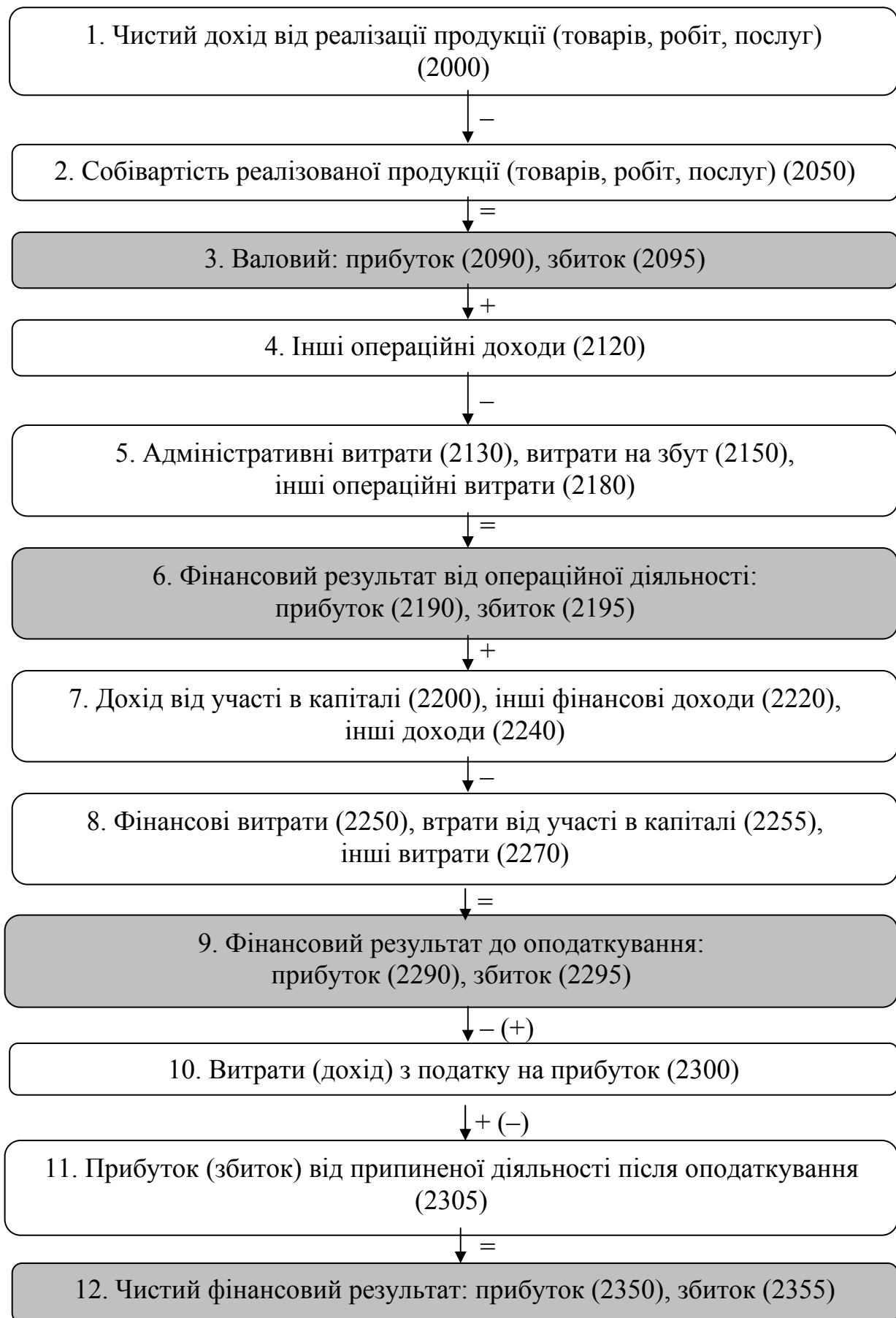

Рис. 6.4. Послідовність формування фінансових результатів за основними статтями форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»

Отже, алгоритм розрахунку чистого фінансового результату (прибутку, збитку) звітного періоду включає таку послідовність:

- 1) визначення валового прибутку (збитку);
- 2) розрахунок фінансового результату (прибутку або збитку) від операційної діяльності;
- 3) визначення фінансового результату (прибутку або збитку) до оподаткування;
- 4) розрахунок чистого фінансового результату (прибутку або збитку).

Форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» дає змогу визначити чотири види фінансових результатів діяльності підприємства (табл. 6.6).

Таблиця 6.6

Види фінансових результатів діяльності підприємства

Вид фінансових результатів	Порядок розрахунку за даними форми № 2 (рядки)
Валовий: прибуток (збиток)	$2090 (2095) = 2000 + 2010^1 - 2050 - 2070^1$
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток)	$2190 (2195) = 2090 (2095) + (-)2105^1 + (-) + (-)2110^1 + 2120 - 2130 - 2150 - 2180$
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток)	$2290 (2295) = 2190 (2195) + 2200 + 2220 + +2240 - 2250 - 2255 - 2270 + (-)2275^1$
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	$2350 (2355) = 2290 (2295) - (+)2300 + (-) + (-)2305$

1. Додаткові статті (додаток В).

Валовий прибуток (збиток) розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) з урахуванням сум, які наведені у додаткових статтях.

Прибуток (збиток) від операційної діяльності визначається як алгебраїчна сума валового прибутку (збитку), іншого операційного доходу, адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат з урахуванням сум, які наведені у додаткових статтях.

Прибуток (збиток) до оподаткування визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків) з урахуванням сум, які наведені у додаткових статтях.

У статті «*Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування*» (рядок 2305) відображаються відповідно прибуток або збиток від припиненої діяльності після оподаткування та/або прибуток або збиток від переоцінки необоротних активів та груп вибуття, що утворюють припинену діяльність і оцінюються за чистою вартістю реалізації.

Чистий прибуток (збиток) розраховується як алгебраїчна сума прибутку (збитку) до оподаткування, витрат (доходу) з податку на прибуток та

прибутку (збитку) від припиненої діяльності після оподаткування.

Чистий прибуток – це підсумковий результат діяльності підприємства, показник абсолютного ефекту його роботи. Постійне збільшення чистого прибутку – це стає джерело фінансування розвитку виробництва (реінвестування прибутку), виплати дивідендів, створення резервних фондів, задоволення матеріальних і соціальних потреб працівників підприємства.

За методикою, наведеною на рис. 6.4 і в табл. 6.6, проаналізуємо формування, структуру та динаміку фінансових результатів діяльності підприємства (табл. 6.7). Для розрахунків використаємо інформацію форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 6.7

Аналіз формування, структури та динаміки фінансових результатів діяльності підприємства

№ з/п	Показник	Базовий рік		Звітний рік		Звітний рік у % до базового року ⁴
		сума, тис. грн	частка, %	сума, тис. грн	частка, %	
А	Б	1	2	3	4	$5=3\div 1 \times 100$
1.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	28429	×	38523	×	135,5
2.	Операційні витрати	25411	100,0	31568	100,0	124,2
	у тому числі:					
	а) собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	22708	89,4	28380	89,9	125,0
	б) адміністративні витрати	1238	4,9	1469	4,7	118,7
	в) витрати на збут	677	2,6	1042	3,3	153,9
	г) інші операційні витрати	788	3,1	677	2,1	85,9
3.	Валовий: прибуток (збиток)	5721	×	10143	×	177,3
4.	У % до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) ¹ (п.3÷п.1×100)	×	20,1	×	26,3	×
5.	Інші операційні доходи	4182	×	3963	×	94,8
6.	Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток)	7200	×	10918	×	151,6
7.	Фінансові та інвестиційні доходи	161	×	137	×	85,1
8.	Фінансові та інвестиційні витрати	1036	×	969	×	93,5
9.	Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток)	6325	×	10086	×	159,5

А	Б	1	2	3	4	5
10.	Витрати (дохід) з податку на прибуток	-	×	-	×	-
11.	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	6325	×	10086	×	159,5
12.	У % до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (п.11÷п.1×100) ²	×	22,2	×	26,2	×
13.	У % до валового прибутку (п.11÷п.3×100) ³	×	110,6	×	99,4	×

Розрахунки проводяться за умови одержання:

1. Валового прибутку.
2. Чистого прибутку.
3. Чистого прибутку і валового прибутку.
4. Темп зростання показників 3, 6, 9, 11 визначається за умови однакового виду фінансових результатів (прибуток або збиток) за два роки.

За даними табл. 6.7 у звітному році порівняно з базовим чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) збільшився на 35,5 %. Випереджальне зростання чистого доходу порівняно зі зростанням собівартості реалізованої продукції (на 25,0 %) зумовило збільшення валового прибутку на 77,3 %. Частка валового прибутку в чистому доході підвищилася з 20,1 до 26,3 %.

У структурі операційних витрат частка собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) збільшилася з 89,4 до 89,9 %, витрат на збут – із 2,6 до 3,3 %. За іншими їх видами спостерігається зниження частки, що пояснюється скороченням інших операційних витрат (на 14,1 %) і незначним зростанням адміністративних витрат (на 18,7 %).

Прибуток від операційної діяльності збільшився на 51,6 %, а прибуток до оподаткування – на 59,5 %. Це пов'язано з відповідною динамікою фінансових та інвестиційних доходів і витрат: перші зменшилися на 14,9 %, а другі – на 6,5 %. Збиток від фінансової та інвестиційної діяльності зменшився з 875 до 832 тис. грн, тобто на 43 тис. грн, або 4,9 %. У зв'язку з тим, що підприємство не сплачує податок на прибуток, чистий прибуток збігається з прибутком до оподаткування.

У базовому році частка чистого прибутку в чистому доході від реалізації продукції становила 22,2 % і чистий прибуток перевищив валовий прибуток на 10,6%. У звітному році чистий прибуток менший за валовий прибуток на 0,6 %. Таким чином, у цілому спостерігається позитивна динаміка показників фінансових результатів діяльності підприємства.

У сільськогосподарських підприємствах поглиблений аналіз складу, структури та динаміки доходів, виробничої та повної собівартості, прибутків (збитків) від реалізації продукції проводиться з використанням інформації форми № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогос-

подарських підприємств». Аналіз структури прибутків і збитків дає змогу визначити галузі та види продукції, які мають найбільш суттєвий вплив на формування фінансових результатів. Відповідно саме ці напрями діяльності підприємства потребують першочергової уваги під час розроблення системи заходів, спрямованих на забезпечення прибутковості виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг.

У процесі аналізу оцінюються рівень і динаміка фінансових результатів; порівнюються темпи зростання прибутку в розрізі окремих складових, встановлюється їхній вплив на загальну зміну прибутку (горизонтальний аналіз); досліджується структура прибутку (вертикальний аналіз).

В аналізі *структури фінансових результатів* розраховують такі показники – частка (у відсотках):

- валового прибутку в чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- валового прибутку в прибутку від операційної діяльності;
- валового прибутку в прибутку до оподаткування;
- прибутку від операційної діяльності в прибутку до оподаткування;
- чистого прибутку в чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- чистого прибутку в прибутку до оподаткування;
- чистого прибутку у валовому прибутку та ін.

Одним із напрямів аналізу абсолютних показників фінансових результатів є *оцінювання якості прибутку* з метою прогнозування можливостей суб'єкта господарювання отримувати прибуток, зберігати та нарощувати темпи його зростання.

Якість прибутку вивчають за багатьма критеріями, головними з яких є достовірність звітності, частота зміни облікової політики та її вплив на формування фінансових результатів, стабільність основних складових прибутку, діловий імідж підприємства тощо.

Достовірність даних про фінансові результати є одним з основних критеріїв високої якості прибутку. Якщо суб'єкт господарювання щорічно змінює облікову політику, то це знижує якість показників прибутку.

Для оцінювання якості прибутку використовують результати аналізу його динаміки і структури. Якщо протягом тривалого часу спостерігаються стійкі темпи його зростання, а в складі прибутку до оподаткування переважна частка належить результату основної операційної діяльності (валовому прибутку), то якість прибутку є досить високою.

Низька якість прибутку визначається дією негативних факторів його формування, порушеннями в нормативно-правовому регулюванні утворення і розподілу прибутку. Одним із показників низької якості прибутку є негативний діловий імідж підприємства, що формується на підставі виконання взаємних зобов'язань, партнерських відносин, особистих контактів, публікацій у пресі, неофіційних джерел тощо.

Оцінювання якості прибутку зовнішніми суб'єктами аналізу (банками, інвесторами, діловими партнерами) сприяє зниженню фінансового ри-

зику, об'єктивному прогнозуванню перспективної платоспроможності.

Відповідно до Н(П)СБО 1 у розділі II форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» наводиться інформація про інший сукупний дохід і розраховується **сукупний дохід** підприємства, отриманий у звітному періоді.

У статті «Дооцінка (уцінка) необоротних активів» (рядок 2400) наводиться сума дооцінки об'єктів основних засобів та нематеріальних активів, зменшена на суму уцінки таких об'єктів протягом звітного періоду в межах сум раніше проведених дооцінок, віднесення сум дооцінки до нерозподіленого прибутку (непокритого збитку).

У статті «Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів» (рядок 2405) наводиться сума зміни балансової вартості об'єктів хеджування у порядку, визначеному П(С)БО 13 «Фінансові інструменти».

У статті «Накопичені курсові різниці» (рядок 2410) наводиться сума курсових різниць, які відповідно до П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» відображаються у складі власного капіталу та визнаються в іншому сукупному доході.

У статті «Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств» (рядок 2415) наводиться частка іншого сукупного доходу асоційованих, дочірніх або спільних підприємств, облік фінансових інвестицій в які ведеться за методом участі в капіталі.

У статті «Інший сукупний дохід» (рядок 2445) наводиться сума іншого сукупного доходу, для відображення якого за ознаками суттєвості неможна було виділити окрему статтю, або який не може бути включений до інших статей, наведених у цьому розділі.

Інший сукупний дохід до оподаткування (рядок 2450) визначається як алгебраїчна сума дооцінки (уцінки) необоротних активів, дооцінки (уцінки) фінансових інструментів, накопичених курсових різниць, частки іншого сукупного доходу асоційованих і спільних підприємств та іншого сукупного доходу.

У статті «Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом» (рядок 2455) наводиться сума податку на прибуток, що пов'язаний з іншим сукупним доходом.

У статті «Інший сукупний дохід після оподаткування» (рядок 2460) наводиться сума іншого сукупного доходу після вирахування податку на прибуток.

Сукупний дохід (рядок 2465) розраховується як алгебраїчна сума чистого фінансового результату за звітний період (рядок 2350 (2355)) та іншого сукупного доходу після оподаткування (рядок 2460).

За інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» базового і звітного років (додатки А, Б) проаналізуємо формування і динаміку сукупного доходу підприємства (табл. 6.8).

У звітному році порівняно з базовим чистий прибуток підприємства збільшився на 3761 тис. грн, або 59,5 %. Інший сукупний дохід включає уцінку необоротних активів, сума якої збільшилася на 139 тис. грн, або в

Аналіз формування і динаміки сукупного доходу підприємства, тис. грн

№ з/п	Показник	Рядок форми № 2	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
					абсолютне	відносне, %
1.	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	2350 (2355)	6325	10086	+3761	+59,5
2.	Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	(85)	(224)	-139	у 2,6 р. б.
	у тому числі:					
	дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	(85)	(224)	-139	у 2,6 р. б.
	дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	-	-	-	-
	накопичені курсові різниці	2410	-	-	-	-
	частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	-	-	-	-
	інший сукупний дохід	2445	-	-	-	-
3.	Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	-	-	-	-
4.	Інший сукупний дохід після оподаткування (п.2–п.3)	2460	(85)	(224)	-139	у 2,6 р. б.
5.	Сукупний дохід (п.1+п.4)	2465	6240	9862	+3622	+58,0

2,6 раза. Отже, сукупний дохід (як сума чистого прибутку й уцінки необоротних активів) збільшився з 6240 тис. грн у базовому році до 9862 тис. грн у звітному році, тобто на 3622 тис. грн, що становить 58,0 %.

6.3. Факторний аналіз показників фінансових результатів

Факторний аналіз фінансових результатів проводиться за видами діяльності підприємства.

Факторний аналіз фінансового результату від основної операційної діяльності.

Особливу увагу в процесі факторного аналізу фінансових результатів необхідно звернути на найбільш суттєву складову їх формування – *валовий прибуток (збиток)*, або прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), – результат основної операційної діяльності.

Схема факторного аналізу валового прибутку (збитку) за даними форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» має та-

кий вигляд (рис. 6.5).

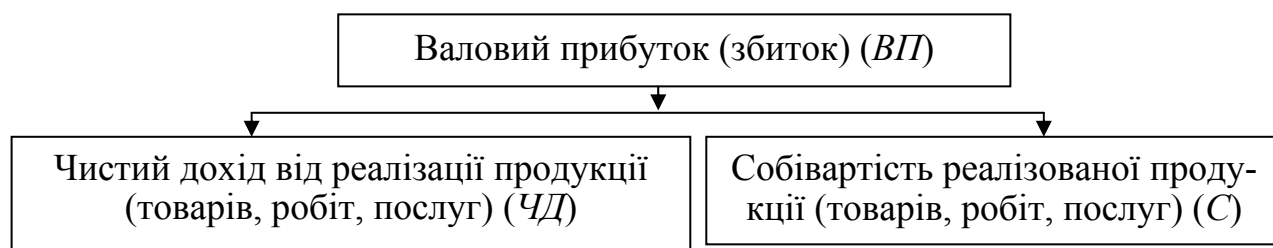

Рис. 6.5. Схема факторного аналізу валового прибутку (збитку)

Отже, адитивна модель факторного аналізу валового прибутку (збитку):

$$ВП = ЧД - С. \quad (6.7)$$

Факторами збільшення валового прибутку (зменшення валового збитку) є:

- зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (прямий вплив);
- зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) (зворотний вплив).

Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta ЧД$, $\Delta С$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta ВП_{ЧД}$, $\Delta ВП_{С}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора. Наприклад, якщо собівартість реалізованої продукції збільшилася ($\Delta С$ зі знаком «+»), то валовий прибуток зменшився ($\Delta ВП_{С}$ зі знаком «-»).

У межах внутрішнього фінансового аналізу за умови наявності необхідних аналітичних даних бухгалтерського обліку загальна величина валового прибутку (збитку) підприємства розглядається як сума прибутків (збитків) від реалізації окремих видів продукції (товарів, робіт, послуг). Прибутки (збитки) від реалізації за видами продукції є факторами загального валового прибутку (збитку).

На зміну фінансового результату (прибутку, збитку) від реалізації окремого виду продукції (ΦP) впливають три фактори:

- 1) обсяг реалізації продукції (q);
- 2) середня ціна реалізації (p);
- 3) повна собівартість одиниці реалізованої продукції (z).

Модель факторного аналізу фінансового результату від реалізації окремого виду продукції:

$$\Phi P = ЧД - С = q \times p - q \times z = q \times (p - z). \quad (6.8)$$

Розглянемо методику факторного аналізу фінансового результату за допомогою способу абсолютних різниць.

Загальна зміна (+,-) фінансового результату (прибутку, збитку) від реалізації окремого виду продукції, грн:

$$\Delta \Phi P = \Phi P_1 - \Phi P_0, \quad (6.9)$$

у тому числі за рахунок факторів:

- 1) обсягу реалізації продукції:

$$\Delta \Phi P_q = (q_1 - q_0) \times (p_0 - z_0); \quad (6.10)$$

2) середньої ціни реалізації:

$$\Delta \Phi P_p = (p_1 - p_0) \times q_1; \quad (6.11)$$

3) повної собівартості одиниці реалізованої продукції:

$$\Delta \Phi P_z = -(z_1 - z_i) \times q_1. \quad (6.12)$$

Обсяг реалізації продукції може впливати на фінансовий результат як позитивно, так і негативно. Збільшення обсягу продажу рентабельної продукції приводить до зростання суми прибутку. Якщо продукція є збитковою, то за збільшення обсягу реалізації зростає сума збитку.

Зміна *середньореалізаційної ціни* і величина прибутку перебувають у прямій залежності: за підвищення рівня ціни сума прибутку зростає, і навпаки. *Повна собівартість одиниці реалізованої продукції* обернено впливає на прибуток: зниження собівартості забезпечує зростання суми прибутку, і навпаки.

За результатами факторного аналізу оцінюється *якість прибутку*. Якість прибутку від основної операційної діяльності вважається високою, якщо його збільшення зумовлене зростанням обсягу продажу, зниженням повної собівартості одиниці продукції. Низька якість прибутку пов'язана з підвищенням цін на продукцію без збільшення фізичного обсягу продажу та зниження витрат на одиницю реалізованої продукції.

Факторний аналіз валового прибутку (збитку) дає змогу оцінити прибутковість різних видів продукції та зробити відповідні висновки щодо коригування ринкової стратегії підприємства. Отримані результати аналітичних розрахунків становлять необхідну інформаційну базу для розроблення товарної політики та пошуку резервів зниження собівартості продукції.

Факторний аналіз фінансового результату від операційної діяльності.

Фінансовий результат від операційної діяльності складається з фінансового результату від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і фінансового результату від іншої операційної діяльності.

Розглянемо два варіанти факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності за даними форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)».

Перший варіант (із факторами першого рівня впливу). Схему факторного аналізу наведено на рис. 6.6.

Отже, *адитивна модель факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності:*

$$\Phi \text{РОД} = \text{ВП} + \text{ІОД} - \text{АВ} - \text{ВЗ} - \text{ІОВ}. \quad (6.13)$$

Факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) від операційної діяльності є:

➤ зростання валового прибутку (зменшення валового збитку), збільшення інших операційних доходів (прямий вплив);

➤ зменшення адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат (зворотний вплив).

Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta \text{ВП}$, $\Delta \text{ІОД}$, $\Delta \text{АВ}$, $\Delta \text{ВЗ}$,

Рис. 6.6. Схема факторного аналізу фінансового результату від операційної діяльності (перший варіант)

ΔIOB) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta \PhiРОД_{ВП}$, $\Delta \PhiРОД_{ІОД}$, $\Delta \PhiРОД_{АВ}$, $\Delta \PhiРОД_{ВЗ}$, $\Delta \PhiРОД_{ІОВ}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора. Наприклад, якщо адміністративні витрати збільшилися ($\Delta АВ$ зі знаком «+»), то фінансовий результат від операційної діяльності зменшився ($\Delta \PhiРОД_{АВ}$ зі знаком «-»).

Другий варіант (із факторами першого і другого рівнів впливу). Схеми факторного аналізу наведено на рис. 6.7.

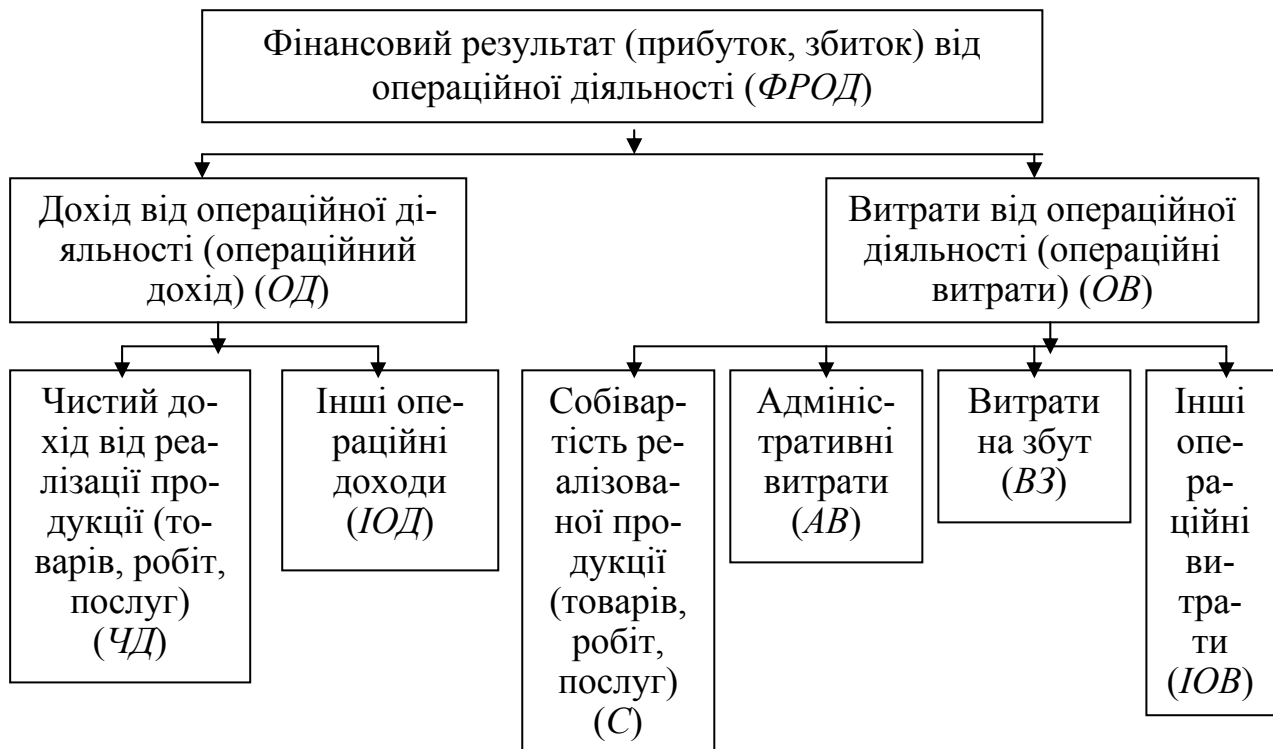

Рис. 6.7. Схема факторного аналізу фінансового результату від операційної діяльності (другий варіант)

Отже, адитивна модель факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності:

$$\PhiРОД = ОД - ОВ = ЧД + ІОД - С - АВ - ВЗ - ІОВ. \quad (6.14)$$

Факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) від операційної діяльності є:

- зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), збільшення інших операційних доходів (прямий вплив);
- зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат (зворотний вплив).

Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta ЧД$, $\Delta ІОД$, $\Delta С$, $\Delta АВ$, $\Delta ВЗ$, $\Delta ІОВ$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta ФРОД_{ЧД}$, $\Delta ФРОД_{ІОД}$, $\Delta ФРОД_С$, $\Delta ФРОД_{АВ}$, $\Delta ФРОД_{ВЗ}$, $\Delta ФРОД_{ІОВ}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора. Наприклад, якщо собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) збільшилася ($\Delta С$ зі знаком «+»), то фінансовий результат від операційної діяльності зменшився ($\Delta ФРОД_С$ зі знаком «-»).

Факторний аналіз фінансового результату до оподаткування.

Фінансовий результат до оподаткування складається з фінансових результатів від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. У процесі аналізу фінансових результатів від фінансової та інвестиційної діяльності вивчають їх склад, динаміку, структуру та рівень впливу факторів.

Методику факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) до оподаткування за даними форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» наведено на рис. 6.8.

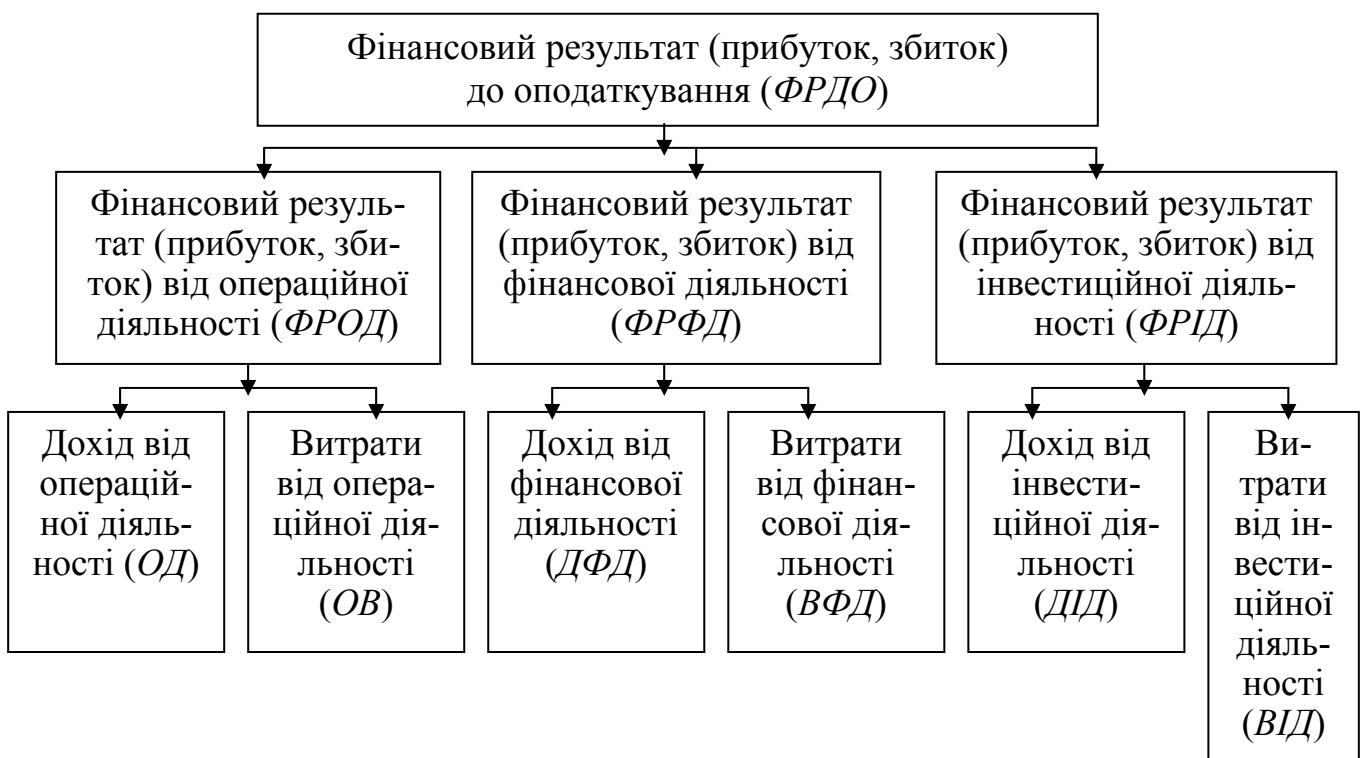

Рис. 6.8. Схема факторного аналізу фінансового результату до оподаткування

Отже, адитивна модель факторного аналізу фінансового результату

(прибутку, збитку) до оподаткування:

$$\begin{aligned} \PhiРДО = \PhiРОД + \PhiРФД + \PhiРІД = (ОД - ОВ) + (ДФД - ВФД) + \\ + (ДІД - ВІД). \end{aligned} \quad (6.15)$$

Факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) до оподаткування є:

- зростання доходів від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності (прямий вплив);
- зменшення витрат від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності (зворотний вплив).

Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta ОД$, $\Delta ОВ$, $\Delta ДФД$, $\Delta ВФД$, $\Delta ДІД$, $\Delta ВІД$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta \PhiРДО_{ОД}$, $\Delta \PhiРДО_{ОВ}$, $\Delta \PhiРДО_{ДФД}$, $\Delta \PhiРДО_{ВФД}$, $\Delta \PhiРДО_{ДІД}$, $\Delta \PhiРДО_{ВІД}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора. Наприклад, якщо витрати від фінансової діяльності зменшилися ($\Delta ВФД$ зі знаком «-»), то фінансовий результат до оподаткування збільшився ($\Delta \PhiРДО_{ВФД}$ зі знаком «+»).

Факторний аналіз чистого фінансового результату: прибутку (збитку).

Розглянемо два варіанти факторного аналізу чистого фінансового результату за даними форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)».

Перший варіант (із факторами першого рівня впливу). Схему факторного аналізу наведено на рис. 6.9.

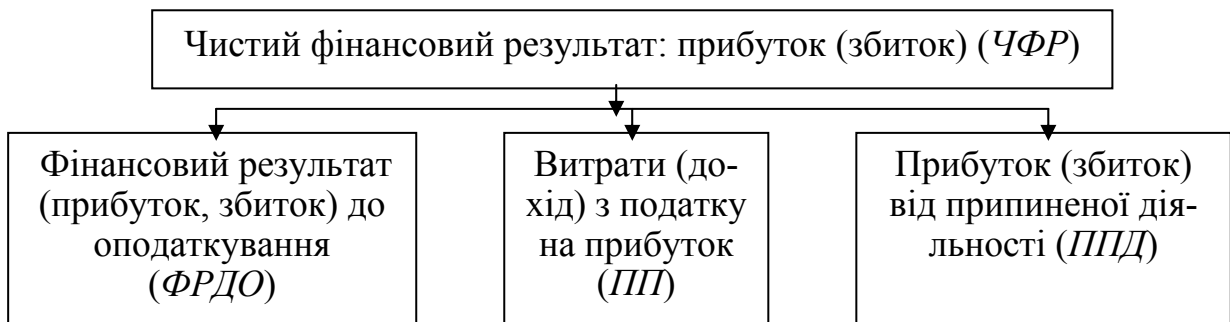

Рис. 6.9. Схема факторного аналізу чистого фінансового результату: прибутку (збитку) (перший варіант)

Отже, адитивна модель факторного аналізу чистого фінансового результату: прибутку (збитку):

$$\begin{aligned} \text{ЧФР} = \text{ФРДО} - (+)\text{ПП} + (-)\text{ППД}. \end{aligned} \quad (6.16)$$

Факторами збільшення чистого прибутку (зменшення чистого збитку) є:

- зростання прибутку (зменшення збитку) до оподаткування, збільшення доходу з податку на прибуток, зростання прибутку (зменшення збитку) від припиненої діяльності (прямий вплив);
- зменшення витрат з податку на прибуток (зворотний вплив).

Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta\PhiРДО$, $\Delta\Pi\Pi$, $\Delta\Pi\PiД$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta\mathcal{C}\PhiР_{\PhiРДО}$, $\Delta\mathcal{C}\PhiР_{\Pi\Pi}$, $\Delta\mathcal{C}\PhiР_{\Pi\PiД}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора. Наприклад, якщо витрати з податку на прибуток зменшилися ($\Delta\Pi\Pi$ зі знаком «-»), то чистий прибуток збільшився, а чистий збиток зменшився ($\Delta\mathcal{C}\PhiР_{\Pi\Pi}$ зі знаком «+»).

Другий варіант (із факторами першого і другого рівнів впливу). Схему факторного аналізу наведено на рис. 6.10.

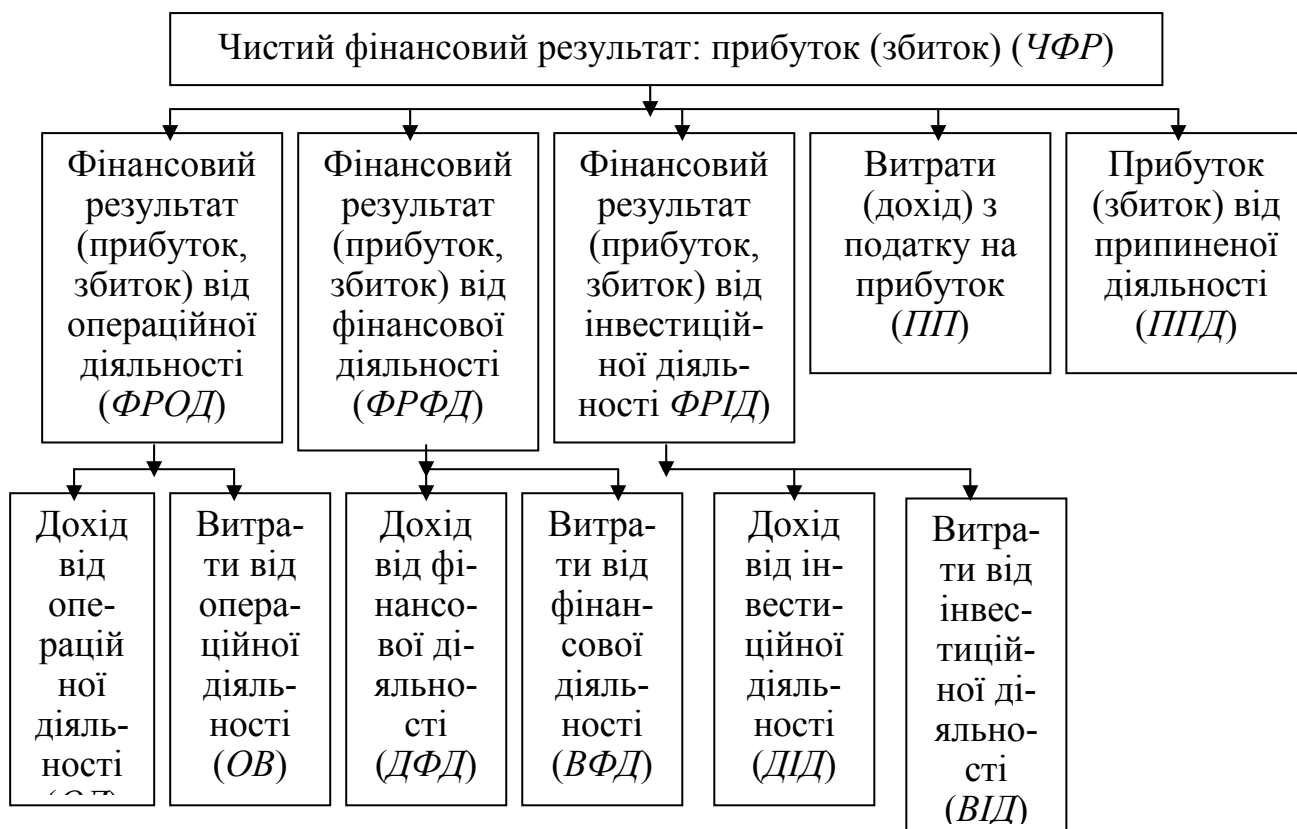

Рис. 6.10. Схема факторного аналізу чистого фінансового результату: прибутку (збитку) (другий варіант)

Отже, адитивна модель факторного аналізу чистого фінансового результату: прибутку (збитку):

$$\mathcal{C}\PhiР = \PhiРОД + \PhiРФД + \PhiРІД - (+)\Pi\Pi + (-)\Pi\PiД = (ОД - ОВ) + (ДФД - ВФД) + (ДІД - ВІД) - (+)\Pi\Pi + (-)\Pi\PiД. \quad (6.17)$$

Факторами збільшення чистого прибутку (зменшення чистого збитку) є:

- зростання доходів від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, а також збільшення доходу з податку на прибуток і збільшення прибутку (зменшення збитку) від припиненої діяльності (прямий вплив);
- зменшення витрат від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, а також витрат з податку на прибуток (зворотний вплив).

Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta ОД$, $\Delta ОВ$, $\Delta ДФД$, $\Delta ВФД$,

$\Delta ДД$, $\Delta ВД$, $\Delta ПП$, $\Delta ППД$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta ЧФР_{ОД}$, $\Delta ЧФР_{ОВ}$, $\Delta ЧФР_{ДФД}$, $\Delta ЧФР_{ВФД}$, $\Delta ЧФР_{ДД}$, $\Delta ЧФР_{ВД}$, $\Delta ЧФР_{ПП}$, $\Delta ЧФР_{ППД}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора. Наприклад, якщо операційні витрати зменшилися ($\Delta ОВ$ зі знаком «-»), то чистий прибуток збільшився, а чистий збиток зменшився ($\Delta ЧФР_{ОВ}$ зі знаком «+»).

З використанням адитивних моделей за даними табл. 6.9 проаналізуємо фактори формування показників фінансових результатів за видами діяльності підприємства. Для розрахунків використаємо інформацію форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 6.9

Вихідна інформація для аналізу факторів формування показників фінансових результатів, тис. грн

№ з/п	Показник	Рядок форми № 2	Умовне позначення	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
А	Б	В	Г	1	2	3=2-1
1.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	ЧД	28429	38523	+10094
2.	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	С	22708	28380	+5672
3.	Валовий: прибуток (збиток)	2090 (2095)	ВП	5721	10143	+4422
4.	Інші операційні доходи	2120	ІОД	4182	3963	-219
5.	Адміністративні витрати	2130	АВ	1238	1469	+231
6.	Витрати на збут	2150	ВЗ	677	1042	+365
7.	Інші операційні витрати	2180	ІОВ	788	677	-111
8.	Операційний дохід	п.1+ +п.4	ОД	32611	42486	+9875
9.	Операційні витрати	п.2+ +п.5+ +п.6+ +п.7	ОВ	25411	31568	+6157
10.	Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток)	2190 (2195)	ФРОД	7200	10918	+3718
11.	Дохід від фінансової діяльності	2200+ +2220	ДФД	14	61	+47
12.	Дохід від інвестиційної діяльності	2240	ДД	147	76	-71
13.	Витрати від фінансової діяльності	2250+ +2255	ВФД	589	332	-257

А	Б	В	Г	1	2	3
14.	Витрати від інвестиційної діяльності	2270	ВІД	447	637	+190
15.	Фінансовий результат від фінансової діяльності: прибуток (збиток)	п.11– –п.13	ФРФД	-575	-271	+304
16.	Фінансовий результат від інвестиційної діяльності: прибуток (збиток)	п.12– –п.14	ФРІД	-300	-561	-261
17.	Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток)	2290 (2295)	ФРДО	6325	10086	+3761
18.	Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	ПП	-	-	-
19.	Прибуток (збиток) від припиненої діяльності	2305	ППД	-	-	-
20.	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	2350 (2355)	ЧФР	6325	10086	+3761

Фактори формування показників фінансових результатів аналізують за інформацією графі «Відхилення (+,-)» табл. 6.9 із використанням адитивних факторних моделей.

1. Модель факторного аналізу валового прибутку (збитку):

$$ВП = ЧД - С. \quad (6.18)$$

Загальна зміна (+,-) валового прибутку (збитку), тис. грн:

$$\Delta ВП = +4422, \quad (6.19)$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг):

$$\Delta ВП_{ЧД} = +10094; \quad (6.20)$$

2) собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг):

$$\Delta ВП_{С} = -5672. \quad (6.21)$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta ВП = \Delta ВП_{ЧД} + \Delta ВП_{С}; \quad (6.22)$$

$$\Delta ВП = +10094 - 5672 = +4422. \quad (6.23)$$

Валовий прибуток збільшився на 4422 тис. грн під впливом таких факторів. Унаслідок збільшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) валовий прибуток зменшився на 5672 тис. грн. Разом із тим завдяки збільшенню чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) валовий прибуток зріс на 10094 тис. грн.

2. Моделі факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності.

1. Перший варіант:

$$ФРОД = ВП + ІОД - АВ - ВЗ - ІОВ. \quad (6.24)$$

Загальна зміна (+,-) фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності, тис. грн:

$$\Delta \text{ФРОД} = +3718, \quad (6.25)$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) валового прибутку (збитку):

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{ВП}} = +4422; \quad (6.26)$$

2) інших операційних доходів:

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{ЮД}} = -219; \quad (6.27)$$

3) адміністративних витрат:

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{АВ}} = -231; \quad (6.28)$$

4) витрат на збут:

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{ВЗ}} = -365; \quad (6.29)$$

5) інших операційних витрат:

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{ЮВ}} = +111. \quad (6.30)$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta \text{ФРОД} = \Delta \text{ФРОД}_{\text{ВП}} + \Delta \text{ФРОД}_{\text{ЮД}} + \Delta \text{ФРОД}_{\text{АВ}} + \Delta \text{ФРОД}_{\text{ВЗ}} + \Delta \text{ФРОД}_{\text{ЮВ}}; \quad (6.31)$$

$$\Delta \text{ФРОД} = +4422 - 219 - 231 - 365 + 111 = +3718. \quad (6.32)$$

Прибуток від операційної діяльності збільшився на 3718 тис. грн. При цьому за рахунок збільшення валового прибутку і зменшення інших операційних витрат прибуток від операційної діяльності зріс відповідно на 4422 і 111 тис. грн. Водночас унаслідок зменшення інших операційних доходів та збільшення адміністративних витрат і витрат на збут прибуток від операційної діяльності зменшився відповідно на 219, 231 і 365 тис. грн. Отже, головним фактором позитивної динаміки фінансового результату від операційної діяльності є збільшення валового прибутку.

II. Другий варіант:

$$\text{ФРОД} = \text{ОД} - \text{ОВ} = \text{ЧД} + \text{ЮД} - \text{С} - \text{АВ} - \text{ВЗ} - \text{ЮВ}. \quad (6.33)$$

Загальна зміна (+,-) фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності, тис. грн:

$$\Delta \text{ФРОД} = +3718, \quad (6.34)$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) операційного доходу:

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{ОД}} = +9875, \quad (6.35)$$

з нього:

1.1) чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг):

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{ЧД}} = +10094; \quad (6.36)$$

1.2) інших операційних доходів:

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{ЮД}} = -219; \quad (6.37)$$

2) операційних витрат:

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{ОВ}} = -6157, \quad (6.38)$$

з нього:

2.1) собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг):

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{С}} = -5672; \quad (6.39)$$

2.2) адміністративних витрат:

$$\Delta \text{ФРОД}_{\text{АВ}} = -231; \quad (6.40)$$

2.3) витрат на збут:

$$\Delta\text{ФРОД}_{\text{ВЗ}} = -365; \quad (6.41)$$

2.4) інших операційних витрат:

$$\Delta\text{ФРОД}_{\text{ІОВ}} = +111. \quad (6.42)$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta\text{ФРОД} = \Delta\text{ФРОД}_{\text{ОД}} + \Delta\text{ФРОД}_{\text{ОВ}} = \Delta\text{ФРОД}_{\text{ЧД}} + \Delta\text{ФРОД}_{\text{ІОД}} + \Delta\text{ФРОД}_{\text{С}} + \Delta\text{ФРОД}_{\text{АВ}} + \Delta\text{ФРОД}_{\text{ВЗ}} + \Delta\text{ФРОД}_{\text{ІОВ}}; \quad (6.43)$$

$$\Delta\text{ФРОД} = +9875 - 6157 = +10094 - 219 - 5672 - 231 - 365 + 111 = +3718. \quad (6.44)$$

Збільшення прибутку від операційної діяльності на 3718 тис. грн пов'язане з впливом таких факторів. За рахунок збільшення операційного доходу прибуток від операційної діяльності зріс на 9875 тис. грн, у тому числі чистого доходу – 10094 тис. грн. Разом із тим унаслідок збільшення операційних витрат прибуток від операційної діяльності зменшився на 6157 тис. грн, у тому числі собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), адміністративних витрат і витрат на збут – відповідно на 5672, 231 і 365 тис. грн. Лише за рахунок зменшення інших операційних витрат прибуток від операційної діяльності збільшився на 111 тис. грн. Отже, головним фактором збільшення фінансового результату від операційної діяльності є збільшення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

3. *Модель факторного аналізу фінансового результату (прибутку, збитку) до оподаткування:*

$$\text{ФРДО} = \text{ФРОД} + \text{ФРФД} + \text{ФРІД} = (\text{ОД} - \text{ОВ}) + (\text{ДФД} - \text{ВФД}) + (\text{ДІД} - \text{ВІД}). \quad (6.45)$$

Загальна зміна (+,-) фінансового результату (прибутку, збитку) до оподаткування, тис. грн:

$$\Delta\text{ФРДО} = +3761, \quad (6.46)$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) фінансового результату від операційної діяльності:

$$\Delta\text{ФРДО}_{\text{ФРОД}} = +3718, \quad (6.47)$$

з нього:

1.1) операційного доходу:

$$\Delta\text{ФРДО}_{\text{ОД}} = +9875; \quad (6.48)$$

1.2) операційних витрат:

$$\Delta\text{ФРДО}_{\text{ОВ}} = -6157; \quad (6.49)$$

2) фінансового результату від фінансової діяльності:

$$\Delta\text{ФРДО}_{\text{ФРФД}} = +304, \quad (6.50)$$

з нього:

2.1) доходу від фінансової діяльності:

$$\Delta\text{ФРДО}_{\text{ДФД}} = +47; \quad (6.51)$$

2.2) витрат від фінансової діяльності:

$$\Delta\text{ФРДО}_{\text{ВФД}} = +257; \quad (6.52)$$

3) фінансового результату від інвестиційної діяльності:

$$\Delta\text{ФРДО}_{\text{ФРІД}} = -261, \quad (6.53)$$

з нього:

3.1) доходу від інвестиційної діяльності:

$$\Delta\text{ФРДО}_{\text{ДД}} = -71; \quad (6.54)$$

3.2) витрат від інвестиційної діяльності:

$$\Delta\text{ФРДО}_{\text{ВД}} = -190. \quad (6.55)$$

Перевірка розрахунку:

$$\begin{aligned} \Delta\text{ФРДО} &= \Delta\text{ФРДО}_{\text{ФРОД}} + \Delta\text{ФРДО}_{\text{ФРФД}} + \Delta\text{ФРДО}_{\text{ФРІД}} = \Delta\text{ФРДО}_{\text{ОД}} + \\ &+ \Delta\text{ФРДО}_{\text{ОВ}} + \Delta\text{ФРДО}_{\text{ДФД}} + \Delta\text{ФРДО}_{\text{ВФД}} + \Delta\text{ФРДО}_{\text{ДД}} + \\ &+ \Delta\text{ФРДО}_{\text{ВД}}; \end{aligned} \quad (6.56)$$

$$\begin{aligned} \Delta\text{ФРДО} &= +3718+304-261 = +9875-6157+47+257-71- \\ &-190 = +3761. \end{aligned} \quad (6.57)$$

Прибуток до оподаткування збільшився на 3761 тис. грн. Позитивно на це вплинуло зростання прибутку від операційної діяльності на 3718 тис. грн і зменшення збитку від фінансової діяльності на 304 тис. грн. При цьому завдяки збільшенню операційного доходу прибуток до оподаткування зріс на 9875 тис. грн, а внаслідок збільшення операційних витрат відповідний прибуток зменшився на 6157 тис. грн. Що стосується інших видів діяльності, то позитивний вплив на зміну результативного показника мало збільшення доходу від фінансової діяльності (на 47 тис. грн) і зменшення витрат від фінансової діяльності (на 257 тис. грн). Прибуток до оподаткування зменшився на 261 тис. грн унаслідок збільшення збитку від інвестиційної діяльності, в тому числі зменшення доходу (на 71 тис. грн) і збільшення витрат (на 190 тис. грн) від інвестиційної діяльності. Отже, основним чинником збільшення фінансового результату до оподаткування є зростання операційного доходу.

4. Моделі факторного аналізу чистого фінансового результату: прибутку (збитку).

І. Перший варіант:

$$\text{ЧФР} = \text{ФРДО} - (+)\text{ПП} + (-)\text{ППД}. \quad (6.58)$$

Загальна зміна (+,-) чистого фінансового результату: прибутку (збитку), тис. грн:

$$\Delta\text{ЧФР} = +3761; \quad (6.59)$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) фінансового результату до оподаткування:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ФРДО}} = +3761; \quad (6.60)$$

2) витрат (доходу) з податку на прибуток:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ПП}} = 0; \quad (6.61)$$

3) прибутку (збитку) від припиненої діяльності після оподаткування:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ППД}} = 0. \quad (6.62)$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta\text{ЧФР} = \Delta\text{ЧФР}_{\text{ФРДО}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ПП}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ППД}}; \quad (6.63)$$

$$\Delta\text{ЧФР} = +3761+0+0 = +3761. \quad (6.64)$$

Чистий прибуток збільшився на 3761 тис. грн, у тому числі за рахунок зростання фінансового результату до оподаткування – на 3761 тис. грн. Інші фактори не мали впливу на зміну результативного показника.

II. Другий варіант:

$$\begin{aligned} \text{ЧФР} &= \text{ФРОД} + \text{ФРФД} + \text{ФРІД} - (+)\text{ПП} + (-)\text{ППД} = (\text{ОД} - \text{ОВ}) + \\ &+ (\text{ДФД} - \text{ВФД}) + (\text{ДІД} - \text{ВІД}) - (+)\text{ПП} + (-)\text{ППД}. \end{aligned} \quad (6.65)$$

Загальна зміна (+,-) чистого фінансового результату прибутку (збитку), тис. грн:

$$\Delta\text{ЧФР} = +3761, \quad (6.66)$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) фінансового результату від операційної діяльності:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ФРОД}} = +3718, \quad (6.67)$$

з нього:

1.1) операційного доходу:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ОД}} = +9875; \quad (6.68)$$

1.2) операційних витрат:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ОВ}} = -6157; \quad (6.69)$$

2) фінансового результату від фінансової діяльності:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ФРФД}} = +304, \quad (6.70)$$

з нього:

2.1) доходу від фінансової діяльності:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ДФД}} = +47; \quad (6.71)$$

2.2) витрат від фінансової діяльності:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ВФД}} = +257; \quad (6.72)$$

3) фінансового результату від інвестиційної діяльності:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ФРІД}} = -261, \quad (6.73)$$

з нього:

3.1) доходу від інвестиційної діяльності:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ДІД}} = -71; \quad (6.74)$$

3.2) витрат від інвестиційної діяльності:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ВІД}} = -190; \quad (6.75)$$

4) витрат (доходу) з податку на прибуток:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ПП}} = 0; \quad (6.76)$$

5) прибутку (збитку) від припиненої діяльності після оподаткування:

$$\Delta\text{ЧФР}_{\text{ППД}} = 0. \quad (6.77)$$

Перевірка розрахунку:

$$\begin{aligned} \Delta\text{ЧФР} &= \Delta\text{ЧФР}_{\text{ФРОД}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ФРФД}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ФРІД}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ПП}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ППД}} = \\ &= \Delta\text{ЧФР}_{\text{ОД}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ОВ}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ДФД}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ВФД}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ДІД}} + \\ &+ \Delta\text{ЧФР}_{\text{ВІД}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ПП}} + \Delta\text{ЧФР}_{\text{ППД}}; \end{aligned} \quad (6.78)$$

$$\begin{aligned} \Delta\text{ЧФР} &= +3718 + 304 - 261 + 0 + 0 = +9875 - 6157 + 47 + 257 - \\ &- 71 - 190 + 0 + 0 = +3761. \end{aligned} \quad (6.79)$$

Чистий прибуток збільшився на 3761 тис. грн під впливом таких факторів:

- збільшення прибутку від операційної діяльності зумовило зростання чистого прибутку на 3718 тис. грн. За рахунок збільшення операційного доходу чистий прибуток зріс на 9875 тис. грн, а внаслідок збільшення операційних витрат чистий прибуток зменшився на 6157 тис. грн;

- завдяки зменшенню збитку від фінансової діяльності чистий прибуток збільшився на 304 тис. грн, у тому числі за рахунок збільшення фінансових доходів – на 47 тис. грн, а також зменшення фінансових витрат – на 257 тис. грн;

- збільшення збитку від інвестиційної діяльності зумовило зменшення чистого прибутку на 261 тис. грн. Унаслідок зменшення доходу і збільшення витрат від інвестиційної діяльності чистий прибуток скоротився відповідно на 71 і 190 тис. грн;

- фактори витрат (доходу) з податок на прибуток і прибутку (збитку) від припиненої діяльності після оподаткування не вплинули на зміну чистого прибутку.

Результати факторного аналізу фінансових результатів використовуються під час розрахунку резервів зростання прибутку та підвищення рентабельності.

Резервами зростання прибутку є кількісно вимірні можливості його збільшення за рахунок зміни факторів, які впливають на нього. Найважливішими умовами зростання прибутку від реалізації продукції є: збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції, зниження її собівартості, поліпшення якості та підвищення конкурентоспроможності, оптимізація запасів готової продукції на складах, коригування цінової політики з метою підвищення ефективності маркетингової діяльності, своєчасна оплата покупцями замовленої ними продукції, застосування прогресивних форм розрахунків за продукцію.

6.4. Аналіз оборотності оборотних активів

Швидкість обороту оборотних активів – це комплексний критерій організаційно-технічного рівня виробничо-господарської діяльності. Збільшення кількості оборотів досягається за рахунок скорочення часу виробництва та часу обігу. Чим швидше оборотні активи проходять усі стадії кругообігу (постачання, виробництво, реалізація), тим більшим може бути обсяг виробництва продукції за рахунок ефективнішого використання оборотних засобів.

Основними факторами, які впливають на швидкість обороту оборотних активів підприємства, є:

- ✓ характер діяльності, тобто галузева належність (промисловість, сільське господарство, будівництво, торгівля і т. д.);
- ✓ тривалість операційного циклу;
- ✓ масштаб діяльності (малий, середній або великий бізнес);
- ✓ територіальний розподіл споживачів продукції та постачальників ресурсів;
- ✓ кількість і різноманітність ресурсів, які використовуються;
- ✓ система розрахунків за товари, роботи, послуги;
- ✓ рівень платоспроможності ділових партнерів;

- ✓ відповідність фактичного рівня інфляції визначеним макроекономічним параметрам на бюджетний рік;
- ✓ кваліфікація фінансових менеджерів підприємства.

Прискорення обертання оборотних активів має велике значення для забезпечення стабільності фінансового стану підприємства, що пояснюється такими факторами.

По-перше, прискорення оборотності оборотних активів зменшує потребу в них, дає змогу підприємству вивільнити частину оборотних коштів або для їх використання в економіці (абсолютне вивільнення), або для додаткового виробництва продукції (відносне вивільнення). Підприємство, що має меншу величину оборотних активів, але ефективніше їх використовує, здатне забезпечити такі самі результати діяльності, як і підприємство з більшою величиною коштів, але з повільнішим їх обертанням.

По-друге, за рахунок прискорення оборотності вивільнюються майнові елементи оборотних засобів, зменшується відносна потреба в запасах сировини, матеріалів, палива, незавершеного виробництва тощо, а отже, вивільнюються і грошові активи, раніше вкладені в ці запаси. Вивільнені гроші дають можливість підвищити платоспроможність підприємства.

По-третє, прискорення оборотності на тій чи іншій стадії кругообігу коштів (наприклад, скорочення часу перебування матеріалів на складах) створює передумови для прискорення обороту на інших стадіях.

Вихідною інформацією для аналізу оборотності оборотних активів є показники фінансової звітності:

1. *Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (ЧД)* – форма № 2: ряд. 2000.

2. *Середньорічна вартість оборотних активів (\overline{OA})* – форма № 1: ряд. 1195:

а) за інформацією річного балансу (формула середньої арифметичної):

$$\overline{OA} = \frac{OA_{\Pi} + OA_{\text{к}}}{2}, \quad (6.80)$$

де OA_{Π} і $OA_{\text{к}}$ – вартість оборотних активів відповідно на початок і кінець року;

б) за інформацією квартальних балансів (формула середньої хронологічної):

$$\overline{OA} = \frac{0,5OA_{\Pi} + OA_{\text{I}} + OA_{\text{II}} + OA_{\text{III}} + 0,5OA_{\text{к}}}{4}, \quad (6.81)$$

де OA_{I} , OA_{II} , OA_{III} – вартість оборотних активів на кінець відповідно першого, другого та третього кварталів.

Розглянемо економічний зміст та порядок розрахунку *показників оборотності оборотних активів*.

1. **Коефіцієнт обертання** ($K_{об}$) характеризує кількість оборотів, яку здійснюють оборотні активи за період, що аналізується; визначається як відношення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до середньорічної вартості оборотних активів:

$$K_{об} = \frac{ЧД}{ОА}. \quad (6.82)$$

Цей коефіцієнт показує величину чистого доходу, одержаного в розрахунку на 1 грн середньорічної вартості оборотних активів.

2. **Коефіцієнт завантаження** (K_3) показує величину оборотних коштів, авансованих у розрахунку на 1 грн чистого доходу; визначається як відношення середньорічної вартості оборотних активів до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг):

$$K_3 = \frac{ОА}{ЧД}. \quad (6.83)$$

Коефіцієнт завантаження є величиною, оберненою до коефіцієнта обертання:

$$K_3 = \frac{1}{K_{об}}. \quad (6.84)$$

3. **Тривалість одного обороту, днів** (T) характеризує середню кількість днів, необхідних для здійснення одного обороту оборотних активів; визначається як відношення тривалості періоду, що аналізується, до коефіцієнта обертання:

$$T = \frac{Д}{K_{об}} = \frac{Д \times \overline{ОА}}{ЧД}, \quad (6.85)$$

де $Д$ – тривалість періоду, що аналізується, днів: 90 – квартал, 180 – півроку, 270 – три квартали, 360 – рік.

Швидкість обороту оборотних коштів залежить від тривалості їх перебування у сфері виробництва і сфері обігу. Оскільки тривалість операційного циклу в різних галузях економіки суттєво відрізняється, то й оборотність оборотних активів зазвичай має широкий діапазон коливань.

Показники оцінювання оборотності є взаємопов'язаними, тобто якщо за результатами розрахунку й аналізу динаміки одного з них формулюється висновок про прискорення (або уповільнення) оборотності оборотних активів, то такий самий висновок буде і за іншими показниками. Підвищення коефіцієнта обертання (і, відповідно, зниження коефіцієнта завантаження та скорочення тривалості одного обороту) свідчить про прискорення оборотності оборотних активів. Протилежна динаміка показників вказує на уповільнення оборотності оборотних активів.

Під час проведення аналізу показники оборотності вивчаються у динаміці як у цілому за оборотними активами, так і в розрізі окремих їх видів. Більш детально це питання розглядається у темі 9.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) проведемо розрахунок та проаналізуємо динаміку показників оборотності оборотних активів (табл. 6.10).

За результатами розрахунку показників оборотності оборотних активів (табл. 6.10) коефіцієнт обертання збільшився з 0,939 у базовому році до 1,282 у звітному, відповідно коефіцієнт завантаження зменшився з 1,065 до 0,780, а тривалість одного обороту оборотних активів скоротилася з 383 до

Таблиця 6.10

Показники оборотності оборотних активів підприємства

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
А	Б	1	2	3=2-1	4=3÷1×100
1.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	28429	38523	+10094	+35,5
2.	Середньорічна вартість оборотних активів, тис. грн	30278	30038	-240	-0,8
3.	Коефіцієнт обертання оборотних активів (п.1÷п.2)	0,939	1,282	+0,343	+36,5
4.	Коефіцієнт завантаження оборотних активів (п.2÷п.1)	1,065	0,780	-0,285	-26,8
5.	Тривалість одного обороту оборотних активів, днів (360÷п.3)	383	281	-102	-26,6

281 днів і становить близько трьох кварталів. Наведені зміни показників свідчать про суттєве прискорення оборотності оборотних активів підприємства, що пояснюється збільшенням чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (на 35,5 %) з одночасним зменшенням середньорічної вартості оборотних активів (на 0,9 %).

Одним із завдань аналізу оборотності оборотних активів є визначення величини коштів, вивільнених із господарської діяльності за рахунок прискорення оборотності або додатково залучених до господарської діяльності внаслідок уповільнення оборотності оборотних активів.

Величина відносного вивільнення з господарської діяльності (-) або додаткового залучення до господарської діяльності (+) оборотних активів визначається як добуток односторонньої величини чистого доходу в звітному періоді на різницю тривалості одного обороту в звітному і базовому періодах:

$$\Delta OA = \frac{ЧД_1}{360} \times (T_1 - T_0), \quad (6.86)$$

де ΔOA – вивільнення (-) або додаткове залучення (+) оборотних активів як результат прискорення (уповільнення) їх оборотності, тис. грн;

$ЧД_1$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у звітному періоді, тис. грн;

T_1 і T_0 – тривалість одного обороту оборотних активів відповідно у звітному і базовому періодах, днів.

За інформацією табл. 6.10:

$$\Delta OA = \frac{38523}{360} \times (281 - 383) = -10915.$$

Отже, за рахунок прискорення оборотності в звітному році підпри-

ємство вивільнило з господарської діяльності 10915 тис. грн оборотних активів, що становить 36,3 % від їх фактичної середньорічної вартості. Якби оборотність оборотних активів у звітному році залишилася на рівні базового року, то для отримання 38523 тис. грн. чистого доходу необхідно було б 40953 тис. грн середньорічної вартості оборотних активів (30038+10915).

Зміна оборотності оборотних активів є одним із факторів впливу на динаміку чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Щоб визначити вплив факторів на зміну чистого доходу, використовується мультиплікативна *факторна модель*:

$$ЧД = \overline{OA} \times K_{об}. \quad (6.87)$$

Отже, на зміну величини чистого доходу впливають два фактори:

- 1) середньорічна вартість оборотних активів (\overline{OA});
- 2) коефіцієнт обертання оборотних активів ($K_{об}$).

Для визначення впливу факторів на зміну чистого доходу застосовується, наприклад, спосіб ланцюгових підстановок, який передбачає розрахунок умовного значення результативного показника ($ЧД_{ум}$):

$$ЧД_{ум} = \overline{OA}_1 \times K_{об0}, \quad (6.88)$$

де \overline{OA}_1 – середньорічна вартість оборотних активів у звітному періоді;
 $K_{об0}$ – коефіцієнт обертання оборотних активів у базовому періоді.

За інформацією табл. 6.10:

$$ЧД_{ум} = 30038 \times 0,939 = 28206.$$

Тоді загальна зміна (+,-) чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн:

$$\Delta ЧД = ЧД_1 - ЧД_0, \quad (6.89)$$

$$\Delta ЧД = 38523 - 28429 = +10094,$$

у тому числі за рахунок факторів:

- 1) середньорічної вартості оборотних активів:

$$\Delta ЧД_{OA} = ЧД_{ум} - ЧД_0; \quad (6.90)$$

$$\Delta ЧД_{OA} = 28206 - 28429 = -223;$$

- 2) коефіцієнта обертання оборотних активів:

$$\Delta ЧД_{Kоб} = ЧД_1 - ЧД_{ум}; \quad (6.91)$$

$$\Delta ЧД_{Kоб} = 38523 - 28206 = +10317.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta ЧД = \Delta ЧД_{OA} + \Delta ЧД_{Kоб}; \quad (6.92)$$

$$\Delta ЧД = -223 + 10317 = +10094.$$

Збільшення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у звітному році порівняно з базовим на 10094 тис. грн, або 35,5 %, відбулося під впливом таких факторів. Унаслідок зменшення середньорічної вартості оборотних активів на 240 тис. грн (0,9 %) чистий дохід скоротився на 223 тис. грн. Одночасно за рахунок підвищення коефіцієнта обертання оборотних активів на 0,343 (36,5 %) чистий дохід збільшився на 10317 тис. грн. Таким чином, єдиним фактором збільшення чистого доходу стало прискорення оборотності оборотних активів, тоді як зменшення їх середньорічної вартості негативно вплинуло на динаміку результативного показника.

Загальна додаткова потреба (вивільнення) оборотних активів за умови прогнозованого збільшення чистого доходу визначається за формулою:

$$\Delta OA_{заг} = \frac{(\overline{OA} - \Delta Z) \times \Delta ЧД}{ЧД} - \Delta Z, \quad (6.93)$$

де $\Delta OA_{заг}$ – загальна додаткова потреба (+) або вивільнення (–) оборотних активів, тис. грн;

\overline{OA} – фактична середньорічна вартість оборотних активів, тис. грн;

ΔZ – резерв вивільнення понаднормативних запасів оборотних коштів, тис. грн;

$\Delta ЧД$ – резерв збільшення чистого доходу, тис. грн;

$ЧД$ – фактичний чистий дохід, тис. грн.

Сума додаткового (недоодержаного) прибутку в результаті зміни оборотності оборотних активів визначається за формулою:

$$\Delta ЧП = ЧП_0 \times \frac{ЧД_1}{ЧД_0} \times \frac{\overline{OA}_0}{\overline{OA}_1} - ЧП_0, \quad (6.94)$$

де $\Delta ЧП$ – додатковий (недоодержаний) чистий прибуток у результаті зміни оборотності оборотних активів, тис. грн;

$ЧП_0$ – чистий прибуток у базовому періоді, тис. грн;

$ЧД_1$ і $ЧД_0$ – чистий дохід відповідно у звітному і базовому періодах, тис. грн;

\overline{OA}_0 і \overline{OA}_1 – середньорічна вартість оборотних активів відповідно у базовому і звітному періодах, тис. грн.

Основними шляхами прискорення оборотності оборотних активів є:

- скорочення тривалості операційного циклу за рахунок інтенсифікації виробництва;
- покращення організації матеріально-технічного постачання з метою безперервного забезпечення виробництва необхідними матеріальними ресурсами та скорочення часу перебування коштів у запасах;
- підвищення рівня маркетингових досліджень, спрямованих на більш швидкий рух товарів від виробника до споживача;
- прискорення процесу відвантаження продукції та оформлення розрахункових документів;
- скорочення часу перебування коштів у дебіторській заборгованості.

Прискорення оборотності оборотних активів сприяє вирішенню фінансових проблем за рахунок використання насамперед внутрішніх резервів підприємства.

6.5. Аналіз рентабельності діяльності підприємства за системою показників

Сума прибутку характеризує абсолютний ефект господарської діяльності підприємства, а щоб зробити висновок про рівень відносної ефек-

тивності, отриманий прибуток необхідно зіставити з вкладеним капіталом, використаними ресурсами або здійсненими витратами. Для цього обчислюють відносні показники ефективності: рентабельність та окупність.

Рентабельність (від нім. *rentabel* – дохідний) – це відносний рівень прибутковості бізнесу, що характеризує відношення отриманого ефекту (прибутку) до наявних або використаних ресурсів:

$$P = \frac{\Pi}{B(K, P)} \times 100, \quad (6.95)$$

де P – рентабельність, %;

Π – прибуток;

$B(K, P)$ – витрати (капітал, ресурси).

Рентабельність показує, скільки копійок прибутку одержало підприємство на 1 грн здійснених витрат (вкладеного капіталу, використаних ресурсів).

Рентабельність вимірюється за допомогою *системи відносних показників*, які характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, його структурних підрозділів, прибутковість різних видів діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної), вигідність виробництва окремих видів продукції. Показники рентабельності використовуються як інструмент в інвестиційній політиці та ціноутворенні, під час вибору варіантів формування асортименту і структури продукції тощо.

Залежно від мети аналізу показники рентабельності доцільно об'єднати у такі групи:

1) **показники, що базуються на витратному підході:**

- рентабельність продукції;
- загальна і чиста рентабельність окремих видів діяльності;
- рентабельність інвестиційних проектів;
- коефіцієнти окупності здійснених витрат.

2) **показники, що базуються на дохідному підході**, тобто характеризують прибутковість продажу:

- загальна і чиста рентабельність продажу продукції;
- рентабельність доходу від операційної діяльності.

3) **показники, в основі яких ресурсний підхід:**

- загальна і чиста рентабельність сукупного капіталу;
- загальна і чиста рентабельність власного капіталу;
- загальна і чиста рентабельність основних засобів і запасів;
- коефіцієнти окупності сукупного капіталу і власного капіталу;
- періоди окупності сукупного капіталу і власного капіталу.

Показники рентабельності, що базуються на витратному підході, характеризують прибутковість здійснених витрат (виробничих, операційних, інвестиційних тощо) в процесі діяльності підприємства. Для їх розрахунку використовуються показники прибутку (збитку) від реалізації окремих видів продукції, валового прибутку (збитку), прибутку (збитку) від окремих видів діяльності, а також чистого прибутку (збитку), що співвідносяться з повною собівартістю одиниці продукції, собівартістю реалізо-

ваної продукції, витратами за видами діяльності тощо.

Загальна формула витратних показників рентабельності:

$$P_B = \frac{\Phi P}{B} \times 100\%, \quad (6.96)$$

де P_B – витратний показник рентабельності;

ΦP – фінансовий результат (прибуток, збиток);

B – витрати.

Витратні показники рентабельності визначають, скільки підприємство отримує прибутку (збитку) з кожної гривні, витраченої на здійснення певного виду діяльності. Ці показники використовують під час обґрунтування пріоритетів у формуванні виробничої програми підприємства.

Важливими показниками, що співвідносять чистий дохід з витратами, є коефіцієнти окупності витрат. *Коефіцієнт окупності* характеризує величину, на яку чистий дохід покриває здійснені витрати. Розраховується як відношення чистого доходу до витрат:

$$K_{OKUP} = \frac{ЧД}{B}, \quad (6.97)$$

де K_{OKUP} – коефіцієнт окупності;

$ЧД$ – чистий дохід.

Показники рентабельності, що базуються на дохідному підході, розраховують як відношення прибутку (збитку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до чистого доходу:

$$P_d = \frac{\Phi P}{ЧД} \times 100\%, \quad (6.98)$$

де P_d – дохідний показник рентабельності.

Ці показники характеризують ефективність комерційної діяльності підприємства та відображають суму прибутку (збитку), яку отримує підприємство з кожної гривні продажу. Рентабельність реалізації розраховується за окремими видами продукції, видами діяльності та в цілому по підприємству.

Показники рентабельності, в основі яких ресурсний підхід, дають можливість визначити прибутковість використаних ресурсів або капіталу підприємства (власного, основного, оборотного тощо). Вони визначаються як відношення прибутку (збитку) до оподаткування і чистого прибутку (збитку) до вартості капіталу (активів) або їх складових:

$$P_{K(A)} = \frac{\Phi P}{K(A)} \times 100\%, \quad (6.99)$$

де $P_{K(A)}$ – ресурсний показник рентабельності;

$K(A)$ – вартість капіталу (активів).

Результати розрахунку показують ефективність використання підприємством капіталу (активів) та їх видів. Коефіцієнти окупності капіталу подібні до витратних показників окупності, але замість величини витрат у знаменнику наводиться вартість сукупного капіталу (власного капіталу).

Ресурсні показники рентабельності використовуються у сфері управ-

ління капіталом і цікавлять різних суб'єктів аналізу, зокрема адміністрацію підприємства – прибутковість сукупного капіталу, потенційних інвесторів і кредиторів – віддача на вкладений капітал, власників і засновників – прибутковість власного капіталу.

Системне дослідження показників рентабельності дає змогу комплексно оцінити ефективність господарської діяльності підприємства. У табл. 6.11 наведено три групи показників рентабельності та окупності, розрахунок яких проводиться за інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)».

Таблиця 6.11

Система показників рентабельності та окупності

Показник	Економічний зміст	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2 (рядки, графи)
А	Б	В
<i>Показники рентабельності та окупності витрат (витратні показники)</i>		
Рентабельність (збитковість) виробничих витрат, %	<u>Валовий: прибуток (збиток)</u> Собівартість реалізованої продукції	Ф. № 2: 2090 $(2095) \times 100$ Ф. № 2: 2050
Рентабельність (збитковість) операційних витрат, %	Фінансовий результат від операційної діяльності: <u>прибуток (збиток)</u> Операційні витрати	Ф. № 2: 2190 $(2195) \times 100$ Ф. № 2: 2050+2130+2150+2180
Загальна рентабельність (збитковість) витрат господарської діяльності, %	Фінансовий результат до оподаткування: <u>прибуток (збиток)</u> Витрати господарської діяльності	Ф. № 2: 2290 $(2295) \times 100$ Ф. № 2: 2050+2130+2150+2180+ +2250+2255+2270
Чиста рентабельність (збитковість) витрат господарської діяльності, %	Чистий фінансовий результат: <u>прибуток (збиток)</u> Витрати господарської діяльності	Ф. № 2: 2350 $(2355) \times 100$ Ф. № 2: 2050+2130+ +2150+2180+2250+2255 +2270+2300 (витрати)
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	Чистий дохід від <u>реалізації продукції</u> Собівартість реалізованої продукції	Ф. № 2: 2000 Ф. № 2: 2050
Коефіцієнт окупності операційних витрат	<u>Операційний дохід</u> Операційні витрати	Ф. № 2: 2000+2120 Ф. № 2: 2050+2130+2150+2180
Коефіцієнт окупності адміністративних витрат	Чистий дохід від <u>реалізації продукції</u> Адміністративні витрати	Ф. № 2: 2000 Ф. № 2: 2130
Коефіцієнт окупності витрат на збут	Чистий дохід від <u>реалізації продукції</u> Витрати на збут	Ф. № 2: 2000 Ф. № 2: 2150

А	Б	В
<i>Показники рентабельності реалізованої продукції (дохідні показники)</i>		
Рентабельність (збитковість) продажу, %	<u>Валовий: прибуток (збиток)</u> Чистий дохід від реалізації продукції	Ф. № 2: 2090×100 Ф. № 2: 2000
Рентабельність (збитковість) доходу від операційної діяльності, %	Фінансовий результат від операційної діяльності: <u>прибуток (збиток)</u> Операційний дохід	Ф. № 2: 2190×100 Ф. № 2: $2000 + 2120$
<i>Показники рентабельності та окупності капіталу (активів) (ресурсні показники)</i>		
Загальна рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	Фінансовий результат до оподаткування: <u>прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість капіталу	Ф. № 2: 2290×100 Ф. № 1: $(1900, \text{гр.3} + 1900, \text{гр.4}) \div 2$
Чиста рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	Чистий фінансовий результат: <u>прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість капіталу	Ф. № 2: 2350×100 Ф. № 1: $(1900, \text{гр.3} + 1900, \text{гр.4}) \div 2$
Загальна рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	Фінансовий результат до оподаткування: <u>прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість власного капіталу	Ф. № 2: 2290×100 Ф. № 1: $(1495, \text{гр.3} + 1495, \text{гр.4}) \div 2$
Чиста рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	Чистий фінансовий результат: <u>прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість власного капіталу	Ф. № 2: 2350×100 Ф. № 1: $(1495, \text{гр.3} + 1495, \text{гр.4}) \div 2$
Загальна рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, %	Фінансовий результат до оподаткування: <u>прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість основних засобів і запасів	Ф. № 2: 2290×100 Ф. № 1: $((1010 + 1100 + 1110), \text{гр.3} + (1010 + 1100 + 1110), \text{гр.4}) \div 2$
Чиста рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, %	Чистий фінансовий результат: <u>прибуток (збиток)</u> Середньорічна вартість основних засобів і запасів	Ф. № 2: 2350×100 Ф. № 1: $((1010 + 1100 + 1110), \text{гр.3} + (1010 + 1100 + 1110), \text{гр.4}) \div 2$
Коефіцієнт окупності сукупного капіталу	Чистий дохід від реалізації продукції Середньорічна вартість капіталу	Ф. № 2: 2000 Ф. № 1: $(1900, \text{гр.3} + 1900, \text{гр.4}) \div 2$
Коефіцієнт окупності власного капіталу	Чистий дохід від реалізації продукції Середньорічна вартість власного капіталу	Ф. № 2: 2000 Ф. № 1: $(1495, \text{гр.3} + 1495, \text{гр.4}) \div 2$

А	Б	В
Період окупності сукупного капіталу, років	Середньорічна вартість <u>капіталу</u> Чистий прибуток	Ф. № 1: (1900, гр.3+ <u>+1900, гр.4</u>)÷2 Ф. № 2: 2350
Період окупності власного капіталу, років	Середньорічна вартість <u>власного капіталу</u> Чистий прибуток	Ф. № 1: (1495, гр.3+ <u>+1495, гр.4</u>)÷2 Ф. № 2: 2350

Співвідношення між валовим прибутком (збитком) і собівартістю реалізованої продукції характеризує *рентабельність (збитковість) виробничих витрат*. Цей показник свідчить, яку суму валового прибутку (збитку) підприємство одержало в розрахунку на 1 грн витрат, вкладених у формування собівартості.

Для характеристики ефективності операційної діяльності використовується показник *рентабельності (збитковості) операційних витрат*. Він визначається відношенням фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності до операційних витрат і показує, скільки отримано прибутку (збитку) від операційної діяльності з 1 грн операційних витрат.

Ефективність господарської діяльності підприємства характеризують показники *загальної і чистої рентабельності (збитковості) витрат господарської діяльності*. Вони визначаються як відношення відповідно фінансового результату (прибутку, збитку) до оподаткування і чистого фінансового результату (прибутку, збитку) до витрат господарської діяльності.

Важливими показниками, що співвідносять доходи і витрати підприємства, є коефіцієнти окупності. Зокрема, *коефіцієнти окупності виробничих витрат, адміністративних витрат і витрат на збут* визначаються як відношення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до відповідно витрат, які формують собівартість реалізованої продукції, адміністративних витрат і витрат на збут. *Коефіцієнт окупності операційних витрат* характеризує співвідношення між операційним доходом та операційними витратами.

Рентабельність (збитковість) продажу показує, скільки валового прибутку (збитку) надходить підприємству з кожної гривні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). *Рентабельність (збитковість) доходу від операційної діяльності* визначається відношенням фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності до операційного доходу.

Показники рентабельності капіталу (активів) відображають ефективність використання капіталу підприємства. Так, показники *загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу і власного капіталу* характеризують ефективність використання відповідно всього капіталу підприємства та окремо власного капіталу з погляду одержання на одиницю їх середньорічної вартості фінансового результату (прибутку, збитку) до

оподаткування. Показники *чистої рентабельності (збитковості) сукупного капіталу і власного капіталу* визначаються за чистим фінансовим результатом (прибутком, збитком) підприємства.

Загальна рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів показує, скільки одержано фінансового результату (прибутку, збитку) до оподаткування на 1 грн середньорічної вартості основних засобів і запасів. Аналогічний зміст має показник *чистої рентабельності (збитковості) основних засобів і запасів*, який визначається за чистим фінансовим результатом (прибутком, збитком).

Коефіцієнти окупності сукупного капіталу і власного капіталу показують, скільки підприємство одержало чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у розрахунку на 1 грн середньорічної вартості відповідно капіталу і власного капіталу. За умови одержання підприємством чистого прибутку визначаються показники *періоду окупності сукупного капіталу і власного капіталу (в роках)* як відношення середньорічної вартості відповідно капіталу і власного капіталу до чистого прибутку.

У процесі аналізу рентабельності оцінюється рівень виконання прийнятих параметрів (плану, прогнозу тощо), вивчається динаміка показників, здійснюється факторний аналіз зміни їх рівня, визначаються резерви підвищення рентабельності.

За методикою, наведеною в табл. 6.11, проведемо розрахунок і проаналізуємо динаміку показників рентабельності та окупності (табл. 6.12). Для розрахунків використаємо інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 6.12

Показники рентабельності та окупності

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
А	1	2	3
<i>Показники рентабельності та окупності витрат (витратні показники)</i>			
Рентабельність (збитковість) виробничих витрат, %	25,2	35,7	+10,5
Рентабельність (збитковість) операційних витрат, %	28,3	34,6	+6,3
Загальна рентабельність (збитковість) витрат господарської діяльності, %	23,9	31,0	+7,1
Чиста рентабельність (збитковість) витрат господарської діяльності, %	23,9	31,0	+7,1
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	1,252	1,357	+0,105
Коефіцієнт окупності операційних витрат	1,283	1,346	+0,063
Коефіцієнт окупності адміністративних витрат	23,0	26,2	+3,2
Коефіцієнт окупності витрат на збут	42,0	37,0	-5,0
<i>Показники рентабельності реалізованої продукції (дохідні показники)</i>			
Рентабельність (збитковість) продажу, %	20,1	26,3	+6,2

Продовж. табл. 6.12

А	1	2	3
Рентабельність (збитковість) доходу від операційної діяльності, %	22,1	25,7	+3,6
<i>Показники рентабельності та окупності капіталу (активів)</i>			
Загальна рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	11,4	16,3	+4,9
Чиста рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	11,4	16,3	+4,9
Загальна рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	12,2	17,1	+4,9
Чиста рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	12,2	17,1	+4,9
Загальна рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, %	14,9	20,7	+5,8
Чиста рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, %	14,9	20,7	+5,8
Коефіцієнт окупності сукупного капіталу	0,512	0,622	+0,110
Коефіцієнт окупності власного капіталу	0,547	0,654	+0,107
Період окупності сукупного капіталу, років	8,8	6,1	-2,7
Період окупності власного капіталу, років	8,2	5,8	-2,4

За даними табл. 6.12 підприємство має позитивну динаміку всіх показників рентабельності витрат. Так, спостерігається підвищення показників, які характеризують прибутковість основної, операційної та в цілому господарської діяльності підприємства. Якщо в базовому році на 1 грн операційних витрат і витрат господарської діяльності було одержано 28,3 і 23,9 коп. відповідного прибутку, то в звітному році ці показники збільшилися до 34,6 і 31,0 коп. Такі зміни пояснюються випереджальним зростанням фінансових результатів порівняно зі зростанням витрат.

Позитивною є також динаміка більшості показників окупності витрат, серед яких зменшився лише коефіцієнт окупності витрат на збут із 42,0 до 37,0. Збільшення значень інших коефіцієнтів окупності витрат свідчить про зростання рівня окупності виробничих, операційних та адміністративних витрат.

Спостерігається також збільшення показників рентабельності реалізованої продукції та рентабельності капіталу (активів). Наприклад, рентабельність продажу підвищилася на 6,2 в. п. (із 20,1 до 26,3 %), загальна і чиста рентабельність сукупного капіталу – на 4,9 в. п. (із 11,4 до 16,3 %). Значення показників загальної і чистої рентабельності збігаються у зв'язку з відсутністю витрат з податку на прибуток.

Період окупності сукупного капіталу зменшився з 8,8 до 6,1 року, а власного капіталу – з 8,2 до 7,4 року.

Умовою позитивної динаміки значень показників рентабельності та окупності є випереджальне зростання результативних показників доходів і фінансових результатів порівняно зі зростанням витрат і капіталу (активів).

6.6. Факторний аналіз показників рентабельності

У процесі аналізу відносних показників ефективності діяльності підприємства важливим завданням є дослідження впливу факторів на зміну їх рівня. Результати факторного аналізу показників рентабельності дають можливість оптимізувати виробництво різних видів продукції та витрати, узгоджуючи це з кон'юнктурою ринку.

На рівень і динаміку показників рентабельності впливає сукупність виробничо-господарських факторів: рівень організації виробництва та управління; структура майна і джерел формування капіталу; ефективність використання ресурсів; обсяги, якість та структура продукції; фінансові результати за видами діяльності. Результати факторного аналізу показників рентабельності мають бути покладені в основу обґрунтування управлінських рішень щодо підвищення ефективності діяльності підприємства.

Розглянемо основні методики факторного аналізу показників рентабельності.

Факторний аналіз рентабельності (збитковості) продукції.

Модель факторного аналізу рентабельності (збитковості) виду продукції:

$$P = \frac{\Phi P}{C} \times 100 = \frac{q \times (p - z)}{q \times z} \times 100 = \frac{p - z}{z} \times 100, \quad (6.100)$$

де P – рентабельність (збитковість) продукції, %;

ΦP – фінансовий результат (прибуток, збиток) від реалізації продукції;

C – повна собівартість реалізованої продукції;

q – обсяг реалізації продукції;

p – середня ціна реалізації;

z – повна собівартість одиниці реалізованої продукції.

Отже, на зміну рентабельності (збитковості) виду продукції впливають два фактори:

1) середня ціна реалізації (p);

2) повна собівартість одиниці реалізованої продукції (z).

Розрахунки з факторного аналізу проводяться за допомогою способу ланцюгових підстановок.

1. Показник базового періоду:

$$P_0 = \frac{P_0 - z_0}{z_0} \times 100. \quad (6.101)$$

2. Показник умовний:

$$P_{\text{ум}} = \frac{P_1 - z_0}{z_0} \times 100. \quad (6.102)$$

3. Показник звітнього періоду:

$$P_1 = \frac{P_1 - z_1}{z_1} \times 100. \quad (6.103)$$

Тоді загальна зміна (+,-) рентабельності (збитковості) виду продукції, відсоткових пунктів:

$$\Delta P = P_1 - P_0, \quad (6.104)$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) середньої ціни реалізації:

$$\Delta P_P = P_{VM} - P_0; \quad (6.105)$$

2) повної собівартості одиниці реалізованої продукції:

$$\Delta P_Z = P_1 - P_{VM}. \quad (6.106)$$

За результатами факторного аналізу рентабельності продукцію підприємства групують за такими ознаками:

1) за рівнем рентабельності:

- нерентабельні (збиткові) види продукції;
- продукція з низькою рентабельністю;
- продукція з близькою до середньої рентабельністю в галузі;
- продукція високорентабельна;

2) за динамікою рентабельності. Визначається кількість видів продукції (частка), за якою рентабельність:

- помітно зросла;
- суттєво не змінилася;
- знизилася.

Факторний аналіз рентабельності (збитковості) продажу.

Модель факторного аналізу рентабельності (збитковості) продажу виду продукції:

$$RP = \frac{FR}{CD} \times 100 = \frac{q \times (p - z)}{q \times p} \times 100 = \frac{p - z}{p} \times 100, \quad (6.107)$$

де RP – рентабельність (збитковість) продажу, %;

FR – фінансовий результат (прибуток, збиток) від реалізації продукції;

CD – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції;

q – обсяг реалізації продукції;

p – середня ціна реалізації;

z – повна собівартість одиниці реалізованої продукції.

Отже, на зміну рентабельності (збитковості) продажу виду продукції впливають два фактори:

1) середня ціна реалізації (p);

2) повна собівартість одиниці реалізованої продукції (z).

Розрахунки з факторного аналізу проводять за допомогою способу ланцюгових підстановок.

1. Показник базового періоду:

$$RP_0 = \frac{P_0 - z_0}{P_0} \times 100. \quad (6.108)$$

2. Показник умовний:

$$RP_{VM} = \frac{P_1 - z_0}{P_1} \times 100. \quad (6.109)$$

3. Показник звітного періоду:

$$PP_1 = \frac{P_1 - z_1}{P_1} \times 100. \quad (6.110)$$

Тоді загальна зміна (+,–) рентабельності (збитковості) продажу виду продукції, відсоткових пунктів:

$$\Delta PP = PP_1 - PP_0, \quad (6.111)$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) середньої ціни реалізації:

$$\Delta PP_P = PP_{YM} - PP_0; \quad (6.112)$$

2) повної собівартості одиниці реалізованої продукції:

$$\Delta PP_Z = PP_1 - PP_{YM}. \quad (6.113)$$

Факторний аналіз загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу.

Модель факторного аналізу показника загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу:

$$PK = \frac{\Phi P}{K} \times 100 = \frac{\Phi P \times ЧД}{K \times ЧД} \times 100 = \frac{\Phi P}{ЧД} \times 100 \times \frac{ЧД}{K} = PP \times КОК, \quad (6.114)$$

де PK – загальна рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %;

ΦP – фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток);

K – середньорічна вартість капіталу;

$ЧД$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

PP – рентабельність (збитковість) реалізації, %;

$КОК$ – коефіцієнт обертання (окупності) капіталу.

Отже, на зміну загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу впливають два фактори:

1) рентабельність (збитковість) реалізації (PP);

2) коефіцієнт обертання капіталу ($КОК$).

Формула (6.114) характеризує вплив показників рентабельності реалізації (PP) та ділової активності підприємства ($КОК$) на ефективність використання капіталу (PK). Модель факторного аналізу показує, що прибутковість використання сукупного капіталу зумовлена як політикою ціноутворення та рівнем собівартості реалізованої продукції (вони комплексно відображаються у показникові рентабельності реалізації), так і діловою активністю підприємства, яка вимірюється коефіцієнтом обертання капіталу. Звідси можна окреслити шляхи підвищення загальної рентабельності сукупного капіталу: за низької прибутковості реалізації продукції необхідно намагатися прискорити оборотність капіталу і, навпаки, низьку ділову активність підприємства можна компенсувати зниженням собівартості продукції або підвищенням цін, тобто зростанням рентабельності реалізації.

За допомогою способу ланцюгових підстановок визначимо вплив факторів на зміну показника загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу (табл. 6.13). Для розрахунків використаємо інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (дода-

тки А, Б). Порядок визначення показників 1-3 табл. 6.13 наведено в табл. 6.11.

Таблиця 6.13

Вихідна інформація для факторного аналізу загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу підприємства

№ з/п	Показник	Умовне позначення	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
					абсолютне	відносне, %
А	Б	В	1	2	3=2-1	4=3÷1×100
1.	Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток), тис. грн	<i>ФР</i>	6325	10086	+3761	+59,5
2.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	<i>ЧД</i>	28429	38523	+10094	+35,5
3.	Середньорічна вартість капіталу, тис. грн	<i>К</i>	55496	61973	+6477	+11,7
4.	Загальна рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, % (п.1÷п.3×100)	<i>РК</i>	11,4	16,3	+4,9	×
5.	Рентабельність (збитковість) реалізації, % (п.1÷п.2×100)	<i>РР</i>	22,2	26,2	+4,0	×
6.	Коефіцієнт обертання капіталу (п.2÷п.3)	<i>КОК</i>	0,512	0,622	+0,110	+21,5

За даними табл. 6.13 розраховують умовний показник загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу, %:

$$PK_{\text{УМ}} = PP_1 \times КОК_0; \quad (6.115)$$

$$PK_{\text{УМ}} = 26,2 \times 0,512 = 13,4,$$

Тоді загальна зміна (+,-) загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу, в. п.:

$$\Delta PK = PK_1 - PK_0, \quad (6.116)$$

$$\Delta PK = 16,3 - 11,4 = +4,9,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) рентабельності (збитковості) реалізації:

$$\Delta PK_{PP} = PK_{\text{УМ}} - PK_0; \quad (6.117)$$

$$\Delta PK_{PP} = 13,4 - 11,4 = +2,0;$$

2) коефіцієнта обертання капіталу:

$$\Delta PK_{КОК} = PK_1 - PK_{\text{УМ}}; \quad (6.118)$$

$$\Delta PK_{КОК} = 16,3 - 13,4 = +2,9.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta PK = \Delta PK_{PP} + \Delta PK_{KOK}; \quad (6.119)$$

$$\Delta PK = +2,0 + 2,9 = +4,9.$$

Підвищення загальної рентабельності сукупного капіталу з 11,4 % у базовому році до 16,3 % у звітному, тобто на 4,9 в. п., пояснюється впливом таких факторів. За рахунок збільшення показника рентабельності реалізації на 4,0 в. п. загальна рентабельність сукупного капіталу зросла на 2,0 в. п. Збільшення коефіцієнта обертання капіталу на 0,110 (21,5 %) забезпечило підвищення загальної рентабельності сукупного капіталу на 2,9 в. п. Таким чином, підвищення прибутковості реалізації продукції та прискорення обертання капіталу мали позитивний вплив на ефективність використання сукупного капіталу.

Факторний аналіз загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу.

Модель факторного аналізу показника загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу:

$$\begin{aligned} RBK &= \frac{\Phi P}{BK} \times 100 = \frac{\Phi P}{K} \times 100 \times \frac{K}{BK} = \frac{\Phi P}{ЧД} \times 100 \times \frac{ЧД}{K} \times \frac{K}{BK} = \\ &= \frac{\Phi P}{ЧД} \times 100 \times \frac{ЧД}{ОА} \times \frac{ОА}{K} \times \frac{K}{BK} = \frac{\Phi P}{ЧД} \times 100 \times \frac{ЧД}{ОА} \times \frac{ОА}{ПЗ} \times \frac{ПЗ}{K} \times \frac{K}{BK} = \quad (6.120) \\ &= PK \times K\Phi Z = PP \times KOK \times K\Phi Z = PP \times KOA \times Ч^{ОА} \times K\Phi Z = \\ &= PP \times KOA \times KЗЛ \times Ч^3 \times K\Phi Z, \end{aligned}$$

де RBK – загальна рентабельність (збитковість) власного капіталу, % – відношення фінансового результату до оподаткування: прибутку (збитку) (ΦP) до середньорічної вартості власного капіталу (BK), виражене у відсотках;

PK – загальна рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, % – відношення фінансового результату до оподаткування: прибутку (збитку) (ΦP) до середньорічної вартості капіталу (K), виражене у відсотках;

$K\Phi Z$ – коефіцієнт фінансової залежності – відношення середньорічної вартості капіталу (K) до середньорічної вартості власного капіталу (BK);

PP – рентабельність (збитковість) реалізації, % – відношення фінансового результату до оподаткування: прибутку (збитку) (ΦP) до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) ($ЧД$), виражене у відсотках;

KOK – коефіцієнт обертання капіталу – відношення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) ($ЧД$) до середньорічної вартості капіталу (K);

KOA – коефіцієнт обертання оборотних активів – відношення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) ($ЧД$) до середньорічної вартості оборотних активів ($ОА$);

$Ч^{ОА}$ – частка (коефіцієнт) оборотних активів у капіталі – відношення середньорічної вартості оборотних активів ($ОА$) до середньорічної вартості капіталу (K);

$KЗЛ$ – коефіцієнт загальної ліквідності – відношення середньорічної вартості оборотних активів (OA) до середньорічної величини поточних зобов'язань і забезпечень ($ПЗ$);

\mathcal{U}^3 – частка (коефіцієнт) поточних зобов'язань і забезпечень у капіталі – відношення середньорічної величини поточних зобов'язань і забезпечень ($ПЗ$) до середньорічної вартості капіталу (K).

На рис. 6.11 наведено схему впливу факторів на зміну показника загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу.

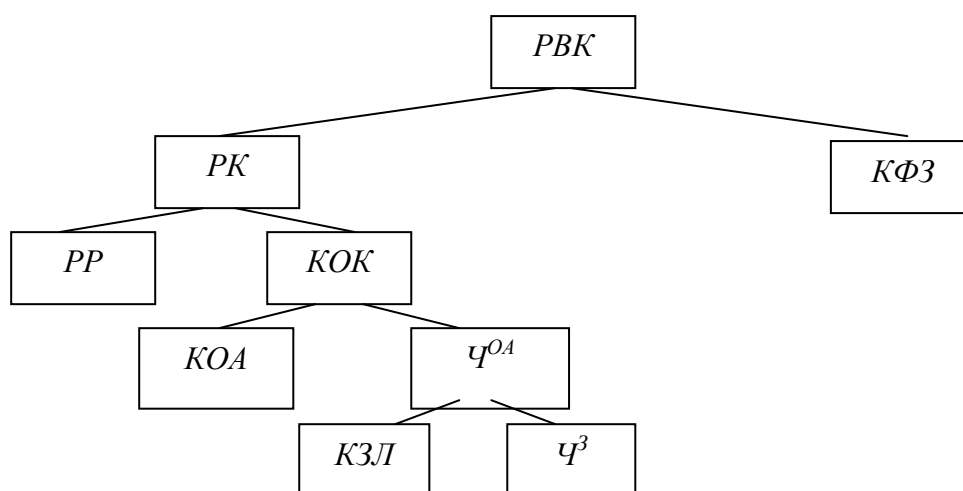

Рис. 6.11. Схема факторного аналізу загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу

Отже, на зміну показника загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу ($РВК$) впливають такі фактори:

- 1) рентабельність (збитковість) реалізації ($РР$);
- 2) коефіцієнт обертання оборотних активів ($КОА$);
- 3) коефіцієнт загальної ліквідності ($КЗЛ$);
- 4) частка поточних зобов'язань і забезпечень у капіталі (\mathcal{U}^3);
- 5) коефіцієнт фінансової залежності ($КФЗ$).

За допомогою способу ланцюгових підстановок визначимо вплив факторів на зміну показника загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу (табл. 6.14). Для розрахунків використаємо інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додавки А, Б). Порядок визначення показників 1-4 табл. 6.14 наведено в табл. 6.11.

Середньорічна вартість оборотних активів (OA) – форма № 1: (ряд. 1195, гр.3+ряд. 1195, гр.4)÷2.

Середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень ($ПЗ$) – форма № 1: (ряд. 1695, гр.3+ряд. 1695, гр.4)÷2.

За даними табл. 6.14 розраховують умовні показники загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу, %:

$$РВК_{ум1} = РР_1 \times КОА_0 \times КЗЛ_0 \times \mathcal{U}^3_0 \times КФЗ_0; \quad (6.121)$$

Таблиця 6.14

Вихідна інформація для факторного аналізу загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу підприємства

№ з/п	Показник	Умовне позначення	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
					абсолютне	відносне, %
А	Б	В	1	2	3=2-1	4=3÷1×100
1.	Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток), тис. грн	<i>ФР</i>	6325	10086	+3761	+59,5
2.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	<i>ЧД</i>	28429	38523	+10094	+35,5
3.	Середньорічна вартість капіталу, тис. грн	<i>К</i>	55496	61973	+6477	+11,7
4.	Середньорічна вартість власного капіталу, тис. грн	<i>ВК</i>	51998	58873	+6875	+13,2
5.	Середньорічна вартість оборотних активів, тис. грн	<i>ОА</i>	30278	30038	-240	-0,8
6.	Середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень, тис. грн	<i>ПЗ</i>	2581	2548	-33	-1,3
7.	Загальна рентабельність (збитковість) власного капіталу, % (п.1÷п.4×100)	<i>РВК</i>	12,2	17,1	+4,9	×
8.	Рентабельність (збитковість) реалізації, % (п.1÷п.2×100)	<i>РР</i>	22,2	26,2	+4,0	×
9.	Коефіцієнт обертання оборотних активів (п.2÷п.5)	<i>КОА</i>	0,939	1,282	+0,343	+36,5
10.	Коефіцієнт загальної ліквідності (п.5÷п.6)	<i>КЗЛ</i>	11,731	11,789	+0,058	+0,5
11.	Частка (коефіцієнт) поточних зобов'язань і забезпечень у капіталі (п.6÷п.3)	<i>Ч³</i>	0,047	0,041	-0,006	-12,8
12.	Коефіцієнт фінансової залежності (п.3÷п.4)	<i>КФЗ</i>	1,067	1,053	-0,014	-1,3

$$РВК_{УМ1} = 26,2 \times 0,939 \times 11,731 \times 0,047 \times 1,067 = 14,5;$$

$$РВК_{УМ2} = РР_1 \times КОА_1 \times КЗЛ_0 \times Ч^3_0 \times КФЗ_0; \quad (6.122)$$

$$PBK_{yM2} = 26,2 \times 1,282 \times 11,731 \times 0,047 \times 1,067 = 19,8;$$

$$PBK_{yM3} = PP_1 \times KOA_1 \times KЗЛ_1 \times Ч^3_0 \times KФЗ_0; \quad (6.123)$$

$$PBK_{yM3} = 26,2 \times 1,282 \times 11,789 \times 0,047 \times 1,067 = 19,9;$$

$$PBK_{yM4} = PP_1 \times KOA_1 \times KЗЛ_1 \times Ч^3_1 \times KФЗ_0; \quad (6.124)$$

$$PBK_{yM4} = 26,2 \times 1,282 \times 11,789 \times 0,041 \times 1,067 = 17,3.$$

Тоді загальна зміна (+,-) загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу, в. п.:

$$\Delta PBK = PBK_1 - PBK_0; \quad (6.125)$$

$$\Delta PBK = 17,1 - 12,2 = +4,9,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) рентабельності (збитковості) реалізації:

$$\Delta PBK_{PP} = PBK_{yM1} - PBK_0; \quad (6.126)$$

$$\Delta PBK_{PP} = 14,5 - 12,2 = +2,3;$$

2) коефіцієнта обертання оборотних активів:

$$\Delta PBK_{KOA} = PBK_{yM2} - PBK_{yM1}; \quad (6.127)$$

$$\Delta PBK_{KOA} = 19,8 - 14,5 = +5,3;$$

3) коефіцієнта загальної ліквідності:

$$\Delta PBK_{KЗЛ} = PBK_{yM3} - PBK_{yM2}; \quad (6.128)$$

$$\Delta PBK_{KЗЛ} = 19,9 - 19,8 = +0,1;$$

4) частки (коефіцієнта) поточних зобов'язань і забезпечень у капіталі:

$$\Delta PBK_{\chi^3} = PBK_{yM4} - PBK_{yM3}; \quad (6.129)$$

$$\Delta PBK_{\chi^3} = 17,3 - 19,9 = -2,6;$$

5) коефіцієнта фінансової залежності:

$$\Delta PBK_{KФЗ} = PBK_1 - PBK_{yM4}; \quad (6.130)$$

$$\Delta PBK_{KФЗ} = 17,1 - 17,3 = -0,2.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta PBK = \Delta PBK_{PP} + \Delta PBK_{KOA} + \Delta PBK_{KЗЛ} + \Delta PBK_{\chi^3} + \Delta PBK_{KФЗ}; \quad (6.131)$$

$$\Delta PBK = +2,3 + 5,3 + 0,1 - 2,6 - 0,2 = +4,9.$$

Загальна рентабельність власного капіталу підвищилася з 12,2 % у базовому році до 17,1 % у звітному, тобто на 4,9 в. п. Позитивно вплинули на зміну результативного показника три фактори. За рахунок підвищення рентабельності реалізації на 4,0 в. п. та зростання коефіцієнтів обертання оборотних активів і загальної ліквідності на 0,343 (36,5 %) і 0,058 (0,5 %) загальна рентабельність власного капіталу збільшилася відповідно на 2,3, 5,3 і 0,1 в. п.

Зменшення частки поточних зобов'язань і забезпечень у капіталі на 0,6 в. п. і коефіцієнта фінансової залежності на 0,014 (1,3 %) зумовило зниження загальної рентабельності власного капіталу відповідно на 2,6 і 0,2 в. п. Таким чином, негативний вплив на зменшення показника загальної рентабельності власного капіталу мало скорочення частки поточних зобов'язань і забезпечень у капіталі (основний фактор) і зниження коефіцієнта фінансової залежності.

Факторний аналіз загальної рентабельності (збитковості) основних засобів і запасів.

Модель факторного аналізу загальної рентабельності (збитковості) основних засобів і запасів:

$$PO33 = \frac{\Phi P}{O3 + 3} \times 100 = \frac{\Phi P \div ЧД}{O3 \div ЧД + 3 \div ЧД} \times 100 = \frac{PP}{K\Phi + K3}, \quad (6.132)$$

де $PO33$ – загальна рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, % – відношення фінансового результату до оподаткування: прибутку (збитку) (ΦP) до середньорічної вартості основних засобів ($O3$) і запасів (3), виражене у відсотках;

PP – рентабельність (збитковість) реалізації, % – відношення фінансового результату до оподаткування: прибутку (збитку) (ΦP) до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) ($ЧД$), виражене у відсотках;

$K\Phi$ – коефіцієнт фондомісткості продукції – відношення середньорічної вартості основних засобів ($O3$) до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) ($ЧД$);

$K3$ – коефіцієнт завантаженості запасів – відношення середньорічної вартості запасів (3) до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) ($ЧД$).

Отже, на зміну показника загальної рентабельності (збитковості) основних засобів і запасів ($PO33$) впливають три фактори:

- 1) рентабельність (збитковість) реалізації (PP);
- 2) коефіцієнт фондомісткості продукції ($K\Phi$);
- 3) коефіцієнт завантаженості запасів ($K3$).

За допомогою способу ланцюгових підстановок визначимо вплив факторів на зміну показника загальної рентабельності (збитковості) основних засобів і запасів (табл. 6.15). Для розрахунків використаємо інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б). Порядок визначення показників 1-2 табл. 6.15 наведено в табл. 6.11.

Середньорічна вартість основних засобів ($O3$) – форма № 1: (ряд. 1010, гр.3+ряд. 1010, гр.4)÷2.

Середньорічна вартість запасів (3) – форма № 1: (ряд. 1100+1110, гр.3+ряд. 1100+1110, гр.4)÷2.

За даними табл. 6.15 розраховують умовні показники загальної рентабельності (збитковості) основних засобів і запасів, %:

$$PO33_{yM1} = \frac{PP_1}{K\Phi_0 + K3_0}; \quad (6.133)$$

$$PO33_{yM1} = \frac{26,2}{0,739 + 0,750} = 17,6;$$

$$PO33_{yM2} = \frac{PP_1}{K\Phi_1 + K3_0}; \quad (6.134)$$

$$PO33_{yM2} = \frac{26,2}{0,659 + 0,750} = 18,6.$$

Таблиця 6.15

Вихідна інформація для факторного аналізу загальної рентабельності (збитковості) основних засобів і запасів підприємства

№ з/п	Показник	Умовне позначення	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
					абсолютне	відносне, %
А	Б	В	1	2	3=2-1	4=3÷1×100
1.	Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток), тис. грн	<i>ФР</i>	6325	10086	+3761	+59,5
2.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	<i>ЧД</i>	28429	38523	+10094	+35,5
3.	Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн	<i>ОЗ</i>	21005	25403	+4398	+20,9
4.	Середньорічна вартість запасів, тис. грн	<i>З</i>	21331	23278	+1947	+9,1
5.	Загальна рентабельність (збитковість) основних засобів і запасів, % (п.1÷(п.3+п.4)×100)	<i>РОЗЗ</i>	14,9	20,7	+5,8	×
6.	Рентабельність (збитковість) реалізації, % (п.1÷п.2×100)	<i>РР</i>	22,2	26,2	+4,0	×
7.	Коефіцієнт фондомісткості продукції (п.3÷п.2)	<i>КФ</i>	0,739	0,659	-0,080	-10,8
8.	Коефіцієнт завантаженості запасів (п.4÷п.2)	<i>КЗ</i>	0,750	0,604	-0,146	-19,5

Тоді загальна зміна (+,-) загальної рентабельності (збитковості) основних засобів і запасів, в. п.:

$$\Delta POZZ = POZZ_1 - POZZ_0 ; \quad (6.135)$$

$$\Delta POZZ = 20,7 - 14,9 = +5,8,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) рентабельності (збитковості) реалізації:

$$\Delta POZZ_{PP} = POZZ_{YM1} - POZZ_0 ; \quad (6.136)$$

$$\Delta POZZ_{PP} = 17,6 - 14,9 = +2,7;$$

2) коефіцієнта фондомісткості продукції:

$$\Delta POZZ_{KF} = POZZ_{YM2} - POZZ_{YM1} ; \quad (6.137)$$

$$\Delta POZZ_{KF} = 18,6 - 17,6 = +1,0;$$

3) коефіцієнта завантаженості запасів:

$$\Delta POZZ_{KZ} = POZZ_1 - POZZ_{YM2} ; \quad (6.138)$$

$$\Delta POZZ_{KZ} = 20,7 - 18,6 = +2,1.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta PO33 = \Delta PO33_{PP} + \Delta PO33_{K\Phi} + \Delta PO33_{K3}; \quad (6.139)$$

$$\Delta PO33 = +2,7 + 1,0 + 2,1 = +5,8.$$

Загальна рентабельність основних засобів і запасів підвищилася з 14,9 % у базовому році до 20,7 % у звітному, тобто на 5,8 в. п. Позитивний вплив на динаміку результативного показника мали всі фактори. За рахунок підвищення рентабельності реалізації на 4,0 в. п., зниження коефіцієнта фондомісткості продукції на 0,080 (10,8 %) і коефіцієнта завантаженості запасів на 0,146 (19,5 %) загальна рентабельність основних засобів і запасів зросла відповідно на 2,7, 1,0 і 2,1 в. п. Отже, основним фактором підвищення ефективності використання основних засобів і запасів стало збільшення рентабельності реалізації продукції.

За результатами факторного аналізу показників рентабельності підприємства розробляють заходи, за допомогою яких можна уникнути негативних тенденцій у їх динаміці (табл. 6.16).

Таблиця 6.16

Заходи щодо уникнення негативних тенденцій у динаміці показників рентабельності

Негативна тенденція	Фактор	Заходи
Зниження рентабельності продукції (продажу)	Зниження середньої ціни реалізації	<ul style="list-style-type: none"> ✓ перегляд принципів ціноутворення; ✓ розроблення ефективних заходів маркетингової політики; ✓ вдосконалення асортименту продукції; ✓ поліпшення якості продукції
	Підвищення собівартості	<ul style="list-style-type: none"> ✓ аналіз собівартості видів продукції та можливостей удосконалення номенклатури; ✓ встановлення найбільш вагомих статей у структурі собівартості та визначення їх впливу на зміну загального показника; ✓ розрахунок точки беззбитковості на основі поділу витрат на змінні та постійні
Зниження загальної рентабельності сукупного капіталу	Зниження рентабельності реалізації	<ul style="list-style-type: none"> ✓ наведені заходи, спрямовані на недопущення зниження рентабельності продажу продукції
	Уповільнення оборотності капіталу	<ul style="list-style-type: none"> ✓ продаж або списання непотрібних основних виробничих засобів; ✓ зменшення дебіторської заборгованості; ✓ зменшення понаднормативних запасів сировини, матеріалів, палива тощо

Аналогічні заходи розробляють для подолання негативних тенденцій у динаміці й інших показників рентабельності.

Запитання для перевірки знань

1. У чому полягає значення аналізу ефективності використання капіталу? Які функції виконує прибуток?
2. Які основні завдання вирішує аналіз ефективності використання капіталу?
3. Які джерела інформації використовують для проведення аналізу ефективності використання капіталу?
4. Як визначаються категорії «доходи», «витрати», «прибуток», «збиток», «сукупний дохід» відповідно до НП(С)БО 1?
5. Як класифікують види діяльності підприємства? Що таке звичайна, операційна, основна, фінансова, інвестиційна діяльність?
6. На які види поділяються доходи підприємства? Як вони визначаються?
7. На які види поділяються витрати підприємства?
8. За якими економічними елементами групують витрати операційної діяльності?
9. В якій послідовності формуються фінансові результати за даними форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»?
10. Як розраховують фінансові результати за видами діяльності підприємства?
11. Які показники використовують в аналізі структури фінансових результатів?
12. За якими критеріями оцінюється якість прибутку?
13. За якою схемою та з використанням якої адитивної моделі проводиться факторний аналіз валового прибутку (збитку)?
14. Як визначається вплив трьох факторів на зміну фінансового результату від реалізації окремого виду продукції?
15. За якими схемами та з використанням яких адитивних моделей проводиться факторний аналіз фінансового результату (прибутку, збитку) від операційної діяльності?
16. За якими схемами та з використанням якої адитивної моделі проводиться факторний аналіз фінансового результату (прибутку, збитку) до оподаткування?
17. За якими схемами та з використанням яких адитивних моделей проводиться факторний аналіз чистого фінансового результату: прибутку (збитку)?
18. Які економічний зміст та порядок розрахунку показників оборотності оборотних активів?
19. Які варіанти висновків можливі за результатами розрахунку й аналізу динаміки показників оборотності оборотних активів?
20. Як розраховують величину відносного вивільнення з господарської діяльності (додаткового залучення до господарської діяльності) оборотних активів у результаті зміни їх оборотності?

21. В якій послідовності розраховують вплив середньорічної вартості оборотних активів і коефіцієнта обертання оборотних активів на зміну чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)?
22. Як проводиться розрахунок загальної додаткової потреби (вивільнення) оборотних активів за умови прогнозованого збільшення чистого доходу?
23. Як визначається сума додаткового (недоодержаного) прибутку в результаті зміни оборотності оборотних активів?
24. Що таке рентабельність? Як поділяються показники рентабельності?
25. Якими є економічний зміст і порядок розрахунку показників рентабельності та окупності витрат (витратних показників)?
26. Охарактеризуйте економічний зміст і порядок розрахунку показників рентабельності реалізованої продукції (дохідних показників).
27. Дайте характеристику економічного змісту і порядку розрахунку показників рентабельності та окупності капіталу (активів) (ресурсних показників).
28. За якою методикою проводиться факторний аналіз рентабельності (збитковості) одного виду продукції?
29. За якою методикою проводиться факторний аналіз рентабельності (збитковості) продажу одного виду продукції?
30. За якою моделлю та в якій послідовності проводиться факторний аналіз показника загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу?
31. За якою моделлю та в якій послідовності проводиться факторний аналіз показника загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу?
32. За якою моделлю та в якій послідовності проводиться факторний аналіз показника загальної рентабельності (збитковості) основних засобів і запасів?

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

6.1. Яка функція характеризує прибуток як критерій ефективності діяльності:

- а) стимулююча;
- б) фондоутворювальна;
- в) оцінювальна;
- г) соціальна?

6.2. Прибуток як джерело зростання ринкової вартості підприємства – це функція прибутку:

- а) стимулююча;

- б) фондоутворювальна;
- в) соціальна;
- г) оцінювальна.

6.3. Збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу, – це:

- а) витрати;
- б) доходи;
- в) збиток;
- г) прибуток.

6.4. Відповідно до НП(С)БО 1 прибуток – це:

- а) перевищення суми витрат над сумою доходу;
- б) збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу;
- в) сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

6.5. Будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення, – це діяльність:

- а) звичайна;
- б) інвестиційна;
- в) фінансова;
- г) операційна.

6.6. Операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), належать до діяльності:

- а) фінансової;
- б) інвестиційної;
- в) іншої операційної;
- г) основної.

6.7. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) відноситься до діяльності:

- а) основної операційної;
- б) іншої операційної;
- в) фінансової;
- г) інвестиційної.

6.8. Дохід, отриманий від інвестицій у дочірні підприємства, належить до:

- а) доходу від операційної діяльності;
- б) доходу від участі в капіталі;
- в) інших фінансових доходів;
- г) інших доходів.

6.9. Чому дорівнюють витрати операційної діяльності, якщо собівартість реалізованої продукції – 200 тис. грн, адміністративні витрати – 40 тис. грн, витрати на збут – 30 тис. грн, фінансові витрати – 20 тис. грн:

- а) 240 тис. грн;

- б) 290 тис. грн;
- в) 270 тис. грн;
- г) 260 тис. грн?

6.10. Валовий прибуток (збиток) – це:

- а) виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- б) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- в) фінансовий результат від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- г) фінансовий результат від операційної діяльності.

6.11. Валовий прибуток (збиток) визначається як:

- а) різниця між доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);
- б) сума чистого доходу і собівартості реалізованої продукції;
- в) різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

6.12. Яким буде фінансовий результат від операційної діяльності відповідно до такої інформації, тис. грн: валовий прибуток – 150; інші операційні доходи – 5; адміністративні витрати – 45; витрати на збут – 20; інші операційні витрати – 2:

- а) 88 тис. грн;
- б) 83 тис. грн;
- в) 92 тис. грн;
- г) 132 тис. грн?

6.13. Чому дорівнює прибуток до оподаткування за такої інформації, тис. грн: прибуток від операційної діяльності – 200; дохід від участі в капіталі – 20; фінансові витрати – 30:

- а) 200 тис. грн;
- б) 220 тис. грн;
- в) 170 тис. грн;
- г) 190 тис. грн?

6.14. Прибуток від операційної діяльності – 80 тис. грн, прибуток до оподаткування – 100 тис. грн, ставка податку на прибуток – 17 %. Чому дорівнює чистий прибуток:

- а) 20 тис. грн;
- б) 25 тис. грн;
- в) 60 тис. грн;
- г) 83 тис. грн?

6.15. Чистий прибуток (збиток) визначається як:

- а) різниця фінансового результату від звичайної діяльності та надзвичайних витрат;
- б) різниця фінансового результату до оподаткування та податку на прибуток;
- в) алгебраїчна сума прибутку (збитку) до оподаткування, податку на прибуток та прибутку (збитку) від припиненої діяльності після оподаткування.

6.16. Який з наведених показників не належить до показників структури фінансових результатів:

- а) частка валового прибутку в чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- б) частка адміністративних витрат в операційних витратах;
- в) частка чистого прибутку в чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)?

6.17. Який з наведених факторів не впливає на зміну валового прибутку (збитку):

- а) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- б) адміністративні витрати;
- г) собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)?

6.18. Яка зміна факторного показника забезпечить збільшення прибутку від операційної діяльності:

- а) зменшення валового прибутку;
- б) збільшення інших операційних доходів;
- в) збільшення адміністративних витрат;
- г) збільшення витрат на збут?

6.19. Яка зміна факторного показника забезпечить збільшення прибутку до оподаткування:

- а) зменшення витрат від операційної діяльності;
- б) зменшення доходу від операційної діяльності;
- в) збільшення витрат від фінансової діяльності;
- г) збільшення витрат від інвестиційної діяльності?

6.20. За якої зміни факторного показника збільшиться чистий прибуток:

- а) збільшення витрат від операційної діяльності;
- б) зменшення доходу від операційної діяльності;
- в) зменшення доходу від фінансової діяльності;
- г) зменшення витрат від інвестиційної діяльності?

6.21. Коефіцієнт обертання оборотних активів визначається як відношення:

- а) чистого доходу до тривалості періоду, що аналізується;
- б) середньорічної вартості оборотних активів до чистого доходу;
- в) чистого доходу до середньорічної вартості оборотних активів;
- г) собівартості реалізованої продукції до середньорічної вартості оборотних активів.

6.22. Кількість оборотів, яку здійснюють оборотні активи за період, що аналізується, характеризує:

- а) коефіцієнт обертання;
- б) коефіцієнт завантаження;
- в) тривалість одного обороту.

6.23. Величину оборотних активів, авансованих у розрахунку на 1 грн чистого доходу, показує:

- а) коефіцієнт обертання;

- б) коефіцієнт завантаження;
- в) тривалість одного обороту.

6.24. За рік оборотні активи здійснюють 4 обороти. Чому дорівнює коефіцієнт завантаження оборотних активів:

- а) 4;
- б) 0,5;
- в) 0,25;
- г) 1?

6.25. Тривалість одного обороту оборотних активів у днях – це:

- а) відношення чистого доходу до середньорічної вартості оборотних активів;
- б) відношення тривалості періоду, що аналізується, до коефіцієнта обертання;
- в) добуток коефіцієнтів обертання і завантаження оборотних активів.

6.26. Коефіцієнт обертання оборотних активів за календарний рік становить 3. Чому дорівнює тривалість одного обороту:

- а) 120 днів;
- б) 90 днів;
- в) 180 днів;
- г) 60 днів?

6.27. Про прискорення оборотності оборотних активів свідчить:

- а) збільшення коефіцієнта обертання;
- б) збільшення коефіцієнта завантаження;
- в) зменшення тривалості одного обороту;
- г) правильні відповіді а) і в).

6.28. Якщо тривалість одного обороту оборотних активів зростає, то формулюється висновок про:

- а) прискорення оборотності оборотних активів;
- б) уповільнення оборотності оборотних активів;
- в) збільшення оборотності оборотних активів.

6.29. Величина відносного вивільнення з господарської діяльності (або додаткового залучення до господарської діяльності) оборотних активів у результаті зміни їх оборотності визначається як:

- а) відношення односторонньої величини чистого доходу в звітному періоді до різниці тривалості одного обороту в звітному і базовому періодах;
- б) добуток односторонньої величини чистого доходу в звітному періоді на різницю тривалості одного обороту в звітному і базовому періодах;
- в) добуток односторонньої величини чистого доходу в базовому періоді на різницю тривалості одного обороту в звітному і базовому періодах.

6.30. Середньорічна вартість оборотних активів – 500 тис. грн, коефіцієнт обертання оборотних активів – 4. Чому дорівнюватиме величина чистого доходу:

- а) 125 тис. грн;
- б) 2000 тис. грн;
- в) 1 млн. грн?

6.31. Рентабельність – це:

- а) одержаний підприємством прибуток;
- б) абсолютний показник ефективності роботи підприємства;
- в) відносний рівень прибутковості, що характеризує відношення ефекту (прибутку) до наявних або використаних ресурсів.

6.32. Яка група показників рентабельності характеризує прибутковість здійснених витрат у процесі діяльності підприємства:

- а) ресурсні показники;
- б) витратні показники;
- в) дохідні показники?

6.33. Відношенням прибутку (збитку) до оподаткування і чистого прибутку (збитку) до вартості капіталу (активів) або їх складових визначаються показники рентабельності:

- а) що базуються на витратному підході;
- б) що базуються на дохідному підході;
- в) в основі яких ресурсний підхід.

6.34. Рентабельність виробничих витрат визначається як відношення:

- а) валового прибутку до чистого доходу від реалізації продукції;
- б) валового прибутку до собівартості реалізованої продукції;
- в) прибутку від операційної діяльності до операційних витрат;
- г) прибутку від операційної діяльності до операційного доходу.

6.35. Відношенням прибутку (збитку) від операційної діяльності до операційних витрат визначається рентабельність (збитковість):

- а) продажу;
- б) операційних витрат;
- в) доходу від операційної діяльності;
- г) виробничих витрат.

6.36. Загальна рентабельність (збитковість) витрат господарської діяльності – це відношення:

- а) прибутку (збитку) до оподаткування до витрат господарської діяльності;
- б) прибутку (збитку) від операційної діяльності до витрат господарської діяльності;
- в) чистого прибутку (збитку) до витрат господарської діяльності.

6.37. Відношення чистого доходу від реалізації продукції до собівартості реалізованої продукції – це:

- а) рентабельність операційних витрат;
- б) коефіцієнт окупності сукупного капіталу;
- в) коефіцієнт окупності виробничих витрат.

6.38. Рентабельність (збитковість) продажу – це показник:

- а) рентабельності витрат;
- б) рентабельності капіталу (активів);
- в) окупності витрат;
- г) рентабельності реалізованої продукції.

6.39. Відношенням чистого прибутку до середньорічної вартості капіталу визначається:

- а) загальна рентабельність сукупного капіталу;
- б) чиста рентабельність сукупного капіталу;
- в) чиста рентабельність власного капіталу.

6.40. Загальна рентабельність (збитковість) власного капіталу розраховується як відношення:

- а) прибутку (збитку) до оподаткування до середньорічної вартості власного капіталу;
- б) прибутку (збитку) до оподаткування до середньорічної вартості капіталу;
- в) чистого прибутку (збитку) до середньорічної вартості власного капіталу.

6.41. Прибуток до оподаткування, одержаний підприємством у розрахунку на 1 грн середньорічної вартості основних засобів і запасів, характеризує:

- а) рентабельність виробничих витрат;
- б) коефіцієнт окупності виробничих витрат;
- в) загальна рентабельність основних засобів і запасів;
- г) чиста рентабельність основних засобів і запасів.

6.42. Середньорічна вартість капіталу підприємства – 10 млн. грн. Яка сума чистого прибутку забезпечить період окупності сукупного капіталу 5 років:

- а) 1 млн. грн;
- б) 2 млн. грн;
- в) 10 млн. грн?

6.43. Чистий прибуток підприємства – 1,5 млн. грн, середньорічна вартість власного капіталу – 9 млн. грн. Яким є період окупності власного капіталу:

- а) 5 років;
- б) 6 років;
- в) 0,17 року?

6.44. Які фактори впливають на зміну загальної рентабельності сукупного капіталу:

- а) рентабельність реалізації та коефіцієнт обертання капіталу;
- б) рентабельність реалізації та коефіцієнт фінансової залежності;
- в) рентабельність виробничих витрат і коефіцієнт обертання капіталу?

6.45. Модель факторного аналізу показника загальної рентабельності власного капіталу є добутком рентабельності реалізації, коефіцієнта обертання оборотних активів, коефіцієнта загальної ліквідності, частки поточних зобов'язань і забезпечень у капіталі та:

- а) загальної рентабельності сукупного капіталу;
- б) коефіцієнта обертання капіталу;
- в) коефіцієнта фінансової залежності.

ТЕМА 7

АНАЛІЗ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

- 7.1. *Сутність кредитоспроможності та нормативно-методичне забезпечення її оцінювання*
- 7.2. *Вимоги до кредитної документації (справи) боржника*
- 7.3. *Порядок оцінювання фінансового стану боржника – юридичної особи*
- 7.4. *Загальні вимоги до оцінювання ризиків невиконання зобов'язань боржником – юридичною особою*

7.1. Сутність кредитоспроможності та нормативно-методичне забезпечення її оцінювання

В умовах об'єктивної необхідності нарощування обсягів кредитних вкладень в економіку особливої актуальності набувають питання об'єктивного визначення кредитоспроможності підприємств-позичальників, розроблення оптимальних методик оцінювання їх фінансового стану.

Фінансовий аналіз є важливим елементом оцінювання кредитоспроможності позичальника фінансовими менеджерами банку і підприємства. *Кредитоспроможність* – це одна з умов виникнення і здійснення кредитних відносин, які виникають між банком (кредитором) і суб'єктом підприємницької діяльності (боржником) із приводу надання кредиту позичальнику в грошовій формі на умовах повернення у певний строк зі сплатою процентів.

Результатом неправильного оцінювання кредитоспроможності позичальників може бути погіршення якості кредитного портфеля банку, яке до того ж зумовлює ще й необхідність зайвого резервування. У кращому випадку це призведе до зниження ефективності кредитної діяльності та погіршення фінансового стану банку, в гіршому – до припинення функціонування внаслідок банкрутства. Для позичальника оцінювання кредитоспроможності також важливе, оскільки від його результату залежить, на яких умовах буде наданий кредит і чи взагалі буде укладена кредитна угода.

Способом вирішення проблеми є розроблення і використання таких методик, які дають комерційним банкам можливість реально оцінювати кредитоспроможність позичальників з урахуванням змісту цієї категорії.

У «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» (затвердженого постановою Правління Національного банку України № 23 від 25.01.2012 р., із змінами) наводиться таке визначення: *«кредитоспроможність – наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитних операцій і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки»* [29].

Це визначення містить такі терміни:

- **боржник** – одна зі сторін у зобов'язанні (юридична чи фізична особа), яка повинна сплатити борг/виконати вимогу банку згідно з умовами укладеного договору;

- **контрагент банку** – будь-яка особа (фізична чи юридична), яка має з банком відносини фінансового характеру (банк надає кошти у вигляді безстрокових або строкових депозитів; надає кредит; продає цінні папери власної емісії; має дебіторську заборгованість за операціями з клієнтами банку та банками). Контрагент може одночасно мати з банком відносини іншого характеру (зокрема трудові);

- **кредитна операція** – вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів із такої суми (відстрочення платежу);

- **борг боржника** – заборгованість за активом, яка включає суму основної заборгованості перед банком та/або нараховані доходи.

Наведемо інші варіанти тлумачення поняття кредитоспроможності:

- **кредитоспроможність клієнта** – сукупність елементів та ознак, наявність яких у клієнта дозволяє йому одержувати банківські позички і засвідчує його спроможність повністю і своєчасно розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями перед банком (Енциклопедія банківської справи України);

- **кредитоспроможність** – це такий фінансовий стан підприємства, який дає змогу отримати кредит і своєчасно його повернути (Л. А. Лахтіонова);

- **кредитоспроможність суб'єкта господарювання** розуміємо як наявність у нього передумов для отримання кредиту та вчасного повернення у строк, передбачений угодою (П. Я. Попович);

- під **кредитоспроможністю** суб'єкта господарювання розуміють наявність у нього можливості отримання кредиту та його повернення, що характеризується його дисциплінованістю під час розрахунків за раніше отримані кредити, поточним фінансовим станом і можливістю за потреби мобілізувати грошові засоби з різноманітних джерел (П. Ю. Буряк та ін.);

- **кредитоспроможність** – синтетичний показник, що відображає рівень ділової надійності підприємства та його спроможності виконувати договірні зобов'язання, зокрема погасити кредит (О. В. Павловська та ін.);

- **кредитоспроможність** – це здатність позичальника повністю та у визначений строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями (О. В. Васюренко).

Як відомо, зобов'язання підприємства можуть погашатися різними

видами активів: грошима, готовою продукцією, товарами та ін. Спроможність підприємства виконувати зобов'язання характеризується його платоспроможністю.

У «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» наводиться таке визначення: «*платоспроможність* – здатність боржника (контрагента) банку своєчасно здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов'язань» [29].

Виникає питання: чим кредитоспроможність підприємства відрізняється від його платоспроможності? На нашу думку, між кредитоспроможністю і платоспроможністю є істотна відмінність, адже кредитні зобов'язання позичальника перед банком, на відміну від інших зобов'язань, мають бути погашені виключно грошима. Тому для банку, який надає кредит, недостатньо, щоб боржник був платоспроможним, він повинен бути кредитоспроможним. У зв'язку з цим виникає необхідність використання категорії кредитоспроможності для характеристики спроможності боржника погашати свої зобов'язання перед банком саме грошовими коштами.

Ця важлива особливість зумовлює необхідність використання для оцінювання кредитоспроможності боржника терміна «грошовий потік». Але чи всі грошові потоки підприємства можуть розцінюватися банком як потенційне джерело погашення кредитної заборгованості? Очевидно, в цьому випадку доцільно розглядати ті потоки грошових коштів, що, як передбачається, будуть мати в майбутньому регулярний, а не випадковий характер. Це означає, що як потенційне джерело погашення кредитної заборгованості доцільно розглядати грошові потоки від основної діяльності.

З урахуванням викладеного доцільно вдосконалити визначення категорії кредитоспроможності, що міститься у «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», і навести його у такій редакції: **кредитоспроможність** – це спроможність за конкретних умов кредитування у повному обсязі та у визначеній кредитною угодою строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошима, що генеруються боржником у процесі основної діяльності.

У міжнародній практиці використовують різні *системи оцінювання кредитоспроможності боржника*: «правило п'яти Сі», CAMPARI, PARTS, система 6C, PARSER, MEMO RISK, система 4FC та ін. Ці системи відрізняються кількістю показників, що застосовуються як складові загального рейтингу боржника, а також різними методиками визначення характеристик і встановлення їх пріоритетності.

Наприклад, у практиці банків США застосовується «правило п'яти Сі»:

- character (репутація боржника);
- capital (капітал, майно);
- capacity (фінансові можливості);
- collateral (забезпечення);

- conditions (загальні економічні умови).

Європейські та американські банки використовують методи аналізу кредитоспроможності позичальника CAMPARI і PARTS, що ґрунтуються на послідовному розгляді зафіксованих у кредитній заявці та фінансових документах найсуттєвіших факторів, які характеризують клієнта, з метою виявлення потенційного ризику надання конкретної позики.

Назва *CAMPARI* утворюється з початкових літер слів:

- C – character – характеристика боржника (особисті якості);
- A – ability – спроможність до повернення позики;
- M – margin – маржа (дохідність);
- P – purpose – мета, на реалізацію якої будуть витрачені гроші;
- A – amount – розмір позики;
- R – return – умови погашення позики;
- I – insurance – страхування ризику непогашення позики.

Назва *PARTS* утворюється з початкових літер слів:

- P – purpose – мета;
- A – amount – розмір кредиту;
- R – repayment – умови погашення основного боргу і процентів;
- T – terms – строк кредиту;
- S – security – забезпечення.

Світовий банк, розглядаючи кредитну заявку, керується *правилом «5»*, що передбачає визначення:

- 1) бажання позичальника погасити позику;
- 2) здатності боржника погасити позику (на основі аналізу грошових потоків з урахуванням усіх джерел надходження та всієї заборгованості клієнта);
- 3) платоспроможності боржника – достатності капіталу, ліквідності коштів;
- 4) наявності гарантій, застави (з укладанням переліку активів, які вільні від іншої застави);
- 5) економічних умов діяльності клієнта.

Іноземні кредитні установи під час визначення кредитоспроможності боржників керуються *кредитними рейтингами*, що складаються міжнародними і національними агентствами, такими як: Standard&Poor's, Moody's Investors Service, Fitch IBCA, Duff and Phelps та ін. Кредитні рейтинги є важливим джерелом інформації для прийняття інвестиційних рішень.

З урахуванням особливостей кредитування в Україні, доцільно застосовувати таку *схему оцінювання банком кредитоспроможності боржника – юридичної особи*: загальна характеристика боржника → оцінювання фінансового стану боржника шляхом розрахунку інтегрального показника → аналіз ефективності проекту, що кредитується, та оцінювання ризиків, пов'язаних із ним → прийняття рішення про кредитування.

Оцінювання кредитоспроможності – це творчий процес, який вимагає від працівників банків глибоких економічних знань, аналітичного мис-

лення, уміння визначати й оцінювати тенденції у господарській діяльності та фінансовому стані боржника, можливості дотримання ним принципів кредитування. Підхід до оцінювання кредитоспроможності потенційних клієнтів має бути системним і комплексним, зважаючи на їх загальну характеристику, результати аналізу фінансового стану та ефективності заходів (проектів), що кредитуються.

З метою забезпечення надійності та стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників і кредиторів банків Правлінням Національного банку України затверджено «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [29]. Це Положення розроблено на підставі Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», нормативно-правових актів Національного банку України, з урахуванням основних вимог міжнародних стандартів фінансової звітності, рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду.

Банк здійснює *оцінювання фінансового стану боржника* відповідно до вимог цього Положення. Банк, оцінюючи фінансовий стан боржника, визначає його кредито- та платоспроможність.

Банк *визначає кредитоспроможність боржника* під час надання кредиту та в разі зміни первісних умов договору, у тому числі пов'язаних із фінансовими труднощами боржника.

Банк *визначає платоспроможність боржника* протягом строку дії договору з такою періодичністю:

1) для боржника – юридичної особи, який відповідно до вимог законодавства України складає:

- квартальну і річну фінансову звітність – не рідше ніж один раз на три місяці;

- тільки річну фінансову звітність – не рідше ніж один раз на дванадцять місяців;

2) для боржника – фізичної особи – періодичність визначається банком самостійно з урахуванням стану обслуговування боргу, але не рідше ніж один раз на рік (або за результатами фінансового року);

3) для банку-боржника – щомісяця протягом дії договору про надання кредиту на підставі аналізу абсолютних і відносних показників поточної фінансової та статистичної звітності (горизонтальний аналіз) у динаміці, структури активів і пасивів шляхом визначення частки за окремими статтями в підсумкових даних (вертикальний аналіз) у динаміці;

4) для боржника – бюджетної установи – не рідше ніж один раз на три місяці.

Внутрішньобанківські положення щодо здійснення активних банківських операцій розробляються банком з урахуванням законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, і повинні містити методики та процедури, які є обов'язковими і мінімально необхідними для оцінювання ризиків:

- порядок проведення активних банківських операцій;
- методику оцінювання фінансового стану банку-боржника;
- методику оцінювання фінансового стану боржника – юридичної особи;
- методику оцінювання фінансового стану боржника – фізичної особи (у тому числі суб'єкта господарювання);
- методику оцінювання фінансового стану боржника – органу бюджетної установи;
- порядок урахування кредитної історії під час визначення показника ризику боржника, у тому числі щодо організації процесу накопичення і належного документування та систематичного оновлення інформації про поточний стан обслуговування боргу в банку;
- порядок визначення значень показників ризику за кредитними операціями в межах діапазонів, визначених Положенням про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями;
- порядок класифікації активів за категоріями якості;
- порядок оцінювання ризику активу/наданого фінансового зобов'язання;
- порядок документального оформлення й підтвердження оцінки активів;
- порядок здійснення реструктуризації кредитів;
- порядок уключення/виключення фінансових активів до/з групи фінансових активів;
- порядок оцінювання ризиків груп фінансових активів;
- критерії пониження класу боржника, їх обґрунтування та порядок урахування;
- перелік основних джерел інформації і даних, які використовуються для оцінювання фінансового стану боржника, у тому числі банку-нерезидента;
- умови та підстави віднесення цінного папера до відповідного портфеля з урахуванням наміру його придбання і можливості утримання;
- порядок оцінки цінних паперів (у тому числі докладний перелік критеріїв, що є об'єктивними доказами зменшення корисності цінних паперів);
- порядок оцінювання ризику цінного папера (у тому числі ризику емітента, наявного додаткового забезпечення та/або рейтингових оцінок);
- порядок документального підтвердження і оформлення оцінювання ризику за цінними паперами;
- опис обраних банком методів визначення справедливої вартості за цінними паперами, у тому числі періодичність їх перегляду на зменшення корисності;
- перелік основних джерел інформації, що використовуються банком для оцінювання фінансового стану емітента;
- порядок оцінювання ризику дебіторської заборгованості;

- критерії прийнятності та перелік видів застави, у тому числі товарів в обороті або в переробці тощо;
- порядок визначення ринкової вартості та ліквідності предметів застави та її моніторинг протягом дії договору про надання кредиту;
- порядок здійснення переоцінки застави;
- порядок здійснення правового аналізу документів під час укладання договору застави за кредитом з метою юридичного обґрунтування своїх прав як заставодержателя;
- процедури і методи перевірки наявності та якості предметів застави залежно від їх виду;
- процедури реалізації предмета застави;
- процедури прийняття та виконання рішень щодо формування резерву під ризики за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями;
- порядок здійснення контролю за правильністю оцінювання ризиків та визначення розміру резерву за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями;
- процедури ухвалення та виконання рішень щодо списання безнадійних активів, у тому числі за рахунок сформованих резервів;
- порядок формування та ведення кредитної документації.

Отже, *послідовність оцінювання кредитоспроможності боржника включає такі етапи:*

1) загальну характеристику боржника (репутацію, історію бізнесу, ділову активність, зв'язки зі споживачами продукції та постачальниками, склад і стабільність засновників, повернення попередніх кредитів, місцезнаходження позичальника тощо);

2) аналіз фінансового стану боржника (його здатність отримати кошти за всіма видами діяльності та розрахуватися за своїми зобов'язаннями, у тому числі довгостроковими зобов'язаннями);

3) аналіз ефективності кредитної операції або інвестиційного проекту (окупність проекту, грошовий потік за конкретним проектом, бажання боржника використовувати у проекті, що кредитується, власний капітал, характер ринку, умови реалізації товарів, перспективність розвитку галузі, маркетингові дослідження, а також наявність забезпечення зобов'язань у вигляді високоліквідної застави);

4) оцінювання ризиків, пов'язаних із репутацією боржника (загальною характеристикою), аналізом ефективності кредитного проекту та інших ризиків, що проводиться перед наданням кредиту.

7.2. Вимоги до кредитної документації (справи) боржника

Банк за кожним кредитом боржника формує кредитну документацію (справу) боржника відповідно до вимог, визначених «Положенням про порядок формування та використання банками України резервів для відшко-

дування можливих втрат за активними банківськими операціями» [29]. Кредитна документація (справа) боржника формується на паперових носіях і повинна містити мінімально необхідні дані:

- письмове клопотання (заяву) боржника про надання кредиту;
- бізнес-план, техніко-економічне обґрунтування потреби в кредиті на відповідні цілі (для юридичних осіб);
- контракти та/або договори про купівлю-продаж (за наявності);
- фінансову звітність (для юридичних осіб), інформацію про доходи (для фізичних осіб) боржника;
- фінансову та бюджетну звітність (для бюджетної установи);
- інформацію про надходження коштів на поточні рахунки в банку та в інших банках щонайменше за останні шість повних місяців (боржником – фізичною особою надається за бажанням);
- інформацію, надану боржником та документально підтверджену іншими банками, про:
 - а) заборгованість боржника з визначенням основних умов договору про надання кредиту (сума за договором, строк, залишок заборгованості, вид забезпечення за кредитом тощо);
 - б) наявність простроченої заборгованості;
- інформацію про стан виконання зобов'язань боржника перед банком за попередніми договорами, кредитну історію (за наявності);
- інформацію про перевірку цільового використання кредиту;
- підтвердні документи (виписки за балансовими та позабалансовими рахунками, платіжні доручення тощо), що свідчать про надання та погашення кредиту, наявні фінансові зобов'язання, оприбуткування заставленого майна тощо;
- аудиторський висновок про фінансовий стан боржника (за наявності);
- висновок уповноважених фахівців банку щодо оцінювання кредитоспроможності боржника;
- установчі та реєстраційні документи (для юридичних осіб), копії відповідних сторінок паспорта та довідки про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків (для фізичних осіб);
- рішення колегіальних органів банку про можливість надання кредиту або рішення колегіальних органів щодо надання повноважень визначеній особі банку приймати рішення про можливість надання кредитів, унесення змін до діючих умов договору про надання кредиту;
- договір про надання кредиту і додаткові договори до нього;
- договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них, гарантійні листи;
- документи, що підтверджують повноваження особи підписувати договір про надання кредиту, договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них від імені контрагента банку;
- копії правовстановлюючих документів на майно (майнові права), що передається у забезпечення;

- документи, що підтверджують ринкову вартість заставленого майна (майнових прав) під час видачі кредиту;
- документи, що свідчать про наявність та якість збереження заставленого майна (акти, довідки, матеріали перевірок);
- документи, що свідчать про обтяження майна та його державну реєстрацію відповідно до вимог законодавства України;
- договори страхування заставленого майна та документи, що підтверджують сплату страхового платежу (за наявності);
- інформацію про вжиті банком заходи для погашення боргу (документи, що засвідчують процедуру повернення або стягнення боргу);
- узагальнену інформацію про кредит з урахуванням даних, передбачених у табл. 7.1.

Таблиця 7.1

Узагальнена інформація про боржника за наданим кредитом

№ з/п	Дані про боржника за наданим кредитом
1.	Найменування (для юридичних осіб), прізвище, ім'я та по батькові (для фізичних осіб) боржника та характер його відносин із банком (клієнт, інсайдер тощо)
2.	Тип підприємства (вид господарського товариства, галузь промисловості, статутна діяльність), його власники (для юридичних осіб)
3.	Номери аналітичних рахунків у банку (поточних, з обліку кредитів, депозитів, нарахованих доходів, позабалансових)
4.	Інформація про наявність джерел надходження валютної виручки (за кредитами в іноземній валюті)
5.	Інформація про включення суми боргу до групи фінансових активів (для фізичних осіб)
6.	Номер договору про надання кредиту, дата видачі та кінцева дата погашення кредиту
7.	Графік погашення кредиту
8.	Сума (ліміт) та валюта кредиту
9.	Фактична сума боргу за кредитом
10.	Розмір процентної ставки та комісії (на дату видачі кредиту, поточної, за потреби – ставки пені), порядок сплати процентів
11.	Аналіз виконання бізнес-плану (для кредитів під інвестиційний проект)
12.	Інформація про результати оцінювання фінансового стану боржника
13.	Класифікація кредиту (клас боржника, стан обслуговування боргу, категорія кредиту)
14.	Форма забезпечення кредиту (вид, найменування, опис, місцезнаходження, ринкова вартість)
15.	Інформація про перевірку заставленого майна (дата, результат перевірки, висновок фахівця банку щодо необхідності переоцінки заставленого майна)
16.	Сума забезпечення, яка береться до розрахунку резерву
17.	Розрахункова сума резерву за кредитом
18.	Сума фактично сформованого резерву за кредитом

Кредитна історія – сукупність інформації про виконання юридичною або фізичною особою боргових зобов’язань, що включає наявну в банку інформацію щодо дисципліни виконання боржником своїх зобов’язань в минулому за раніше наданими та діючими кредитами, а також отриману банком інформацію з бюро кредитних історій.

Залежно від виду кредитної операції банк може розширити перелік даних про боржника, попередньо зазначивши їх у внутрішньобанківських положеннях. Узагальнена інформація про кредитну операцію формується з часу укладення договору та оновлюється впродовж його дії в частині, що зазнала змін, протягом п’яти робочих днів з дня отримання банком інформації, яка є підставою для внесення таких змін (зміни умов проведення/здійснення кредитної операції, установчих та реєстраційних даних боржника, його фінансового стану тощо).

Інформація у рядках 1-3, 5, 9, 11, 12 табл. 7.1 оновлюється двічі на рік (за станом на 1 січня та 1 липня) і на дату проведення інспектування. Інформація у рядках 4, 6-8, 10, 14, 15 може надаватися шляхом посилання на відповідний документ кредитної справи із зазначенням його назви, номера (за наявності) та дати складання. Інформація у рядках 13, 16-18 оновлюється щомісяця.

Відсутність чи неподання внутрішньобанківських положень або кредитної документації (справи) для ознайомлення уповноваженим працівником Національного банку України є підставою для негативних висновків щодо ефективності та/або адекватності системи управління ризиками банку, а також застосування до банку заходів впливу в порядку, встановленому нормативно-правовими актами Національного банку України.

7.3. Порядок оцінювання фінансового стану боржника – юридичної особи

Одним із найважливіших елементів аналізу кредитоспроможності є *оцінювання комерційним банком фінансового стану боржника*, на підставі результатів якого визначається його *кредитний клас*.

Відповідно до «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [29] банк здійснює оцінювання фінансового стану юридичної особи (крім банку), якій надано кредит, шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи.

Банк розраховує інтегральний показник із застосуванням багатфакторної дискримінантної моделі за такою формулою:

$$Z = a_1 \times K_1 + a_2 \times K_2 + a_3 \times K_3 + a_4 \times K_4 + a_5 \times K_5 + \dots + a_n \times K_n - a_0, \quad (7.1)$$

де Z – інтегральний показник;

K_1, K_2, \dots, K_n – фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника – юридичної особи для великого або

середнього підприємства. Для малого підприємства замість зазначених значених коефіцієнтів застосовуються коефіцієнти MK_1, MK_2, \dots, MK_n ;

a_1, a_2, \dots, a_n – параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щороку актуалізуються Національним банком України на підставі даних фінансової звітності боржників – юридичних осіб. Банк для актуалізації параметрів дискримінантної моделі подає до Національного банку України відповідну інформацію щодо даних фінансової звітності боржників – юридичних осіб за формою та в строки, установлені Національним банком України.

Банк розраховує інтегральний показник з урахуванням пояснень щодо визначення моделі розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи, наведених у додатку 3 до Положення [29], виходячи з належності підприємства відповідно до законодавства України до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності (табл. 7.2).

Таблиця 7.2

Моделі розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи

№ з/п	Групи видів економічної діяльності	Для великого або середнього підприємства	Для малого підприємства
А	Б	В	Г
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	$Z=1,3 \times K_3 + 0,03 \times K_4 + 0,001 \times K_5 + 0,61 \times K_6 + 0,75 \times K_7 + 2,5 \times K_8 + 0,04 \times K_9 - 0,2$	$Z=0,02 \times MK_1 + 0,02 \times MK_2 + 1,5 \times MK_3 + 0,6 \times MK_7 + 2,6 \times MK_8 + 0,008 \times MK_9 - 1,1$
2.	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	$Z=0,035 \times K_1 + 0,04 \times K_2 + 2,7 \times K_3 + 0,1 \times K_6 + 1,1 \times K_7 + 1,2 \times K_8 + 0,05 \times K_9 - 0,8$	$Z=0,01 \times MK_1 + 0,03 \times MK_2 + 2,2 \times MK_3 + 0,03 \times MK_4 + 0,95 \times MK_7 + 1,3 \times MK_8 + 0,06 \times MK_9 + 0,2 \times MK_{10} - 0,7$
3.	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	$Z=0,95 \times K_3 + 0,03 \times K_4 + 1,1 \times K_6 + 1,4 \times K_7 + 3,1 \times K_8 + 0,04 \times K_9 + 0,03 \times K_{10} - 0,45$	$Z=0,03 \times MK_2 + 1,95 \times MK_3 + 0,01 \times MK_4 + 0,002 \times MK_6 + 2,5 \times MK_7 + 0,8 \times MK_8 + 0,05 \times MK_9 - 0,9$
4.	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)	$Z=0,025 \times K_1 + 1,9 \times K_3 + 0,45 \times K_6 + 1,5 \times K_8 + 0,03 \times K_9 - 0,5$	$Z=0,01 \times MK_1 + 2,42 \times MK_3 + 0,01 \times MK_4 + 0,05 \times MK_7 + 1,35 \times MK_8 + 0,05 \times MK_9 - 0,7$

А	Б	В	Г
5.	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	$Z=0,02 \times K_1 + 1,7 \times K_3 + 0,01 \times K_4 + 0,3 \times K_6 + 0,4 \times K_7 + 2,9 \times K_8 - 0,1$	$Z=0,02 \times MK_1 + 2,2 \times MK_3 + 0,001 \times MK_5 + 0,01 \times MK_6 + 0,009 \times MK_7 + 1,4 \times MK_8 + 0,2 \times MK_{10} - 0,27$
6.	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщування й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	$Z=1,03 \times K_3 + 0,001 \times K_4 + 0,16 \times K_6 + 0,6 \times K_7 + 2,9 \times K_8 + 0,08 \times K_9 - 0,14$	$Z=0,03 \times MK_1 + 1,85 \times MK_3 + 0,004 \times MK_4 + 0,001 \times MK_5 + 0,1 \times MK_6 + 0,2 \times MK_7 + 2,2 \times MK_8 + 0,009 \times MK_9 - 0,35$
7.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	$Z=0,07 \times K_2 + 1,27 \times K_3 + 0,32 \times K_6 + 1,98 \times K_8 + 0,04 \times K_9 + 0,04 \times K_{10} - 0,15$	$Z=0,04 \times MK_1 + 0,01 \times MK_2 + 1,8 \times MK_3 + 0,002 \times MK_5 + 0,6 \times MK_6 + 0,85 \times MK_7 + 1,7 \times MK_8 + 0,03 \times MK_9 - 0,8$
8.	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	$Z=0,025 \times K_1 + 2,7 \times K_3 + 0,005 \times K_4 + 0,13 \times K_7 + 2,4 \times K_8 - 0,93$	$Z=0,02 \times MK_1 + 1,7 \times MK_3 + 0,001 \times MK_4 + 0,001 \times MK_5 + 0,15 \times MK_6 + 3,1 \times MK_8 + 0,02 \times MK_9 - 0,4$
9.	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	$Z=0,03 \times K_1 + 0,9 \times K_3 + 0,01 \times K_4 + 0,002 \times K_5 + 0,15 \times K_6 + 0,5 \times K_7 + 2,9 \times K_8 - 0,05$	$Z=0,01 \times MK_1 + 1,92 \times MK_3 + 0,01 \times MK_6 + 0,02 \times MK_7 + 1,2 \times MK_8 + 0,01 \times MK_9 - 0,35$

Банк визначає вид економічної діяльності підприємства згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2010 на підставі наданого ним розшифрування даних форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» (рядок 2000) або форми № 2-м (2-мс) «Звіт про фінансові результати» (рядок 2000) річної фінансової звітності боржника – юридичної особи за останній звітний період щодо структури доходів.

Модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи визначається не рідше ніж один раз на рік, виходячи з максимального значення частки доходу від певного виду діяльності в загальному обсязі чистого доходу, отриманого від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Якщо дані форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» (рядок 2000) або форми № 2-м (2-мс) «Звіт про фінансові результати» (рядок 2000) містять нульове значення, банк для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи використовує модель розрахунку № 9 «Інші операції та послуги».

Далі визначаються фінансові коефіцієнти (табл. 7.3) на підставі даних фінансової звітності за останній звітний період та даних звітності останнього звітного року:

- для боржника – великого або середнього підприємства – за формою № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», формою № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»;

- для боржника – малого підприємства – за формою № 1-м або № 1-мс «Баланс», формою № 2-м або № 2-мс «Звіт про фінансові результати».

Таблиця 7.3

Фінансові коефіцієнти для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи

Фінансовий коефіцієнт	Характеристика	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства (рядки)	Алгоритм розрахунку для малого підприємства (рядки)
А	Б	В	Г	Д
1. K_1, MK_1 – коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)	Здатність підприємства покривати поточні зобов'язання оборотними активами	Оборотні активи Поточні зобов'язання і забезпечення	Ф. № 1: $\frac{1195, \text{гр.4}}{1695, \text{гр.4}}$	Ф. № 1-м (1-мс): $\frac{1195, \text{гр.4}}{1695, \text{гр.4}}$
2. K_2, MK_2 – проміжний коефіцієнт покриття	Здатність підприємства розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями монетарними оборотними активами. Характеризує очікувану платоспроможність боржника в короткостроковому періоді	Монетарні оборотні активи Поточні зобов'язання і забезпечення	Ф. № 1: $(1120^1 + 1125 + 1160 + 1165),$ $\frac{\text{гр.4}}{1695, \text{гр.4}}$	Ф. № 1-м: $(1125 + 1160 + 1165), \text{гр.4}$ $\frac{1695, \text{гр.4}}{1695, \text{гр.4}}$ або Ф. № 1-мс: $(1155 + 1165), \text{гр.4}$ $\frac{1695, \text{гр.4}}{1695, \text{гр.4}}$

А	Б	В	Г	Д
3. K_3, MK_3 – коефіцієнт фінансової незалежності	Частка власного капіталу в загальному обсязі джерел фінансування. Характеризує ступінь заледності підприємства від позичкових джерел фінансування	Власний капітал Валюта балансу (пасив)	Ф. № 1: $\frac{1495, \text{гр.4}}{1900, \text{гр.4}}$	Ф. № 1-м (1-мс): $\frac{1495, \text{гр.4}}{1900, \text{гр.4}}$
4. K_4, MK_4 – коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом	Рівень фінансування необоротних (довгострокових) активів за рахунок власного капіталу підприємства	Власний капітал Необоротні активи	Ф. № 1: $\frac{1495, \text{гр.4}}{1095, \text{гр.4}}$	Ф. № 1-м (1-мс): $\frac{1495, \text{гр.4}}{1095, \text{гр.4}}$
5. K_5 – коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власниками	Чистий прибуток (збиток) Інвестований власний капітал	Ф. № 2: (2350 – 2355), гр.3 Ф. № 1: $((1400+1405+1410-1425-1430), \text{гр.3} + (1400+1405+1410-1425-1430), \text{гр.4}) \div 2$	–
6. MK_5 – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Здатність підприємства розраховуватися за кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги виручкою від реалізації продукції	Чиста виручка від реалізації Кредиторська заборгованість	–	Ф. № 2-м (2-мс): $\frac{2000, \text{гр.3}}{1615, \text{гр.3} + 1615, \text{гр.4}} \div 2$ Ф. № 1-м (1-мс): $\frac{1615, \text{гр.3} + 1615, \text{гр.4}}{2}$

А	Б	В	Г	Д
7. K_6, MK_6 – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовим результатом від операційної діяльності	Характеризує рентабельність продажу за фінансовим результатом від операційної діяльності до оподаткування та здійснення витрат, пов'язаних із запозиченнями	Фінансовий результат від операційної діяльності Чиста виручка від реалізації	Ф. № 2: $(2190 - 2195), \text{гр.3}$ Ф. № 2: 2000, гр.3	Ф. № 2-м: $(2000+2120 - 2050 - 2180), \text{гр.3}$ Ф. № 2-м: 2000, гр.3 або Ф. № 2-мс: $(2000 - 2050), \text{гр.3}$ Ф. № 2-м: 2000, гр.3
8. K_7 – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовим результатом до оподаткування	Характеризує рентабельність продажу за фінансовим результатом до оподаткування, здійснення фінансових витрат та нарахування амортизації	Фінансовий результат до оподаткування, фінансові витрати та нарахування амортизації Чиста виручка від реалізації + інші операційні доходи	Ф. № 2: $(2290 - 2295 + 2250 + 2515), \text{гр.3}$ Ф. № 2: $(2000+2120), \text{гр.3}$	–
9. MK_7 – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовим результатом до оподаткування	Характеризує рентабельність продажу за фінансовим результатом до оподаткування	Фінансовий результат до оподаткування Разом доходи	–	Ф. № 2-м (2-мс): $(2290), \text{гр.3}$ Ф. № 2-м (2-мс): 2280, гр.3
10. K_8, MK_8 – коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	Характеризує ефективність використання (рентабельність) активів підприємства	Чистий прибуток (збиток) Валюта балансу (актив)	Ф. № 2: $(2350 - 2355), \text{гр.3}$ Ф. № 1: $(1300, \text{гр.3} + 1300, \text{гр.4}) \div 2$	Ф. № 2-м (2-мс): $2350, \text{гр.3}$ Ф. № 1-м (1-мс): $(1300, \text{гр.3} + 1300, \text{гр.4}) \div 2$
11. K_9, MK_9 – коефіцієнт оборотності оборотних активів	Характеризує ефективність використання оборотних активів підприємства	Чиста виручка від реалізації Оборотні активи	Ф. № 2: $2000, \text{гр.3}$ Ф. № 1: $(1195, \text{гр.3} + 1195, \text{гр.4}) \div 2$	Ф. № 2-м (2-мс): $2000, \text{гр.3}$ Ф. № 1-м (1-мс): $(1195, \text{гр.3} + 1195, \text{гр.4}) \div 2$

А	Б	В	Г	Д
12. K_{10} – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовим результатом до оподаткування	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок внутрішніх фінансових джерел	Фінансовий результат до оподаткування, фінансові витрати та нарахування амортизації Довгострокові та поточні зобов'язання і забезпечення	Ф. № 2: (2290 – 2295 + 2250 + 2515), гр.3 Ф. № 1: (1595 + 1695), гр.4	–
13. MK_{10} – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовим результатом до оподаткування	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок фінансового результату	Фінансовий результат до оподаткування Довгострокові та поточні зобов'язання	–	Ф. № 2-м (2-мс): (2290), гр.3 Ф. № 1-м (1-мс): (1595 + 1695), гр.4

Для цілей розрахунку фінансових коефіцієнтів усі показники звітності враховуються зі знаком (+), як це передбачено відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку. Зі знаком (–) ураховується лише показник власного капіталу (форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», рядок 1495 та форми № 1-м (1-мс) «Баланс», рядок 1495), якщо він має від'ємне значення. Також зі знаком (–) ураховується фінансовий результат у формі збитку.

З метою уникнення надмірного впливу фінансових коефіцієнтів на інтегральний показник фінансового стану береться до розрахунку їх максимальне значення не більше 100.

Якщо під час розрахунку фінансового коефіцієнта знаменник формули дорівнює 0, то під час розрахунку інтегрального показника береться значення фінансового коефіцієнта, що дорівнює 1 (за винятком фінансових коефіцієнтів K_5 , K_6 , K_7 , MK_6 , MK_7 , за якими береться значення, що дорівнює 0). Якщо знаменник коефіцієнта K_5 дорівнює 0 або має від'ємне значення, то для розрахунків береться значення коефіцієнта, що дорівнює 0.

Клас боржника – юридичної особи визначається залежно від значення інтегрального показника з урахуванням величини підприємства (велике, середнє або мале) (табл. 7.4, 7.5). Найвищий клас боржника – 1, найнижчий – 9.

Банк визначає клас боржника – юридичної особи не вище 8, якщо:

- у договорах немає письмової згоди боржника на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про

Таблиця 7.4

**Визначення класу боржника – юридичної особи для великого
або середнього підприємства**

№ з/п	Види економічної діяльності	Класи				
		клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	Більше ніж +1,25	Від +1,25 до +0,81	Від +0,80 до +0,60	Від +0,59 до +0,35	Від +0,34 до +0,05
2.	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	Більше ніж +1,35	Від +1,35 до +0,71	Від +0,70 до +0,35	Від +0,34 до +0,00	Від -0,01 до -0,36
3.	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	Більше ніж +1,35	Від +1,35 до +0,81	Від +0,80 до +0,51	Від +0,50 до +0,17	Від +0,16 до -0,20
4.	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)	Більше ніж +1,35	Від +1,35 до +0,80	Від +0,79 до +0,51	Від +0,50 до +0,04	Від +0,03 до -0,40
5.	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	Більше ніж +0,60	Від +0,60 до +0,07	Від +0,06 до -0,15	Від -0,16 до -0,40	Від -0,41 до -0,67
6.	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщування й організація харчування: секція І (розділи 55, 56)	Більше ніж +1,50	Від +1,50 до +0,91	Від +0,90 до +0,62	Від +0,61 до +0,16	Від +0,15 до -0,27
7.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція Н (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	Більше ніж +1,55	Від +1,55 до +1,01	Від +1,00 до +0,76	Від +0,75 до +0,35	Від +0,34 до -0,05
8.	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція К (розділи 64-66)	Більше ніж +2,00	Від +2,00 до +1,20	Від +1,19 до +0,95	Від +0,94 до +0,52	Від +0,51 до +0,10
9.	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	Більше ніж +1,15	Від +1,15 до +0,70	Від +0,69 до +0,45	Від +0,44 до +0,09	Від +0,08 до -0,26

Продовж. табл. 7.4

№ з/п	Види економічної діяльності	Класи			
		клас 6	клас 7	клас 8	клас 9
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	Від +0,04 до -0,25	Від -0,26 до -0,70	Від -0,71 до -3,20	Менше ніж -3,20
2.	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	Від -0,37 до -0,70	Від -0,71 до -1,20	Від -1,21 до -3,50	Менше ніж -3,50
3.	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	Від -0,21 до -0,50	Від -0,51 до -1,04	Від -1,05 до -3,70	Менше ніж -3,70
4.	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)	Від -0,41 до -0,75	Від -0,76 до -1,34	Від -1,35 до -4,70	Менше ніж -4,70
5.	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	Від -0,68 до -0,90	Від -0,91 до -1,30	Від -1,31 до -3,80	Менше ніж -3,80
6.	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщування й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	Від -0,28 до -0,60	Від -0,61 до -1,20	Від -1,21 до -4,70	Менше ніж -4,70
7.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	Від -0,06 до -0,37	Від -0,38 до -0,95	Від -0,96 до -3,50	Менше ніж -3,50
8.	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	Від +0,09 до -0,25	Від -0,26 до -0,83	Від -0,84 до -4,20	Менше ніж -4,20
9.	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	Від -0,27 до -0,55	Від -0,56 до -1,10	Від -1,11 до -3,30	Менше ніж -3,30

- боржника – юридичну особу;
- банк не надав після 01.01.2014 р. до бюро кредитних історій відомості про боржника за наявності в договорі відповідної згоди;
 - немає фінансової звітності боржника за останній звітний період;
 - проти боржника порушено справу про банкрутство.

Визначення класу боржника – юридичної особи для малого підприємства

№ з/п	Види економічної діяльності	Класи				
		клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	Більше ніж +1,00	Від +1,00 до +0,50	Від +0,49 до +0,28	Від +0,27 до -0,10	Від -0,11 до -0,45
2.	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	Більше ніж +2,00	Від +2,00 до +1,40	Від +1,39 до +1,05	Від +1,04 до +0,55	Від +0,54 до +0,01
3.	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	Більше ніж +1,70	Від +1,70 до +1,11	Від +1,10 до +0,81	Від +0,80 до +0,35	Від +0,34 до -0,10
4.	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)	Більше ніж +2,20	Від +2,20 до +1,25	Від +1,24 до +0,90	Від +0,89 до +0,42	Від +0,41 до -0,05
5.	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	Більше ніж +2,10	Від +2,10 до +1,40	Від +1,39 до +0,81	Від +0,80 до +0,53	Від +0,52 до +0,04
6.	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщування й організація харчування: секція І (розділи 55, 56)	Більше ніж +1,60	Від +1,60 до +0,96	Від +0,95 до +0,71	Від +0,70 до +0,20	Від +0,19 до -0,24
7.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція Н (розділи 49-53); електрозв'язок: секція J (розділ 61)	Більше ніж +1,40	Від +1,40 до +0,86	Від +0,85 до +0,61	Від +0,60 до +0,20	Від +0,19 до -0,19
8.	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція К (розділи 64-66)	Більше ніж +2,50	Від +2,50 до +1,51	Від +1,50 до +1,20	Від +1,19 до +0,75	Від +0,74 до +0,32
9.	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	Більше ніж +1,60	Від +1,60 до +0,98	Від +0,97 до +0,62	Від +0,61 до +0,23	Від +0,22 до -0,20

Продовж. табл. 7.5

№ з/п	Види економічної діяльності	Класи			
		клас 6	клас 7	клас 8	клас 9
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А (розділи 01-03)	Від -0,46 до -0,75	Від -0,76 до -1,26	Від -0,27 до -4,20	Менше ніж -4,20
2.	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: секція С (розділи 10-12)	Від 0,00 до -0,40	Від -0,41 до -1,10	Від -1,11 до -4,40	Менше ніж -4,40
3.	Переробна промисловість: секція С (розділи 13-18, 31, 32)	Від -0,11 до -0,50	Від -0,51 до -1,14	Від -1,15 до -4,10	Менше ніж -4,10
4.	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів: секція В (розділи 05-09); переробна промисловість: секція С (розділи 19-30, 33); постачання електроенергії, газу: секція D (розділ 35); водопостачання, каналізація: секція Е (розділи 36-39)	Від -0,06 до -0,50	Від -0,51 до -1,20	Від -1,21 до -4,90	Менше ніж -4,90
5.	Будівництво: секція F (розділи 41-43)	Від +0,03 до -0,35	Від -0,36 до -1,10	Від -1,11 до -4,20	Менше ніж -4,20
6.	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів: секція G (розділи 45-47); тимчасове розміщування й організація харчування: секція I (розділи 55, 56)	Від -0,25 до -0,59	Від -0,60 до -1,25	Від -1,26 до -5,20	Менше ніж -5,20
7.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність: секція H (розділи 49-53); електрзв'язок: секція J (розділ 61)	Від -0,20 до -0,50	Від -0,51 до -1,10	Від -1,11 до -4,40	Менше ніж -4,40
8.	Фінансова та страхова діяльність (крім банків): секція K (розділи 64-66)	Від +0,31 до -0,10	Від -0,11 до -0,75	Від -0,76 до -3,40	Менше ніж -3,40
9.	Інформація та телекомунікації: секція J (розділи 58-60, 62, 63); інші операції та послуги: секції L-U (розділи 68-99)	Від -0,21 до -0,55	Від -0,56 до -1,19	Від -1,20 до -4,20	Менше ніж -4,20

Банк визначає клас боржника – юридичної особи не вище 9, якщо боржника визнано банкрутом у встановленому законодавством порядку.

З позиції комерційного банку проведемо оцінювання фінансового стану боржника – юридичної особи, визначивши його клас залежно від значення інтегрального показника (табл. 7.6). Вихідною інформацією є фо-

рма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додавки А, Б).

Алгоритм оцінювання фінансового стану боржника – юридичної особи включає взаємопов’язані етапи.

Перший етап. Виходячи з належності підприємства відповідно до законодавства України до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності, обирається модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи (табл. 7.2).

Підприємство є великим і має вид економічної діяльності – сільське господарство.

Другий етап. За даними фінансової звітності підприємства розраховуються фінансові коефіцієнти, які використовуються для визначення інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи (табл. 7.3). Значення фінансових коефіцієнтів відображаються у табл. 7.6.

Таблиця 7.6

Фінансові коефіцієнти та клас боржника – юридичної особи

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
Коефіцієнт фінансової незалежності (K ₃)	0,934	0,964	+0,030
Коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом (K ₄)	2,009	1,721	-0,288
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу (K ₅)	0,530	0,757	+0,227
Коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовим результатом від операційної діяльності (K ₆)	0,253	0,283	+0,030
Коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовим результатом до оподаткування (K ₇)	0,263	0,290	+0,027
Коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком (K ₈)	0,114	0,163	+0,049
Коефіцієнт оборотності оборотних активів (K ₉)	0,939	1,282	+0,343
Інтегральний показник фінансового стану	1,749	1,954	+0,205
Клас боржника – юридичної особи	1	1	×

Третій етап. Розрахунок інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи (за моделлю табл. 7.2).

Базовий рік:

$$Z = 1,3 \times K_3 + 0,03 \times K_4 + 0,001 \times K_5 + 0,61 \times K_6 + 0,75 \times K_7 + 2,5 \times K_8 + 0,04 \times K_9 - 0,2 = \\ = 1,3 \times 0,934 + 0,03 \times 2,009 + 0,001 \times 0,530 + 0,61 \times 0,253 + 0,75 \times 0,263 + 2,5 \times 0,114 + \\ + 0,04 \times 0,939 - 0,2 = 1,749.$$

Звітний рік:

$$Z = 1,3 \times K_3 + 0,03 \times K_4 + 0,001 \times K_5 + 0,61 \times K_6 + 0,75 \times K_7 + 2,5 \times K_8 + 0,04 \times K_9 - 0,2 = \\ = 1,3 \times 0,964 + 0,03 \times 1,721 + 0,001 \times 0,757 + 0,61 \times 0,283 + 0,75 \times 0,290 + 2,5 \times 0,163 + \\ + 0,04 \times 1,282 - 0,2 = 1,954.$$

Значення інтегрального показника заносяться у табл. 7.6.

Четвертий етап. Визначається клас боржника – юридичної особи залежно від значення інтегрального показника з урахуванням величини підприємства (велике, середнє або мале) (табл. 7.4, 7.5).

Клас боржника – юридичної особи відображається у табл. 7.6.

Результати визначення класу боржника – юридичної особи за системою фінансових коефіцієнтів дають змогу зробити висновок про стійкий фінансовий стан підприємства (найвищий клас кредитоспроможності – 1). У базовому році інтегральний показник фінансового стану дорівнює 1,749, звітному – 1,954. Значення фінансових коефіцієнтів підвищилися, крім коефіцієнта покриття необоротних активів власним капіталом. Саме цей аспект структури балансу потребує контролю за рахунок випереджального зростання власного капіталу над зростанням необоротних активів.

У міжнародній банківській практиці одним із найпоширеніших підходів до визначення кредитоспроможності позичальника є *рейтингові системи*, орієнтовані на врахування кількісних та якісних характеристик клієнта. Такі системи дають змогу визначити кредитоспроможність за допомогою комплексного показника – рейтингу, вираженого, як правило, в балах, установити межі інтервалу його коливань і залежно від кількості балів обґрунтувати належність позичальника до того чи іншого класу за рівнем кредитного ризику.

Рейтингові системи оцінювання передбачають передусім вибір і обґрунтування системи показників та їх класифікацію за групами, що ранжуються залежно від їх значущості в оцінюванні кредитоспроможності клієнта з позиції банку. Тобто одні й ті самі показники можуть мати різну вагомість в оцінюванні кредитного ризику з погляду різних банків, а також залежно від виду кредиту. Наприклад, у разі надання короткострокового кредиту найважливіше значення мають показники ліквідності та фінансової стійкості, за довгострокового кредитування – ефективності виробництва, прибутковості та рентабельності.

Рейтингова система оцінювання кредитоспроможності позичальника має розроблятися кожним банком індивідуально залежно від кредитної політики банку, стратегічних планів, маркетингових досліджень і загальних вимог до якості кредитів, які пропонує центральний банк. Отже, рейтингові системи відображають підхід конкретного банку до оцінювання якості кредитів і можуть суттєво відрізнятися у розрізі банків.

У міжнародній практиці прийнято, що кожний великий банк розробляє власну рейтингову систему оцінювання кредитоспроможності позичальників. Це дає змогу не лише приймати обґрунтовані рішення щодо надання позики, а й визначати умови кредитування, які обмежать ризик банку та стануть підставою для укладання кредитної угоди.

7.4. Загальні вимоги до оцінювання ризиків невиконання зобов'язань боржником – юридичною особою

Відповідно до вимог «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» банк із метою визначення можливих втрат (збитків) невиконання боржником/контрагентом зобов'язань здійснює оцінювання ризику невиконання ним таких зобов'язань за всіма активними банківськими операціями та наданими банком фінансовими зобов'язаннями [29].

Активна банківська операція (актив) – операція з розміщення ресурсів банку, яка обліковується за активними балансовими рахунками банку або за активними рахунками позабалансового обліку. До таких операцій належать усі види кредитних операцій, операції з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, операції з придбання цінних паперів, інші активні банківські операції, уключаючи нараховані за всіма цими операціями доходи.

Фінансове зобов'язання – зобов'язання банку, що обліковується за активними рахунками позабалансового обліку. До таких зобов'язань належать зобов'язання з кредитування, гарантії, поручительства, акредитиви, акцепти та авалі, що надані банкам і клієнтам.

Кредитний ризик – ризик невиконання боржником/контрагентом зобов'язань (тобто ризик того, що виконання боржником зобов'язання проводитиметься з перевищенням строків, передбачених умовами договору, або в обсягах, менших, ніж передбачено договором, або взагалі не проводитиметься).

Банк оцінює ризик невиконання боржником/контрагентом зобов'язань та формує резерв у повному обсязі незалежно від розміру його доходів за станом на перше число кожного місяця, наступного за звітним, до встановленого строку подання статистичної звітності за формою № 10 (місячна) «Обротно-сальдовий баланс банку», затвердженої відповідним нормативно-правовим актом Національного банку України.

Банк розробляє та затверджує рішенням уповноваженого органу *внутрішньобанківські положення щодо оцінювання ризиків, формування та використання резервів* за кожними видом фінансових активів, групою фінансових активів, дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю банку та наданими фінансовими зобов'язаннями. Внутрішньобанківські положення розробляються банком з урахуванням законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, повинні містити методики та процедури, визначені в «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», які є обов'язковими і мінімально необхідними для оцінювання ризиків.

Банк із метою формування резерву за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями здійснює оцінювання ризиків таких активів/наданих

фінансових зобов'язань, починаючи з дати визнання їх в обліку до дати припинення такого визнання. Банк із метою розрахунку резервів класифікує активи/надані фінансові зобов'язання за такими *категоріями якості*:

I (найвища) – немає ризику або ризик є мінімальним;

II – помірний ризик;

III – значний ризик;

IV – високий ризик;

V (найнижча) – реалізований ризик.

Заборгованість за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, віднесеними до V категорії, є безнадійною.

Банк самостійно встановлює порядок визначення показника ризику активу в межах діапазонів, визначених для відповідних категорій якості активів/наданих фінансових зобов'язань, у тому числі з урахуванням кредитної історії боржника, а також іншої інформації, що забезпечує об'єктивне оцінювання подій та обставин, які можуть свідчити про наявність ризиків погашення боргу боржником із перевищенням строків, передбачених умовами договору, або невиконанням договірних умов.

Банк класифікує не вище V категорії якості актив, за яким більше ніж 50 відсотків боргу прострочено понад 90 днів.

Банк класифікує активи/надані фінансові зобов'язання за категоріями якості на підставі здійсненого ним оцінювання фінансового стану боржника і стану виконання боржником зобов'язань за договором (стану обслуговування боргу) з урахуванням виду та умов активної банківської операції згідно з вимогами «Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями».

Банк з метою оцінювання ризику за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, боржником (контрагентом) банку за якими є нерезидент, може використовувати дані, підтверджені в бюлетені таких провідних світових рейтингових агентств (компаній), як Standard & Poor's, Moody's Investors Service та Fitch IBCA.

Банк з метою оцінювання ризику за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, боржником (контрагентом) банку за якими є резидент, може використовувати дані рейтингових агентств (компаній), які мають право визначати рейтингові оцінки відповідно до законодавства України.

Банк здійснює оцінювання стану обслуговування боргу боржником – юридичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з табл. 7.6.

Банк визначає стан обслуговування боргу як «високий» за умови, що сплата боржником – юридичною особою процентів відповідно до умов договору передбачена не рідше ніж один раз на три місяці.

Банк *класифікує кредит*, наданий боржнику – юридичній особі, за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника – юридичної особи та стану обслуговування ним боргу (табл. 7.7).

Таблиця 7.6

Визначення стану обслуговування боргу боржником – юридичною особою

Кількість календарних днів прострочення	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	«високий»
від 8 до 30	«добрий»
від 31 до 90	«задовільний»
від 91 до 180	«слабкий»
понад 180	«незадовільний»

Таблиця 7.7

Класифікація кредиту, наданого боржнику – юридичній особі, за категоріями якості

Клас боржника – юридичної особи	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

Банк визначає показник ризику кредиту, наданого боржнику – юридичній особі, залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у табл. 7.8.

Таблиця 7.8

Визначення показника ризику кредиту, наданого боржнику – юридичній особі

Категорія якості за кредитом	Значення показника ризику кредиту
I – найвища	0,01 – 0,06
II	0,07 – 0,20
III	0,21 – 0,50
IV	0,51 – 0,99
V – найнижча	1,0

Банк визначає показник ризику за кредитом, наданим боржнику – юридичній особі, в межах установленого діапазону з урахуванням динаміки фактичних значень інтегрального показника фінансового стану, коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника – юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, визначених рейтингів боржника – юридичної особи (за наявності) та інших подій та обставин, що

можуть вплинути на своєчасність і повноту погашення боргу.

Запитання для перевірки знань

1. Які є варіанти тлумачення поняття «кредитоспроможність»?
2. Які системи оцінювання кредитоспроможності боржника застосовують у міжнародній практиці?
3. Які елементи включає схема оцінювання банком кредитоспроможності боржника – юридичної особи?
4. Які основні вимоги до оцінювання фінансового стану боржника містяться у «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями»?
5. З якою періодичністю банк визначає платоспроможність боржника?
6. Які методики та процедури, що є обов'язковими і мінімально необхідними для оцінювання ризиків, повинні містити внутрішньобанківські положення щодо здійснення активних банківських операцій?
7. Які мінімально необхідні дані повинна містити кредитна документація (справа) боржника?
8. Що включає в себе узагальнена інформація про боржника за наданим кредитом?
9. Із застосуванням якої багатофакторної дискримінантної моделі банк розраховує інтегральний показник фінансового стану боржника – юридичної особи?
10. Від чого залежить розрахунок інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи?
11. Як визначаються фінансові коефіцієнти для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи?
12. Як встановлюється клас боржника – юридичної особи?
13. В яких випадках банк визначає клас боржника – юридичної особи не вище 8 і 9?
14. Що таке активна банківська операція (актив), фінансове зобов'язання, кредитний ризик?
15. За якими категоріями якості банк класифікує активи/надані фінансові зобов'язання з метою розрахунку резервів?
16. Як визначається стан обслуговування боргу боржником – юридичною особою?
17. Як класифікується кредит, наданий боржнику – юридичній особі, за категоріями якості?
18. Як визначається показник ризику кредиту, наданого боржнику – юридичній особі?

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

7.1. Одна зі старін у зобов'язанні (юридична чи фізична особа), яка повинна сплатити борг/виконати вимогу банку згідно з умовами укладеного договору – це визначення:

- а) боржника;
- б) контрагента банку;
- в) кредитної операції;
- г) боргу боржника.

7.2. Спроможність за конкретних умов кредитування у повному обсязі та у визначеній кредитною угодою строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошима, що генеруються боржником у процесі основної діяльності, – це визначення:

- а) платоспроможності;
- б) ліквідності;
- в) фінансової стійкості;
- г) кредитоспроможності.

7.3. Яка міжнародна система оцінювання кредитоспроможності вивчає репутацію боржника, капітал, фінансові можливості, забезпечення, загальні економічні умови:

- а) «правило п'яти Сі»;
- б) CAMPARI;
- в) PARTS?

7.4. Банк визначає платоспроможність боржника – юридичної особи, що складає квартальну і річну фінансову звітність, не рідше ніж один раз на:

- а) 12 місяців;
- б) 6 місяців;
- в) 3 місяці.

7.5. Сукупність інформації про виконання юридичною або фізичною особою боргових зобов'язань, що включає наявну в банку інформацію щодо дисципліни виконання боржником своїх зобов'язань в минулому за раніше наданими та діючими кредитами, а також отриману банком інформацію з бюро кредитних історій – це визначення:

- а) кредитної операції;
- б) боргу боржника;
- в) кредитної історії.

7.6. Банк здійснює оцінювання фінансового стану юридичної особи (крім банку), якій надано кредит, шляхом розрахунку:

- а) комплексного показника кредитоспроможності;
- б) показника бального (рейтингового) оцінювання фінансового стану;
- в) інтегрального показника фінансового стану.

7.7. Що впливає на вибір моделі розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи:

- а) вид економічної діяльності підприємства;
- б) належність підприємства до великого, середнього або малого;
- в) організаційно-правова форма діяльності;
- г) правильні відповіді а) і б)?

7.8. У формулі розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи показники K_1, K_2, \dots, K_n – це:

- а) фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника – юридичної особи для малого підприємства;
- б) фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника – юридичної особи для великого або середнього підприємства;
- в) параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів.

7.9. Який фінансовий коефіцієнт визначається відношенням оборотних активів до поточних зобов'язань і забезпечень:

- а) коефіцієнт фінансової незалежності;
- б) коефіцієнт покриття;
- в) проміжний коефіцієнт покриття?

7.10. Відношенням власного капіталу до валюти балансу визначається коефіцієнт:

- а) покриття необоротних активів власним капіталом;
- б) рентабельності власного капіталу;
- в) фінансової незалежності.

7.11. Який фінансовий коефіцієнт характеризує ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власниками:

- а) коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом;
- б) коефіцієнт рентабельності власного капіталу;
- в) коефіцієнт фінансової незалежності?

7.12. За яким показником визначається здатність підприємства розраховуватися за кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги виручкою від реалізації продукції:

- а) коефіцієнтом оборотності оборотних активів;
- б) коефіцієнтом оборотності кредиторської заборгованості;
- в) коефіцієнтом фінансової незалежності?

7.13. Відношенням фінансового результату від операційної діяльності до чистої виручки від реалізації визначається коефіцієнт:

- а) рентабельності продажу за фінансовим результатом від операційної діяльності;
- б) рентабельності продажу за фінансовим результатом до оподаткування;
- в) рентабельності активів за чистим прибутком.

7.14. Який фінансовий коефіцієнт визначається відношенням чистої виручки від реалізації до оборотних активів:

- а) оборотності оборотних активів;
- б) оборотності кредиторської заборгованості;
- в) оборотності позичкового капіталу?

7.15. З метою уникнення надмірного впливу фінансових коефіцієнтів на інтегральний показник фінансового стану береться до розрахунку їх максимальне значення:

- а) не більше 1;
- б) не більше 10;
- в) не більше 100.

7.16. Клас боржника – юридичної особи визначається залежно від:

- а) значення інтегрального показника;
- б) величини підприємства (велике, середнє або мале);
- в) виду економічної діяльності;
- г) усіх наведених факторів.

7.17. Якщо проти боржника – юридичної особи порушено справу про банкрутство, банк визначає клас боржника:

- а) не вище 1;
- б) не вище 8;
- в) не вище 9.

7.18. Банк визначає клас боржника – юридичної особи не вище 9, якщо:

- а) проти боржника порушено справу про банкрутство;
- б) немає фінансової звітності боржника за останній звітний період;
- в) боржника визнано банкрутом у встановленому законодавством порядку.

7.19. Операція з розміщення ресурсів банку, яка обліковується за активними балансовими рахунками банку або за активними рахунками позабалансового обліку – це:

- а) фінансове зобов'язання;
- б) активна банківська операція (актив);
- в) кредитний ризик.

7.20. Ризик невиконання боржником/контрагентом зобов'язань (тобто ризик того, що виконання боржником зобов'язання проводитиметься з перевищенням строків, передбачених умовами договору, або в обсягах, менших, ніж передбачено договором, або взагалі не проводитиметься) – це визначення:

- а) активної банківської операції;
- б) стану обслуговування боргу;
- в) кредитного ризику.

7.21. За якими категоріями якості банк класифікує активи/надані фінансові зобов'язання з метою розрахунку резервів:

- а) I, II, III;
- б) I, II, III, IV, V;
- в) I, II, III, IV?

7.22. Категорія якості активів/наданих фінансових зобов'язань I

означає:

- а) немає ризику або ризик є мінімальним;
- б) помірний ризик;
- в) значний ризик.

7.23. До категорії якості II відносяться активи/надані фінансові зобов'язання, які мають:

- а) помірний ризик;
- б) значний ризик;
- в) високий ризик.

7.24. Категорія якості активів/наданих фінансових зобов'язань III означає:

- а) немає ризику або ризик є мінімальним;
- б) високий ризик;
- в) значний ризик.

7.25. До категорії якості IV відносяться активи/надані фінансові зобов'язання, які мають:

- а) реалізований ризик;
- б) значний ризик;
- в) високий ризик.

7.26. Безнадійною є заборгованість за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, віднесеними до:

- а) I категорії;
- б) II категорії;
- в) IV категорії;
- г) V категорії.

7.27. Якщо кількість календарних днів прострочення боргу від 0 до 7, то стан обслуговування боргу:

- а) «високий»;
- б) «добрий»;
- в) «задовільний»;
- г) «слабкий»;
- д) «незадовільний».

7.28. Стан обслуговування боргу «добрий», якщо кількість календарних днів прострочення боргу:

- а) від 0 до 7;
- б) від 8 до 30;
- в) від 31 до 90.

7.29. Якщо кількість календарних днів прострочення боргу від 31 до 90, то стан обслуговування боргу:

- а) «високий»;
- б) «добрий»;
- в) «задовільний»;
- г) «слабкий»;
- д) «незадовільний».

7.30. Стан обслуговування боргу «слабкий», якщо кількість календа-

рних днів прострочення боргу:

- а) від 31 до 90;
- б) від 91 до 180;
- в) понад 180.

7.31. Стан обслуговування боргу визнається «незадовільним», якщо кількість календарних днів його прострочення:

- а) від 31 до 90;
- б) від 91 до 180;
- в) понад 180.

7.32. Якщо сплата боржником – юридичною особою процентів відповідно до умов договору передбачена не рідше ніж один раз на три місяці, банк визначає стан обслуговування боргу як:

- а) «високий»;
- б) «добрий»;
- в) «задовільний».

7.33. Банк класифікує кредит, наданий боржнику – юридичній особі, за категоріями якості на підставі:

- а) визначеного класу боржника – юридичної особи;
- б) стану обслуговування ним боргу;
- в) правильні відповіді а) і б).

7.34. Клас боржника юридичної особи – 1, стан обслуговування боргу – «високий». Якою є категорія якості кредиту:

- а) I;
- б) III;
- в) IV;
- г) V?

7.35. Клас боржника юридичної особи – 8, стан обслуговування боргу – «незадовільний». Якою є категорія якості кредиту:

- а) I;
- б) II;
- в) IV;
- г) V?

7.36. Яким є значення показника ризику кредиту, якщо категорія якості за кредитом найвища:

- а) 0,01 – 0,06;
- б) 0,07 – 0,20;
- в) 0,21 – 0,50;
- г) 1,0?

ТЕМА 8 ОЦІНЮВАННЯ ВИРОБНИЧО-ФІНАНСОВОГО ЛЕВЕРИДЖУ

- 8.1. Оцінювання виробничого левериджу
- 8.2. Оцінювання фінансового левериджу
- 8.3. Економічний зміст і факторний аналіз ефекту фінансового важеля

8.1. Оцінювання виробничого левериджу

Фінансова стійкість підприємства визначається насамперед оптимальною структурою майна (активів) і джерел формування капіталу (пасивів). У фінансовому аналізі процес оптимізації структури активів і пасивів підприємства з метою збільшення прибутку називається *левериджем (leverage)*. Леверидж перекладається з англійської як важіль і в буквальному розумінні означає дію невеликої сили, за допомогою якої можна переміщувати досить важкі предмети. Стосовно економіки леверидж розглядається як певний фактор, незначна зміна якого може привести до суттєвої зміни результативного показника.

Отже, **леверидж** – це важіль, незначною зміною якого можна суттєво змінити результати виробничо-фінансової діяльності підприємства, важіль впливу на зміну структури активів і пасивів балансу з метою отримання приросту прибутку. Розрізняють *три види левериджу*:

- виробничий (операційний);
- фінансовий;
- виробничо-фінансовий (операційно-фінансовий).

Фінансова стійкість підприємства багато в чому залежить від того, наскільки оптимально поєднуються окремі види активів балансу (зокрема, основний та оборотний капітал) і, відповідно, постійні та змінні витрати. Взаємозв'язок між обсягом виробництва, постійними та змінними витратами відображає показник *виробничого (операційного) левериджу*, від рівня якого залежить величина прибутку та фінансова стійкість підприємства.

Виробничий леверидж – це потенційна можливість впливати на прибуток від реалізації продукції шляхом зміни структури собівартості та обсягу продажу. Чутливість зміни прибутку залежно від зміни обсягу продажу пов'язана з тим, що в структурі собівартості є постійні витрати, які не змінюються залежно від зміни обсягу продукції. Тому чим більший обсяг продукції, тим менше постійних витрат припадає на кожен її одиницю.

Рівень виробничого левериджу визначається відношенням темпу приросту валового прибутку до темпу приросту обсягу реалізації продукції в натуральних одиницях або темпу приросту виручки:

$$K_{В.Л} = \frac{\Delta ВП\%}{\Delta ОРП\%}, \quad (8.1)$$

де $K_{В.Л}$ – коефіцієнт виробничого левериджу;
 $\Delta ВП\%$ – темп приросту валового прибутку (прибутку від реалізації продукції), %;
 $\Delta ОРП\%$ – темп приросту обсягу реалізації продукції в натуральних одиницях (виручки від реалізації продукції), %.

Економічний зміст цього відношення полягає у тому, що воно показує ступінь чутливості валового прибутку до зміни обсягу продажу. За високого значення коефіцієнта виробничого левериджу навіть незначне збільшення або зменшення обсягу виробництва продукції призводить до суттєвої зміни прибутку.

Вищий рівень виробничого левериджу зазвичай мають підприємства з ліпшим рівнем технічної оснащеності виробництва. У разі підвищення такого рівня збільшується частка постійних витрат і рівень виробничого левериджу. Одночасно для підприємств, які мають вищий рівень виробничого левериджу, зростає ризик недоотримання валового прибутку і виручки, необхідної для покриття постійних витрат.

До більшого *виробничого ризику* схильне підприємство, в якого вищий коефіцієнт виробничого левериджу, що слід ураховувати під час оцінювання його фінансової стійкості.

Розглянемо приклад розрахунку коефіцієнта виробничого левериджу для підприємств із різним співвідношенням постійних і змінних витрат (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

Розрахунок коефіцієнта виробничого левериджу для підприємств із різною структурою операційних витрат

Показник	Підприємство		
	А	Б	В
А	1	2	3
Ціна одиниці продукції, грн	1000	1000	1000
Повна собівартість одиниці продукції, грн	800	800	800
Змінні витрати на одиницю продукції, грн	600	400	200
Постійні витрати, тис. грн	1000	1800	2800
Частка постійних витрат у собівартості одиниці продукції, %	25	50	75
Беззбитковий обсяг реалізації, шт.	2500	3000	3500
Обсяг реалізації продукції, шт.:			
варіант 1	4000	4000	4000
варіант 2	4800	4800	4800
Темп приросту обсягу реалізації продукції, %	20	20	20
Виручка від реалізації продукції, тис. грн:			
варіант 1	4000	4000	4000
варіант 2	4800	4800	4800
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн:			
варіант 1	3400	3400	3600
варіант 2	3880	3720	3760

Продовж. табл. 8.1

A	1	2	3
Валовий прибуток, тис. грн:			
варіант 1	600	600	400
варіант 2	920	1080	1040
Темп приросту валового прибутку, %	53,3	80	160
Коефіцієнт виробничого левериджу	2,665	4	8

За даними табл. 8.1 підприємства відрізняються структурою операційних витрат: частка постійних витрат у собівартості одиниці продукції підприємства А становить 25 %, підприємства Б – 50, підприємства В – 75 %. Значення коефіцієнта виробничого левериджу показує, що кожний відсоток приросту обсягу реалізації продукції забезпечує приріст валового прибутку в підприємстві А на 2,665 %, підприємстві Б – на 4, підприємстві В – на 8 %. Отже, найбільше значення коефіцієнта виробничого левериджу має підприємство з найвищим співвідношенням постійних і змінних витрат. Відповідно за умови скорочення обсягу реалізації продукції валовий прибуток у підприємстві В буде зменшуватися у 3 рази швидше, ніж у підприємстві А, і в 2 рази швидше порівняно з підприємством Б. Це означає, що підприємство В має найвищий виробничий ризик недоодержання валового прибутку в умовах зменшення обсягу реалізації продукції.

Отже, щодо сутності та значення виробничого левериджу можна сформулювати такі висновки:

а) для підприємств із високим рівнем виробничого левериджу навіть незначна зміна обсягу реалізації продукції може суттєво позначитися на величині валового прибутку;

б) підвищення рівня технічного оснащення супроводжується зростанням частки постійних витрат і, відповідно, виробничого левериджу;

в) високий рівень виробничого левериджу свідчить одночасно про високий рівень операційного ризику;

г) зміст операційного ризику полягає у тому, що постійні витрати визначаються вибором відповідної матеріально-технічної бази як джерела поточних доходів, а отже, мають покриватися цими доходами; якщо вибір був помилковим, доходів може бути недостатньо для покриття витрат;

д) у разі зростання обсягу продажу за умов, що підприємство вже минуло точку беззбитковості, сила впливу виробничого левериджу зменшується; за невеликого відхилення від точки беззбитковості коефіцієнт виробничого левериджу максимальний, а далі зменшується.

8.2. Оцінювання фінансового левериджу

Під час оцінювання виробничого левериджу враховуються лише виробничі витрати. Однак на зміну чистого прибутку впливають і фінансові витрати, пов'язані зі сплатою процентів за кредитами.

Вплив фінансових витрат на чистий прибуток відображає категорія *фінансового левериджу*. Це пов'язано з дією плеча фінансового важеля (співвідношення позикового і власного капіталу). Отже, *фінансовий леверидж характеризує* взаємозв'язок між чистим прибутком та співвідношенням позикового і власного капіталу.

Фінансовий леверидж – це потенційна можливість впливати на чистий прибуток і рентабельність власного капіталу шляхом зміни структури власного і позикового капіталу.

Рівень фінансового левериджу визначається відношенням темпу приросту чистого прибутку до темпу приросту валового прибутку:

$$K_{\phi.л} = \frac{\Delta ЧП\%}{\Delta ВП\%}, \quad (8.2)$$

де $K_{\phi.л}$ – коефіцієнт фінансового левериджу;

$\Delta ЧП\%$ – темп приросту чистого прибутку, %.

Економічний зміст цього коефіцієнта полягає у тому, що він показує, у скільки разів темп приросту чистого прибутку перевищує темп приросту валового прибутку. Іншими словами, рівень фінансового левериджу свідчить про еластичність чистого прибутку до прибутку від реалізації, що досягається за допомогою *плеча фінансового важеля* (співвідношення позикового і власного капіталу). Змінюючи плече фінансового важеля, можна впливати на величину чистого прибутку та рівень прибутковості власного капіталу. Плече фінансового важеля є складовим елементом ефекту фінансового важеля, зміст якого розглядається у питанні 8.3.

Фінансовий леверидж, як і виробничий, також пов'язаний з ризиком, але не з виробничим, а фінансовим. *Фінансовий ризик* – це ризик, який визначається неможливістю сплати процентів за кредитами.

Чим більший обсяг залучених коштів і більша сума сплачених процентів, тим вищий рівень фінансового левериджу. Зміна структури джерел формування капіталу у бік збільшення частки позикового капіталу зумовлює зростання фінансового ризику, хоча при цьому і досягається більший чистий прибуток.

Приклад розрахунку коефіцієнта фінансового левериджу для підприємств із різним співвідношенням позикового і власного капіталу наведено в табл. 8.2.

Як видно з розрахунків, у підприємстві А, що фінансує свою діяльність тільки за рахунок власних коштів, коефіцієнт фінансового левериджу дорівнює 1. У такому випадку зміна валового прибутку на 1 % призводить до такого самого збільшення або зменшення чистого прибутку. У підприємства Б із часткою позикового капіталу 50 % коефіцієнт фінансового левериджу дорівнює 1,43. Якщо ж частка позикового капіталу зростає до 75 % (підприємство В), коефіцієнт фінансового левериджу досягає 1,82. Таким чином, рівень фінансового левериджу зростає зі збільшенням частки позикового капіталу, що свідчить про підвищення ступеня фінансового ризику інвестування за умови зростання плеча фінансового важеля, тобто співвідношення позикового і власного капіталу.

Таблиця 8.2

**Розрахунок коефіцієнта фінансового левериджу для підприємств
із різною структурою джерел формування капіталу**

Показник	Підприємство								
	А			Б			В		
	-10%	100	+10%	-10%	100	+10%	-10%	100	+10%
Джерела формування капіталу, тис. грн	×	1000	×	×	1000	×	×	1000	×
Позиковий капітал, тис. грн	×	-	×	×	500	×	×	750	×
Частка позикового капіталу, %	×	0	×	×	50	×	×	75	×
Співвідношення позикового і власного капіталу	×	0	×	×	1	×	×	3	×
Валовий прибуток, тис. грн	225	250	275	225	250	275	225	250	275
Темп приросту валового прибутку, %	-10	-	+10	-10	-	+10	-10	-	+10
Сплачені проценти, тис. грн (15 %)	-	-	-	75	75	75	112,5	112,5	112,5
Податок на прибуток, тис. грн (17 %)	38,3	42,5	46,8	25,5	29,8	34	19,1	23,4	27,6
Чистий прибуток, тис. грн	186,7	207,5	228,2	124,5	145,2	166	93,4	114,1	134,9
Темп приросту чистого прибутку, %	-10	-	+10	-14,3	-	+14,3	-18,2	-	+18,2
Коефіцієнт фінансового левериджу	×	1,0	×	×	1,43	×	×	1,82	×

Отже, щодо сутності та значення фінансового левериджу можна сформулювати такі висновки:

а) для підприємств із високим рівнем фінансового левериджу навіть незначна зміна валового прибутку може вплинути на суттєву зміну чистого прибутку;

б) фінансовий леверидж свідчить про наявність і рівень фінансової залежності підприємства від позичальників;

в) висока частка позикового капіталу в загальній сумі джерел фінансування характеризує як високий рівень фінансового левериджу, так і ви-

сокий рівень фінансового ризику;

г) сутність фінансового ризику полягає у тому, що постійні платежі є обов'язковими, тому у випадку недостатності прибутку може виникнути необхідність ліквідації частини активів.

Виробничі та фінансові ризики об'єднуються загальним ризиком, який пов'язаний з можливою нестачею коштів для покриття поточних витрат і витрат з обслуговування зовнішніх джерел фінансування. Синтетичним показником левериджу є **виробничо-фінансовий леверидж**, який становить добуток виробничого і фінансового левериджу:

$$K_{ВФЛ} = K_{ВЛ} \times K_{ФЛ}, \quad (8.3)$$

де $K_{ВФЛ}$ – коефіцієнт виробничо-фінансового левериджу.

Наприклад, за умови, що темп приросту обсягу реалізації продукції становить 10 %, темп приросту валового прибутку – 30, темп приросту чистого прибутку – 40 %:

$$K_{ВЛ} = \frac{30}{10} = 3; \quad (8.4)$$

$$K_{ФЛ} = \frac{40}{30} = 1,333; \quad (8.5)$$

$$K_{ВФЛ} = 3 \times 1,333 = 4. \quad (8.6)$$

На підставі цих даних можна зробити висновок, що за наявної структури витрат на підприємстві та структури джерел формування капіталу збільшення обсягу реалізації продукції на 1 % забезпечить приріст валового прибутку на 3 %, а чистого прибутку – на 4 %. Кожен відсоток просту валового прибутку приведе до збільшення чистого прибутку на 1,333 %. У такій самій пропорції будуть змінюватися дані показники у разі зменшення обсягу реалізації продукції.

Використовуючи показники левериджу, можна прогнозувати ступінь виробничого і фінансового ризиків. Категорії левериджу – виробничий, фінансовий і виробничо-фінансовий – довгострокові характеристики діяльності підприємства, тому управлінські рішення щодо суттєвої зміни значень левериджу розглядаються як рішення стратегічного характеру.

8.3. Економічний зміст і факторний аналіз ефекту фінансового важеля

Практично кожне підприємство використовує позиковий капітал. *Ефект від його залучення у господарську діяльність* виникає, коли рентабельність сукупного капіталу підприємства вища процента за кредит (фінансових витрат з обслуговування зобов'язань). Наприклад, рентабельність сукупного капіталу становить 15 %, тоді як процентна ставка за кредит – 10 %. У такому випадку зниження у структурі джерел формування капіталу частки власного капіталу і, відповідно, зростання частки позикового капіталу дає змогу підвищити рентабельність власного капіталу.

Одним із показників, що застосовуються для оцінювання ефективності використання позикового капіталу, є *ефект фінансового важеля*. Як відомо, зростання плеча фінансового важеля (відношення позикового і власного капіталу) може спричинити як збільшення, так і зменшення чистого прибутку. **Ефект фінансового важеля** відображає рівень додаткового чистого прибутку на власний капітал за різних варіантів структури джерел формування капіталу і показує, на скільки відсотків підвищиться рентабельність власного капіталу в результаті залучення позикових коштів у діяльність підприємства. Він виникає, коли рентабельність сукупного капіталу вища від процента за кредит.

Розглянемо *методичну послідовність розрахунку і факторного аналізу ефекту фінансового важеля*.

Плече фінансового важеля (*ПФВ*) визначається як відношення позикового капіталу (*ПК*) до власного капіталу (*ВК*):

$$ПФВ = \frac{ПК}{ВК}. \quad (8.7)$$

Рентабельність сукупного капіталу (P_K) визначається за формулою:

$$P_K = \frac{\Pi}{ВК + ПК} \times 100, \quad (8.8)$$

де Π – прибуток від господарської діяльності, тис. грн.

Звідси, з одного боку:

$$\Pi = P_K \times (ВК + ПК). \quad (8.9)$$

З іншого – прибуток від господарської діяльності можна визначити як суму величини прибутку після сплати процентів за кредит і величини процентів:

$$\Pi = P_{BK} \times ВК + П_C \times ПК, \quad (8.10)$$

де P_{BK} – рентабельність власного капіталу, %;

$П_C$ – процентна ставка за кредит, %.

Отже,

$$P_K \times (ВК + ПК) = P_{BK} \times ВК + П_C \times ПК. \quad (8.11)$$

Звідси можна вивести формулу розрахунку рентабельності власного капіталу:

$$P_K \times ВК + P_K \times ПК = P_{BK} \times ВК + П_C \times ПК; \quad (8.12)$$

$$P_{BK} \times ВК = P_K \times ВК + P_K \times ПК - П_C \times ПК; \quad (8.13)$$

$$P_{BK} = P_K + \frac{P_K \times ПК - П_C \times ПК}{ВК}; \quad (8.14)$$

$$P_{BK} = P_K + (P_K - П_C) \times \frac{ПК}{ВК} = P_K + (P_K - П_C) \times ПФВ = P_K + ЕФВ, \quad (8.15)$$

де $ЕФВ$ – ефект фінансового важеля:

$$ЕФВ = (P_K - П_C) \times \frac{ПК}{ВК}. \quad (8.16)$$

Отже, підвищення рентабельності власного капіталу в результаті залучення позикового капіталу, якщо рентабельність сукупного капіталу перевищує процентну ставку за кредит, називається *ефектом фінансового*

важеля (ЕФВ). Він вимірює ефект фінансування діяльності та підвищення рентабельності власного капіталу за рахунок збільшення співвідношення позикового і власного капіталу.

Ефект фінансового важеля може бути як позитивним, так і негативним, що залежить від величин P_K і P_C . Різниця $(P_K - P_C)$ у формулі (8.16) становить *диференціал фінансового важеля (ДФВ)*. *Позитивний ЕФВ* виникає, якщо рентабельність сукупного капіталу вища від середньозваженої ціни позикових ресурсів, тобто якщо $P_K > P_C$ ($ДФВ > 0$). За таких умов вигідно збільшувати плече фінансового важеля, тобто частку позикового капіталу.

Якщо $P_K < P_C$ ($ДФВ < 0$), виникає *негативний ЕФВ* (ефект «кийка»). У такому разі рентабельність власного капіталу зменшується тим швидше, чим більше значення $ДФВ$, тобто вища частка позикового капіталу в структурі пасивів. При цьому відбувається «проїдання» власного капіталу, що може стати причиною банкрутства підприємства. Отже, позикові кошти можуть як сприяти підвищенню, так і зумовлювати зниження ефективності діяльності підприємства.

Ефект фінансового важеля складається з двох компонентів:

- а) *диференціала фінансового важеля*, тобто різниці між рентабельністю сукупного капіталу і середньою ціною позикового капіталу;
- б) *плеча фінансового важеля*, за допомогою якого збільшується позитивний або негативний ефект у результаті впливу диференціала.

В аналізі ефекту фінансового важеля визначається також *рівень фінансового важеля (РФВ)*:

$$РФВ = \frac{\Delta P_{BK}}{\Delta П\%}, \quad (8.17)$$

де ΔP_{BK} – зміна рентабельності власного капіталу, відсоткових пунктів;

$\Delta П\%$ – темп приросту прибутку від господарської діяльності, %.

Рівень фінансового важеля показує зміну рентабельності власного капіталу у разі зміни прибутку від господарської діяльності на 1 %.

Розглянемо приклад розрахунку ефекту фінансового важеля для підприємств із різною структурою джерел формування капіталу (табл. 8.3).

Інформація, наведена в табл. 8.3, свідчить про відмінність підприємств за структурою джерел формування капіталу. У підприємства А частка позикового капіталу становить 30 %, підприємства Б – 50, а підприємства В – 80 %. Значення плеча фінансового важеля показує, що в підприємстві А на 1 грн власного капіталу припадає 0,43 грн позикового капіталу, в підприємствах Б і В – відповідно 1 і 4 грн.

За результатами розрахунків, ефект фінансового важеля, тобто приріст рентабельності власного капіталу в звітному році порівняно з базовим, у підприємстві А становить 4,3 відсоткового пункту, підприємстві Б – 6,0 і підприємстві В – 15,0 відсоткового пункту. Рівень фінансового важеля показує, що в підприємстві А на 1 % приросту прибутку від господарської діяльності припадає 0,215 відсоткового пункту приросту рентабельності вла-

Таблиця 8.3

**Розрахунок ефекту фінансового важеля для підприємств
із різною структурою джерел формування капіталу**

№ з/п	Показник	Підприємство		
		А	Б	В
1.	Джерела формування капіталу – всього, тис. грн	10000	10000	10000
2.	Власний капітал, тис. грн	7000	5000	2000
3.	Позиковий капітал, тис. грн	3000	5000	8000
4.	Частка позикового капіталу в джерелах формування капіталу, % (п.3÷п.1×100)	30,0	50,0	80,0
5.	Плече фінансового важеля (п.3÷п.2)	0,429	1	4
6.	Прибуток від господарської діяльності, тис. грн:			
	а) базовий рік	1500	1500	1500
	б) звітний рік	1800	1800	1800
7.	Темп приросту прибутку від господарської діяльності, % ((п.6б–п.6а)÷п.6а×100)	20,0	20,0	20,0
8.	Процентна ставка за кредит, %	15	15	15
9.	Проценти за кредит, тис. грн (п.3×п.8÷100)	450	750	1200
10.	Прибуток після сплати процентів за кредит, тис. грн (п.6–п.9):			
	а) базовий рік	1050	750	300
	б) звітний рік	1350	1050	600
11.	Рентабельність сукупного капіталу, % (п.6÷п.1×100):			
	а) базовий рік	15,0	15,0	15,0
	б) звітний рік	18,0	18,0	18,0
12.	Рентабельність власного капіталу, % (п.10÷п.2×100) або (п.11+(п.11–п.8)×п.5):			
	а) базовий рік	15,0	15,0	15,0
	б) звітний рік	19,3	21,0	30,0
13.	Ефект фінансового важеля, відсоткових пунктів (п.12б–п.12а)	4,3	6,0	15,0
14.	Рівень фінансового важеля (п.13÷п.7)	0,215	0,3	0,75

сного капіталу, в підприємствах Б і В – відповідно 0,3 і 0,75 відсоткового пункту.

Отже, за умови збільшення прибутку від господарської діяльності найкращі можливості щодо підвищення ефективності використання власного капіталу має підприємство В, де в структурі пасивів переважає позиковий капітал. Одночасно це підприємство характеризується найвищим ризиком зниження рентабельності власного капіталу за умови негативної динаміки прибутку від господарської діяльності. Так, у разі зменшення прибутку на 1 % у підприємстві А рентабельність власного капіталу знизиться на 0,215 відсоткового пункту, підприємстві Б – 0,3, а в підприємстві

В – 0,75 відсоткового пункту.

За формулою (8.16) факторний аналіз ефекту фінансового важеля проводиться з використанням детермінованої моделі:

$$E\Phi B = (P_K - П_C) \times П\Phi B. \quad (8.18)$$

Отже, зміна ефекту фінансового важеля визначається впливом трьох факторів:

- 1) рентабельності сукупного капіталу (P_K);
- 2) процентної ставки за кредит ($П_C$);
- 3) плеча фінансового важеля ($П\Phi B$).

Розрахунок виконується за допомогою способу ланцюгових підставовок і передбачає визначення двох умовних показників:

$$E\Phi B_{\text{ум1}} = (P_{K1} - П_{C0}) \times П\Phi B_0; \quad (8.19)$$

$$E\Phi B_{\text{ум2}} = (P_{K1} - П_{C1}) \times П\Phi B_0. \quad (8.20)$$

Тоді загальна зміна (+,-) ефекту фінансового важеля у звітному періоді порівняно з базовим періодом, відсоткових пунктів:

$$\Delta E\Phi B = E\Phi B_1 - E\Phi B_0, \quad (8.21)$$

у тому числі за рахунок факторів:

- 1) рентабельності сукупного капіталу:

$$\Delta E\Phi B_{PK} = E\Phi B_{\text{ум1}} - E\Phi B_0; \quad (8.22)$$

- 2) процентної ставки за кредит:

$$\Delta E\Phi B_{PC} = E\Phi B_{\text{ум2}} - E\Phi B_{\text{ум1}}; \quad (8.23)$$

- 3) плеча фінансового важеля:

$$\Delta E\Phi B_{ПФВ} = E\Phi B_1 - E\Phi B_{\text{ум2}}. \quad (8.24)$$

Отже, чинниками зростання ефекту фінансового важеля можна вважати підвищення рентабельності сукупного капіталу, зниження процентної ставки за кредит та збільшення плеча фінансового важеля.

Аналіз факторів формування показника ефекту фінансового важеля можна проводити і за іншою детермінованою факторною моделлю:

$$E\Phi B = (P_K - П_C) \times (1 - K_O) \times П\Phi B, \quad (8.25)$$

де P_K – загальна рентабельність сукупного капіталу, % (визначається за прибутком до оподаткування);

$П_C$ – процентна ставка за кредит, %;

K_O – коефіцієнт оподаткування;

$П\Phi B$ – плече фінансового важеля.

Отже, у цьому випадку на зміну $E\Phi B$ впливають такі фактори:

- загальна рентабельність сукупного капіталу;
- процентна ставка за кредит (середньозважена ціна позикового капіталу);
- коефіцієнт оподаткування (рівень податкового вилучення прибутку);
- плече фінансового важеля (співвідношення позикового і власного капіталу).

Таким чином, залучаючи позикові ресурси, підприємство може під-

вищити ефективність використання власного капіталу, якщо загальна рентабельність сукупного капіталу виявиться вищою за ціну залучених коштів. Ефект фінансового важеля залежить також від рівня оподаткування та співвідношення позикового і власного капіталу.

За показником ефекту фінансового важеля можна визначити основні правила користування кредитами для підвищення рентабельності сукупного капіталу:

- якщо новий кредит сприяє підвищенню ефекту фінансового важеля, то він є вигідним, хоча одночасно і призводить до зростання фінансового ризику;
- ризик кредитора вимірюється величиною диференціала фінансового важеля: чим більший диференціал – тим менший ризик, чим менший диференціал – тим більший ризик;
- якщо зростає процентна ставка за кредит, то для того, щоб не змінився ефект фінансового важеля, потрібно збільшити плече фінансового важеля, тобто скористатися додатковим кредитом;
- якщо ефект фінансового важеля – від’ємна величина, то це знижує прибутковість використання капіталу.

Запитання для перевірки знань

1. *Що таке леверидж? Які є види левериджу?*
2. *Охарактеризуйте економічний зміст виробничого левериджу. Як визначається рівень виробничого левериджу?*
3. *Яким є економічний зміст фінансового левериджу? Як визначається рівень фінансового левериджу?*
4. *Як визначається коефіцієнт виробничо-фінансового левериджу?*
5. *В яких випадках виникає ефект фінансового важеля?*
6. *Як проводиться розрахунок ефекту фінансового важеля? З яких компонентів він складається?*
7. *Що таке позитивний і негативний ефект фінансового важеля?*
8. *Які фактори впливають на ефект фінансового важеля?*
9. *В якій послідовності проводиться факторний аналіз ефекту фінансового важеля?*

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

8.1. Потенційна можливість впливати на прибуток від реалізації продукції шляхом зміни структури собівартості та обсягу продажу – це:

- а) виробничий леверидж;
- б) фінансовий леверидж;

в) виробничо-фінансовий леверидж.

8.2. Рівень виробничого левериджу визначається як відношення:

а) темпу приросту валового прибутку до темпу приросту чистого прибутку;

б) темпу приросту обсягу реалізації продукції до темпу приросту валового прибутку;

в) темпу приросту валового прибутку до темпу приросту обсягу реалізації продукції в натуральних одиницях.

8.3. Темп приросту обсягу реалізації продукції – 5 %, темп приросту валового прибутку – 10 %. Чому дорівнює коефіцієнт виробничого левериджу:

а) 15 %;

б) 5 %;

в) 2?

8.4. Потенційна можливість впливати на чистий прибуток і рентабельність шляхом зміни структури власного і позикового капіталу – це:

а) виробничий леверидж;

б) фінансовий леверидж;

в) виробничо-фінансовий леверидж.

8.5. Рівень фінансового левериджу визначається як відношення:

а) темпу приросту валового прибутку до темпу приросту чистого прибутку;

б) темпу приросту чистого прибутку до темпу приросту валового прибутку;

в) темпу приросту чистого прибутку до темпу приросту обсягу реалізації продукції.

8.6. Темп приросту валового прибутку – 10 %, темп приросту чистого прибутку – 15 %. Чому дорівнює коефіцієнт фінансового левериджу:

а) 1,5;

б) 5 %;

в) 25 %?

8.7. Коефіцієнт виробничого левериджу – 3,0, коефіцієнт фінансового левериджу – 1,2. Коефіцієнт виробничо-фінансового левериджу дорівнює:

а) 4,2;

б) 1,8;

в) 3,6.

8.8. Відношення позикового капіталу до власного капіталу – це:

а) плече фінансового важеля;

б) ефект фінансового важеля;

в) диференціал фінансового важеля;

г) рівень фінансового важеля.

8.9. Диференціал фінансового важеля – це:

а) відношення позикового капіталу до власного капіталу;

б) різниця між рентабельністю сукупного капіталу і рентабельністю

власного капіталу;

в) різниця між рентабельністю сукупного капіталу і процентною ставкою за кредит;

г) відношення рентабельності сукупного капіталу до процентної ставки за кредит.

8.10. Чому дорівнює ефект фінансового важеля, якщо диференціал фінансового важеля – 5 відсоткових пунктів, плече фінансового важеля – 0,5:

а) 10 відсотковим пунктам;

б) 2,5 відсоткового пункту;

в) 4,5 відсоткового пункту;

г) 5,5 відсоткового пункту?

8.11. Якщо рентабельність сукупного капіталу вища від середньозваженої ціни позикових ресурсів, виникає:

а) негативний ефект фінансового важеля;

б) нульовий ефект фінансового важеля;

в) позитивний ефект фінансового важеля.

8.12. Приріст рентабельності власного капіталу – 10 відсоткових пунктів, темп приросту прибутку від господарської діяльності – 20 %. Рівень фінансового важеля дорівнює:

а) 0,5;

б) 10;

в) 2.

ТЕМА 9

АНАЛІЗ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

- 9.1. *Сутність і напрями аналізу ділової активності підприємства*
- 9.2. *Комплексне оцінювання ділової активності підприємства за системою показників оборотності*
- 9.3. *Аналіз стійкості економічного зростання*
- 9.4. *Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості*
- 9.5. *Аналіз ринкової активності підприємства*
- 9.6. *Аналіз інвестиційної привабливості підприємства*

9.1. Сутність і напрями аналізу ділової активності підприємства

З метою уникнення кризових явищ у виробничо-фінансовій діяльності та для забезпечення стійкого економічного зростання необхідно підвищувати ділову активність підприємства, що мінімізує ризики в умовах економічно нестабільного ринкового середовища.

Ділова активність – це комплексна характеристика, що охоплює різні аспекти діяльності підприємства. У широкому розумінні **ділова активність** означає зусилля, спрямовані на просування підприємства на ринках продукції, праці, капіталу. Ділова активність виявляється у динамічності розвитку підприємства, швидкості обороту його засобів. Критеріями ділової активності є рівень ефективності виробничо-фінансової діяльності, стійкість економічного зростання, розширення ринків збуту продукції, ступінь виконання планів за основними показниками, забезпечення заданих темпів їх зростання.

Ділову активність підприємства аналізують у декілька *етапів*, які здійснюються у певній послідовності:

1. Загальне оцінювання ділової активності за кількісними та якісними параметрами.
2. Комплексне оцінювання ділової активності підприємства за системою показників оборотності активів і пасивів (питання 9.2).
3. Оцінювання й аналіз факторів зміни стійкості економічного зростання (питання 9.3).
4. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості (питання 9.4).
5. Аналіз ринкової активності підприємства (питання 9.5).

Виокремлюють ділову активність підприємства щодо мобілізації внутрішніх ресурсів економічного зростання та активність у зовнішньому ринковому середовищі. Внутрішня активність виражається у зростанні економічного потенціалу підприємства та підвищенні ефективності його використання.

Оцінювання *внутрішньої ділової активності* здійснюють у кількіс-

ному та якісному вимірах. Кількісні параметри ділової активності виражаються динамікою показників ефективності виробничо-фінансової діяльності підприємства. Наприклад, *система показників кількісного вимірювання ділової активності* може включати такі складові:

1) *динаміка*: валюти балансу, власного капіталу, основних засобів, запасів, чисельності працівників, обсягів виробництва продукції (робіт, послуг), обсягів реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), чистого доходу, чистого фінансового результату, реальних інвестицій тощо;

2) *ефективність використання ресурсів*: фондоддача основних засобів, матеріаломісткість продукції, продуктивність праці, середня заробітна плата працівників, рентабельність продукції, рентабельність сукупного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність реальних інвестицій тощо.

Позитивна динаміка цих показників сприяє зміцненню фінансового стану підприємства.

У процесі дослідження проводиться *зіставлення темпів зростання чистого фінансового результату (прибутку), чистого доходу та величини активів*. Про підвищення ділової активності свідчить таке співвідношення показників динаміки:

$$T_{\text{ЧП}} > T_{\text{ЧД}} > T_A > 100 \%, \quad (9.1)$$

де $T_{\text{ЧП}}$ – темп зростання (зниження) чистого фінансового результату: прибутку;

$T_{\text{ЧД}}$ – темп зростання (зниження) чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

T_A – темп зростання (зниження) величини активів.

Це співвідношення у світовій практиці отримало назву **«золотого правила економіки підприємства»** та означає такий причинно-наслідковий зв'язок:

1) $T_A > 100 \%$ – зростає економічний потенціал підприємства, тобто розширюються можливості його діяльності;

2) $T_{\text{ЧД}} > T_A$ – зростання чистого доходу випереджає зростання величини активів (вкладеного капіталу), що свідчить про підвищення ефективності використання майнових ресурсів підприємства;

3) $T_{\text{ЧП}} > T_{\text{ЧД}}$ – чистий фінансовий результат (прибуток) зростає випереджальними темпами порівняно з чистим доходом, що може бути результатом зменшення собівартості продукції або підвищення рівня її рентабельності.

Якщо $T_{\text{ЧП}} > T_A$, але $T_{\text{ЧП}} < T_{\text{ЧД}}$, то ефективність використання активів зростає за рахунок підвищення цін на продукцію.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) визначимо темпи зростання величини активів, чистого доходу та чистого фінансового результату (прибутку) для перевірки дотримання «золотого правила економіки підприємства» (табл. 9.1).

Порядок визначення показників вихідної інформації:

1. Середньорічна вартість активів – форма № 1: (рядок 1300, гр.3 + рядок 1300, гр.4)÷2.

2. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – форма № 2: рядок 2000.

3. Чистий фінансовий результат: прибуток – форма № 2: рядок 2350.

Таблиця 9.1

**Аналіз показників динаміки для перевірки дотримання
«золотого правила економіки підприємства»**

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Темп зростання, %
Середньорічна вартість активів, тис. грн	55496	61973	111,7
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	28429	38523	135,5
Чистий фінансовий результат: прибуток, тис. грн	6325	10086	159,5

Отже, за формулою (9.1): $159,5 > 135,5 > 111,7 > 100 \%$.

За результатами розрахунку темпів зростання показників балансу і звіту про фінансові результати (табл. 9.1) у звітному році порівняно з базовим середньорічна вартість активів збільшилася на 11,7 %, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – на 35,5, а чистий фінансовий результат (прибуток) – на 59,5 %. Отже, виконуються усі умови «золотого правила економіки підприємства»: темп зростання середньорічної вартості активів більше 100 %, темп зростання чистого доходу перевищує темп зростання середньорічної вартості активів, а темп зростання чистого фінансового результату (прибутку) більший за темп зростання чистого доходу, що вказує на підвищення ефективності використання ресурсів підприємства, випереджаюче зростання доходів порівняно з витратами.

Слід зазначити, що можливі відхилення від «золотого правила економіки підприємства» не завжди розглядаються як негативні. Наприклад, освоєння нових технологій, технічне переоснащення, реконструкція та модернізація діючих виробничих потужностей можуть супроводжуватися значними капітальними вкладеннями, що зазвичай не дають швидкої вигоди, але в перспективі можуть повністю окупитися. Проте це не свідчить про спад ділової активності підприємства.

Активність підприємства в зовнішньому економічному середовищі оцінюється за кількісними параметрами:

- а) часткою підприємства на ринках продукції (товарів, робіт, послуг);
- б) масштабами партнерських відносин на внутрішньому і зовнішньому ринках, тобто географією ділових стосунків, їхньою стійкістю;
- в) обсягами зовнішньоекономічного обороту;
- г) наявністю унікальної продукції, техніко-економічні параметри якої відповідають світовим аналогам;

- д) приростом кількості робочих місць;
- е) динамікою фондової активності, що виражається у збільшенні обсягів реалізації акцій, підвищенні коефіцієнта котирування, зростанні прибутковості та рівня дивідендного доходу акцій;
- ж) активністю інноваційно-інвестиційної діяльності.

Якісними параметрами ділової активності підприємства в зовнішньому економічному середовищі є:

а) *імідж, ділова репутація підприємства*, від яких залежать його популярність, стабільність, престиж. Ділова репутація (гудвіл) є нематеріальним активом підприємства, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на збільшення активних операцій, враховуючи використання ділового партнерства, здібностей керівників, домінуючі позиції на ринку тощо;

б) *соціальна активність підприємства*, що виражається у його участі в розв'язанні важливих завдань подолання безробіття, соціального захисту населення, формування соціальної інфраструктури, фінансування соціальних програм, добродійній діяльності тощо;

в) *природоохоронна активність підприємства*, що реалізується у створенні екологічно чистих виробництв, фінансуванні рекреаційних програм, боротьбі зі шкідливими викидами та забрудненням навколишнього природного середовища.

Ділова активність підприємства формується під впливом *зовнішніх і внутрішніх факторів*. Ринкове середовище, в якому функціонує підприємство, називається *зовнішнім*, оскільки його формують зовнішні відносно підприємства суб'єкти економічної діяльності. Передусім це ділові партнери, з якими підприємство пов'язане через бізнес-інтереси, клієнти, постачальники, контрагенти і т. ін. Помітний вплив на діяльність підприємства справляють конкуренти, також ділова активність залежить від втручання державних органів управління.

Вплив зовнішнього середовища виявляється через дію певних факторів, які поділяються на дві групи:

⇒ *макроекономічні* (циклічність економічного розвитку, стан і динаміка національної економіки, податкова політика, антимонопольне регулювання, ставлення держави до підприємництва та ін.);

⇒ *мікроекономічні* (конкурентоспроможність, якість продукції, рівень її собівартості та ін.).

Внутрішнє середовище – це сукупність агентів, які діють усередині підприємства, та їх відносин, що виникають у процесі фінансово-господарської діяльності. Внутрішнє середовище підприємства характеризується відповідними внутрішніми факторами, що формуються самим підприємством у процесі його діяльності, впливають на її результати та перспективи розвитку. До основних внутрішніх факторів належать:

- конкурентна позиція підприємства (мета і завдання діяльності, форма власності, традиції, репутація, характер ділового партнерства, кваліфікація працівників тощо);
- принципи діяльності (адаптивність, концентрація, диверсифікація

виробництва, ефективність інноваційної діяльності, дієвість механізмів стимулювання і мотивації);

- ресурси та їх використання (тривалість виробничого циклу, стан виробничих запасів, оборотність оборотних активів);

- маркетингова стратегія і тактика бізнесу (товарна, цінова, збутова, комунікаційна політика);

- якість фінансового менеджменту (майновий стан, платоспроможність, ліквідність, фінансова стійкість, рівень прибутковості, інвестиційна привабливість).

9.2. Комплексне оцінювання ділової активності підприємства за системою показників оборотності

Ділова активність підприємства у фінансовому аспекті виявляється насамперед у *швидкості обертання його активів і пасивів*. Економічне значення оборотності полягає у тому, що від неї залежить величина необхідних підприємству ресурсів для здійснення процесу виробництва і реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Швидкість обороту активів і пасивів підприємства є однією з якісних характеристик його фінансової політики. Чим більша швидкість обороту, тим ефективніше працює підприємство. Зростання активів і пасивів може свідчити не тільки про розширення виробництва або дію факторів інфляції, але й про уповільнення їх обороту, що зумовлює збільшення їх величини.

Залежно від швидкості обертання для забезпечення нормального перебігу господарської діяльності необхідна і різна величина окремих видів активів і пасивів. Тому аналіз оборотності та ефективності їх використання має важливе значення для оцінювання фінансового стану підприємства.

На швидкість обороту окремих видів майна і джерел формування капіталу впливають такі *фактори*:

- ✓ галузь економіки;
- ✓ обсяги діяльності підприємства;
- ✓ тривалість виробничого циклу;
- ✓ кількість видів та обсяги ресурсів, які використовуються;
- ✓ територіальне розташування постачальників та інших ділових партнерів;

- ✓ система розрахунків за продукцію (товари, роботи, послуги);

- ✓ платоспроможність клієнтів;

- ✓ якість банківського обслуговування;

- ✓ облікова політика підприємства;

- ✓ кваліфікація працівників апарату управління;

- ✓ рівень інфляції тощо.

Основні показники ділової активності – це різноманітні *показники оборотності активів і пасивів*, які за змістом поділяються на декілька груп:

1) *коефіцієнти обертання* – кількість оборотів, які здійснюють окремі види активів і пасивів протягом періоду, що аналізується;

2) *тривалість одного обороту (в днях)* – середній період, протягом якого кошти, вкладені в діяльність підприємства, проходять усі стадії одного кругообігу;

3) *коефіцієнти завантаження* є оберненими показниками до коефіцієнтів обертання; характеризують величину відповідних видів активів, що припадає на 1 грн чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

4) *величина вивільнених (додатково залучених) активів* є розрахунковим абсолютним показником, який пов'язаний з прискоренням або уповільненням оборотності активів; характеризує економічний ефект за рахунок прискорення оборотності;

5) *операційний цикл* – це час між придбанням матеріалів, їх використанням у виробництві, реалізацією готової продукції та отриманням грошових коштів;

6) *фінансовий цикл* – це час, протягом якого грошові кошти вилучені з обороту.

Методику розрахунку коефіцієнтів обертання активів і пасивів, які характеризують ділову активність підприємства, наведено в табл. 9.2.

Таблиця 9.2

**Показники ділової активності підприємства
(коефіцієнти обертання активів і пасивів)**

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2 (рядки)
Коефіцієнт обертання активів	$\frac{\text{Ф. № 2: 2000}}{\text{Ф. № 1: (1300, гр.3+1300, гр.4)} \div 2}$
Коефіцієнт обертання оборотних активів	$\frac{\text{Ф. № 2: 2000}}{\text{Ф. № 1: (1195, гр.3+1195, гр.4)} \div 2}$
Коефіцієнт обертання запасів	$\frac{\text{Ф. № 2: 2050}}{\text{Ф. № 1: ((1100+1110), гр.3+ (1100+1110), гр.4)} \div 2}$
Коефіцієнт обертання поточної дебіторської заборгованості	$\frac{\text{Ф. № 2: 2000}}{\text{Ф. № 1: (сума із 1125 по 1155 (без 1136), гр.3+ сума із 1125 по 1155 (без 1136), гр.4)} \div 2}$
Коефіцієнт обертання власного капіталу	$\frac{\text{Ф. № 2: 2000}}{\text{Ф. № 1: (1495, гр.3+1495, гр.4)} \div 2}$
Коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості	$\frac{\text{Ф. № 2: 2050}}{\text{Ф. № 1: (сума із 1610 по 16501, гр.3+ сума із 1610 по 16501, гр.4)} \div 2}$

1. Без урахування ряд. 1621. Включаючи додаткові статті: ряд. 1635, 1640, 1645, 1650 (додаток В).

Коефіцієнт обертання активів – узагальнювальний показник оборо-

тності активів, який характеризує швидкість обороту всього майна підприємства. Показує, скільки разів протягом звітної періоду обертається капітал, який вкладений в активи. Коефіцієнт обертання активів прямо залежить від чистого доходу та обернено залежить від середньорічної вартості активів. Зростання коефіцієнта обертання активів означає прискорення кругообігу засобів підприємства.

Коефіцієнт обертання оборотних активів – характеризує швидкість обороту (кількість оборотів за період, який аналізується) усіх оборотних активів підприємства (як у матеріальній формі, так і в розрахунках і грошовій формі). Це дає змогу проаналізувати можливість вивільнення мобільних засобів з господарської діяльності та визначити напрями більш ефективного їх використання.

Прискорення оборотності оборотних активів можливе як за рахунок скорочення часу виробництва (наприклад, у результаті вдосконалення технології), так і завдяки скороченню часу обертання коштів (удосконалення процесів постачання і збуту, пришвидшення розрахунків).

Після визначення оборотності оборотних активів у цілому оцінюється оборотність окремих їх видів (наприклад, запасів, поточної дебіторської заборгованості).

Коефіцієнт обертання запасів є показником інтенсивності використання матеріальних оборотних активів. Якщо цей показник вищий за середньогалузевий рівень, то підприємство не має надлишків низьколіквідних запасів, які потребують додаткового фінансування. Зниження коефіцієнта обертання запасів свідчить про відносне збільшення виробничих запасів, незавершеного виробництва або про зниження попиту на готову продукцію і товари.

Коефіцієнт обертання поточної дебіторської заборгованості визначається відношенням чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до середньорічної величини поточної дебіторської заборгованості. Якщо цей показник збільшується, можна зробити висновок про прискорення сплати заборгованості підприємству, скорочення комерційного кредиту, що надається підприємством своїм контрагентам.

Коефіцієнт обертання власного капіталу характеризує швидкість обороту власного капіталу; його збільшення свідчить про підвищення оборотності, зростання ділової активності підприємства. Якщо цей показник надто високий, це означає істотне перевищення рівня продажу (чистого доходу) над власним капіталом і призводить до залучення кредитних ресурсів, що, у свою чергу, може підірвати позиції власників підприємства та надати кредиторам можливість більшою мірою брати участь у формуванні фінансової політики підприємства.

Якщо рівень показника оборотності власного капіталу не забезпечує його окупність (має значення менше 1), то це свідчить про нераціональність структури власних коштів і ставить під сумнів доцільність їх використання на підприємстві. За зниження рентабельності власного капіталу необхідне адекватне прискорення його оборотності.

Коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості характеризує збільшення або зменшення комерційного кредиту, що надається підприємству контрагентами. Зростання цього показника вказує на підвищення швидкості сплати заборгованості підприємства, а зниження – зростання купівлі продукції в кредит.

Іншим узагальнювальним показником оборотності активів і пасивів є *тривалість одного обороту*, яка визначається відношенням тривалості періоду, що аналізується (360 днів – рік, 90 днів – квартал), до коефіцієнта обертання відповідних видів активів і пасивів: $360 / \text{коефіцієнт обертання}$.

Для підприємств зі швидким обертанням засобів доцільним є щоквартальний (оперативний) аналіз оборотності активів і пасивів.

Тривалість обороту активів залежить від періодів обороту їх складових: виробничих запасів, готової продукції, поточної дебіторської заборгованості та ін. Якщо тривалість обороту активів на підприємстві перевищує середньогалузевий рівень, то причинами цього можуть бути:

- ◆ значна частка запасів сировини у складі матеріальних оборотних активів;

- ◆ тривалий строк реалізації готової продукції і товарів;

- ◆ повільний оборот поточної дебіторської заборгованості;

- ◆ нестача грошових коштів для здійснення діяльності.

Показники тривалості одного обороту запасів, поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості використовуються для розрахунку тривалості операційного і фінансового циклів підприємства:

- *тривалість операційного циклу* (днів) – це сума тривалості одного обороту запасів і тривалості одного обороту поточної дебіторської заборгованості;

- *тривалість фінансового циклу* (днів) – це різниця тривалості операційного циклу і тривалості одного обороту поточної кредиторської заборгованості.

Тривалість операційного циклу показує, скільки днів у середньому проходить з моменту вкладення коштів у поточну виробничу діяльність до моменту повернення їх у вигляді виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Цей показник відображає швидкість виконання підприємством операційного циклу на стадіях виробництва і продажу продукції (товарів, робіт, послуг) та значною мірою залежить від характеру виробничої діяльності; його зниження – одне з основних внутрішньогосподарських завдань підприємства.

За вихідною інформацією, наведеною в табл. 9.3 і додатках А, Б, проведемо розрахунок та проаналізуємо динаміку показників оборотності активів і пасивів, які характеризують ділову активність підприємства за базовий і звітний роки (табл. 9.4).

Результати розрахунку й аналізу динаміки показників ділової активності підприємства (табл. 9.4) свідчать про наявність виключно позитивних тенденцій щодо оцінювання оборотності активів і пасивів. Так, тривалість одного обороту активів зменшилася на 124 дні, що становить 17,6 %,

Таблиця 9.3

**Вихідна інформація для розрахунку показників
ділової активності підприємства**

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2 (рядки)
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Ф. № 2: 2000
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Ф. № 2: 2050
Середньорічна вартість активів	Ф. № 1: (1300, гр.3+1300, гр.4)÷2
Середньорічна вартість оборотних активів	Ф. № 1: (1195, гр.3+1195, гр.4)÷2
Середньорічна вартість запасів	Ф. № 1: ((1100+1110), гр.3+(1100+1110), гр.4)÷2
Середньорічна величина поточної дебіторської заборгованості	Ф. № 1: (сума із 1125 по 1155 (без 1136)), гр.3+ (сума із 1125 по 1155 (без 1136)), гр.4)÷2
Середньорічна вартість власного капіталу	Ф. № 1: (1495, гр.3+1495, гр.4)÷2
Середньорічна величина поточної кредиторської заборгованості	Ф. № 1: ((сума із 1610 по 1650 ¹), гр.3+ (сума із 1610 по 1650 ¹), гр.4)÷2

1. Без урахування ряд. 1621. Включаючи додаткові статті: ряд. 1635, 1640, 1645, 1650 (додаток В).

Таблиця 9.4

**Аналіз ділової активності підприємства за
показниками оборотності активів і пасивів**

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
А	Б	1	2	3=2-1	4=3÷1 ×100
<i>Вихідна інформація, тис. грн</i>					
1.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	28429	38523	+10094	+35,5
2.	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	22708	28380	+5672	+25,0
3.	Середньорічна вартість активів	55496	61973	+6477	+11,7
4.	Середньорічна вартість оборотних активів	30278	30038	-240	-0,8
5.	Середньорічна вартість запасів	21331	23278	+1947	+9,1
6.	Середньорічна величина поточної дебіторської заборгованості	8466	5447	-3019	-35,7
7.	Середньорічна вартість власного капіталу	51998	58873	+6875	+13,2

Продовж. табл. 9.4

А	Б	1	2	3	4
8.	Середньорічна величина поточної кредиторської заборгованості	1777	1709	-68	-3,8
<i>Показники ділової активності (оборотності активів і пасивів)</i>					
9.	Коефіцієнт обертання активів (п.1÷п.3)	0,512	0,622	+0,110	+21,5
10.	Тривалість одного обороту активів, днів (360÷п.9)	703	579	-124	-17,6
11.	Коефіцієнт обертання оборотних активів (п.1÷п.4)	0,939	1,282	+0,343	+36,5
12.	Тривалість одного обороту оборотних активів, днів (360÷п.11)	383	281	-102	-26,6
13.	Коефіцієнт обертання запасів (п.2÷п.5)	1,065	1,219	+0,154	+14,5
14.	Тривалість одного обороту запасів, днів (360÷п.13)	338	295	-43	-12,7
15.	Коефіцієнт обертання поточної дебіторської заборгованості (п.1÷п.6)	3,358	7,072	+3,714	у 2,1 р. б.
16.	Тривалість одного обороту поточної дебіторської заборгованості, днів (360÷п.15)	107	51	-56	-52,3
17.	Коефіцієнт обертання власного капіталу (п.1÷п.7)	0,547	0,654	+0,107	+19,6
18.	Тривалість одного обороту власного капіталу, днів (360÷п.17)	658	550	-108	-16,4
19.	Коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості (п.2÷п.8)	12,779	16,606	+3,827	+29,9
20.	Тривалість одного обороту поточної кредиторської заборгованості, днів (360÷п.19)	28	22	-6	-21,4
21.	Тривалість операційного циклу, днів (п.14+п.16)	445	346	-99	-22,2
22.	Тривалість фінансового циклу, днів (п.21–п.20)	417	324	-93	-22,3

оборотних активів – 102 дні (26,6 %), запасів – 43 дні (12,7 %), поточної дебіторської заборгованості – 56 днів (52,3 %), власного капіталу – 108 днів (16,4 %), поточної кредиторської заборгованості – на 6 днів (21,4 %). Ці зміни пояснюються випереджальним зростанням показників чистого доходу і собівартості реалізованої продукції порівняно зі зростанням середньорічної вартості відповідних активів і пасивів.

У результаті зменшення тривалості одного обороту запасів на 43 дні та тривалості одного обороту поточної дебіторської заборгованості на 56 днів тривалість операційного циклу скоротилася на 99 днів (22,2 %). В

умовах зменшення тривалості одного обороту поточної кредиторської заборгованості на 6 днів тривалість фінансового циклу скоротилася на 93 дні (22,3 %), що також позитивно характеризує динаміку ділової активності підприємства.

9.3. Аналіз стійкості економічного зростання

Рівень ділової активності оцінюється не лише за досягнутими економічними показниками в короткостроковому періоді. Пріоритетною є *ділова активність стратегічного виміру*, що характеризується *стійкістю економічного зростання*. Основні показники стійкого економічного зростання підприємства такі.

1. Стабільні або зростаючі темпи приросту активів. При цьому важливо врахувати вплив інфляції на зміну вартості майна підприємства.

2. Приріст обсягів довгострокового фінансування (довгострокові інвестиції та довгострокове залучення капіталу) за параметрами реальної прибутковості та оптимістичного ризику.

3. Збільшення величини власного капіталу (абсолютний приріст і стійкі темпи зростання) насамперед за рахунок акціонерної діяльності та фінансових результатів.

4. Прискорення оборотності активів, що зумовлює їх вивільнення для розширення підприємницької діяльності.

Співвідношення динаміки показників обсягів виробництва продукції та величини ресурсів (витрат) визначає *характер економічного зростання*. Економічне зростання може бути досягнуте екстенсивним або інтенсивним шляхом. Перевищення темпів зростання обсягів виробництва продукції над темпами зростання витрат або ресурсів свідчить про *інтенсивний тип економічного зростання*.

Підприємство може формувати свої активи за рахунок *внутрішніх і зовнішніх джерел*. До внутрішніх перш за все належать реінвестований прибуток і нарахована амортизація. Зовнішніми джерелами фінансових ресурсів є банківські кредити, позики, кошти кредиторів.

Оскільки пріоритетним джерелом забезпечення стійкості економічного зростання є чистий прибуток, можливості підприємства щодо розширення основної діяльності за рахунок реінвестування власних коштів визначаються за допомогою *коефіцієнта стійкості економічного зростання* (коефіцієнта реінвестування прибутку) (K_{CEZ}), який розраховується за формулою:

$$K_{CEZ} = \frac{ЧП - Д}{ВК} \times 100 = \frac{П_P}{ВК} \times 100, \quad (9.2)$$

де $ЧП$ – чистий фінансовий результат: прибуток (форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», рядок 2350);

$Д$ – дивіденди (виплати власникам) (форма № 4 «Звіт про власний капітал», рядок 4200, гр. 10);

BK – середньорічна вартість власного капіталу (форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», рядок 1495, $(гр. 3+гр. 4) \div 2$);

$П_P$ – реінвестований прибуток (прибуток, спрямований на розвиток виробництва).

Коефіцієнт стійкості економічного зростання зазвичай використовується для характеристики ділової активності акціонерних компаній і показує, скільки прибутку реінвестує підприємство на формування власних активів у розрахунку на 1 грн власного капіталу.

Власний капітал акціонерної компанії може збільшуватись або в результаті додаткового випуску акцій, або за рахунок реінвестування отриманого чистого прибутку. Таким чином, коефіцієнт стійкості економічного зростання відображає, як збільшується власний капітал за рахунок результатів господарської діяльності, а не завдяки залученню додаткового акціонерного капіталу. Коефіцієнт стійкості економічного зростання показує, якими у середньому темпами може розвиватися підприємство надалі, не змінюючи сформованого співвідношення між різними джерелами фінансування, фондівіддачею, рентабельністю, дивідендною політикою і т. ін.

Вплив факторів, які визначають ці темпи, аналізується з використанням такої детермінованої факторної моделі:

$$K_{CEZ} = \frac{П_P}{ЧП} \times \frac{ЧП}{ЧД} \times 100 \times \frac{ЧД}{A} \times \frac{A}{BK}, \quad (9.3)$$

де $П_P$ – реінвестований прибуток;

$ЧП$ – чистий фінансовий результат: прибуток;

$ЧД$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

A – середньорічна вартість активів (сукупного капіталу);

BK – середньорічна вартість власного капіталу.

Економічна інтерпретація факторів (коефіцієнтів) моделі:

➤ *перший* ($П_P \div ЧП$) – *частка реінвестованого прибутку* – характеризує дивідендну політику підприємства, що полягає у виборі економічно доцільного співвідношення між дивідендами і часткою чистого прибутку, що реінвестується у виробництво;

➤ *другий* ($ЧП \div ЧД \times 100$) – *рентабельність продажу* – характеризує прибутковість чистого доходу;

➤ *третій* ($ЧД \div A$) – *ресурсовіддача (коефіцієнт обертання активів)* – характеризує величину чистого доходу в розрахунку 1 грн середньорічної вартості активів;

➤ *четвертий* ($A \div BK$) – *коефіцієнт фінансової залежності* – характеризує співвідношення між сукупним і власним капіталом.

Отже, на зміну коефіцієнта стійкості економічного зростання впливають такі фактори:

- 1) дивідендна політика;
- 2) зміна рентабельності продажу;
- 3) зміна ресурсовіддачі (оборотності активів);
- 4) зміна коефіцієнта фінансової залежності.

За вихідною інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий

стан)», форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» та форми № 4 «Звіт про власний капітал» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) проведемо розрахунок коефіцієнта стійкості економічного зростання (табл. 9.5) та за допомогою способу ланцюгових підстановок визначимо вплив факторів на його зміну.

Таблиця 9.5

Розрахунок коефіцієнта стійкості економічного зростання підприємства

№ з/п	Показник	Умовне позначення	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
					абсолютне	відносне, %
А	Б	В	1	2	3=2-1	4=3÷1×100
1.	Середньорічна вартість активів, тис. грн	<i>А</i>	55496	61973	+6477	+11,7
2.	Середньорічна вартість власного капіталу, тис. грн	<i>ВК</i>	51998	58873	+6875	+13,2
3.	Чистий фінансовий результат: прибуток, тис. грн	<i>ЧП</i>	6325	10086	+3761	+59,5
4.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	<i>ЧД</i>	28429	38523	+10094	+35,5
5.	Дивіденди, тис. грн	<i>Д</i>	-	-	-	-
6.	Реінвестований прибуток, тис. грн (п.3-п.5) ¹	<i>П_Р</i>	6325	10086	+3761	+59,5
7.	Коефіцієнт стійкості економічного зростання, % (п.6÷п.2×100) ²	<i>К_{СЕЗ}</i>	12,2	17,1	+4,9	×
8.	Частка реінвестованого прибутку (п.6÷п.3) ²	<i>ЧРП</i>	1	1	-	-
9.	Рентабельність продажу, % (п.3÷п.4×100)	<i>РП</i>	22,2	26,2	+4,0	×
10.	Ресурсовіддача, грн/грн (п.4÷п.1)	<i>РВ</i>	0,51	0,62	+0,11	+21,6
11.	Коефіцієнт фінансової залежності (п.1÷п.2)	<i>КФЗ</i>	1,067	1,053	-0,014	-1,3

1. Розраховується за умови одержання чистого прибутку (п.3 > 0).

2. Розраховується за умови позитивного значення реінвестованого прибутку (п.6 > 0).

Аналіз впливу факторів на зміну коефіцієнта стійкості економічного зростання (*К_{СЕЗ}*) здійснюється з використанням чотирифакторної мультиплікативної моделі (формула 9.3):

$$K_{CE3} = \frac{ПР}{ЧП} \times \frac{ЧП}{ЧД} \times 100 \times \frac{ЧД}{А} \times \frac{А}{ВК}, \quad (9.4)$$

або
$$K_{CE3} = ЧРП \times РП \times РВ \times КФЗ. \quad (9.5)$$

За даними табл. 9.5 розраховують умовні значення результативного показника, %:

1. Показник умовний 1:

$$K_{CE3UM1} = ЧРП_1 \times РП_0 \times РВ_0 \times КФЗ_0; \quad (9.6)$$

$$K_{CE3UM1} = 1 \times 22,2 \times 0,51 \times 1,067 = 12,2.$$

2. Показник умовний 2:

$$K_{CE3UM2} = ЧРП_1 \times РП_1 \times РВ_0 \times КФЗ_0; \quad (9.7)$$

$$K_{CE3UM2} = 1 \times 26,2 \times 0,51 \times 1,067 = 14,3.$$

3. Показник умовний 3:

$$K_{CE3UM3} = ЧРП_1 \times РП_1 \times РВ_1 \times КФЗ_0; \quad (9.8)$$

$$K_{CE3UM3} = 1 \times 26,2 \times 0,62 \times 1,067 = 17,3.$$

Загальна зміна (+,-) коефіцієнта стійкості економічного зростання,

в. п.:

$$\Delta K_{CE3} = K_{CE31} - K_{CE30}, \quad (9.9)$$

$$\Delta K_{CE3} = 17,1 - 12,2 = +4,9,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) частки реінвестованого прибутку:

$$\Delta K_{CE3ЧРП} = K_{CE3UM1} - K_{CE30}; \quad (9.10)$$

$$\Delta K_{CE3ЧРП} = 12,2 - 12,2 = 0;$$

2) рентабельності продажу:

$$\Delta K_{CE3РП} = K_{CE3UM2} - K_{CE3UM1}; \quad (9.11)$$

$$\Delta K_{CE3РП} = 14,3 - 12,2 = +2,1;$$

3) ресурсовіддачі:

$$\Delta K_{CE3РВ} = K_{CE3UM3} - K_{CE3UM2}; \quad (9.12)$$

$$\Delta K_{CE3РВ} = 17,3 - 14,3 = +3,0;$$

4) коефіцієнта фінансової залежності:

$$\Delta K_{CE3КФЗ} = K_{CE31} - K_{CE3UM3}; \quad (9.13)$$

$$\Delta K_{CE3КФЗ} = 17,1 - 17,3 = -0,2.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta K_{CE3} = \Delta K_{CE3ЧРП} + \Delta K_{CE3РП} + \Delta K_{CE3РВ} + \Delta K_{CE3КФЗ}; \quad (9.14)$$

$$\Delta K_{CE3} = 0 + 2,1 + 3,0 - 0,2 = +4,9.$$

За даними табл. 9.5 коефіцієнт стійкості економічного зростання підвищився на 4,9 в. п.: із 12,2 % у базовому році до 17,1 % у звітному. Це означає, що в розрахунку на 1 грн середньорічної вартості власного капіталу підприємство реінвестувало в базовому році 12,2 коп. чистого прибутку, а в звітному – відповідно 17,1 коп.

Оскільки підприємство реінвестує увесь чистий прибуток, фактор частки реінвестованого прибутку не вплинув на зміну коефіцієнта стійкості економічного зростання. За рахунок підвищення рентабельності продажу на 4,0 в. п. коефіцієнт стійкості економічного зростання зріс на 2,1 в. п. Підвищення ресурсовіддачі на 0,11 грн/грн, або 21,6 %, зумовило збільшення коефіцієнта стійкості економічного зростання на 3,0 в. п. Зниження

коефіцієнта фінансової залежності на 0,014 (1,3 %) призвело до зменшення коефіцієнта стійкості економічного зростання на 0,2 в. п. Отже, факторами позитивної динаміки коефіцієнта стійкості економічного зростання стали підвищення рентабельності продажу та зростання ресурсовіддачі.

Підвищити коефіцієнт стійкості економічного зростання можна за рахунок:

- зниження частки виплачених дивідендів;
- підвищення рентабельності продажу;
- зростання ресурсовіддачі (прискорення оборотності активів);
- підвищення частки позикового капіталу в джерелах формування капіталу (при цьому зростання позикових коштів обмежується вимогою забезпечення фінансової стійкості підприємства).

Розширену модель факторного аналізу коефіцієнта стійкості економічного зростання (за сімома факторами) можна представити так:

$$K_{CEZ} = \frac{П_P}{ЧП} \times \frac{ЧП}{ЧД} \times 100 \times \frac{ЧД}{ОА_B} \times \frac{ОА_B}{ОА} \times \frac{ОА}{ПЗ} \times \frac{ПЗ}{А} \times \frac{А}{ВК}, \quad (9.15)$$

де $ОА_B$ – середньорічна вартість власних оборотних коштів;
 $ОА$ – середньорічна вартість оборотних активів;
 $ПЗ$ – середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень;
 $ЧД \div ОА_B$ – коефіцієнт обертання власних оборотних коштів;
 $ОА_B \div ОА$ – коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами;
 $ОА \div ПЗ$ – коефіцієнт загальної ліквідності;
 $ПЗ \div А$ – частка поточних зобов'язань і забезпечень у сукупному капіталі підприємства.

Використання багатфакторних моделей коефіцієнта стійкості економічного зростання дає змогу спрогнозувати темпи розвитку підприємства й оцінити вплив кожного факторного показника на загальну стійкість економічного зростання. Створення умов для стійкого економічного зростання мінімізує ризики фінансової кризи та втрати конкурентоспроможності суб'єкта господарювання.

9.4. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості

Рівень ділової активності підприємства у сфері розрахунково-платіжних відносин характеризується дебіторською і кредиторською заборгованістю, їх величиною та якістю, що має суттєвий вплив на фінансовий стан підприємства.

Дебіторська і кредиторська заборгованість виникають у результаті розрахунків підприємства з покупцями та замовниками, постачальниками та підрядниками, податковою та фінансовою службами, органами соціального страхування, працівниками, підзвітними особами тощо.

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності

визначені П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». **Дебіторська заборгованість** – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. *Дебітори* – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо є ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і може бути достовірно визначена її сума.

Отже, дебіторська заборгованість розглядається як вилучені на певний період із господарської діяльності підприємства оборотні кошти. Тому чим швидше підприємство одержить гроші від покупців і замовників за реалізовану продукцію (товари), виконані роботи та надані послуги, тим кращим буде його фінансовий стан.

Виокремлюють *поточну дебіторську заборгованість* (яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу) та *довгострокову дебіторську заборгованість* (яка не виникає в ході нормального операційного циклу і буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу). На відміну від поточної дебіторської заборгованості (розділ II активу балансу) довгострокова заборгованість відображається у розділі I активу, що зумовлено меншим рівнем її ліквідності.

Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої є невпевненість її погашення боржником. **Безнадійна дебіторська заборгованість** – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої є впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

У формі № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» (розділ IX) наводиться така інформація щодо дебіторської заборгованості:

- суми дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги та іншої поточної дебіторської заборгованості всього на кінець року і в розрізі її класифікації за строками непогашення (до 12 місяців, від 12 до 18 місяців, від 18 до 36 місяців);

- списано у звітному році безнадійної дебіторської заборгованості.

Послідовність аналізу дебіторської заборгованості включає такі етапи:

1) оцінювання *величини, структури та динаміки* дебіторської заборгованості за видами з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу;

2) дослідження *структури дебіторської заборгованості за строками непогашення* з метою з'ясування стану розрахункової дисципліни;

3) *комплексне оцінювання дебіторської заборгованості* за системою відносних показників;

4) *порівняльний аналіз* дебіторської та кредиторської заборгованості;

5) обґрунтування заходів, спрямованих на вдосконалення *системи управління дебіторською заборгованістю*.

Розглянемо зміст наведених етапів аналізу.

Суттєвий вплив на оборотність оборотних активів, а отже, і на фі-

нансовий стан підприємства, справляє збільшення або зменшення дебіторської заборгованості. Її величина залежить від обсягів реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), умов розрахунків з покупцями (передоплати, наступної оплати), періоду відстрочки платежів, платіжної дисципліни покупців, організації контролю за станом розрахунків з дебіторами, претензійної роботи на підприємстві тощо.

Різке збільшення дебіторської заборгованості та підвищення її частки в оборотних активах може свідчити або про збільшення обсягів реалізації, або про неефективну кредитну політику підприємства стосовно покупців, про їх неплатоспроможність. Скорочення дебіторської заборгованості оцінюється позитивно, якщо це є результатом зменшення періоду її погашення. Якщо дебіторська заборгованість скорочується у зв'язку зі зменшенням обсягів реалізації продукції, то це свідчить про зниження рівня ділової активності підприємства. Отже, збільшення дебіторської заборгованості не завжди оцінюється негативно, а зменшення – позитивно.

У разі збільшення загальної суми дебіторської заборгованості протягом періоду, що аналізується, оцінюються заходи, ужиті керівництвом підприємства щодо стягнення дебіторської заборгованості (повнота і своєчасність претензійної роботи). У разі зменшення – з'ясовується, яким чином погашена ця заборгованість: грошима, за рахунок взаємозаліку чи списання (при цьому вказуються причини списання).

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) проведемо горизонтальний і вертикальний аналіз дебіторської заборгованості підприємства (табл. 9.6).

Таблиця 9.6

Горизонтальний і вертикальний аналіз дебіторської заборгованості підприємства (станом на кінець року)

Вид дебіторської заборгованості	Рядок форми № 1	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
		сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
А	Б	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	7=5÷1×100
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	-	-	-	-	-	-	-
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	8633	97,6	2030	99,2	-6603	+1,6	-76,5
Дебіторська заборгованість за розрахунками:								

Продовж. табл. 9.6

А	Б	1	2	3	4	5	6	7
за виданими авансами	1130	-	-	-	-	-	-	-
з бюджетом	1135	168	1,9	-	-	-168	-1,9	-100,0
у тому числі з податку на прибуток	1136	-	-	-	-	-	-	-
з нарахованих доходів ¹	1140	-	-	-	-	-	-	-
із внутрішніх розрахунків ¹	1145	-	-	-	-	-	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	47	0,5	16	0,8	-31	+0,3	-66,0
Усього		8848	100,0	2046	100,0	-6802	-	-76,9

1. Додаткові статті (додаток В).

За результатами горизонтального і вертикального аналізу дебіторської заборгованості (табл. 9.6) підприємство має в звітному році суми за двома видами поточної дебіторської заборгованості. У звітному році порівняно з базовим відбулося зменшення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги на 6603 тис. грн, що становить 76,5 %. Її частка в структурі дебіторської заборгованості зросла з 97,6 до 99,2 %. Одночасно скоротилася інша поточна дебіторська заборгованість (на 31 тис. грн, або 66,0 %), а дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом у звітному році відсутня.

Загальна сума дебіторської заборгованості підприємства зменшилася у звітному році порівняно з базовим на 6802 тис. грн, що складає 76,9 %.

За строками погашення дебіторська заборгованість поділяється:

- на заборгованість, за якою строк оплати не настав;
- заборгованість, не оплачена у визначений строк;
- заборгованість, за якою минув строк позовної давності.

За даними форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» вивчаються склад, структура та динаміка дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги та іншої поточної дебіторської заборгованості за строками непогашення: до 12 місяців, від 12 до 18 місяців, від 18 до 36 місяців. Показники порівнюються у динаміці та з'ясовуються причини збільшення тривалості періоду перебування коштів у дебіторській заборгованості (наприклад, неефективна система розрахунків, неплатоспроможність покупців тощо).

За інформацією форми № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) проаналізуємо структуру і динаміку поточної дебіторської заборгованості за строками непогашення (табл. 9.7).

підприємства, призводять до дефіциту фінансових ресурсів. Безнадійні борги погашаються шляхом їх списання на збитки підприємства як дебіторська заборгованість, за якою закінчився строк позовної давності.

Важливим є комплексне оцінювання дебіторської заборгованості за системою відносних показників (табл. 9.8).

Таблиця 9.8

Показники комплексного оцінювання дебіторської заборгованості

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2 (рядки, графи)
Коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості	$\frac{\text{Ф. № 2: 2000}}{\text{Ф. № 1: (1040, сума із 1125 по 1155}^1, \text{ гр.3} + 1040, \text{ сума із 1125 по 1155}^1, \text{ гр.4}) \div 2}$
Тривалість одного обороту (середній період повернення) дебіторської заборгованості, днів	$360 \div \text{коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості}$
Частка дебіторської заборгованості в майні, %	$\frac{\text{Ф. № 1: (1040, сума із 1125 по 1155}^1) \times 100}{\text{Ф. № 1: 1300}}$
Частка поточної дебіторської заборгованості в оборотних активах, %	$\frac{\text{Ф. № 1: (сума із 1125 по 1155}^1) \times 100}{\text{Ф. № 1: 1195}}$
Коефіцієнт співвідношення поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості	$\frac{\text{Ф. № 1: сума із 1125 по 1155}^1}{\text{Ф. № 1: сума із 1610 по 1650}^2}$
Відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), %	$\frac{\text{Ф. № 1: ((1040, сума із 1125 по 1155}^1, \text{ гр.3} + 1040, \text{ сума із 1125 по 1155}^1, \text{ гр.4}) \div 2) \times 100}{\text{Ф. № 2: 2000}}$

1. Без урахування ряд. 1136.

2. Без урахування ряд. 1621. Включаючи додаткові статті: ряд. 1635, 1640, 1645, 1650 (додаток В).

Комплексним критерієм ліквідності та якості дебіторської заборгованості є її *оборотність*, яку можна виміряти кількістю оборотів і швидкістю обороту в днях. *Коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості* показує кількість її оборотів за календарний рік. *Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості* характеризує середню кількість днів, які необхідні для повернення дебіторської заборгованості підприємству.

Показники *частки дебіторської заборгованості в майні та поточної дебіторської заборгованості в оборотних активах* свідчать про те, наскільки відповідно майно та оборотні активи сформовані за рахунок боргів підприємству.

Про поліпшення стану розрахунково-платіжних відносин свідчить наближення до 1 значення *коефіцієнта співвідношення поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості*. Також важливою озна-

кою поліпшення фінансового стану підприємства є зниження у динаміці показника, який характеризує *відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)*.

За методикою, наведеною в табл. 9.8, проведемо розрахунок і проаналізуємо динаміку показників комплексного оцінювання дебіторської заборгованості (табл. 9.9). Вихідна інформація міститься у формі № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і формі № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 9.9

**Комплексне оцінювання дебіторської заборгованості
за системою відносних показників**

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
А	Б	1	2	3=2-1	4=3÷1×100
<i>Вихідна інформація, тис. грн</i>					
1.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	28429	38523	+10094	+35,5
2.	Середньорічна величина дебіторської заборгованості	8466	5447	-3019	-35,7
3.	Середньорічна величина поточної дебіторської заборгованості	8466	5447	-3019	-35,7
4.	Середньорічна величина поточної кредиторської заборгованості	1777	1709	-68	-3,8
5.	Середньорічна вартість майна	55496	61973	+6477	+11,7
6.	Середньорічна вартість оборотних активів	30278	30038	-240	-0,8
<i>Показники комплексного оцінювання дебіторської заборгованості</i>					
7.	Коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості (п.1÷п.2)	3,358	7,072	+3,714	у 2,1 р. б.
8.	Тривалість одного обороту (середній період повернення) дебіторської заборгованості, днів (360÷п.7)	107	51	-56	-52,3
9.	Частка дебіторської заборгованості в майні, % (п.2÷п.5×100)	15,3	8,8	-6,5	×
10.	Частка поточної дебіторської заборгованості в оборотних активах, % (п.3÷п.6×100)	28,0	18,1	-9,9	×
11.	Коефіцієнт співвідношення поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості (п.3÷п.4)	4,764	3,187	-1,577	-33,1
12.	Відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), % (п.2÷п.1×100)	29,8	14,1	-15,7	×

Показники комплексного оцінювання дебіторської заборгованості (табл. 9.9) мають позитивну динаміку. Так, коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості збільшився з 3,358 у базовому році до 7,072 у звітному (в 2,1 раза), а тривалість одного обороту заборгованості дебіторів зменшилася на 56 днів (52,3 %). Така динаміка пояснюється скороченням середньорічної величини дебіторської заборгованості (на 35,7%) в умовах зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (на 35,5 %).

Частка дебіторської заборгованості в майні знизилася з 15,3 до 8,8 %, а частка поточної дебіторської заборгованості в оборотних активах – із 28,0 до 18,1 %. Показник, який характеризує відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), зменшився з 29,8 до 14,1 %, що є ознакою поліпшення стану розрахунків з дебіторами.

У результаті випереджального скорочення середньорічної величини поточної дебіторської заборгованості (на 35,7 %) порівняно зі скороченням середньорічної величини поточної кредиторської заборгованості (на 3,8 %) коефіцієнт співвідношення поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості зменшився з 4,764 до 3,187 (за оптимального рівня близько 1). Якщо в базовому році на 1 грн поточної кредиторської заборгованості припадало 4,76 грн поточної дебіторської заборгованості, то в звітному – 3,19 грн, або менше на 33,1 %. Отже, для підприємства і в подальшому залишаються актуальними питання поліпшення стану розрахунково-платіжних відносин.

Система управління дебіторською заборгованістю потребує постійного контролю за низкою параметрів, до яких належать: період обороту заборгованості; структура дебіторів за різними ознаками; схеми розрахунків з контрагентами і можливість їх уніфікації; система контролю за виконанням дебіторами своїх зобов'язань перед підприємством; принципи резервування сумнівних боргів; система заходів, яка стосується несумлінних покупців, тощо.

Для ефективного управління дебіторською заборгованістю необхідно:

- контролювати стан розрахунків з клієнтами за відстроченою (простроченою) заборгованістю;
- розширювати кількість клієнтів з метою зменшення ризику неплатежів;
- контролювати співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості.

Прискорити погашення дебіторської заборгованості можна шляхом:

- ознайомлення з фінансовим станом покупців і набуття впевненості щодо їх подальшої платоспроможності;
- своєчасного оформлення розрахункових документів;
- надання знижок покупцям за скорочення строків оплати рахунків;

- введення штрафних санкцій за прострочення платежів;
- відпуску товарів покупцям на умовах передоплати та ін.

Одним із видів санаційних заходів, спрямованих на відновлення платоспроможності підприємства, є *рефінансування дебіторської заборгованості*, тобто переведення її в інші, більш ліквідні види оборотних активів: грошові кошти, поточні фінансові інвестиції тощо. Продаж дебіторської заборгованості на користь факторингової компанії або банку називається *факторингом*. На підставі договору про проведення розрахункових операцій за допомогою факторингу, банк, наприклад, може придбати у підприємства-продавця право вимоги за поставлені товари та надані послуги, строки сплати за які минули (прострочена дебіторська заборгованість), або за поточними розрахунками. Підприємство поступається правом на одержання грошей згідно з платіжними документами на поставлену продукцію в обмін на негайне одержання основної суми дебіторської заборгованості (за вирахуванням комісійної винагороди, розмір якої залежить від ризикованості операції, чинної процентної ставки та строків настання платежу).

Значна частка в джерелах формування капіталу підприємства припадає на позикові кошти, в тому числі кредиторську заборгованість. Тому необхідно поряд із дебіторською заборгованістю аналізувати і поточну кредиторську заборгованість, її склад, структуру, динаміку, а потім провести порівняльний аналіз із поточною дебіторською заборгованістю.

Кредиторська заборгованість – сума заборгованості підприємства кредиторам на певну дату. *Кредитори* – юридичні та фізичні особи, яким унаслідок минулих подій підприємство заборгувало певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів. Отже, кредиторська заборгованість розглядається як залучені на певний період у господарську діяльність підприємства оборотні кошти.

Послідовність аналізу поточної кредиторської заборгованості включає такі етапи:

- 1) оцінювання *величини, структури та динаміки* поточної кредиторської заборгованості за видами з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу;
- 2) дослідження *структури кредиторської заборгованості за строками утворення* з метою з'ясування стану платіжної дисципліни;
- 3) *комплексне оцінювання* поточної кредиторської заборгованості за системою відносних показників;
- 4) *порівняльний аналіз* поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості.

Охарактеризуємо наведені етапи аналізу поточної кредиторської заборгованості.

За даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» розраховується частка кожного виду поточної кредиторської заборгованості в загальній її величині, визначаються відхилення у структурі поточної кредиторської заборгованості, встановлюються причини змін її окремих видів і розробляються заходи для регулювання заборгованості, особливо тих її

складових, які негативно впливають на діяльність підприємства.

За інформацією форми № 1 (додатки А, Б) проведемо горизонтальний і вертикальний аналіз поточної кредиторської заборгованості підприємства (табл. 9.10).

Таблиця 9.10

Горизонтальний і вертикальний аналіз поточної кредиторської заборгованості підприємства (станом на кінець року)

Вид поточної кредиторської заборгованості	Рядок форми № 1	Базовий рік		Звітний рік		Зміни (+,-)		
		сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
А	Б	1	2	3	4	5=3-1	6=4-2	$7=5 \div 1 \times 100$
Поточна кредиторська заборгованість за:								
довгостроковими зобов'язаннями	1610	-	-	-	-	-	-	-
товари, роботи, послуги	1615	1698	80,3	880	67,5	-818	-12,8	-48,2
розрахунками з бюджетом	1620	103	4,9	144	11,1	+41	+6,2	+39,8
у тому числі з податку на прибуток	1621	-	-	-	-	-	-	-
розрахунками зі страхування	1625	139	6,6	43	3,3	-96	-3,3	-69,1
розрахунками з оплати праці	1630	175	8,2	236	18,1	+61	+9,9	+34,9
за одержаними авансами ¹	1635	-	-	-	-	-	-	-
розрахунками з учасниками ¹	1640	-	-	-	-	-	-	-
із внутрішніх розрахунків ¹	1645	-	-	-	-	-	-	-
страховою діяльністю ¹	1650	-	-	-	-	-	-	-
Усього		2115	100,0	1303	100,0	-812	-	-38,4

1. Додаткові статті (додаток В).

Горизонтальний і вертикальний аналіз поточної кредиторської заборгованості підприємства (табл. 9.10) показав, що у звітному році порівняно

з базовим збільшилися суми за двома видами кредиторської заборгованості за розрахунками: з бюджетом – на 41 тис. грн (39,8 %), з оплати праці – на 61 тис. грн (34,9 %). Водночас поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги зменшилася на 818 тис. грн (48,2 %), а за розрахунками зі страхування – на 96 тис. грн (69,1 %).

Як і в базовому році, на кінець звітного року найбільшу частку серед видів поточної кредиторської заборгованості має заборгованість за товари, роботи, послуги – 67,5 %. Зросла частка заборгованості за розрахунками з бюджетом (із 4,9 до 11,1 %) та з оплати праці (з 8,2 до 18,1 %).

У цілому поточна кредиторська заборгованість зменшилася на 812 тис. грн (38,4 %), що свідчить про поліпшення стану розрахунків підприємства з кредиторами.

Під час аналітичних досліджень слід виявити кредиторську заборгованість *припустиму (нормальну)*, що виникає у результаті виконання умов договорів, і *неприпустиму (невиправдану)*, що утворюється внаслідок порушення договірних умов і платіжної дисципліни.

До *невиправданої кредиторської заборгованості* належить прострочена заборгованість та заборгованість за невідфактурованими поставками. Для відстеження її величини і динаміки доцільно за даними відомості обліку розрахунків з постачальниками розглянути залишок зобов'язань за строками утворення невикорисованої заборгованості: строк сплати не настав; не сплачені в строк: від 1 до 30 днів, від 31 до 90 днів, від 91 до 180 днів і більш ніж півроку.

Особливу увагу необхідно звертати на наявність і зростання простроченої заборгованості перед бюджетом, зі страхування, з оплати праці та перед іншими кредиторами, існування якої призводить до застосування відповідних фінансових санкцій до підприємства.

Важливим напрямом аналізу поточної кредиторської заборгованості є оцінювання її якості за системою відносних показників (табл. 9.11).

Таблиця 9.11

Показники комплексного оцінювання поточної кредиторської заборгованості

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2 (рядки, графи)
А	Б
Коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості	$\frac{\text{Ф. № 2: 2050}}{\text{Ф. № 1: (сума із 1610 по 1650^1, гр.3+ сума із 1610 по 1650^1, гр.4)} \div 2}$
Тривалість одного обороту (середній період погашення) поточної кредиторської заборгованості, днів	$360 \div \text{коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості}$
Частка поточної кредиторської заборгованості в капіталі, %	$\frac{(\text{Ф. № 1: сума із 1610 по 1650}^1) \times 100}{\text{Ф. № 1: 1900}}$
Частка поточної кредиторської заборгованості в зобов'язаннях і забезпеченнях, %	$\frac{(\text{Ф. № 1: сума із 1610 по 1650}^1) \times 100}{\text{Ф. № 1: 1595+1695+1700}}$

А	Б
Частка поточної кредиторської заборгованості в поточних зобов'язаннях і забезпеченнях, %	$\frac{(\text{Ф. № 1: сума із 1610 по 1650}^1) \times 100}{\text{Ф. № 1: 1695}}$
Відношення поточної кредиторської заборгованості до оборотних активів, %	$\frac{(\text{Ф. № 1: сума із 1610 по 1650}^1) \times 100}{\text{Ф. № 1: 1195}}$
Припадає поточної кредиторської заборгованості на 1 грн поточної дебіторської заборгованості, грн	$\frac{\text{Ф. № 1: сума із 1610 по 1650}^1}{\text{Ф. № 1: сума із 1125 по 1155}^2}$
Відношення поточної кредиторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), %	$\frac{(\text{Ф. № 1: сума із 1610 по 1650}^1) \times 100}{\text{Ф. № 2: 2000}}$
Коефіцієнт співвідношення періодів погашення поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості	тривалість одного обороту поточної дебіторської заборгованості тривалість одного обороту поточної кредиторської заборгованості

1. Без урахування ряд. 1621. Включаючи додаткові статті: ряд. 1635, 1640, 1645, 1650 (додаток В).

2. Без урахування ряд. 1136 (додаток В).

Коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості показує кількість її оборотів за календарний рік. *Тривалість одного обороту поточної кредиторської заборгованості* характеризує середню кількість днів, необхідних для здійснення платежів кредиторам.

Частка поточної кредиторської заборгованості в капіталі, зобов'язаннях і забезпеченнях, поточних зобов'язаннях і забезпеченнях відображає рівень фінансової залежності підприємства від кредиторських записів.

Про поліпшення стану платіжно-розрахункових відносин підприємства свідчить зниження показників, які визначаються *відношенням поточної кредиторської заборгованості до оборотних активів і чистого доходу*. Також важливою ознакою ефективності розрахунків є наближення до 1 значень показників, які характеризують, скільки *припадає поточної кредиторської заборгованості на 1 грн поточної дебіторської заборгованості та співвідношення періодів погашення поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості*.

За методикою, наведеною в табл. 9.11, проведемо розрахунок і проаналізуємо динаміку показників комплексного оцінювання поточної кредиторської заборгованості підприємства (табл. 9.12). Вихідна інформація міститься у формі № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і формі № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б).

Таблиця 9.12

Комплексне оцінювання поточної кредиторської заборгованості за системою відносних показників

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
А	Б	1	2	3=2-1	4=3÷1×100
<i>Вихідна інформація, тис. грн</i>					
1.	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	28429	38523	+10094	+35,5
2.	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	22708	28380	+5672	+25,0
3.	Середньорічна величина поточної кредиторської заборгованості	1777	1709	-68	-3,8
4.	Середньорічна величина поточної дебіторської заборгованості	8466	5447	-3019	-35,7
5.	Середньорічна вартість капіталу	55496	61973	+6477	+11,7
6.	Середньорічна величина зобов'язань і забезпечень	3498	3101	-397	-11,3
7.	Середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень	2581	2548	-33	-1,3
8.	Середньорічна вартість оборотних активів	30278	30038	-240	-0,8
<i>Показники комплексного оцінювання поточної кредиторської заборгованості</i>					
9.	Коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості (п.2÷п.3)	12,779	16,606	+3,827	+29,9
10.	Тривалість одного обороту (середній період погашення) поточної кредиторської заборгованості, днів (360÷п.9)	28	22	-6	-21,4
11.	Частка поточної кредиторської заборгованості в капіталі, % (п.3÷п.5×100)	3,2	2,8	-0,4	×
12.	Частка поточної кредиторської заборгованості в зобов'язаннях і забезпеченнях, % (п.3÷п.6×100)	50,8	55,1	+4,3	×
13.	Частка поточної кредиторської заборгованості в поточних зобов'язаннях і забезпеченнях, % (п.3÷п.7×100)	68,8	67,1	-1,7	×
14.	Відношення поточної кредиторської заборгованості до оборотних активів, % (п.3÷п.8×100)	5,9	5,7	-0,2	×

Продовж. табл. 9.12

А	Б	1	2	3	4
15.	Припадає поточної кредиторської заборгованості на 1 грн поточної дебіторської заборгованості, грн (п.3÷п.4)	0,21	0,31	+0,10	+47,6
16.	Відношення поточної кредиторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), % (п.3÷п.1×100)	6,3	4,4	-1,9	×
17.	Коефіцієнт співвідношення періодів погашення поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості (п.8 табл. 9.9 ÷ п.10)	3,821	2,318	-1,503	-39,3

Показники комплексного оцінювання поточної кредиторської заборгованості (табл. 9.12) мають переважно позитивну динаміку. Зокрема, коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості збільшився з 12,779 у базовому році до 16,606 у звітному, а тривалість одного обороту поточної кредиторської заборгованості відповідно зменшилася з 28 до 22 днів. Така динаміка пояснюється тим, що за збільшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 25,0 % середньорічна величина поточної кредиторської заборгованості зменшилася на 3,8 %.

Частка поточної кредиторської заборгованості в капіталі підприємства знизилася з 3,2 до 2,8 %, а в зобов'язаннях і забезпеченнях зросла з 50,8 до 55,1 %. Показник, який характеризує відношення поточної кредиторської заборгованості до оборотних активів, зменшився з 5,9 до 5,7 %, його рівень залишається низьким і свідчить про здатність підприємства своєчасно виконувати зобов'язання перед кредиторами. Це ж стосується відношення поточної кредиторської заборгованості до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), яке знизилося з 6,3 до 4,4 %.

У результаті випереджального скорочення середньорічної величини поточної дебіторської заборгованості (на 35,7 %) порівняно зі скороченням середньорічної величини поточної кредиторської заборгованості (на 3,8 %) показник, який характеризує скільки припадає поточної кредиторської заборгованості на 1 грн поточної дебіторської заборгованості, збільшився з 0,21 до 0,31 грн, або на 47,6 % (за оптимального рівня близько 1 грн). Якщо у базовому році коефіцієнт співвідношення періодів погашення поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості становив 3,821, то у звітному році він зменшився до 2,318.

Важливим є дослідження дебіторської та кредиторської заборгованості у взаємозв'язку. Для проведення порівняльного аналізу складається *розрахунковий баланс*, в якому порівнюються за видами та в цілому суми поточної дебіторської (розміщення активів) та поточної кредиторської

(джерела формування капіталу) заборгованості.

Результатом порівняльного аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості має бути виявлення одного з видів сальдо:

- *дебетового (активного) сальдо*, тобто перевищення загальної суми поточної дебіторської заборгованості над сумою поточної кредиторської заборгованості – свідчить про те, що частина оборотних активів вилучена з господарської діяльності підприємства і перебуває в обороті дебіторів;

- *кредитового (пасивного) сальдо*, тобто перевищення загальної суми поточної кредиторської заборгованості над сумою поточної дебіторської заборгованості – характеризує залучення підприємством у господарську діяльність коштів юридичних і фізичних осіб.

Значне перевищення поточної дебіторської заборгованості, особливо за товари, роботи, послуги, свідчить про безпроцентне кредитування інших підприємств, що стає причиною фінансових труднощів самого підприємства. Суттєве перевищення поточної кредиторської заборгованості також негативно характеризує діяльність підприємства та свідчить про напруженість його фінансового стану і платіжних зобов'язань.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за звітний рік (додаток Б), а також табл. 9.6 і 9.10 проведемо порівняльний аналіз поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості шляхом складання розрахункового балансу, визначимо дебетове (кредитове) сальдо (табл. 9.13).

Таблиця 9.13

Порівняльний аналіз поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості (станом на кінець звітного року), тис. грн

Вид заборгованості	Поточна дебіторська заборгованість	Поточна кредиторська заборгованість	Перевищення заборгованості	
			дебіторської (активне сальдо)	кредиторської (пасивне сальдо)
За продукцію, товари, роботи, послуги	2030	880	1150	-
За розрахунками з бюджетом	-	144	-	144
За розрахунками зі страхування	-	43	-	43
За виданими (одержаними) авансами	-	-	-	-
Із внутрішніх розрахунків	-	-	-	-
Інша заборгованість	16	236	-	220
Усього	2046	1303	743	-

За даними табл. 9.13 станом на кінець звітного року за заборгованістю за продукцію, товари, роботи, послуги має місце дебетове сальдо – 1150 тис. грн. За заборгованістю за розрахунками з бюджетом, зі страху-

вання та іншими видами заборгованості поточна кредиторська перевищує поточну дебіторську на 144, 43 і 220 тис. грн відповідно. У цілому поточна дебіторська заборгованість перевищує поточну кредиторську заборгованість на 743 тис. грн (57,0 %), що свідчить про активне сальдо, тобто вилучення оборотних коштів з господарської діяльності підприємства на користь дебіторів.

Для ефективного управління кредиторською заборгованістю необхідно:

⇒ стежити за співвідношенням сум дебіторської та кредиторської заборгованості;

⇒ контролювати стан розрахунків за простроченою заборгованістю, своєчасно виявляти неприпустимі види кредиторської заборгованості, до яких насамперед належить прострочена заборгованість постачальникам, за платежами до бюджету тощо.

9.5. Аналіз ринкової активності підприємства

Зростання *ринкової активності* є важливим завданням кожного суб'єкта підприємницької діяльності та його власників. Головне, у чому зацікавлені власники, – це прибуток на вкладений ними капітал для забезпечення ефективної діяльності підприємства, а також те, яка частка прибутку спрямовується на виплату дивідендів, а яка – на реінвестування в активи. Сукупна ринкова активність підприємства для власників – це сума дивідендів та зміна вартості його власного капіталу за звітний період.

Залежно від поставленої мети та визначених завдань аналізу може використовуватися різна вихідна інформація для розрахунку відповідних показників оцінювання ринкової активності підприємств (табл. 9.14).

Таблиця 9.14

Показники оцінювання ринкової активності підприємств

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2, 4 (рядки)
А	Б
Зареєстрований (пайовий) капітал, тис. грн	Ф. № 1: (1400, гр.3+1400, гр.4)÷2
Додатковий капітал, тис. грн	Ф. № 1: (1410, гр.3+1410, гр.4)÷2
Резервний капітал, тис. грн	Ф. № 1: (1415, гр.3+1415, гр.4)÷2
Нерозподілений прибуток, тис. грн	Ф. № 1: (1420, гр.3+1420, гр.4)÷2
Рентабельність зареєстрованого (пайового) капіталу, %	$\frac{\text{Ф. № 2: 2350 (2355)}}{\text{Ф. № 1: (1400, гр.3+1400, гр.4)÷2}} \times 100$
Вартість коштів зареєстрованого (пайового) капіталу (балансової вартості акцій), грн	$\frac{\text{Ф. № 1: (1495, гр.3+1495, гр.4)÷2}}{\text{Ф. № 1: (1400, гр.3+1400, гр.4)÷2}}$
Дивіденди, тис. грн	Ф. № 4: 4200, гр.10
Рентабельність капіталу власників підприємства, %	$\frac{\text{Ф. № 4: 4200, гр.10}}{\text{Ф. № 1: (1495, гр.3+1495, гр.4)÷2}} \times 100$

А	Б
Рентабельність внесків власників, %	$\frac{(\Phi. \text{ № 4: } 4200, \text{ гр.10}) \times 100}{\Phi. \text{ № 1: } (1400, \text{ гр.3} + 1400, \text{ гр.4}) \div 2}$
Реінвестований прибуток, тис. грн	$\Phi. \text{ № 2: } 2350 - \Phi. \text{ № 4: } 4200, \text{ гр.10}$
Коефіцієнт реінвестування прибутку	$\frac{\Phi. \text{ № 2: } 2350 - \Phi. \text{ № 4: } 4200, \text{ гр.10}}{\Phi. \text{ № 2: } 2350}$
Рентабельність власного капіталу, %	$\frac{(\Phi. \text{ № 2: } 2350 (2355)) \times 100}{\Phi. \text{ № 1: } (1495, \text{ гр.3} + 1495, \text{ гр.4}) \div 2}$
Коефіцієнт виплати дивідендів	$\frac{\Phi. \text{ № 4: } 4200, \text{ гр.10}}{\Phi. \text{ № 4: } 4100, \text{ гр.10}}$
Коефіцієнт податкових інвестицій	$\frac{\Phi. \text{ № 2: } 2300}{\Phi. \text{ № 2: } 2350 (2355) + 2300}$
Коефіцієнт оподаткування зареєстрованого (пайового) капіталу	$\frac{\Phi. \text{ № 2: } 2300}{\Phi. \text{ № 1: } (1400, \text{ гр.3} + 1400, \text{ гр.4}) \div 2}$
Коефіцієнт оподаткування власного капіталу	$\frac{\Phi. \text{ № 2: } 2300}{\Phi. \text{ № 1: } (1495, \text{ гр.3} + 1495, \text{ гр.4}) \div 2}$
Коефіцієнт оподаткування активів підприємства	$\frac{\Phi. \text{ № 2: } 2300}{\Phi. \text{ № 1: } (1300, \text{ гр.3} + 1300, \text{ гр.4}) \div 2}$
Коефіцієнт формування резервного капіталу	$\frac{\Phi. \text{ № 4: } 4210, \text{ гр.6}}{\Phi. \text{ № 4: } 4100, \text{ гр.10}}$
Коефіцієнт формування зареєстрованого (пайового) капіталу	$\frac{\Phi. \text{ № 4: } 4205, \text{ гр.3}}{\Phi. \text{ № 4: } 4100, \text{ гр.10}}$
Номінальна вартість однієї акції, грн	$\frac{\Phi. \text{ № 1: } (1400, \text{ гр.3} + 1400, \text{ гр.4}) \div 2}{\Phi. \text{ № 2: } 2600}$
Балансова вартість однієї акції, грн	$\frac{\Phi. \text{ № 1: } (1495, \text{ гр.3} + 1495, \text{ гр.4}) \div 2}{\Phi. \text{ № 2: } 2600}$
Чистий фінансовий результат, який припадає на одну акцію, грн	$\frac{\Phi. \text{ № 2: } 2350 (2355)}{\Phi. \text{ № 2: } 2600}$
Дивіденди на одну акцію, грн	$\frac{\Phi. \text{ № 4: } 4200, \text{ гр.10}}{\Phi. \text{ № 2: } 2600}$

Усі учасники економічної діяльності стежать за ринковою активністю підприємств на підставі абсолютних і відносних показників наявності та ефективності використання власного капіталу (розділ І пасиву балансу). Насамперед досліджуються показники величини і структури власного капіталу за видами: зареєстрований (пайовий) капітал, капітал у дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал і нерозподілений прибуток.

Зареєстрований (пайовий) капітал характеризує суму активів, яку власники фіксують в установчих документах під час здійснення внесків, реінвестуванні прибутку та інших змін майна підприємства. Наявність додаткового капіталу в акціонерних товариствах показує, що ціна реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість, а в інших підприємствах – що власники додатково внесли власні кошти понад зареєстрований (пайовий) капітал, зафіксований в установчих документах, для розвитку підприємницької діяльності. *Резервний капітал і нерозподілений прибуток*

показують, що у підприємства є вільні активи для забезпечення стабільності його діяльності.

Рентабельність зареєстрованого (пайового) капіталу характеризує прибутковість активів, вкладених власниками для забезпечення підприємницької діяльності. Цей показник відображає величину чистого прибутку, що створюється підприємством у розрахунку на 1 грн середньорічної вартості зареєстрованого (пайового) капіталу.

Вартість власних активів засновників і учасників підприємства змінюється у процесі господарської діяльності. Реальна вартість активів власників підприємства в розрахунку на 1 грн корпоративних прав (балансової вартості акцій) визначається шляхом ділення величини власного капіталу на величину внесків учасників. Корпоративні права – це право власності учасників на частку (пай) у зареєстрованому (пайовому) капіталі юридичної особи, включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також частки активів у разі її ліквідації.

Для власників (акціонерів) важливе значення має дивідендна політика як критерій спроможності підприємства приносити дохід. У свою чергу, підприємство має зберігати баланс між сплатою достатніх дивідендів власникам (щоб підтримувати їх прихильність) і реінвестуванням прибутку (щоб розвиватися надалі та максимізувати власний капітал).

Дивіденди – платіж, який провадиться юридичною особою на користь власників корпоративних прав, емітованих такою юридичною особою, у зв'язку з розподілом частини її прибутку. Для власників дивіденди – це дохід, який можна порівняти з іншими можливими доходами від використання майна. *Дивідендна політика* – це сукупність принципів, методів та процедур, які використовуються власниками підприємства для нарахування і виплати собі доходу за рахунок чистого прибутку. Метою дивідендної політики є оптимізація пропорцій щодо розподілу чистого прибутку між поточними виплатами дивідендів (споживанням прибутку власниками) та реінвестуванням його в господарську діяльність (виробничим споживанням прибутку з метою збільшення активів, зростання балансової та ринкової вартості акцій).

Дохід акціонерів (D_a) складається з дивідендів (D), приросту фактичної вартості акцій (A_n) і збільшення курсової вартості акцій (A_k):

$$D_a = D + A_n + A_k. \quad (9.16)$$

Рентабельність активів учасників може розраховуватись як відношення суми дивідендів:

- а) до загальної вартості власного капіталу;
- б) внесків учасників у зареєстрований (пайовий) капітал.

Ефективність дивідендної політики оцінюють на підставі аналізу *коєфіцієнта реінвестування прибутку*, тобто співвідношення між величинами реінвестованого і чистого прибутку. Якщо враховувати, що всі підприємства намагаються досягти оптимальної структури капіталу за найнижчої його вартості, то їх дивідендна політика повинна базуватися на таких принципах: дивіденди мають бути сплачені лише після того, як використа-

но всі можливості прибуткового реінвестування власного капіталу; будь-які кошти, що залишилися, можна використати для виплати дивідендів.

Рентабельність власного капіталу характеризує величину одержаного чистого прибутку в розрахунку на 1 грн середньорічної вартості власного капіталу. Рівень прибутковості капіталу власників має бути не нижчим, ніж дохідність можливих альтернативних вкладень з відповідним ступенем ризику.

Коефіцієнт виплати дивідендів – це один із найважливіших показників дивідендної політики підприємства, який залежить від величини частини чистого прибутку, що виплачується власникам у вигляді дивідендів. Нормативів для цього показника немає. Підприємства, що передбачають нарощування обсягів підприємницької діяльності, виплачують власникам невелику частку чистого прибутку, а решту інвестують в активи. Стабільні за обсягами господарської діяльності та доходами підприємства можуть виплачувати високий відсоток дивідендів. Зміна коефіцієнта виплати дивідендів приводить до підвищення або зниження цін на акції. Дивіденди, що постійно зростають, підвищують довіру власників, зменшують невпевненість та допомагають підтримувати ціну акцій підприємства.

Коефіцієнт податкових інвестицій показує величину витрат із податку на прибуток у розрахунку на 1 грн загальної величини чистого прибутку та витрат із податку на прибуток. Про зростання ділової активності підприємства свідчить зниження цього показника в динаміці.

Коефіцієнти оподаткування зареєстрованого (пайового) капіталу, власного капіталу та активів підприємства характеризують величину витрат із податку на прибуток у розрахунку на 1 грн середньорічної вартості відповідних видів капіталу. Для зниження цих показників необхідно, щоб темпи приросту зареєстрованого (пайового) капіталу, власного капіталу та активів перевищували темп приросту витрат із податку на прибуток.

Коефіцієнти формування резервного капіталу і зареєстрованого (пайового) капіталу показують, скільки протягом звітного періоду було спрямовано прибутку відповідно до резервного і зареєстрованого (пайового) капіталу в розрахунку на 1 грн чистого прибутку.

Показники ринкової активності характеризують також становище підприємства на фондовому ринку. Цей аналіз актуальний насамперед для акціонерних компаній, які зареєстровані на фондових біржах і реалізують там свої акції. Підприємство, що має тимчасово вільні грошові кошти і бажає вкласти їх у цінні папери, також орієнтується на показники цієї групи.

Номинальна вартість однієї акції визначається відношенням зареєстрованого (пайового) капіталу до середньорічної кількості простих акцій. *Балансова вартість однієї акції* розраховується шляхом ділення власного капіталу на середньорічну кількість простих акцій. Показник балансової вартості акцій використовується як база для визначення ринкової вартості акцій. Разом із тим балансова вартість не тотожна ринковій вартості, тому що вона не відображає майновий стан підприємства та його гудвіл.

Ефективність діяльності акціонерного товариства характеризує пока-

зник чистого прибутку, що припадає на одну акцію. Про дивідендну політику підприємства свідчить показник суми сплачених дивідендів на одну акцію.

Отже, важливість показників оцінювання ринкової активності підприємства визначається тим, що вони сигналізують усім учасникам економічної діяльності про спроможність підприємства одержувати чистий прибуток, збільшувати доходи працівників, дивіденди власників, сплачені податки, а також величину своїх активів. Найвища ринкова активність – та, що приваблює інвесторів і максимізує вартість активів підприємства.

9.6. Аналіз інвестиційної привабливості підприємства

Проблеми здійснення інвестиційної діяльності, пошуку і мобілізації джерел інвестування та реалізації інвестиційних проектів є одними з найактуальніших у всіх галузях економіки.

За НП(С)БО 1 **інвестиційна діяльність** – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів. Інвестиційною називається діяльність, пов'язана з управлінням інвестиціями.

Будучи суб'єктом інвестиційної діяльності, кожне підприємство самостійно визначає напрями, види та обсяги інвестицій, а також приймає рішення про вкладення власних і залучених фінансових, майнових та інтелектуальних ресурсів в об'єкти інвестування. Невід'ємною складовою інвестиційної діяльності є оцінювання інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання.

Інвестиційна привабливість підприємства – це доцільність вкладення у його діяльність вільних грошових коштів. Інвестиційна привабливість досліджується як у зовнішньому, так і внутрішньому фінансовому аналізі. Зовнішні суб'єкти (наприклад, потенційні інвестори) оцінюють інвестиційну привабливість суб'єктів господарювання з метою вибору найкращого варіанта вкладення вільних коштів. Проте й підприємство має виявляти власні можливості для залучення зовнішніх інвестицій. Оцінювання інвестиційної привабливості має базуватися на комплексному підході до підприємства як об'єкта дослідження, що функціонує у конкретному економічному середовищі.

Для аналізу інвестиційної привабливості підприємства використовується *система показників*. При цьому розглядаються рівень і динаміка кожного показника за декілька періодів.

Рекомендована *система показників для аналізу інвестиційної привабливості підприємства* включає:

- 1) *структуру активів*: частка необоротних активів, оборотних активів, запасів, дебіторської заборгованості, грошей та їх еквівалентів і поточних фінансових інвестицій;
- 2) *структуру джерел формування капіталу*: частка власного капіта-

лу, зобов'язань і забезпечень, довгострокових зобов'язань і забезпечень, поточних зобов'язань і забезпечень, поточної кредиторської заборгованості;

3) *ліквідність і платоспроможність*: коефіцієнти абсолютної, швидкої та загальної ліквідності, коефіцієнт співвідношення поточної кредиторської та поточної дебіторської заборгованості;

4) *фінансову стійкість*: коефіцієнти фінансової автономії, фінансового ризику, маневреності власного капіталу, забезпеченості запасів власними оборотними коштами, реальної вартості основних засобів, нагромадження амортизації;

5) *прибутковість (рентабельність)*: рентабельність продажу, чиста рентабельність сукупного капіталу і власного капіталу;

6) *якість прибутку*: частка валового прибутку в прибутку до оподаткування, темп зростання прибутку до оподаткування, частка чистого прибутку в прибутку до оподаткування;

7) *ефективність використання виробничих ресурсів*: продуктивність праці, фондівдача і фондомісткість, матеріалівдача і матеріаломісткість;

8) *ділову активність (оборотність капіталу)*: коефіцієнти обертання капіталу, власного капіталу, оборотних активів, запасів, поточної дебіторської заборгованості, поточної кредиторської заборгованості.

9) *діловий імідж керівництва підприємства*.

За системою показників проаналізуємо інвестиційну привабливість підприємства (табл. 9.15). Вихідна інформація міститься у практичних розрахунках тем 2, 3, 4, 6, 9.

Таблиця 9.15

Показники інвестиційної привабливості підприємства

Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
А	1	2	3
<i>Структура активів</i>			
Частка в майні, %:			
необоротних активів	46,5	56,0	+9,5
оборотних активів	53,5	44,0	-9,5
запасів	26,8	27,0	+0,2
поточної дебіторської заборгованості	15,2	3,1	-12,1
грошей і поточних фінансових інвестицій	0,7	3,1	+2,4
<i>Структура джерел формування капіталу</i>			
Частка в джерелах формування капіталу, %:			
власного капіталу	93,4	96,4	+3,0
зобов'язань і забезпечень	6,6	3,6	-3,0
довгострокових зобов'язань і забезпечень	1,3	0,6	-0,7
поточних зобов'язань і забезпечень	5,3	2,8	-2,5
поточної кредиторської заборгованості	3,6	2,0	-1,6
<i>Ліквідність і платоспроможність</i>			

Продовж. табл. 9.15

А	1	2	3
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,139	1,023	+0,884
Коефіцієнт швидкої ліквідності	2,971	2,061	-0,910
Коефіцієнт загальної ліквідності	10,0	14,6	+4,6
Коефіцієнт співвідношення поточної кредиторської та поточної дебіторської заборгованості	0,210	0,314	+0,104
<i>Фінансова стійкість</i>			
Коефіцієнт фінансової автономії	0,934	0,964	+0,030
Коефіцієнт фінансового ризику	0,071	0,037	-0,034
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,502	0,419	-0,083
Коефіцієнт забезпечення запасів власними оборотними коштами	1,250	1,075	-0,175
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	0,397	0,421	+0,024
Коефіцієнт нагромадження амортизації	0,337	0,327	-0,010
<i>Прибутковість (рентабельність)</i>			
Рентабельність продажу, %	20,1	26,3	+6,2
Загальна рентабельність сукупного капіталу, %	11,4	16,3	+4,9
Загальна рентабельність власного капіталу, %	12,2	17,1	+4,9
<i>Якість прибутку</i>			
Частка, %:			
валового прибутку в прибутку до оподаткування	90,5	100,6	+10,1
чистого прибутку в прибутку до оподаткування	100,0	100,0	-
Темп зростання прибутку до оподаткування, %	61,2	159,5	+98,3
<i>Ділова активність (оборотність капіталу)</i>			
Коефіцієнт обертання капіталу	0,512	0,622	+0,110
Коефіцієнт обертання власного капіталу	0,547	0,654	+0,107
Коефіцієнт обертання оборотних активів	0,939	1,282	+0,343
Коефіцієнт обертання запасів	1,065	1,219	+0,154
Коефіцієнт обертання поточної дебіторської заборгованості	3,358	7,072	+3,714
Коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості	12,779	16,606	+3,827

Аналіз інвестиційної привабливості підприємства за системою показників (табл. 9.15) дає змогу сформулювати такі висновки:

- більшість показників структури активів мають позитивну динаміку, наприклад, частка поточної дебіторської заборгованості в майні знизилася з 15,2 до 3,1 %;
- аналогічна ситуація і за показниками структури джерел формування капіталу, серед яких, наприклад, частка поточної кредиторської заборгованості в пасивах знизилася з 3,6 до 2,0 %;
- за динамікою показників ліквідності та платоспроможності підприємство підвищило рівень інвестиційної привабливості;

- за критерієм фінансової стійкості інвестиційна привабливість зростає, негативним є лише зниження коефіцієнтів маневреності власного капіталу і забезпеченості запасів власними оборотними коштами;

- підвищення показників прибутковості (рентабельності) має позитивний вплив на оцінювання інвестиційної привабливості підприємства;

- рівень показників якості прибутку є високим для позитивного висновку щодо інвестиційної привабливості підприємства;

- підвищення значень усіх показників ділової активності свідчить про прискорення оборотності активів і пасивів.

Різномпланова за змістом динаміка показників підтверджує необхідність розроблення інтегрованих методик оцінювання інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання.

Під час аналізу інвестиційної привабливості акціонерних товариств додатково визначаються показники ринкової активності: прибуток на акцію, цінність акції, дивідендна дохідність акції, коефіцієнт котирування акцій та ін. (табл. 9.16).

Таблиця 9.16

Показники оцінювання інвестиційної привабливості акціонерного товариства

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 2, 4	Економічний зміст
А	Б	В
Дивіденди	Ф. № 4: ряд. 4200, гр.7	Характеризує дивідендну політику підприємства, яке має зберігати рівновагу між сплатою достатньої суми дивідендів власникам і реінвестованим прибутком
Реінвестований прибуток	Ф. № 2: ряд. 2350 – – Ф. № 4: ряд. 4200, гр.7	Визначається як різниця між чистим прибутком і дивідендами
Коефіцієнт реінвестованого прибутку	Ф. № 2: ряд. 2350 – – Ф. № 4: ряд. 4200, гр.7 Ф. №. 2: ряд. 2350	Розраховується як відношення реінвестованого прибутку до чистого прибутку
Прибуток на акцію	Ф. № 2: ряд. 2615	Скоригований чистий прибуток, який припадає на одну просту акцію, – відношення різниці чистого прибутку і дивідендів за привілейованими акціями до загальної кількості простих акцій
Цінність акції	Дані бухгалтерського обліку і ринку цінних паперів	Визначається як відношення ринкової ціни акції до доходу на акцію
Рентабельність акції	Дані бухгалтерського обліку та ринку цінних паперів	Визначається як відношення дивідендів на одну акцію до ринкової ціни акції

А	Б	В
Дивідендна дохідність акції	Ф. № 2: ряд. 2650 Ф. № 2: ряд. 2615	Визначається як відношення дивідендів на одну просту акцію до скоригованого чистого прибутку на одну просту акцію
Коефіцієнт котирування акції	Дані бухгалтерського обліку та ринку цінних паперів	Розраховується як відношення ринкової ціни акції до облікової ціни акції
Коефіцієнт дивідендних виплат	Ф. № 4: ряд. 4200, гр.7 Ф. № 2: ряд. 2350	Розраховується як відношення частини прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, до чистого прибутку; характеризує частку чистого прибутку, що надходить у розпорядження акціонерів

Під час оцінювання інвестиційної привабливості підприємства рекомендується також вивчати його можливості щодо продовження своєї діяльності в майбутньому (оцінювання перспектив неплатоспроможності та ймовірності банкрутства).

Запитання для перевірки знань

1. У чому полягає сутність ділової активності як комплексної характеристики діяльності підприємств?
2. В якій послідовності проводиться аналіз ділової активності підприємства?
3. Які показники використовуються для кількісного вимірювання внутрішньої ділової активності?
4. Що таке «золоте правило економіки підприємства»? Які співвідношення показників динаміки його характеризують?
5. Які кількісні та якісні параметри характеризують ділову активність підприємства у зовнішньому економічному середовищі?
6. Які зовнішні та внутрішні фактори впливають на ділову активність підприємства?
7. На які групи поділяються показники оборотності активів і пасивів?
8. Які фактори впливають на швидкість обороту окремих видів майна і джерел формування капіталу?
9. Який порядок розрахунку коефіцієнтів обертання активів і пасивів? Охарактеризуйте їх економічний зміст.
10. Як визначається тривалість операційного і фінансового циклів?
11. Які основні показники характеризують стійкість економічного зростання підприємства?

12. Як розраховують коефіцієнт стійкості економічного зростання? Який його економічний зміст?
13. Які фактори впливають на зміну коефіцієнта стійкості економічного зростання?
14. Який економічний зміст факторів, що впливають на зміну коефіцієнта стійкості економічного зростання?
15. Що таке дебіторська заборгованість? Хто такі дебітори? У чому полягає відмінність поточної та довгострокової дебіторської заборгованості?
16. З яких послідовних етапів складається аналіз дебіторської заборгованості?
17. Як оцінюється збільшення і зменшення дебіторської заборгованості?
18. У чому полягає значення аналізу дебіторської заборгованості за строками непогашення?
19. Як проводиться розрахунок показників комплексного оцінювання дебіторської заборгованості? Яким є їх економічний зміст?
20. Які є шляхи прискорення погашення дебіторської заборгованості?
21. Що таке кредиторська заборгованість? Хто такі кредитори?
22. З яких етапів складається послідовність аналізу поточної кредиторської заборгованості?
23. Як проводиться розрахунок показників комплексного оцінювання поточної кредиторської заборгованості? Яким є їх економічний зміст?
24. Як проводиться порівняльний аналіз поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості? Що таке дебетове (активне) і кредитове (пасивне) сальдо?
25. Яка система показників використовується для оцінювання ринкової активності підприємства?
26. Що таке дивідендна політика? Які показники її характеризують?
27. Які показники ринкової активності характеризують становище підприємства на фондовому ринку?
28. Яка система показників використовується в аналізі інвестиційної привабливості підприємства?
29. За допомогою яких показників оцінюється інвестиційна привабливість акціонерного товариства?

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

9.1. Зусилля, спрямовані на просування підприємства на ринках продукції, праці, капіталу, характеризує поняття:

- а) платоспроможності;
- б) кредитоспроможності;
- в) ділової активності;

г) фінансової стійкості.

9.2. Динаміка валюти балансу належить до показників оцінювання:

- а) внутрішньої ділової активності;
- б) зовнішньої ділової активності;
- в) ефективності використання ресурсів.

9.3. Відповідно до «золотого правила економіки підприємства»:

а) темп зростання чистого доходу перевищує темп зростання чистого фінансового результату (прибутку), а темп зростання вартості активів перевищує темп зростання чистого доходу;

б) темп зростання чистого доходу перевищує темп зростання вартості активів, а темп зростання чистого фінансового результату (прибутку) перевищує темп зростання чистого доходу;

в) темп зростання чистого фінансового результату (прибутку) перевищує темп зростання вартості активів, а темп зростання чистого доходу перевищує темп зростання чистого фінансового результату (прибутку).

9.4. Про підвищення ефективності використання майнових ресурсів підприємства свідчить:

- а) зростання чистого доходу випереджає зростання величини активів;
- б) зростання величини активів випереджає зростання чистого доходу;

в) зростання величини активів випереджає зростання чистого фінансового результату (прибутку).

9.5. Темп зростання величини активів – 106 %, чистого доходу – 109, чистого фінансового результату (прибутку) – 114 %. Чи дотримується «золоте правило економіки підприємства»:

- а) дотримується повністю;
- б) дотримується частково;
- в) не дотримується?

9.6. Темп зростання величини активів – 108 %, чистого доходу – 111 %. За якого темпу зростання чистого фінансового результату (прибутку) дотримуватиметься «золоте правило економіки підприємства»:

- а) менше 111 %;
- б) більше 108 %;
- в) менше 108 %;
- г) більше 111 %?

9.7. Зовнішнім фактором, який впливає на ділову активність підприємства, є:

- а) якість фінансового менеджменту на підприємстві;
- б) податкова політика;
- в) оборотність оборотних активів;
- г) тривалість виробничого циклу.

9.8. До внутрішніх факторів, які впливають на ділову активність підприємства, належить:

- а) стан і динаміка національної економіки;
- б) антимонопольне регулювання;

- в) ставлення держави до підприємництва;
- г) якість фінансового менеджменту.

9.9. *Кількість оборотів, які здійснюють окремі види активів і пасивів протягом періоду, що аналізується, – це визначення:*

- а) тривалості одного обороту;
- б) коефіцієнтів обертання;
- в) коефіцієнтів завантаження.

9.10. *Які показники характеризують величину відповідних видів активів, що припадає на 1 грн чистого доходу:*

- а) тривалість одного обороту активів;
- б) коефіцієнти обертання активів;
- в) коефіцієнти завантаження активів?

9.11. *Відношенням чистого доходу до середньорічної вартості активів визначається коефіцієнт обертання:*

- а) оборотних активів;
- б) запасів;
- в) активів.

9.12. *Коефіцієнт обертання оборотних активів визначається як відношення:*

- а) собівартості реалізованої продукції до середньорічної вартості оборотних активів;
- б) чистого доходу до середньорічної вартості оборотних активів;
- в) чистого прибутку до середньорічної вартості оборотних активів.

9.13. *Про скорочення комерційного кредиту, який надає підприємство контрагентам, свідчить:*

- а) зменшення коефіцієнта обертання поточної дебіторської заборгованості;
- б) зменшення коефіцієнта обертання поточної кредиторської заборгованості;
- в) збільшення коефіцієнта обертання поточної кредиторської заборгованості;
- г) збільшення коефіцієнта обертання поточної дебіторської заборгованості.

9.14. *Відношенням тривалості періоду, що аналізується, до коефіцієнта обертання відповідних видів активів і пасивів визначається:*

- а) тривалість одного обороту активів і пасивів;
- б) тривалість операційного циклу;
- в) тривалість фінансового циклу.

9.15. *Якщо коефіцієнт обертання запасів за рік становить 10, то тривалість одного обороту запасів:*

- а) 350 днів;
- б) 10 днів;
- в) 36 днів.

9.16. *Тривалість операційного циклу – це:*

- а) сума тривалості одного обороту запасів і тривалості одного оборо-

ту поточної дебіторської заборгованості;

б) сума тривалості одного обороту запасів і тривалості одного обороту поточної кредиторської заборгованості;

в) різниця тривалості одного обороту поточної дебіторської заборгованості та тривалості одного обороту поточної кредиторської заборгованості.

9.17. Тривалість одного обороту запасів – 60 днів, поточної дебіторської заборгованості – 45, поточної кредиторської заборгованості – 35 днів. Чому дорівнює тривалість операційного циклу:

а) 15 днів;

б) 105 днів;

в) 70 днів;

г) 140 днів?

9.18. Тривалість фінансового циклу – це:

а) сума тривалості операційного циклу і тривалості одного обороту поточної кредиторської заборгованості;

б) різниця тривалості одного обороту запасів і тривалості одного обороту поточної кредиторської заборгованості;

в) різниця тривалості операційного циклу і тривалості одного обороту поточної кредиторської заборгованості.

9.19. Тривалість одного обороту запасів – 70 днів, поточної дебіторської заборгованості – 35, поточної кредиторської заборгованості – 30 днів. Тривалість фінансового циклу дорівнює:

а) 105 днів;

б) 135 днів;

в) 5 днів;

г) 75 днів.

9.20. Відношенням різниці між чистим фінансовим результатом (прибутком) і дивідендами до середньорічної вартості власного капіталу визначається коефіцієнт:

а) обертання активів;

б) обертання власного капіталу;

в) стійкості економічного зростання;

г) автономії.

9.21. Чистий фінансовий результат (прибуток) підприємства – 500 тис. грн, сума виплачених дивідендів власникам – 50 тис. грн, середньорічна вартість власного капіталу – 1800 тис. грн. Коефіцієнт стійкості економічного зростання дорівнює:

а) 25 %;

б) 30 %;

в) 4;

г) 2350 тис. грн.

9.22. Чистий фінансовий результат (прибуток) підприємства – 1000 тис. грн, середньорічна вартість власного капіталу – 4500 тис. грн. За якої суми виплачених дивідендів коефіцієнт стійкості економічного зрос-

тання становитиме 20 %:

- а) 200 тис. грн;
- б) 50 тис. грн;
- в) 100 тис. грн?

9.23. На зміну коефіцієнта стійкості економічного зростання поряд із дивідендною політикою, зміною ресурсовіддачі та зміною коефіцієнта фінансової залежності впливає зміна:

- а) рентабельності продажу;
- б) коефіцієнта оборотності активів;
- в) коефіцієнта абсолютної ліквідності;
- г) тривалості одного обороту активів.

9.24. Що таке реінвестований прибуток:

- а) сума чистого фінансового результату (прибутку) і дивідендів;
- б) чистий фінансовий результат (прибуток);
- в) різниця чистого фінансового результату (прибутку) і дивідендів?

9.25. Коефіцієнт стійкості економічного зростання можна підвищити за рахунок зниження:

- а) частки виплачених дивідендів;
- б) рентабельності продажу;
- в) ресурсовіддачі;
- г) частки позикового капіталу в джерелах формування капіталу.

9.26. Юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів, – це:

- а) кредитори;
- б) інвестори;
- в) дебітори;
- г) власники.

9.27. Як вилучені на певний період із господарської діяльності підприємства оборотні кошти розглядається:

- а) дебіторська заборгованість;
- б) кредиторська заборгованість;
- в) незавершене виробництво.

9.28. Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої є невпевненість її погашення боржником, – це:

- а) безнадійна дебіторська заборгованість;
- б) довгострокова дебіторська заборгованість;
- в) поточна дебіторська заборгованість;
- г) сумнівний борг.

9.29. За якими строками непогашення наводиться інформація щодо дебіторської заборгованості у формі № 5:

- а) до 1 місяця, від 1 до 3 місяців, від 3 до 6 місяців, від 6 до 10 місяців;
- б) до 12 місяців, від 12 до 18 місяців, від 18 до 36 місяців;
- в) до 3 місяців, від 3 до 6 місяців, від 6 до 9 місяців, від 9 до 12 міся-

ців?

9.30. Коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості визначається як відношення:

- а) середньої величини дебіторської заборгованості до чистого доходу;
- б) чистого прибутку до середньої величини дебіторської заборгованості;
- в) чистого доходу до середньої величини дебіторської заборгованості.

9.31. Про поліпшення стану платіжно-розрахункових відносин підприємства свідчить:

- а) зменшення коефіцієнта обертання дебіторської заборгованості;
- б) збільшення тривалості одного обороту дебіторської заборгованості;
- в) зростання відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу;
- г) зниження частки дебіторської заборгованості в майні.

9.32. Яка динаміка показника є ознакою погіршення стану платіжно-розрахункових відносин підприємства:

- а) збільшення коефіцієнта обертання дебіторської заборгованості;
- б) зниження частки дебіторської заборгованості в майні;
- в) значне перевищення 1 значення коефіцієнта співвідношення поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованості;
- г) зниження частки поточної дебіторської заборгованості в оборотних активах?

9.33. Сума заборгованості підприємства кредиторам на певну дату – це визначення:

- а) дебіторської заборгованості;
- б) поточних зобов'язань і забезпечень;
- в) довгострокових зобов'язань і забезпечень;
- г) кредиторської заборгованості.

9.34. Відношенням собівартості реалізованої продукції до середньорічної величини поточної кредиторської заборгованості визначається:

- а) коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості;
- б) тривалість одного обороту поточної кредиторської заборгованості;
- в) коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості;
- г) частка поточної кредиторської заборгованості в капіталі.

9.35. Тривалість одного обороту поточної кредиторської заборгованості – 20 днів. Скільки оборотів здійснює поточна кредиторська заборгованість за календарний рік:

- а) 20;
- б) 36;
- в) 18?

9.36. Який з наведених показників має найвище значення:

- а) частка поточної кредиторської заборгованості в капіталі;

б) частка поточної кредиторської заборгованості в поточних зобов'язаннях і забезпеченнях;

в) частка поточної кредиторської заборгованості в зобов'язаннях і забезпеченнях?

9.37. У розрахунку на 1 грн поточної дебіторської заборгованості припадає 1,05 грн поточної кредиторської заборгованості, що означає:

а) суттєве перевищення поточної кредиторської заборгованості над поточною дебіторською;

б) суттєве перевищення поточної дебіторської заборгованості над поточною кредиторською;

в) приблизну рівновагу між поточною дебіторською та поточною кредиторською заборгованістю.

9.38. Коефіцієнт обертання поточної кредиторської заборгованості становить 9. Чому дорівнює середній період погашення поточної кредиторської заборгованості:

а) 60 днів;

б) 180 днів;

в) 40 днів?

9.39. Дебетове (активне) сальдо:

а) є перевищенням загальної суми поточної дебіторської заборгованості над сумою поточної кредиторської заборгованості;

б) є перевищенням загальної суми поточної кредиторської заборгованості над сумою поточної дебіторської заборгованості;

в) характеризує залучення підприємством у господарську діяльність коштів юридичних і фізичних осіб.

9.40. Економічний зміст кредитового сальдо:

а) характеризує залучення підприємством у господарську діяльність коштів юридичних і фізичних осіб;

б) свідчить про те, що частина оборотних активів вилучена з господарської діяльності підприємства;

в) є перевищенням загальної суми поточної дебіторської заборгованості над сумою поточної кредиторської заборгованості.

9.41. Сума дивідендів і зміна вартості власного капіталу є критеріями оцінювання для власників підприємства:

а) фінансової стійкості;

б) платоспроможності;

в) сукупної ринкової активності.

9.42. Рентабельність капіталу власників підприємства визначається як відношення:

а) дивідендів до середньорічної вартості власного капіталу, виражене у відсотках;

б) чистого прибутку до середньорічної вартості власного капіталу, виражене у відсотках;

в) реінвестованого прибутку до середньорічної вартості власного капіталу, виражене у відсотках.

9.43. Відношенням реінвестованого прибутку до чистого прибутку визначається коефіцієнт:

- а) реінвестування прибутку;
- б) виплати дивідендів;
- в) оподаткування активів.

9.44. Середньорічна вартість активів – 5000 тис. грн. За якої суми витрат із податку на прибуток коефіцієнт оподаткування активів підприємства не перевищить 0,05:

- а) до 50 тис. грн;
- б) понад 50 тис. грн;
- в) до 250 тис. грн;
- г) понад 250 тис. грн?

9.45. Чистий прибуток підприємства за звітний період становить 1000 тис. грн. За якої величини дивідендів коефіцієнт реінвестування прибутку становитиме 0,9:

- а) 100 тис. грн;
- б) 900 тис. грн;
- в) 90 тис. грн?

9.46. Показники номінальної і балансової вартості однієї акції характеризують:

- а) платоспроможність підприємства;
- б) ринкову активність підприємства на фондовому ринку;
- в) оборотність активів.

9.47. Що необхідно вивчити для оцінювання інвестиційної привабливості підприємства:

- а) структуру активів і джерел формування капіталу;
- б) фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність;
- в) прибутковість і ділову активність;
- г) усі відповіді правильні?

9.48. Показники прибутку на акцію і рентабельності акції характеризують:

- а) платоспроможність підприємства;
- б) інвестиційну привабливість акціонерного товариства;
- в) оборотність активів;
- г) структуру пасивів.

9.49. Що свідчить про високий рівень інвестиційної привабливості підприємства:

- а) високий рівень матеріаломісткості продукції;
- б) зростання кредиторської заборгованості;
- в) переважання у структурі пасивів власного капіталу?

ТЕМА 10

КОРОТКОСТРОКОВИЙ ПРОГНОЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

10.1. Сутність, етапи та методи прогнозування фінансового стану підприємства

10.2. Формування прогнозної фінансової звітності

10.3. Багатофакторні моделі діагностики ймовірності банкрутства

10.1. Сутність, етапи та методи прогнозування фінансового стану підприємства

Одним із методів досягнення гармонійної взаємодії у відносин між суб'єктами господарювання та передбачення майбутніх подій в економіці є економічне прогнозування, складовою частиною якого є фінансове прогнозування. Саме за допомогою нього керівництво підприємства має змогу оцінити не лише поточний фінансовий стан, а й спрогнозувати майбутній, що є передумовою прийняття ефективних управлінських рішень.

Прогноз – це науково обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта в майбутньому, про альтернативні шляхи його розвитку та терміни їх реалізації. Прогноз означає можливе майбутнє значення певного показника, що характеризує соціально-економічне явище або процес, який пов'язується з умовами, що мають найбільшу ймовірність.

Прогноз у системі управління є передплановим розробленням різноманітних моделей розвитку об'єкта дослідження. Терміни, обсяги робіт, числові характеристики об'єкта та інші показники у прогнозі мають ймовірнісний характер і передбачають можливість внесення коригувань.

Процес розробки прогнозів називається прогнозуванням. **Прогнозування** – це наукове виявлення ймовірних шляхів та результатів розвитку соціально-економічних явищ та процесів на підставі аналізу тенденцій розвитку [22, с. 322].

Прогнозування можна визначити як систему розрахунків і проектувань для визначення шляхів подальшого розвитку та майбутнього стану підприємства на основі тенденцій та рекомендацій минулого й обліку передбачуваних змін науково-технічних та соціально-економічних чинників у майбутньому. Прогнозування як наукове економічне дослідження має прикладний характер і завершується отриманням кількісних і якісних оцінок перспектив розвитку підприємства в умовах постійної зміни чинників зовнішнього і внутрішнього середовища [23, с. 390-391].

У процесі прогнозування виділяють такі *види економічних прогнозів*:

1. За масштабом прогнозування – *мікро-* і *макроекономічні* прогнози.

2. За часом упередження (прогнозованим періодом):

- *оперативні* – період прогнозування до одного місяця; ґрунтуються на припущенні, що в прогнозованому періоді не відбудеться суттєвих як

кількісних, так і якісних змін в об'єкті дослідження; оцінка подій – кількісна;

- *короткострокові* – від одного місяця до року; припускають тільки кількісні зміни показників;

- *середньострокові* – від одного до п'яти років; формуються виходячи з кількісних і якісних змін об'єкта прогнозування, причому кількісні зміни переважають над якісними;

- *довгострокові* – не менше п'яти років; формуються виходячи з якісно-кількісних змін об'єкта прогнозування, причому якісні зміни переважають над кількісними.

3. За функціональним призначенням (напрямами прогнозування):

- *пошукові* – прогнозування того, як розвиватиметься об'єкт дослідження при збереженні існуючих тенденцій розвитку. Ці прогнози ґрунтуються на умовному продовженні в майбутньому тенденцій розвитку об'єкта в минулому і сьогоденні, та відволікається від умов (факторів), здатних змінити ці тенденції;

- *нормативні* – визначення шляхів і термінів досягнення можливого стану об'єкта прогнозування в майбутньому, прийнятого як мета. Ці прогнози, на відміну від пошукових, розробляються у зворотному порядку: від заданого стану в майбутньому до існуючих тенденцій і змін у світлі поставленої мети.

Фінансове прогнозування – це передбачення імовірного фінансового стану держави, галузі, підприємства. Фінансове прогнозування передуює стадії складання фінансових планів, розробляє концепцію фінансової політики на певний період. Метою фінансового прогнозування є визначення реально можливого обсягу фінансових ресурсів, джерел їх формування, напрямків їх використання на період, що прогнозується [22, с. 271].

Фінансове прогнозування дає змогу знайти відповіді на такі питання [33, с. 157]:

- які грошові кошти може мати підприємство у своєму розпорядженні;

- які джерела їх надходження;

- чи достатньо фінансових ресурсів для виконання фінансових завдань;

- яка частина коштів має бути перерахована в бюджет, банкам та іншим кредиторам;

- як повинен здійснюватися розподіл прибутку та його використання на підприємстві?

Короткостроковий прогноз фінансового стану підприємства дає можливість визначити на поточний період усі джерела фінансування розвитку, сформувати структуру доходів і витрат, забезпечити постійну платоспроможність, а також визначити структуру активів і джерел формування капіталу на кінець планового періоду [16, с. 235].

Методика фінансового прогнозування складається з трьох *етапів* [33, с. 156]:

- 1) підготовчий етап, на якому здійснюється збір та первинна обробка інформації про фінансовий стан підприємства;
- 2) аналіз фінансового стану підприємства, який дозволяє виявити основні фактори, що впливають на його зміну;
- 3) прогнозування фінансового стану та його моделювання в залежності від цілей прогнозування.

На основі прогнозів складають фінансові плани. На відміну від планів, прогнози по своїй суті мають імовірнісний, альтернативний, варіантний характер. Отже, прогнозування є базою розроблення фінансових планів.

Прогнозування фінансового стану підприємства – це передбачення обсягу та розміщення фінансових ресурсів на певний термін у майбутньому, шляхом вивчення динаміки розвитку підприємства як суб'єкта господарської діяльності.

Розрахунок прогнозних показників та визначення рівня фінансового стану в майбутньому здійснюється у декілька етапів (рис. 10.1).

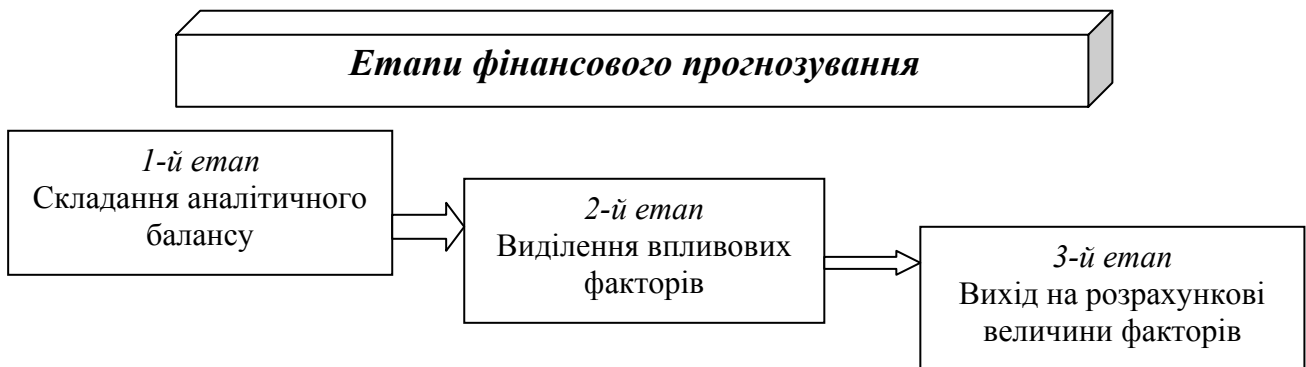

Рис. 10.1. Етапи фінансового прогнозування [22, с. 272]

На *першому етапі* на підставі аналізу показників попередніх періодів складається аналітичний баланс і визначаються вхідні дані для розрахунку необхідних показників, які розміщуються за рангом в залежності від ступеня їх вагомості. *Другий етап* полягає у виділенні факторів, які мають першочерговий вплив на відібрані показники, визначаються допустимі межі впливу цих факторів. *Третій етап* – вивчаються можливості виходу на розрахункові величини факторів.

Більш детальну послідовність прогнозування наводять Н. М. Гаркуша та ін. (рис. 10.2).

Процес прогнозування має дві різні площини конкретизації: передбачення та вказування [33, с. 155]. *Передбачення* має на увазі опис можливих чи бажаних перспектив, станів, рішень проблем майбутнього. *Вказування* – це є власне вирішення цих проблем, використання інформації про майбутнє в управлінській діяльності. Тобто прогноз фінансового стану підприємства повинен передбачити не лише можливі перспективи або ризики у майбутньому для суб'єкта господарювання, а й заходи, які повинні бути вжиті керівництвом для максимально ефективного використання цих можливостей або для мінімізації ризиків чи їх уникнення.

Рис. 10.2. Основні етапи прогнозування [21, с. 515]

Важливість прогнозування фінансового стану пов'язана з тим, що без передбачення основних його показників підприємство не має змоги планувати розвиток своєї матеріально-технічної бази, ефективно будувати свої господарські відносини з покупцями й постачальниками, банками та іншими діловими партнерами.

Таким чином, актуальність і важливість прогнозування фінансового стану підприємства полягає в тому, що на його основі визначаються альтернативні шляхи розвитку підприємства, обирається найкращий з них і передбачаються головні дії керівництва, спрямовані на максимально раціональне та ефективне використання потенційних можливостей підприємства. Прогноз є базою для планування фінансового стану підприємства, роз-

роблення майбутньої стратегії його розвитку.

У процесі складання фінансових прогнозів розрізняють три основних джерела прогнозованої інформації [23, с. 393]:

1) накопичений досвід, що ґрунтується на знанні закономірностей перебігу і розвитку явищ, процесів, подій;

2) екстраполяція існуючої тенденції, закон розвитку якої в минулому і на сьогодні досить відомий;

3) побудова моделей прогнозованих об'єктів щодо очікуваних або намічених умов.

Ці джерела інформації пов'язані з такими *способами прогнозування*:

- експертний спосіб – оцінка незалежних експертів щодо поставленого завдання прогнозу, а також попередній збір інформації за допомогою анкетування, тестування, усних і письмових опитувань з подальшою обробкою отриманих даних;

- екстраполяція – вивчення попереднього розвитку об'єкта і перенесення закономірностей цього розвитку в минулому і теперішньому на майбутнє;

- моделювання – дослідження пошукових і нормативних моделей прогнозованого об'єкта з метою визначення потенційних або очікуваних змін у його стані.

У теорії та на практиці існують різні методи діагностики і прогнозування фінансового стану підприємства, які можна класифікувати наступним чином [23, с. 401-408]:

1. *За ступенем формалізованості методичного підходу*:

- кількісні методи – передбачають використання нормативно-законодавчих актів і, як правило, побудовані на основі стохастичного факторного, параметричного, порівняльного та детермінованого факторного аналізу;

- якісні методи – ґрунтуються на системі якісних характеристик, що виступають основою експертних оцінок;

- комбіновані методи – передбачають розрахунок комплексних показників із застосуванням експертних оцінок.

2. *За набором прогнозованих показників*:

- методи, в яких прогнозується один або кілька окремих показників, що становлять найбільший інтерес і значущість для аналітика, наприклад, чистий дохід від реалізації продукції, нерозподілений прибуток (непокритий збиток) і т. д.;

- методи побудови прогнозних форм звітності, коли на основі аналізу даних минулих періодів прогнозується кожна стаття (укрупнена стаття) балансу і звіту про фінансові результати. Перевага методів цієї групи полягає в тому, що отримана звітність дозволяє всебічно проаналізувати фінансовий стан підприємства і отримувати інформацію, необхідну для прийняття управлінських рішень.

3. *За характером залежності результативної і факторних ознак*:

- детерміновані методи – припускають наявність функціональних жорстко детермінованих зв'язків, коли кожному значенню факторної озна-

ки відповідає цілком визначене не випадкове значення результативної ознаки. Як приклад можна привести залежності, реалізовані в рамках моделі факторного аналізу фірми Дюпон. Використовуючи цю модель і підставляючи в неї прогностні значення різних факторів, наприклад, виручки від реалізації, оборотності активів, ступеня фінансової залежності та ін., можна розрахувати прогностне значення одного з основних показників ефективності – рентабельності власного капіталу;

- стохастичні методи – припускають імовірнісний характер як прогнозу, так і самого зв'язку між показниками, що досліджуються. Ймовірність отримання точного прогнозу зростає із збільшенням числа емпіричних даних. Наприклад, дослідження тенденцій зміни обсягу продажу за допомогою аналізу темпів зростання показників реалізації;

- методи експертних оцінок – передбачають багатоступінчасте опитування експертів за спеціальними схемами і обробку отриманих результатів за допомогою інструментарію економічної статистики. Застосування цих методів на практиці полягає у використанні досвіду і знань провідних економістів та керівників структурних підрозділів, які відповідають за формування і прийняття управлінських рішень.

4. За складом критеріїв:

- однокритеріальні методи – застосовуються при побудові моделей комплексного однокритеріального оцінювання фінансового стану підприємства, де в якості критерія виступає ймовірність настання банкрутства;

- багатокритеріальні методи – спрямовані на отримання, обробку та подання інформації про властивості об'єктів і переваги особи, яка приймає рішення, у великому признаковому просторі. Ці методи зазвичай описують кількома властивостями – локальними критеріями.

5. За характером прогностної інформації:

- пророковані (предикативні) методи, що використовуються при побудові предикативних моделей з метою прогнозування доходів і майбутнього фінансового стану підприємства. Найпростішим методом прогнозування фінансового стану є трендовий аналіз, який складається з наступних етапів: будується графік розвитку, визначається середньорічний темп приросту та розраховується прогностне значення показника. Розрахунковими періодами є місяць або квартал;

- описові (дескриптивні) методи, що застосовуються у дескриптивних моделях, які будуються на основі даних фінансової звітності підприємства і передбачають проведення вертикального і горизонтального аналізу показників, розрахунок аналітичних коефіцієнтів (ліквідності, фінансової стійкості, рентабельності та ін.).

Надаючи перевагу тому чи іншому методу прогнозування фінансового стану підприємства, необхідно враховувати досвід їх практичного використання, що дає змогу проаналізувати слабкі та сильні сторони кожного з них.

10.2. Формування прогнозної фінансової звітності

Щодо процесу здійснення фінансово-господарської діяльності розрізняють **історичну** і **прогнозну** фінансову звітність підприємства. *Історична звітність* фіксує результати господарювання за визначений період. *Прогнозна фінансова звітність* формується до початку господарської діяльності відповідно до обраної стратегії підприємства.

Прогнозна фінансова звітність являє собою узагальнювальну фінансову модель, побудовану на основі окремих моделей різних господарських задач. Наприклад, можуть бути розроблені моделі, які показують придбання матеріальних ресурсів, виплату заробітної плати, фінансові операції з утворення стартового капіталу, фінансові операції з оновлення основних засобів, їх оренди та ін. [17, с. 308].

Мета складання прогнозної фінансової звітності – показати майбутній фінансовий стан підприємства через визначений проміжок часу. Окремі моделі прогнозної фінансової звітності можуть різнитися складом активів і зобов'язань залежно від поставленої мети. Модель прогнозної фінансової звітності концентрує розрахункову інформацію бухгалтерського балансу, прибутків і збитків, потоку грошових коштів, структури капіталу, аналізу критичного обсягу продажу та ін.

На межі 70-80-х років доктрина «економіки пропозиції» витіснилася концепцією «економіки попиту». Якщо раніше менеджер із виробництва диктував умови менеджеру зі збуту, то тепер вони помінялися ролями. Менеджер із виробництва такою ж мірою залежить від фінансової служби. Фактично виробництво, збут і фінансова служба настільки залежать одне від одного, що діяльність одного з них неможлива без двох інших. Уся діяльність тепер базується на прогнозі збуту, в основі якого лежать маркетингові дослідження ринків збуту та попиту споживачів: обсяг збуту в попередньому періоді, кон'юнктура ринку, характер конкуренції тощо. Потім шляхом аналізу виробничих завдань визначається потреба в робочій силі, матеріалах, устаткуванні, фінансових ресурсах. Уся прогнозна інформація щодо майбутньої фінансово-господарської діяльності підприємства інтегрується в його *прогнозну фінансову звітність*.

Для того, щоб спланувати прибуток, потік коштів, підприємство найперше повинно скласти точний прогноз своїх доходів і витрат. Для цього воно має бути впевненим у тому, що йому вдасться реалізувати певну кількість своєї продукції за визначеною ціною. Підприємство повинно точно знати витрати виробництва та збуту кожного виду продукції. Відсутність такого роду інформації означає, що підприємство йде на ризик, не знаючи своїх шансів на успіх.

Використовуючи прогнози збуту та попиту споживачів, менеджер із виробництва планує обсяг і структуру виробництва продукції, витрати виробництва; менеджер зі збуту розробляє плани щодо забезпечення виробництва чинниками виробництва, розраховує витрати на збут; менеджер із фінансів формує систему фінансових показників і прогнозну фінансову зві-

тність. Кожна істотна зміна ситуації збуту потребує коригування прогнозу збуту та системи планових показників підприємства.

За результатами *короткострокового фінансового прогнозування* розробляються три основні документи [16, с. 228-235]:

- прогноз руху грошових коштів;
- прогноз звіту про фінансові результати;
- прогноз бухгалтерського балансу.

Головною метою розроблення цих документів є оцінювання фінансового стану підприємства на кінець прогнозного періоду. Дані, що включаються у короткострокові фінансові прогнози, характеризують такі параметри:

- фінансову стратегію підприємства;
- результати фінансового аналізу за попередній період;
- планові обсяги виробництва і реалізації продукції, а також інші економічні показники операційної діяльності підприємства;
- систему розроблених на підприємстві норм і нормативів витрат окремих видів ресурсів;
- чинну систему оподаткування;
- чинну систему норм амортизаційних відрахувань;
- середні ставки кредитного і депозитного відсотків на фінансовому ринку тощо.

У процесі здійснення короткострокового фінансового прогнозування для складання фінансових документів важливо правильно визначити обсяг реалізованої продукції. Це необхідно для організації виробничого процесу, ефективного розподілу коштів. Річний прогноз розбивається на квартали і місяці, при цьому чим коротший період прогнозу, тим точніше інформація, що міститься у ньому. Прогноз обсягу реалізації допомагає визначити вплив обсягу виробництва, ціни продукції, що реалізується, на фінансові потоки підприємства.

Використовуючи дані обсягу у прогнозі обсягу реалізації продукції, розраховують необхідну кількість матеріальних і трудових ресурсів, визначають складові витрат на виробництво. На підставі отриманих даних розробляється *прогнозний звіт про фінансові результати*, за допомогою якого визначається величина прибутку в плановому періоді.

Під час складання прогнозного звіту про фінансові результати особлива увага приділяється визначенню виручки від реалізації продукції. За основу, як правило, беруться показники виручки від реалізації за попередній рік. Потім ця величина розраховується у поточному році з урахування змін собівартості продукції, цін на продукції, що реалізується підприємством, цін на куповані матеріальні ресурси, оцінки основних засобів і капіталовкладень, оплати праці працівників підприємства.

Прогноз руху грошових коштів розробляється з урахуванням їх надходження, витрачання та розрахунку чистого грошового потоку (надлишок або дефіцит). Фактично він відображає грошові потоки за операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю.

Прогноз руху грошових коштів дозволяє перевірити реальність джерел надходження коштів і обґрунтованість витрат, синхронність їх виникнення, своєчасно визначити можливу величину потреби підприємства в позикових коштах.

Метою розроблення *прогнозного балансу* є визначення необхідного приросту окремих видів активів із забезпеченням їх внутрішньої збалансованості, а також формування оптимальної структури капіталу, яка забезпечувала б достатню фінансову стійкість підприємства в майбутньому.

Під *структурою капіталу* підприємства мають на увазі співвідношення власних і позикових джерел фінансування.

Основною *метою прогнозного аналізу структури капіталу* є формування такого співвідношення між власним і позиковим капіталом, яке дає змогу отримати вищий ступінь фінансової стійкості та ефективності використання капіталу.

На структуру джерел формування капіталу впливають такі фактори:

- галузеві особливості підприємства;
- тривалість операційного циклу;
- стадія життєвого циклу підприємства;
- ступінь конкурентоспроможності продукції;
- кон'юнктура товарних і фінансових ринків;
- рівень прибутковості діяльності підприємства.

Якщо підприємство має високий рівень прибутковості, це забезпечує капіталізацію прибутку, а тому можна менше використовувати залучені кошти.

У процесі оцінювання та прогнозування структури джерел формування капіталу приймають до уваги такі показники:

- 1) середні темпи зростання фінансових ресурсів, які формуються з власних джерел;
- 2) мінімальна частка власного капіталу в загальному обсязі джерел формування капіталу;
- 3) рентабельність власного капіталу;
- 4) співвідношення оборотних і необоротних активів підприємства;
- 5) мінімальний рівень ліквідних активів, які забезпечують поточну платоспроможність підприємства.

Усі активи підприємства поділяють на три групи:

- 1) необоротні;
- 2) постійна частина оборотних активів;
- 3) змінна частина оборотних активів.

У зв'язку із залученням різних джерел фінансування до формування активів і співвідношення між ними, розрізняють *три види політики з формування активів*: консервативну, агресивну та компромісну.

Консервативна політика передбачає використання власного капіталу та довгострокових зобов'язань для формування необоротних активів, постійної частини оборотних активів і $\frac{1}{2}$ змінної частини оборотних активів. За рахунок поточних зобов'язань фінансується тільки половина змінної ча-

стини оборотних активів, якщо в цьому виникає потреба.

Перевагою цієї політики є мінімізація ризику нестачі коштів, оскільки поточні зобов'язання використовують у незначних обсягах для формування змінної частини оборотних активів. Суттєвими недоліками застосування такого підходу у фінансуванні є дорожнеча та нераціональне використання ресурсів, пов'язані з неповним використанням довгострокового залученого капіталу та сплатою відсотків за кредитом у періоди, коли потреба у фінансуванні падає.

Сутність *агресивної політики* полягає у тому, що власний капітал і довгострокові зобов'язання, які разом становлять постійні пасиви підприємства, використовуються тільки для формування необоротних активів. За рахунок же поточних зобов'язань фінансуються усі оборотні активи. Перевагою цієї політики є найнижча вартість використання капіталу підприємства, недоліком – високий ризик втрат і недостатності постійного капіталу.

Компромісна політика – дозволяє досягти компромісу між вартістю капіталу та ризиком недостатності фінансових ресурсів. Ця політика передбачає фінансування необоротних активів і постійної частини оборотних активів за рахунок довгострокових власних і залучених джерел коштів, а змінної частини оборотних активів – за рахунок поточних зобов'язань.

10.3. Багатофакторні моделі діагностики ймовірності банкрутства

Специфіка управління процесом оцінювання ймовірності оголошення підприємства банкрутом на основі формалізованих методів свідчить, що багатофакторні моделі є прикладами комплексного аналізу та прогнозування фінансового стану суб'єктів господарювання.

Найбільш поширені в сучасній фінансовій літературі багатофакторні моделі прогнозування банкрутства Альтмана, Спрінггейта та інших економістів, які становлять способи оброблення вихідної інформації з розрахунком інтегрального показника оцінювання фінансового стану підприємства – об'єкта дослідження.

Модель Альтмана (використовують також назви: п'ятифакторна модель Альтмана, індекс Z , розрахунок Z -показника, індекс кредитоспроможності, індекс Альтмана). Цю методику запропонував у 1968 р. відомий західний економіст, професор Нью-Йоркського університету Едвард Альтман. Модель Альтмана є результатом дослідження автором 66 підприємств (з яких 50 % були визнані банкрутами, а решта продовжили функціонувати) з використанням 22 фінансових показників. Серед них було відібрано п'ять найважливіших коефіцієнтів для прогнозування банкрутства підприємств, які найбільше характеризують прибутковість капіталу та його структуру.

Загалом модель Альтмана є функцією від певних показників, які характеризують економічний потенціал підприємства та результати його ро-

боти за відповідний період:

$$Z = 1,2K_1 + 1,4K_2 + 3,3K_3 + 0,6K_4 + 1,0K_5, \quad (10.1)$$

де K_1, K_2, K_3, K_4, K_5 – коефіцієнти:

K_1 = середньорічна величина власних оборотних коштів / середньорічна вартість активів;

K_2 = чистий фінансовий результат: прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів;

K_3 = фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів;

K_4 = ринкова вартість власного капіталу / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень;

K_5 = чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) / середньорічна вартість активів.

У моделі Альтмана перший фактор (K_1) характеризує фінансову стійкість і платоспроможність підприємства, другий і третій (K_2 і K_3) – рентабельність активів, четвертий (K_4) – структуру джерел формування капіталу, п'ятий (K_5) – оборотність активів.

Індекс кредитоспроможності, побудований за допомогою апарату мультиплікативного дискримінантного аналізу, дає змогу в першому наближенні поділити суб'єкти господарювання на потенційних банкрутів і небанкрутів. Залежно від фактичного значення Z -показника *ступінь можливості банкрутства підприємства* визначається за шкалою:

Значення Z -показника	$Z \leq 1,80$	$1,81 \leq Z \leq 2,70$	$2,71 \leq Z \leq 2,99$	$Z \geq 3,0$
Ймовірність банкрутства	Дуже висока	Висока	Можлива	Дуже низька

Досвід використання моделі Альтмана (в США, Канаді, Бразилії, Австрії, Японії та інших країнах) показав, що спрогнозувати ймовірність банкрутства за її допомогою на один рік можна з точністю до 95 %, два роки – 70, три роки – 48, на чотири-п'ять років – 30 %.

Недолік першого варіанта моделі Альтмана (формула (10.1)) полягає у тому, що її доцільно використовувати лише щодо великих компаній-емітентів, акції яких вільно котируються на фондових біржах.

Отже, практичне застосування моделі обмежується вимогою мати оцінку ринкової вартості власного капіталу (показник K_4). Оскільки в Україні фондовий ринок недостатню розвинений, використання переважно більшістю українських підприємств моделі Альтмана у вигляді формули (10.1) є некоректним. Підприємства України можуть застосовувати індекс, запропонований Альтманом у 1983 р. як модифікований варіант своєї формули для компаній, акції яких не котируються на біржі:

$$Z = 0,717K_1 + 0,847K_2 + 3,107K_3 + 0,42K_4 + 0,995K_5, \quad (10.2)$$

де K_4 = середньорічна вартість власного капіталу / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень.

Якщо $Z < 1,23$, то це є ознакою високої ймовірності банкрутства, тоді

як значення $Z \geq 1,23$ свідчить про невелику його імовірність.

Порівнюючи результати розрахунку Z -показника із середньогалузевими значеннями, можна сформулювати висновок про рівень фінансової стійкості підприємства.

За формулами (10.1) і (10.2) підприємства з рентабельністю, вищою від певного рівня, є «занадто фінансово стійкими». В умовах економіки України рентабельність окремого підприємства значною мірою залежить від низки зовнішніх факторів. Тому модель Альтмана для вітчизняних підприємств повинна мати менші параметри за різних показників рентабельності.

Модель Спрінгейта побудована Гордоном Л. В. Спрінгейтом у 1978 р. за допомогою покрокового дискримінантного аналізу. Під час створення моделі Спрінгейт використовував дані 40 підприємств і досяг 92,5 % точності прогнозування неплатоспроможності на рік уперед, проте з часом цей показник зменшується.

Модель Спрінгейта передбачає розрахунок інтегрального показника для оцінювання ймовірності банкрутства підприємства за формулою:

$$Z = 1,03K_1 + 3,07K_2 + 0,66K_3 + 0,4K_4, \quad (10.3)$$

де K_1, K_2, K_3, K_4 – коефіцієнти:

K_1 = середньорічна величина власних оборотних коштів / середньорічна вартість активів;

K_2 = фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів;

K_3 = фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток) / середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень;

K_4 = чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) / середньорічна вартість активів.

Якщо $Z < 0,862$, то фінансовий стан підприємства нестабільний і його з достовірністю до 92 % можна віднести до категорії потенційних банкрутів; якщо $Z \geq 0,862$, підприємство має стабільний фінансовий стан і загроза банкрутства є мінімальною.

Тести на ймовірність банкрутства Лису (Z_L) і Таффлера (Z_T).

$$Z_L = 0,063X_1 + 0,092X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4, \quad (10.4)$$

де X_1, X_2, X_3, X_4 – коефіцієнти:

X_1 = середньорічна вартість оборотних активів / середньорічна вартість активів;

X_2 = валовий: прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів;

X_3 = нерозподілений прибуток (непокритий збиток) / середньорічна вартість активів;

X_4 = середньорічна вартість власного капіталу / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень.

Оціночне граничне значення: $Z_L = 0,037$.

Модель Таффлера запропонував британський вчений Таффлер у 1977 р.:

$$Z_T = 0,03X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4, \quad (10.5)$$

де X_1, X_2, X_3, X_4 – коефіцієнти:

X_1 = валовий: прибуток (збиток) / середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень;

X_2 = середньорічна вартість оборотних активів / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень;

X_3 = середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень / середньорічна вартість активів;

X_4 = чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) / середньорічна вартість активів.

Якщо $Z_T > 0,3$, то підприємство має гарну довгострокову перспективу діяльності; за $Z_T < 0,2$ є ймовірність банкрутства.

Показник діагностики платоспроможності Конана і Гольдера розраховується за формулою:

$$Z_{KG} = 0,16X_1 - 0,22X_2 + 0,87X_3 + 0,10X_4 - 0,24X_5, \quad (10.6)$$

де X_1, X_2, X_3, X_4, X_5 – коефіцієнти:

X_1 = середньорічна величина поточної дебіторської заборгованості, грошей та їх еквівалентів / середньорічна вартість активів;

X_2 = середньорічна вартість необоротних активів / середньорічна вартість активів;

X_3 = фінансові витрати / чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

X_4 = витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи / чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

X_5 = валовий: прибуток (збиток) / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень.

Наведене рівняння було отримано за допомогою кореляційного аналізу статистичної вибірки показників 95 малих і середніх промислових підприємств. Ймовірність затримки платежів для різних значень Z_{KG} визначається за шкалою:

Значення Z_{KG}	+0,210	+0,480	+0,002	-0,026	-0,068	-0,087	-0,107	-0,133	-0,164
Вірогідність затримки платежів, %	100	90	80	70	50	40	30	20	10

Універсальну дискримінантну функцію побудовано відповідно до кількох методик прогнозування банкрутства:

$$Z = 1,5K_1 + 0,08K_2 + 10K_3 + 5K_4 + 0,3K_5 + 0,1K_6, \quad (10.7)$$

де $K_1, K_2, K_3, K_4, K_5, K_6$ – коефіцієнти:

K_1 = cash-flow (чистий прибуток + амортизація) / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень;

K_2 = середньорічна вартість активів / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень;

K_3 = чистий фінансовий результат: прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів;

K_4 = чистий фінансовий результат: прибуток (збиток) / чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

K_5 = середньорічна величина запасів / чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

K_6 = чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) / середньорічна вартість активів.

Варіанти оцінювання значень Z-показника:

$Z > 2$ – підприємство вважається фінансово стійким, йому не загрожує банкрутство;

$1 < Z \leq 2$ – фінансова рівновага на підприємстві порушена, але за умови переходу до антикризового управління банкрутство йому не загрожуватиме;

$0 < Z \leq 1$ – підприємству загрожуватиме банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів;

$Z \leq 0$ – підприємство є напівбанкрутом.

В Україні використання зарубіжних багатофакторних моделей діагностики ймовірності банкрутства ускладнюється з таких причин.

1. Моделі побудовані за даними іноземних компаній, а економіка будь-якої країни має свою специфіку.

2. Моделі розроблялися переважно в 60-70-х роках ХХ ст. За цей час змінилася макро- і мікроекономічна ситуація в усьому світі. Тому моделі, розраховані на основі статистичних даних того часу, не завжди можуть правильно охарактеризувати і спрогнозувати ситуацію сьогодні.

3. Не може бути універсальних моделей, ідеально придатних для всіх галузей економіки, оскільки внаслідок галузевих особливостей значущість окремих індикаторів істотно відрізняється. Так, є суттєві відмінності за співвідношенням власного і позикового капіталу, швидкістю обороту активів, рівнем доходу на вкладений капітал тощо.

4. Недоліком моделей є нечіткі межі для зарахування підприємств до класу банкрутів або небанкрутів. Якщо підприємство за моделлю набирає значення Z-показника, що близьке чи дорівнює константі дискримінації, то його важко кваліфікувати стосовно ймовірності банкрутства.

За вихідною інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) спрогнозуємо фінансовий стан підприємства за допомогою багатофакторних моделей діагностики ймовірності банкрутства (табл. 10.2).

Побудова багатофакторних моделей діагностики ймовірності банкрутства здійснюється з використанням показників (табл. 10.1), які адаптовані до інформації фінансової звітності підприємств України.

Модель Альтмана.

Для підприємств, акції яких не котируються на біржі:

$$Z = 0,717K_1 + 0,847K_2 + 3,107K_3 + 0,42K_4 + 0,995K_5. \quad (10.8)$$

**Вихідна інформація для побудови багатофакторних моделей
діагностики ймовірності банкрутства підприємства, тис. грн**

Показник	Порядок розрахунку за даними форм № 1, 2 (рядки, графи)	Базовий рік	Звітний рік
Середньорічна вартість активів	Ф. № 1: $(1300, \text{гр.3}+1300, \text{гр.4})\div 2$	55496	61973
Середньорічна вартість необоротних активів	Ф. № 1: $(1995, \text{гр.3}+1095, \text{гр.4})\div 2$	25218	31936
Середньорічна вартість оборотних активів	Ф. № 1: $(1195, \text{гр.3}+1195, \text{гр.4})\div 2$	30278	30038
Середньорічна величина власних оборотних коштів	Ф. № 1: $((1495-1095, \text{гр.3}+(1495-1095), \text{гр.4})\div 2$	26780	26937
Середньорічна величина запасів	Ф. № 1: $((1100+1110), \text{гр.3}+(1100+1110), \text{гр.4})\div 2$	21331	23278
Середньорічна величина поточної дебіторської заборгованості, грошей та їх еквівалентів	Ф. № 1: $((\text{сума із 1125 по 1165 (без 1136)), \text{гр.3}+(\text{сума із 1125 по 1165 (без 1136)), \text{гр.4})\div 2$	8891	6673
Середньорічна вартість власного капіталу	Ф. № 1: $(1495, \text{гр.3}+1495, \text{гр.4})\div 2$	51998	58873
Середньорічна величина зобов'язань і забезпечень	Ф. № 1: $((1595+1695+1700, \text{гр.3}+(1595+1695+1700), \text{гр.4})\div 2$	3498	3101
Середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень	Ф. № 1: $(1695, \text{гр.3}+1695, \text{гр.4})\div 2$	2581	2548
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Ф. № 1: 1420, гр.4	6325	10086
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Ф. № 2: 2000	28429	38523
Валовий: прибуток (збиток)	Ф. № 2: 2090 (2095)	5721	10143
Фінансові витрати	Ф. № 2: 2250	589	332
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток)	Ф. № 2: 2290 (2295)	6325	10086
Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток)	Ф. № 2: 2350 (2355)	6325	10086
Витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи	Ф. № 2: 2505+2510	8735	10903
Амортизація	Ф. № 2: 2515	1652	1899

Базовий рік:	Звітний рік:
$K_1 = 0,483;$	$K_1 = 0,435;$
$K_2 = 0,114;$	$K_2 = 0,163;$
$K_3 = 0,115;$	$K_3 = 0,169;$
$K_4 = 14,865;$	$K_4 = 18,985;$
$K_5 = 0,512;$	$K_5 = 0,622;$
$Z = 7,550.$	$Z = 9,549.$

Модель Спрінгейта:

$$Z = 1,03K_1 + 3,07K_2 + 0,66K_3 + 0,4K_4. \quad (10.9)$$

Базовий рік:	Звітний рік:
$K_1 = 0,483;$	$K_1 = 0,435;$
$K_2 = 0,114;$	$K_2 = 0,163;$
$K_3 = 2,451;$	$K_3 = 3,958;$
$K_4 = 0,512;$	$K_4 = 0,622;$
$Z = 2,670.$	$Z = 3,809.$

Тести на ймовірність банкрутства Лису (Z_L) і Таффлера (Z_T).

$$Z_L = 0,063X_1 + 0,092X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4. \quad (10.10)$$

Базовий рік:	Звітний рік:
$X_1 = 0,546;$	$X_1 = 0,485;$
$X_2 = 0,103;$	$X_2 = 0,164;$
$X_3 = 0,114;$	$X_3 = 0,163;$
$X_4 = 14,865;$	$X_4 = 18,985;$
$Z_L = 0,065.$	$Z_L = 0,075.$

$$Z_T = 0,03X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4. \quad (10.11)$$

Базовий рік:	Звітний рік:
$X_1 = 2,217;$	$X_1 = 3,981;$
$X_2 = 8,656;$	$X_2 = 9,687;$
$X_3 = 0,047;$	$X_3 = 0,041;$
$X_4 = 0,512;$	$X_4 = 0,622;$
$Z_T = 1,283.$	$Z_T = 1,485.$

Показник діагностики платоспроможності Конана і Гольдера:

$$Z_{KG} = 0,16X_1 - 0,22X_2 + 0,87X_3 + 0,10X_4 - 0,24X_5. \quad (10.12)$$

Базовий рік:	Звітний рік:
$X_1 = 0,160;$	$X_1 = 0,108;$
$X_2 = 0,454;$	$X_2 = 0,515;$
$X_3 = 0,021;$	$X_3 = 0,009;$
$X_4 = 0,273;$	$X_4 = 0,242;$
$X_5 = 1,636;$	$X_5 = 3,271;$
$Z_{KG} = -0,421.$	$Z_{KG} = -0,849.$

Універсальна дискримінантна функція:

$$Z = 1,5K_1 + 0,08K_2 + 10K_3 + 5K_4 + 0,3K_5 + 0,1K_6. \quad (10.13)$$

Базовий рік:	Звітний рік:
$K_1 = 2,280;$	$K_1 = 3,865;$
$K_2 = 15,865;$	$K_2 = 19,985;$
$K_3 = 0,114;$	$K_3 = 0,163;$

$$K_4 = 0,222;$$

$$K_5 = 0,750;$$

$$K_6 = 0,512;$$

$$Z = 7,215.$$

$$K_4 = 0,262;$$

$$K_5 = 0,604;$$

$$K_6 = 0,622;$$

$$Z = 10,580.$$

Результати побудови та оцінювання багатофакторних моделей діагностики ймовірності банкрутства підприємства узагальнюються у табл. 10.2.

Таблиця 10.2

Результати побудови багатофакторних моделей діагностики ймовірності банкрутства підприємства

Модель	Значення Z-показника		Характеристика фінансового стану та ймовірності банкрутства
	базовий рік	звітний рік	
Модель Альтмана	7,550	9,549	Невелика ймовірність банкрутства
Модель Спрінгейта	2,670	3,809	Стабільний фінансовий стан, загроза банкрутства мінімальна
Модель Лису	0,065	0,075	Стабільний фінансовий стан
Модель Таффлера	1,283	1,485	Гарна довгострокова перспектива діяльності
Модель Конана і Гольдера	-0,421	-0,849	Ймовірність затримки платежів менше 10 %
Універсальна дискримінантна функція	7,155	10,580	Підприємство є фінансово стійким, йому не загрожує банкрутство

Фактичні значення Z-показників за результатами побудови всіх багатофакторних моделей у базовому і звітному роках (табл. 10.2) дають змогу сформулювати висновок про стабільність фінансового стану і мінімальну загрозу банкрутства підприємства. Поліпшення у динаміці значень Z-показників свідчить про позитивні зміни характеристик фінансового стану.

Незважаючи на наявні проблеми, наведені моделі можна використовувати як додаткові індикатори прогнозування банкрутства. За проведеними дослідженнями українським підприємствам для прогнозування фінансового стану найбільш доцільно використовувати модель Таффлера. Показники за цією моделлю мають більш сталий і плавний характер, а порогове число не завищене для вітчизняної кон'юнктури ринку. Також об'єктивні результати отримано за моделлю Спрінгейта та універсальною дискримінантною функцією [46, с. 100-101]. У цілому мають бути розроблені вітчизняні моделі прогнозування банкрутства підприємств з урахуванням галузевих особливостей.

Запитання для перевірки знань

1. Що таке прогноз і прогнозування?
2. Як класифікуються економічні прогнози?
3. Що таке фінансове прогнозування? З яких етапів воно складається?
4. Яким є зміст способів прогнозування?
5. Що таке кількісні, якісні та комбіновані методи прогнозування фінансового стану підприємства?
6. Як поділяються методи прогнозування фінансового стану за набором прогнозованих показників?
7. Яким є зміст детермінованих методів, стохастичних методів і методів експертних оцінок у прогнозуванні фінансового стану підприємства?
8. Як поділяються методи прогнозування фінансового стану за характером прогнозованої інформації?
9. Що таке історична і прогнозна фінансова звітність?
10. Які документи розробляються за результатами короткострокового фінансового прогнозування?
11. Яким є механізм розроблення прогнозного звіту про фінансові результати і прогнозу руху грошових коштів?
12. Як складається прогнозний баланс?
13. Який порядок побудови моделі Альтмана для діагностики ймовірності банкрутства?
14. Який порядок побудови моделі Спрінгейта для діагностики ймовірності банкрутства підприємства?
15. Який порядок побудови тестів на ймовірність банкрутства Лису і Таффлера?
16. Який порядок розрахунку показника діагностики платоспроможності Конана і Гольдера?
17. Який порядок побудови універсальної дискримінантної функції для діагностики ймовірності банкрутства підприємства?
18. Які причини ускладнюють використання в Україні зарубіжних багатофакторних моделей діагностики ймовірності банкрутства?

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

10.1. Науково обгрунтоване судження про можливий стан об'єкта в майбутньому, про альтернативні шляхи його розвитку та терміни їх реалізації – це визначення:

- а) прогнозування;
- б) прогнозу;
- в) діагностики.

10.2. За масштабом прогнозування економічні прогнози поділяються:

- а) на мікро- і макроекономічні;
- б) оперативні, короткострокові, середньострокові, довгострокові;
- в) пошукові та нормативні.

10.3. Прогнози на період від одного місяця до року, які припускають тільки кількісні зміни показників, – це:

- а) оперативні прогнози;
- б) короткострокові прогнози;
- в) середньострокові прогнози;
- г) довгострокові прогнози.

10.4. Прогнози поділяються на пошукові та нормативні за ознакою:

- а) масштаб прогнозування;
- б) прогнозний період;
- в) функціональне призначення.

10.5. Передбачення імовірного фінансового стану держави, галузі, підприємства – це:

- а) короткостроковий прогноз;
- б) економічне прогнозування;
- в) фінансове прогнозування.

10.6. Який етап фінансового прогнозування передбачає складання аналітичного балансу на підставі аналізу показників попередніх періодів:

- а) перший;
- б) другий;
- в) третій?

10.7. Який спосіб прогнозування передбачає вивчення попереднього розвитку об'єкта і перенесення закономірностей цього розвитку в минулому і теперішньому на майбутнє:

- а) експертний;
- б) екстраполяція;
- в) моделювання?

10.8. За ступенем формалізованості методичного підходу методи прогнозування фінансового стану поділяються:

- а) на кількісні, якісні та комбіновані;
- б) детерміновані та стохастичні;
- в) предикативні та дескриптивні.

10.9. Які методи прогнозування фінансового стану припускають наявність функціональних зв'язків між результативною та факторними ознаками:

- а) стохастичні;
- б) експертних оцінок;
- в) детерміновані?

10.10. Методи, що використовуються при побудові предикативних моделей з метою прогнозування доходів і майбутнього фінансового стану підприємства, – це:

- а) однокритеріальні методи;
- б) багатокритеріальні методи;
- в) пророковані методи;
- г) описові методи.

10.11. Яка фінансова звітність формується до початку господарської діяльності відповідно обраної стратегії підприємства:

- а) історична;
- б) прогнозна?

10.12. За результатами короткострокового фінансового прогнозування розробляються такі основні документи:

- а) прогноз руху грошових коштів;
- б) прогноз звіту про фінансові результати;
- в) прогноз бухгалтерського балансу;
- г) усі відповіді правильні.

10.13. Яка політика формування активів передбачає використання власного капіталу та довгострокових зобов'язань для формування необоротних активів, постійної частини оборотних активів і $\frac{1}{2}$ змінної частини оборотних активів:

- а) компромісна;
- б) агресивна;
- в) консервативна?

10.14. За моделлю Альтмана підприємство, акції якого котируються на біржі, має значення Z-показника 2,25. Яким буде висновок про ймовірність банкрутства підприємства:

- а) дуже висока;
- б) висока;
- в) можлива;
- г) дуже низька?

10.15. Для підприємства, акції якого котируються на біржі, за моделлю Альтмана значення Z-показника становило в минулому році – 2,82, звітному – 3,57. Яким буде висновок щодо ймовірності банкрутства підприємства:

- а) у минулому році – висока, у звітному році – можлива;
- б) у минулому році – висока, у звітному році – дуже низька;
- в) у минулому році – можлива, у звітному році – дуже низька;
- г) у минулому і звітному роках – дуже низька?

10.16. За моделлю Альтмана підприємство, акції якого не котируються на біржі, має значення Z-показника 1,79. Яким буде висновок про ймовірність банкрутства підприємства:

- а) висока;
- б) невелика?

10.17. Для підприємства за моделлю Спрінгейта значення Z-показника становило в минулому році – 0,982, звітному – 1,157. Яким буде висновок щодо ймовірності банкрутства підприємства:

- а) у минулому і звітному роках підприємство має стабільний фінан-

совий стан і загроза банкрутства мінімальна;

б) у минулому і звітному роках підприємство з достовірністю 92 % може бути віднесене до категорії потенційних банкрутів;

в) у минулому році підприємство з достовірністю 92 % може бути віднесене до категорії потенційних банкрутів, у звітному – підприємство має стабільний фінансовий стан і загроза банкрутства мінімальна?

10.18. За тестом на ймовірність банкрутства Лису підприємство має значення Z-показника 0,125. Яким буде висновок про ймовірність банкрутства підприємства:

а) висока;

б) низька?

10.19. За моделлю Таффлера підприємство має значення Z-показника 0,134. Яким буде висновок щодо ймовірності банкрутства підприємства:

а) підприємство має гарну довгострокову перспективу діяльності;

б) ймовірність банкрутства дорівнює 0;

в) є ймовірність банкрутства?

10.20. За допомогою показника діагностики платоспроможності Конана і Гольдера визначається:

а) рівень фінансової стійкості підприємства;

б) майнова платоспроможність підприємства;

в) вірогідність затримки платежів.

10.21. Для підприємства була побудована універсальна дискримінантна функція, за якою значення Z-показника становить 0,65. Яким буде висновок щодо ймовірності банкрутства:

а) підприємству не загрожує банкрутство;

б) підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів;

в) підприємство є напівбанкрутом?

10.22. Для підприємства за універсальною дискримінантною функцією значення Z-показника становило в минулому році – 1,72, звітному – 2,48. Яким буде висновок щодо ймовірності банкрутства підприємства:

а) у минулому і звітному роках підприємство є фінансово стійким і йому не загрожує банкрутство;

б) у минулому і звітному роках фінансова рівновага на підприємстві порушена, але за умови переходу до антикризового управління банкрутство йому не загрожуватиме;

в) у минулому році підприємство є фінансово стійким і йому не загрожує банкрутство, у звітному – фінансова рівновага на підприємстві порушена, але за умови переходу на антикризове управління банкрутство йому не загрожуватиме;

г) у минулому році фінансова рівновага на підприємстві порушена, але за умови переходу до антикризового управління банкрутство йому не загрожуватиме, у звітному – підприємство є фінансово стійким і йому не загрожує банкрутство?

ТЕМА 11

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЇХ БАНКРУТСТВУ

- 11.1. Визначення ознак поточної, критичної та надкритичної неплатоспроможності підприємства*
- 11.2. Оцінювання задовільності (незадовільності) структури балансу та перспектив втрати (відновлення) платоспроможності підприємства*

11.1. Визначення ознак поточної, критичної та надкритичної неплатоспроможності підприємства

Неплатоспроможність – це неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності [19].

Причинами неплатоспроможності підприємства можуть бути:

- помилки в розрахунках планових обсягів виробництва та реалізації продукції, її собівартості;
- невиконання планових показників виробництва та реалізації продукції, порушення її структури й асортименту, погіршення якості;
- порушення договорів поставки, в умовах конкуренції втрата ринків збуту продукції, постійних покупців і замовників;
- збільшення витрат за всіма видами господарської діяльності, підвищення собівартості продукції;
- невиконання плану прибутку і, як наслідок, нестача власних джерел фінансування підприємства;
- уповільнення оборотності оборотних активів унаслідок формування понаднормативних запасів сировини, матеріалів, готової продукції та значне відволікання коштів у дебіторську заборгованість;
- зниження платоспроможності, банкрутство клієнтів та партнерів;
- інфляційні процеси, збільшення податкового навантаження, високий рівень штрафних санкцій за невчасну чи неповну сплату податків;
- інші причини (збитки від стихійного лиха, зростання конкуренції з боку закордонних виробників, зміна митних процедур тощо).

Низький рівень платоспроможності, що виражається у нестачі грошових коштів та наявності прострочених платежів, може бути випадковим (тимчасовим) і хронічним (тривалим).

Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктив-

ного банкрутства чи доведення до банкрутства (затверджених наказом Міністерства економіки України № 14 від 19.01.2006 р., у редакції наказу Міністерства економіки України № 1361 від 26.10.2010 р.) визначено ознаки поточної, критичної та надкритичної неплатоспроможності [19].

Діагностичний аналіз видів неплатоспроможності підприємства доцільно проводити:

✓ *на підготовчому етапі:*

- по-перше, з метою з'ясування фактичного фінансового стану; при цьому кількість звітних періодів визначається підприємством самостійно;

- по-друге, перед поданням заяви до суду; рівень платоспроможності розраховується не менше ніж за 6 місяців до порушення справи про банкрутство, тобто за два останні звітні квартали;

✓ *на етапі розпорядження майном* – на дату порушення справи про банкрутство та на дату проведення зборів комітету кредиторів, на яких визначатиметься можливість санації;

✓ *на етапі санації* – на дату початку виконання плану санації і потім щоквартально на кожну звітну дату аж до закінчення справи про банкрутство, тобто останній раз – на дату складання звіту керуючого санацією.

Після визначення строків проведення діагностичного аналізу необхідно розрахувати рівень неплатоспроможності.

Поточна неплатоспроможність – це фінансовий стан підприємства, коли на конкретний момент у зв'язку з випадковим збігом обставин тимчасово суми наявних у нього коштів і високоліквідних активів недостатньо для погашення поточного боргу, що відповідно до законодавчого визначення розглядається як неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі із заробітної плати, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності.

Економічним показником ознак поточної неплатоспроможності ($P_{НП}$) є різниця між сумою наявних у підприємства грошей та їх еквівалентів, довгострокових і поточних фінансових інвестицій та сумою його довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень, що визначається за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»:

$$P_{НП} = ДФІ + ПФІ + Г - ПК, \quad (11.1)$$

де $P_{НП}$ – показник поточної неплатоспроможності, тис. грн;

$ДФІ$ – довгострокові фінансові інвестиції (рядки 1030, 1035);

$ПФІ$ – поточні фінансові інвестиції (рядок 1160);

$Г$ – гроші та їх еквіваленти (рядок 1165);

$ПК$ – позиковий капітал: довгострокові та поточні зобов'язання і забезпечення (рядки 1595, 1695).

Якщо підприємство на початок і кінець періоду, що аналізується, має позитивне значення $P_{НП}$, то воно не є боржником і вважається платоспроможним. Від'ємний результат розрахунку $P_{НП}$ свідчить про поточну не-

платоспроможність суб'єкта господарювання.

Фінансовий стан підприємства, у якого на початку і наприкінці звітного періоду спостерігаються ознаки поточної неплатоспроможності, відповідає законодавчому визначенню *боржника*, який неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати.

Проте це не є причиною для негайного розроблення плану санації. По-перше, крім грошових коштів та фінансових інвестицій у підприємства є запаси, поточна дебіторська заборгованість, частина з яких може бути більш ліквідною, особливо порівняно з довгостроковими фінансовими інвестиціями. По-друге, непогашення заборгованості протягом трьох місяців може бути пов'язане з наявністю відстрочених платежів за договорами, за виданими векселями тощо. До того ж на практиці господарські суди вимагають надання більш серйозних доказів неплатоспроможності.

Критична неплатоспроможність – це такий фінансовий стан підприємства, коли присутні ознаки поточної неплатоспроможності, коефіцієнт покриття (коефіцієнт загальної ліквідності) менший за 1, а коефіцієнт забезпечення власними засобами (коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами) менший за 0,1. Ознаки критичної неплатоспроможності відповідають фінансовому стану потенційного банкрутства.

Коефіцієнт покриття (K_{Π}) характеризує достатність оборотних активів підприємства для погашення своїх боргів і визначається як відношення суми оборотних коштів (рядок 1195 форми № 1) до суми поточних зобов'язань і забезпечень (рядок 1695 форми № 1).

Коефіцієнт забезпечення власними засобами (K_3) характеризує наявність власних оборотних активів у підприємства, необхідних для його фінансової стабільності, і визначається як відношення різниці між власним капіталом (рядок 1495 форми № 1) і необоротними активами (рядок 1095 форми № 1) до суми оборотних активів (рядок 1195 форми № 1).

Якщо наприкінці звітного періоду хоча б один із зазначених коефіцієнтів (K_{Π} або K_3) перевищує його нормативне значення або протягом звітного періоду спостерігається їх зростання, перевага надається позасудовим заходам відновлення платоспроможності боржника або його санації в процесі провадження справи про банкрутство.

Якщо протягом строку, встановленого планом санації боржника, забезпечується позитивний показник поточної неплатоспроможності і перевищення нормативного значення коефіцієнта покриття ($K_{\Pi} > 1,0$) за наявності тенденції зростання рентабельності, *платоспроможність боржника вважається відновленою* (відсутні ознаки потенційного банкрутства).

Надкритична неплатоспроможність – це фінансовий стан, коли за підсумками року коефіцієнт покриття менший за 1 і підприємство не отримало прибутку. У такому разі задоволення визнаних судом вимог кредиторів можливе шляхом застосування ліквідаційної процедури.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» за базовий і звітний роки (додатки А, Б) визначимо наявність (відсутність) ознак поточної, критичної та надкритичної неплатоспроможності підприємства (табл. 11.1).

Таблиця 11.1

Визначення ознак поточної, критичної та надкритичної неплатоспроможності підприємства (станом на кінець року)

№ з/п	Показник	Базовий рік	Звітний рік	Відхилення (+,-)
1.	Довгострокові фінансові інвестиції, тис. грн	155	4893	+4738
2.	Поточні фінансові інвестиції, тис. грн	96	96	-
3.	Гроші та їх еквіваленти, тис. грн	337	1922	+1585
4.	Довгострокові зобов'язання і забезпечення, тис. грн	735	370	-365
5.	Поточні зобов'язання і забезпечення, тис. грн	3124	1972	-1152
6.	Показник поточної неплатоспроможності, тис. грн (п.1+п.2+п.3-п.4-п.5)	-3271	4569	+7840
7.	Коефіцієнт покриття	10,0	14,6	+5,7
8.	Коефіцієнт забезпечення власними засобами	0,877	0,919	+0,042
9.	Чистий фінансовий результат: прибуток (збиток), тис. грн	6325	10086	+3761

За інформацією табл. 11.1 у базовому році показник поточної неплатоспроможності становив -3271 тис. грн, а в звітному його значення було позитивним – 4569 тис. грн. Отже, підприємство у базовому році мало ознаки поточної неплатоспроможності, а в звітному вони були відсутні, що пояснюється збільшенням довгострокових фінансових інвестицій (на 4738 тис. грн) і грошей та їх еквівалентів (на 1585 тис. грн) та зменшенням довгострокових (на 365 тис. грн) та поточних (на 1152 тис. грн) зобов'язань і забезпечень.

У базовому і звітному роках значення коефіцієнта покриття більше 1,0, коефіцієнта забезпечення власними засобами більше 0,1 і підприємство одержало чистий прибуток. Це є свідченням відсутності ознак критичної та надкритичної неплатоспроможності. Збільшення у динаміці коефіцієнта покриття (на 4,6), коефіцієнта забезпечення власними засобами (на 0,042) і чистого прибутку (на 3761 тис. грн) вказує на підвищення рівня платоспроможності підприємства.

11.2. Оцінювання задовільності (незадовільності) структури балансу та перспектив втрати (відновлення) платоспроможності підприємства

У ринковій економіці функціонують не тільки економічно стабільні суб'єкти підприємницької діяльності. Підприємства, які не витримують конкуренції у боротьбі за споживача, зазвичай стають банкрутами. Банкрутство і ліквідація підприємства означають не лише збитки для його акціонерів, кредиторів, виробничих партнерів, споживачів продукції, а й зменшення податкових надходжень до бюджету, зростання безробіття, що зрештою є одним із чинників макроекономічної нестабільності.

Серед підприємств, справи про банкрутство яких перебувають на розгляді в судах, значний відсоток становлять ті, що тимчасово потрапили в скрутне становище. За умови проведення санації (фінансового оздоровлення) чи реструктуризації ці підприємства можуть розрахуватися з боргами та продовжити діяльність. Проте у зв'язку з недосконалим законодавством, неналежним методичним забезпеченням санації, дефіцитом кваліфікованого фінансового менеджменту, недостатністю державної підтримки виробничих структур та з інших об'єктивних і суб'єктивних причин багато з потенційно життєздатних підприємств, у тому числі тих, що належать до пріоритетних галузей економіки України, стають банкрутами.

Необхідно розрізняти категорії «неплатоспроможність» і «банкрутство», зміст яких розкривається у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [9].

Неплатоспроможність є одним із перших сигналів банкрутства і з фінансового погляду означає, що підприємство:

- поглинає ресурси або засоби кредиторів (постачальників, банків, власних працівників, акціонерів);
- збільшує заборгованість з податків, зборів та інших платежів.

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені в порядку, визначеному Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Банкрутство є наслідком розвитку кризового фінансового стану, коли підприємство проходить шлях від випадкової до стійкої неплатоспроможності. Передумовою банкрутства є тривалий нестабільний стан фінансових ресурсів, неефективне їх використання.

Банкрутство підприємства – це наслідок глибокої фінансової кризи, система заходів щодо управління якою не дала позитивних результатів. Під *фінансовою кризою* розуміють фазу розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини. Розрізняють три *види фінансової кризи*:

- *криза стратегії* (коли на підприємстві зруйновано виробничий по-

тенціал та відсутні довгострокові фактори успіху);

- *криза прибутковості* (перманентні збитки вихолощують власний капітал, що призводить до незадовільної структури балансу);

- *криза ліквідності* (підприємство є неплатоспроможним або є реальною загрозою втрати платоспроможності).

Основні фактори, що зумовлюють названі види кризи, відображено в табл. 11.2.

Таблиця 11.2

Фактори, що зумовлюють види фінансової кризи

Криза стратегії	Криза прибутковості	Криза ліквідності
<ul style="list-style-type: none"> - неправильний вибір місця розташування підприємства; - неефективна асортиментна політика; - недосконале планування і прогнозування; - помилкова політика диверсифікації; - неефективний апарат управління; - відсутність виробничої програми; - відсутність або неефективність системи контролінгу; - форс-мажорні обставини 	<ul style="list-style-type: none"> - несприятливе співвідношення цін і собівартості; - не виправдане завищення цін; - підвищення собівартості за стабільних цін; - зменшення чистого доходу від реалізації продукції; - збитковість окремих структурних підрозділів; - значні запаси готової продукції на складі; - неефективна маркетингова політика; - форс-мажорні обставини 	<ul style="list-style-type: none"> - незадовільна структура капіталу; - відсутність або незначний рівень страхових (резервних) фондів; - незадовільна робота з дебіторами; - великий обсяг капіталовкладень з тривалим строком окупності; - значні суми низьколіквідних оборотних активів; - високий рівень поточної кредиторської заборгованості; - форс-мажорні обставини

Між видами кризи спостерігаються тісні причинно-наслідкові зв'язки: криза стратегії зумовлює кризу прибутковості, яка, у свою чергу, призводить до втрати підприємством ліквідності.

Важлива передумова застосування дієвих антикризових заходів – ідентифікація глибини фінансової кризи. Є три *фази фінансової кризи*:

а) фаза кризи, яка безпосередньо не загрожує функціонуванню підприємства (за умови переведення його на режим антикризового управління);

б) фаза, яка загрожує подальшому існуванню підприємства та потребує негайного проведення фінансової санації;

в) кризовий стан, який не сумісний з подальшим існуванням підприємства та призводить до його ліквідації.

Встановлення фази фінансової кризи є необхідною передумовою правильного і своєчасного реагування на неї.

Для прогнозування можливого банкрутства підприємства передбаче-

но систему критеріїв оцінювання структури балансу (табл. 11.3).

Таблиця 11.3

Критерії оцінювання структури балансу

Показник	Економічний зміст	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)	Нормативне значення
Коефіцієнт загальної ліквідності (K_1)	<u>Оборотні активи</u> Поточні зобов'язання і забезпечення	$\frac{1195}{1695}$	$\geq 1,0$
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами (K_2)	<u>Власні оборотні кошти</u> Оборотні активи	$\frac{1495-1095}{1195}$	$\geq 0,1$

Критерії оцінювання структури балансу визначаються за даними балансу станом на початок і кінець відповідного періоду та дають змогу сформулювати один із двох висновків:

- структура балансу визнається задовільною, а підприємство платоспроможним у разі виконання таких умов (станом на кінець звітного періоду):

$$K_1 \geq 1,0 \text{ і } K_2 \geq 0,1;$$

- структура балансу визнається незадовільною, а підприємство неплатоспроможним за виконання таких умов (станом на кінець звітного періоду):

$$K_1 < 1,0, \text{ або } K_2 < 0,1, \text{ або одночасно } K_1 < 1,0 \text{ і } K_2 < 0,1.$$

Незадовільна структура балансу – це стан господарських засобів і зобов'язань боржника, коли за рахунок власного майна він неспроможний забезпечити своєчасне виконання зобов'язань перед кредиторами у зв'язку з недостатнім рівнем ліквідності майна.

Визнання структури балансу незадовільною, а підприємства неплатоспроможним не означає його негайної ліквідації. Це тільки попередня фіксація проблем, що склалися, а відповідно – необхідності забезпечення оперативного контролю за фінансовим станом підприємства та своєчасного вжиття заходів для виведення його з кризи.

Крім розглянутих коефіцієнтів оцінювання структури балансу, є й інші різноманітні критерії, що дають можливість прогнозувати ймовірність потенційного банкрутства підприємства, серед яких виокремлюють основні та допоміжні.

До основних належать показники з несприятливим рівнем або динамікою, які свідчать про можливі фінансові ускладнення, що в найближчій перспективі може призвести до банкрутства, зокрема:

- перевищення граничного рівня простроченої кредиторської заборгованості за кредитами банків і позиками;
- невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами, акціоне-

рами;

- висока частка простроченої дебіторської заборгованості;
- тенденція зниження показника частки власного капіталу у валюті балансу та досягнення його критичного рівня (5 %);
- низькі значення коефіцієнтів ліквідності та платоспроможності;
- дефіцит власних оборотних коштів;
- низький рівень прибутковості або збитковості діяльності тощо.

До *допоміжних* критеріїв належать показники, несприятливий рівень або динаміка яких не є підставою для розгляду поточного фінансового стану як критичного, але вони сигналізують про можливість різкого його погіршення, якщо не вжити термінових запобіжних заходів. Цими критеріями можуть бути:

- порушення ритмічності та тривалі зупинки виробництва;
- недостатня увага до технічного і технологічного оновлення;
- недостатня диверсифікація діяльності;
- неефективна інвестиційна політика;
- участь у судових справах сумнівного характеру;
- втрата ключових ділових партнерів;
- звільнення за власним бажанням провідних фахівців апарату управління.

Наступний етап аналізу – *оцінювання перспектив втрати (можливостей відновлення) платоспроможності підприємства.*

За умови задовільної структури балансу, коли підприємство визнається платоспроможним, розраховують **коефіцієнт втрати платоспроможності** ($K_{ВТП}$) на найближчі три місяці:

$$K_{ВТП} = \frac{K_K + 0,25(K_K - K_{П})}{2}, \quad (11.2)$$

де K_K і $K_{П}$ – коефіцієнт загальної ліквідності відповідно на кінець і початок звітного періоду.

Якщо $K_{ВТП} \geq 1$, це свідчить про реальну можливість підприємства не втратити платоспроможність протягом найближчих трьох місяців. Значення $K_{ВТП} < 1$ свідчить про те, що підприємство в найближчі три місяці може втратити платоспроможність.

Якщо за результатами розрахунку коефіцієнта загальної ліквідності та коефіцієнта забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами структура балансу визнається незадовільною, а підприємство неплатоспроможним, розраховують **коефіцієнт відновлення платоспроможності** ($K_{ВП}$) за встановлений період (6 місяців):

$$K_{ВП} = \frac{K_K + 0,5(K_K - K_{П})}{2}, \quad (11.3)$$

де K_K і $K_{П}$ – коефіцієнт загальної ліквідності відповідно на кінець і початок звітного періоду.

Якщо $K_{ВП} \geq 1$, це свідчить про реальну можливість підприємства відновити свою платоспроможність. Значення $K_{ВП} < 1$ свідчить про те, що у підприємства в найближчі шість місяців немає реальної можливості відно-

вити платоспроможність.

За інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за звітний рік (додаток Б) визначимо критерії оцінювання структури балансу (табл. 11.4) та сформулюємо висновки щодо платоспроможності (неплатоспроможності) підприємства та перспективи її втрати (відновлення).

Таблиця 11.4

Оцінювання структури балансу та перспектив втрати (відновлення) платоспроможності підприємства за звітний рік

Показник	На початок року	На кінець року	Відхилення (+,-)
Коефіцієнт загальної ліквідності	10,0	14,6	+4,6
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами	0,877	0,919	+0,042
Коефіцієнт втрати платоспроможності	×	7,9	×

За даними табл. 11.4 станом на кінець звітного року значення коефіцієнта загальної ліквідності (14,6) більше 1,0, коефіцієнта забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами (0,919) більше 0,1, тому за наведеними умовами структура балансу визнається задовільною, а підприємство платоспроможним.

У цьому випадку розраховувався коефіцієнт втрати платоспроможності. Його рівень (7,9) значно більший одиниці, що свідчить про відсутність передумов до втрати підприємством платоспроможності впродовж найближчих трьох місяців. Зростання у динаміці значень критеріїв оцінювання структури балансу вказує на підвищення рівня платоспроможності підприємства.

На наступних етапах аналізу необхідно визначити можливості поліпшення структури балансу і підвищення рівня платоспроможності підприємства.

Для застосування процедури *санації* необхідно, щоб один із коефіцієнтів (коефіцієнт загальної ліквідності або коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами) на кінець звітного періоду перевищував нормативне значення (відповідно 1,0 і 0,1) або протягом звітного періоду спостерігалось їх зростання.

Розглянемо *варіанти зміни структури балансу, які дають можливість підвищити коефіцієнт загальної ліквідності*:

- ✓ випереджальне зростання оборотних активів порівняно зі зростанням поточних зобов'язань і забезпечень;
- ✓ збільшення оборотних активів за зменшення (або незмінності) поточних зобов'язань і забезпечень;
- ✓ зменшення поточних зобов'язань і забезпечень за незмінності оборотних активів;
- ✓ випереджальне зменшення поточних зобов'язань і забезпечень порівняно зі зменшенням оборотних активів;

✓ зміна структури активу балансу: збільшення оборотних активів з одночасним зменшенням на цю саму величину необоротних активів (наприклад, переведення довгострокової дебіторської заборгованості до складу поточної); максимальне обмеження вкладень капіталу у важколіквідні та недопущення вкладень у неліквідні оборотні активи;

✓ зміна структури пасиву балансу: зменшення поточних зобов'язань і забезпечень з одночасним збільшенням на цю саму величину довгострокових зобов'язань і забезпечень та/або власного капіталу; це досягається залученням до господарського обігу позикових коштів на максимально тривалий термін.

Підвищення коефіцієнта забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами може бути досягнуто за рахунок (за інших рівних умов):

✓ збільшення величини власного капіталу, тобто підсумку розділу I пасиву балансу, завдяки зростанню нерозподіленого прибутку, зареєстрованого (пайового) капіталу тощо;

✓ зменшення величини необоротних активів, тобто підсумку розділу I активу балансу, особливо шляхом переведення частини необоротних активів в оборотні, оскільки в цьому випадку зростатиме також коефіцієнт загальної ліквідності. Наприклад, амортизація основних засобів зменшує вартість необоротних активів і одночасно включається в оборотні активи у вигляді собівартості готової продукції або незавершеного виробництва.

У процесі санації *платоспроможність боржника вважається відновленою, якщо:*

➤ забезпечено позитивне значення показника поточної неплатоспроможності ($P_{\text{нп}} > 0$);

➤ коефіцієнт загальної ліквідності перевищує нормативне значення ($K_1 > 1,0$) за наявності тенденції до підвищення рентабельності діяльності підприємства.

Поліпшення фінансового стану неплатоспроможних підприємств можна досягти шляхом раціонального використання наявних ресурсів та вдосконалення системи фінансового управління.

Оскільки неплатоспроможність пов'язана, як правило, з нестачею грошей, а не оборотних активів узагалі, необхідні цілеспрямовані дії щодо *поліпшення структури оборотних активів*. Для цього слід зменшити залишки непотрібних запасів товарно-матеріальних цінностей шляхом їх реалізації та обмеження обсягів придбання. Скорочення понаднормативних залишків незавершеного виробництва і готової продукції на складах потребує вжиття інших заходів, серед яких прискорення виконання замовлень покупців, удосконалення оперативного планування виробництва і реалізації продукції, перегляд системи ціноутворення та маркетингової політики.

Якщо підприємство має значні суми дебіторської заборгованості, особливо простроченої, то слід запровадити комплекс заходів, починаючи з можливого вибіркового припинення відвантаження продукції замовни-

кам-боржникам до рішучих вимог повернення коштів у судовому порядку.

Вагомим джерелом надходження коштів може бути здавання в оренду вільних виробничих і складських приміщень, технологічних потужностей тощо. Тимчасовим заходом стабілізації фінансового стану є одержання банківських кредитів. Однак у більшості випадків позикові кошти не вирішують фінансових проблем, а лише відтягують у часі їх розв'язання. До того ж підприємства, що перебувають у фінансовій кризі, зазвичай унаслідок низького рівня кредитоспроможності не можуть отримати кредит.

Перелічені заходи переважно мають одномоментний характер, тому для вирішення стратегічних завдань слід зосередити увагу на можливостях докорінного підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства за рахунок упровадження новітніх техніки і технології, вдосконалення організації виробництва та управління тощо.

Запитання для перевірки знань

1. *Що таке неплатоспроможність підприємства? Які її причини?*
2. *Як визначають ознаки поточної, критичної та надкритичної неплатоспроможності?*
3. *Що таке банкрутство? У чому полягає сутність фінансової кризи на підприємстві?*
4. *Якими можуть бути види фінансової кризи? Які фактори їх зумовлюють?*
5. *Які критерії оцінювання структури балансу використовуються для прогнозування можливого банкрутства підприємств?*
6. *За виконання яких умов структура балансу визнається задовільною (незадовільною), а підприємство платоспроможним (неплатоспроможним)?*
7. *Які основні та допоміжні критерії використовують для прогнозування ймовірності потенційного банкрутства?*
8. *За допомогою яких показників проводиться оцінювання перспектив втрати (можливостей відновлення) платоспроможності підприємства?*
9. *Які варіанти зміни структури балансу дають можливість підвищити коефіцієнт загальної ліквідності?*
10. *Як можна досягти підвищення коефіцієнта забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами?*
11. *За яких умов у процесі санації платоспроможність боржника вважається відновленою?*
12. *Проведення яких заходів дає змогу поліпшити структуру оборотних активів?*

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

11.1. Неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів), не інакше як через відновлення платоспроможності – це визначення:

- а) банкрутства;
- б) неплатоспроможності;
- в) боржника.

11.2. Фінансовий стан підприємства, коли на конкретний момент у зв'язку з випадковим збігом обставин тимчасово суми наявних у нього коштів і високоліквідних активів недостатньо для погашення поточного боргу, – це:

- а) надкритична неплатоспроможність;
- б) критична неплатоспроможність;
- в) поточна неплатоспроможність.

11.3. Показник поточної неплатоспроможності визначається як:

- а) різниця грошових коштів та поточних зобов'язань і забезпечень;
- б) сума довгострокових, поточних фінансових інвестицій, грошей та їх еквівалентів за мінусом позикового капіталу;
- в) відношення грошових коштів до поточних зобов'язань.

11.4. Коефіцієнт покриття становить 0,715. За якого значення коефіцієнта забезпечення власними засобами спостерігаються ознаки критичної неплатоспроможності:

- а) менший за 0,5;
- б) більший за 0,5;
- в) менший за 0,1;
- г) більший за 0,1?

11.5. Фінансовий стан, коли за підсумками року коефіцієнт покриття менший за 1 і підприємство не отримало прибутку, – це:

- а) поточна неплатоспроможність;
- б) критична неплатоспроможність;
- в) надкритична неплатоспроможність.

11.6. Банкрутство – це:

а) визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені в порядку, визначеному Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури;

- б) неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати пі-

сля настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами;

в) неспроможність виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів не інакше як через відновлення платоспроможності.

11.7. Для визнання структури балансу задовільною, а підприємства платоспроможним необхідним є виконання таких умов:

а) коефіцієнт загальної ліквідності більший 1,0;

б) коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами більший 0,1;

в) коефіцієнт загальної ліквідності більший 1,0 і коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами більший 0,1.

11.8. Коефіцієнт загальної ліквідності – 2,425, коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами – 0,365. Яким буде висновок:

а) структура балансу незадовільна, а підприємство неплатоспроможне;

б) структура балансу задовільна, а підприємство платоспроможне?

11.9. Для визнання структури балансу незадовільною, а підприємства неплатоспроможним необхідне виконання таких умов:

а) коефіцієнт загальної ліквідності менший 1,0;

б) коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами менший 0,1;

в) коефіцієнт загальної ліквідності менший 1,0 і коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами менший 0,1;

г) усі відповіді правильні.

11.10. Коефіцієнт загальної ліквідності – 0,925, коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами – 0,025. Яким буде висновок:

а) структура балансу незадовільна, а підприємство неплатоспроможне;

б) структура балансу задовільна, а підприємство платоспроможне?

11.11. Якщо структура балансу визнана задовільною, а підприємство платоспроможним, розраховується коефіцієнт:

а) втрати платоспроможності;

б) загальної ліквідності;

в) забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами;

г) відновлення платоспроможності.

11.12. Коефіцієнт відновлення платоспроможності становить 1,784, що свідчить про:

а) реальну можливість підприємства відновити свою платоспроможність;

б) відсутність реальних можливостей з відновлення платоспроможності.

11.13. Для підвищення коефіцієнта загальної ліквідності необхідно забезпечити:

- а) зменшення оборотних активів;
- б) збільшення поточних зобов'язань і забезпечень;
- в) випереджальне зростання поточних зобов'язань і забезпечень порівняно зі зростанням оборотних активів;
- г) випереджальне зростання оборотних активів порівняно зі зростанням поточних зобов'язань і забезпечень.

11.14. У процесі санації платоспроможність боржника вважається відновленою, якщо:

- а) забезпечене позитивне значення показника поточної платоспроможності;
- б) коефіцієнт загальної ліквідності перевищує нормативне значення;
- в) спостерігається тенденція до підвищення рентабельності діяльності підприємства;
- г) одночасно виконуються всі наведені умови.

ТЕМА 12

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ЗМЕНШЕННЯ

12.1. Сутність і класифікація фінансових ризиків підприємства

12.2. Методи стратегічного аналізу фінансових ризиків

12.3. Напрями зменшення фінансового ризику

12.1. Сутність і класифікація фінансових ризиків підприємства

В умовах ринкової економіки об'єктивно посилюються фактори ризику, який впливає на діяльність підприємства. Ризик є невід'ємною складовою будь-якої підприємницької діяльності.

У широкому розумінні *ризик* – це небезпечність, можливість збитку або втрати. Для суб'єкта господарювання під ризиком слід розуміти ймовірність (загрозу) втрати ним частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті певної діяльності [17, с. 326].

Ризик розглядають як подію, яка може відбутися або не відбутися, внаслідок чого можливий негативний, нульовий або позитивний результат. Ризик є наслідком невизначеності господарської ситуації, яка виникає під впливом багатьох факторів і випадковостей, неповноти інформації, а також людського фактору, тобто ризик має об'єктивне і суб'єктивне походження. Ризик також характеризують як втрати, понесені в результаті прийняття помилкових управлінських рішень або настання неочікуваних надзвичайних подій (стихійне лихо, техногенні аварії тощо).

Ризик притаманний як діяльності, так і бездіяльності, оскільки відмова від ризикових операцій породжує ризик втрачених можливостей щодо отримання додаткових доходів. Найбільший прибуток, як правило, приносять операції з високим ризиком. Але ризикувати з такою метою доцільно лише за умови ґрунтовного вивчення ситуації, аналізу і розрахунків можливих наслідків за багатоваріантним підходом [25, с. 179].

Ризики і невизначеність є важливими факторами розвитку економіки, оскільки суттєво впливають на результати підприємницької діяльності та фінансовий стан суб'єктів господарювання. Наявність ризику та його рівень залежать від таких *факторів* [25, с. 181]:

- нестабільність економічного законодавства, в т. ч. податкового;
- зовнішньоекономічні зв'язки (обмеження на торгівлю, ембарго, відмова від виконання договірних зобов'язань та ін.);
- невизначеність політичної ситуації в країні;
- коливання ринкової кон'юнктури, цін, валютних курсів;
- непередбачуваність природно-кліматичних явищ;
- невизначеність, пов'язана з виробничо-технологічними процесами (техногенні аварії, брак продукції, поломки обладнання);

- неповнота і неточність інформації про фінансовий стан підприємства та ділову репутацію партнерів по бізнесу (порушення умов договірних відносин, банкрутство окремих учасників, несвоєчасність платежів, відмова від погашення зобов'язань).

Ризики притаманні всім сферам суспільної діяльності, у зв'язку з чим існують різноманітні *види ризиків*. Наприклад, *економічні ризики* поділяються на макроекономічні та мікроекономічні. Крім економічних, розрізняють ризики *політичні* (зміна уряду, помилкова економічна політика), *соціальні* (соціальна нестабільність), *екологічні* (ймовірність несприятливих для життєдіяльності суспільства наслідків антропогенних явищ і подій).

У структурі сукупного ризику виділяють наступні основні його види (групи) [33, с. 181]:

- *операційний ризик* – формується як наслідок прийняття управлінських рішень, пов'язаних із здійсненням операційної діяльності, у тому числі господарських операцій у виробничій сфері, постачанні сировини та збуті готової продукції;

- *інвестиційний ризик* – формується при здійсненні системоутворюючої сукупності господарських операцій з придбання та продажу довгострокових (необоротних) активів, а також короткострокових (поточних) фінансових інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів;

- *фінансовий ризик* – пов'язаний із управлінськими рішеннями щодо покриття потреби у капіталі для фінансування операційної та інвестиційної діяльності, тобто фінансовий ризик пов'язаний із формуванням структури капіталу підприємства.

Сукупний ризик суб'єкта господарювання відповідає сумарній величині ризиків по кожному центру (напрямку) їх формування – операційного, інвестиційного та фінансового ризиків.

Отже, ризики, що супроводжують фінансову діяльність підприємства, виділяються в особливу групу ризиків, котрі мають назву фінансових ризиків. Саме вони першочергово досліджуються у фінансовому аналізі. Під **фінансовим ризиком** підприємства розуміють ймовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрачання доходів або капіталу в ситуації невизначеності умов проведення його фінансової діяльності. Фінансовий ризик супроводжує практично всі види фінансових операцій та всі напрями фінансової діяльності [17, с. 326].

За І. А. Бланком, фінансовий ризик підприємства являє собою результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності за ймовірності понесення економічного збитку (фінансових втрат) у зв'язку з невизначеністю умов його реалізації.

Фінансові ризики мають об'єктивну основу через невизначеність зовнішнього середовища діяльності підприємства. Зовнішнє середовище – це об'єктивні економічні, соціальні та політичні умови, в рамках яких підприємство здійснює свою діяльність. Невизначеність зовнішнього середовища зумовлюється його залежністю від багатьох змінних, поведінку яких не

завжди можна спрогнозувати (ринкова пропозиція, фактори виробництва, багатоваріантність сфер застосування капіталу, різноманітність критеріїв найкращого інвестування коштів, обмеженість інформації тощо).

Економічні рішення в умовах невизначеності приймаються у межах так званої теорії прийняття рішень – аналітичного підходу до вибору як найкращої дії (альтернативи) або послідовності дій. Залежно від рівня невизначеності можливих результатів або наслідків різних дій, з якими стикається підприємство, в теорії прийняття рішень розглядаються три типи моделей [16, с. 308]:

- вибір рішень в умовах визначеності, коли кожна дія незмінно призводить до конкретного результату;

- вибір рішення за наявності ризику, коли кожна дія призводить до одного з багатьох можливих результатів, причому кожен із них має відповідну ймовірність появи;

- вибір рішень за умови невизначеності, коли та чи інша дія або декілька дій спричиняють різноманітні результати, але їх ймовірність абсолютно не відома.

Розглянемо класифікацію фінансових ризиків (табл. 12.1).

Таблиця 12.1

Класифікація фінансових ризиків [17, с. 327; 25, с. 182-183]

Класифікаційна ознака	Вид фінансового ризику
А	Б
За видами	<ul style="list-style-type: none"> - ризик зниження фінансової стійкості - ризик неплатоспроможності - інвестиційний ризик - інноваційний ризик - інфляційний ризик - процентний ризик - депозитний ризик - кредитний ризик - податковий ризик - валютний ризик - ціновий ризик - структурний ризик - криміногенний ризик - інші види фінансових ризиків
За об'єктами	<ul style="list-style-type: none"> - ризик окремої фінансової операції - ризик різних видів фінансової діяльності - ризик фінансової діяльності в цілому
За сукупністю інструментів дослідження	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальний ризик - портфельний ризик
За комплексністю виникнення	<ul style="list-style-type: none"> - простий ризик - складний ризик
За джерелами виникнення	<ul style="list-style-type: none"> - зовнішній (систематичний) ризик - внутрішній (несистематичний) ризик

А	Б
За фінансовими наслідками	<ul style="list-style-type: none"> - ризик, що призводить тільки до економічних втрат - ризик, що призводить до втрат доходів - ризик, що призводить до економічних втрат і втрачання додаткових доходів
За характером прояву в часі	<ul style="list-style-type: none"> - постійний ризик - непостійний (тимчасовий) ризик
За рівнем ймовірності реалізації	<ul style="list-style-type: none"> - низький ризик; - середній ризик; - високий ризик
За можливістю передбачення	<ul style="list-style-type: none"> - ризик, що прогнозується - ризик, що не прогнозується
За рівнем фінансових втрат	<ul style="list-style-type: none"> - допустимий ризик - критичний ризик - катастрофічний ризик
За можливістю страхування	<ul style="list-style-type: none"> - ризик, що підлягає страхуванню - ризик, що не підлягає страхуванню

Ризик зниження фінансової стійкості зумовлюється недосконалістю структури капіталу (велика частка позикових коштів), породжує незбалансованість позитивного і негативного грошових потоків підприємства. У складі фінансових ризиків за ступенем небезпечності (загроза банкрутства) він відіграє провідну роль.

Ризик неплатоспроможності характеризується зниженням рівня ліквідності оборотних активів і за своїми фінансовими наслідками є найнебезпечнішим.

Інвестиційний ризик пов'язаний з можливістю виникнення фінансових втрат у процесі інвестиційної діяльності. Він піділяється на ризик реального і ризик фінансового інвестування. Інвестиційний ризик може виникнути внаслідок несвоєчасного розроблення інвестиційного проекту, затримки відкриття його фінансування, несвоєчасного завершення будівельно-монтажних робіт і т. ін.

Інноваційний ризик пов'язаний з впровадженням нових фінансових технологій, використанням фінансових інструментів, недостатнім забезпеченням інноваційного проекту фінансуванням, ризиком збуту інноваційної продукції, помилковим вибором інноваційного проекту, виникненням непередбачених витрат і зниженням доходів та ін.

Інфляційний ризик характеризується можливістю знецінення реальної вартості капіталу (у формі фінансових активів підприємства), а також очікуваних доходів від здійснення фінансових операцій в умовах інфляції.

Процентний ризик може виникнути внаслідок непередбачуваної зміни депозитної чи кредитної процентної ставки. Негативні фінансові наслідки цього ризику проявляються в емісійній діяльності підприємства (при емісії акцій, облігацій), у дивідендній політиці, в короткотермінових інвес-

тиціях та ін.

Депозитний ризик може виникнути у зв'язку з неповерненням депозитних вкладів комерційним банком унаслідок його банкрутства.

Кредитний ризик підприємства пов'язаний з наданням товарного або споживчого кредиту покупцям, які затримують платежі або не повертають кошти за реалізовану підприємством продукцію (товари).

Податковий ризик виникає у зв'язку з введенням нових податків і зборів, підвищенням податкових ставок, зміни строків платежів, відміною пільг на сплату окремих податків. Цей ризик є непередбачуваним і суттєво впливає на фінансовий стан підприємства.

Валютний ризик притаманний підприємствам, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю. Він проявляється у недоотриманні доходів унаслідок зміни обмінного курсу іноземної валюти.

Ціновий ризик – це можливість понесення фінансових втрат через несприятливі зміни цін на активи фінансового ринку: акції, цінні папери, золото та ін.

Структурний ризик зумовлюється неефективним фінансуванням поточних витрат підприємства, що призводить до високої частки постійних витрат у загальній їх сумі. Високе значення коефіцієнта операційного левериджу за умови несприятливих змін кон'юнктури товарного ринку та зменшення обсягу позитивного грошового потоку в результаті операційної діяльності генерує значно вищі темпи зменшення чистого грошового потоку за цим видом діяльності.

Криміногенний ризик на підприємстві виявляється у формі оголошення його партнерами фіктивного банкрутства, підробки документів, що забезпечують протизаконне присвоєння сторонніми особами грошових та інших активів.

До інших видів ризику відносяться ризики стихійного лиха, пожеж, повені, посух, епідемій, техногенних аварій. Вони можуть призвести до суттєвих втрат майна і продукції. Особливо відчутними ризики стихійного лиха характерні для сільського господарства.

Зовнішній (систематичний) ризик – це ризик, який не залежить від діяльності підприємства. До цієї групи належать інфляційний, процентний, валютний, податковий ризики. *Внутрішній (несистематичний) ризик* – фінансовий ризик, який залежить від діяльності конкретного підприємства. Він виникає у результаті некваліфікованого фінансового менеджменту, неефективної структури активів і пасивів тощо.

Постійний фінансовий ризик характерний для всього періоду здійснення фінансової операції і пов'язаний з дією постійних факторів, наприклад, валютний ризик. *Непостійний фінансовий ризик* виникає лише на окремих етапах здійснення фінансової операції, наприклад, ризик неплатоспроможності ефективно функціонуючого підприємства.

Прогнозований фінансовий ризик характеризує ті види ризиків, які пов'язані з циклічним розвитком економіки, передбаченим розвитком конкуренції тощо. Прикладом прогнозованих фінансових ризиків є інфляційний

і процентний ризику. До *непрогнозованих фінансових ризиків* належать ті ризики, які відзначаються повним непередбаченням їхнього прояву, наприклад, ризики форс-мажорної групи, податковий та ін.

В умовах ринкової економіки можна виділити такі основні *сфери ризику діяльності підприємства* [16, с. 310]:

1. Безризикова сфера – під час здійснення фінансових операцій підприємство нічим не ризикує, відсутні будь-які втрати, підприємство отримує, як мінімум, розрахунковий прибуток.

2. Сфера мінімального ризику – у результаті діяльності підприємство ризикує частиною або всією величиною чистого прибутку.

3. Сфера підвищеного ризику – підприємство ризикує тим, що у гіршому випадку відбудеться покриття всіх витрат, а в кращому – отримає прибуток набагато менший від розрахункового. При такому варіанті можлива виробнича діяльність за рахунок короткострокових кредитів.

4. Сфера критичного ризику – підприємство ризикує не тільки втратити прибуток, але й відшкодувати витрати за свій рахунок через недоотримання очікуваної виручки.

5. Сфера неприпустимого (катастрофічного) ризику – діяльність підприємства призводить до банкрутства, втрати інвестицій.

Фінансовий ризик є об'єктивним явищем, він супроводжує практично всі види фінансових операцій та всі напрями фінансової діяльності. Наслідком ризику є фінансові втрати – прямий збиток, пов'язаний з непередбаченими платежами, штрафами, сплатою додаткових податків, втратою грошових коштів і цінних паперів. До специфічних втрат призводять некомпетентність персоналу, який займається фінансовими операціями, непорядність і неплатоспроможність партнерів по бізнесу та ін.

Наслідки фінансових ризиків можуть бути негативними і позитивними [25, с. 196]. До *негативних наслідків* відносять втрати від пошкодження майна, продукції, виробничих запасів; недоотримання доходів; переплата коштів за виконані роботи, придбані товари з причини завищення тарифів, цін, обсягу робіт і послуг, сплата штрафів, пені.

Позитивними наслідками ризиків можуть бути отримання додаткових доходів, надходження коштів у формі компенсації збитків іншими підприємствами і організаціями, страхові відшкодування, скорочення витрат на проведені заходи тощо.

Таким чином, фінансові ризики – це, по-перше, небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів або недоотримання коштів порівняно з варіантом, який розрахований на раціональне використання ресурсів у даній сфері діяльності; по-друге, ймовірність отримання додаткових обсягів доходу і прибутку, пов'язаних із ризиком. Виходячи з цього, фінансові ризики можна зарахувати до групи спекулятивних ризиків, які в результаті виникнення можуть спричинити і втрати, і виграші [16, с. 309].

12.2. Методи стратегічного аналізу фінансових ризиків

Призначення стратегічного аналізу ризику полягає в отриманні необхідних даних для прийняття рішень про доцільність участі у фінансовій операції та оцінці її наслідків. Послідовність проведення аналізу фінансового ризику наведено на рис. 12.1.

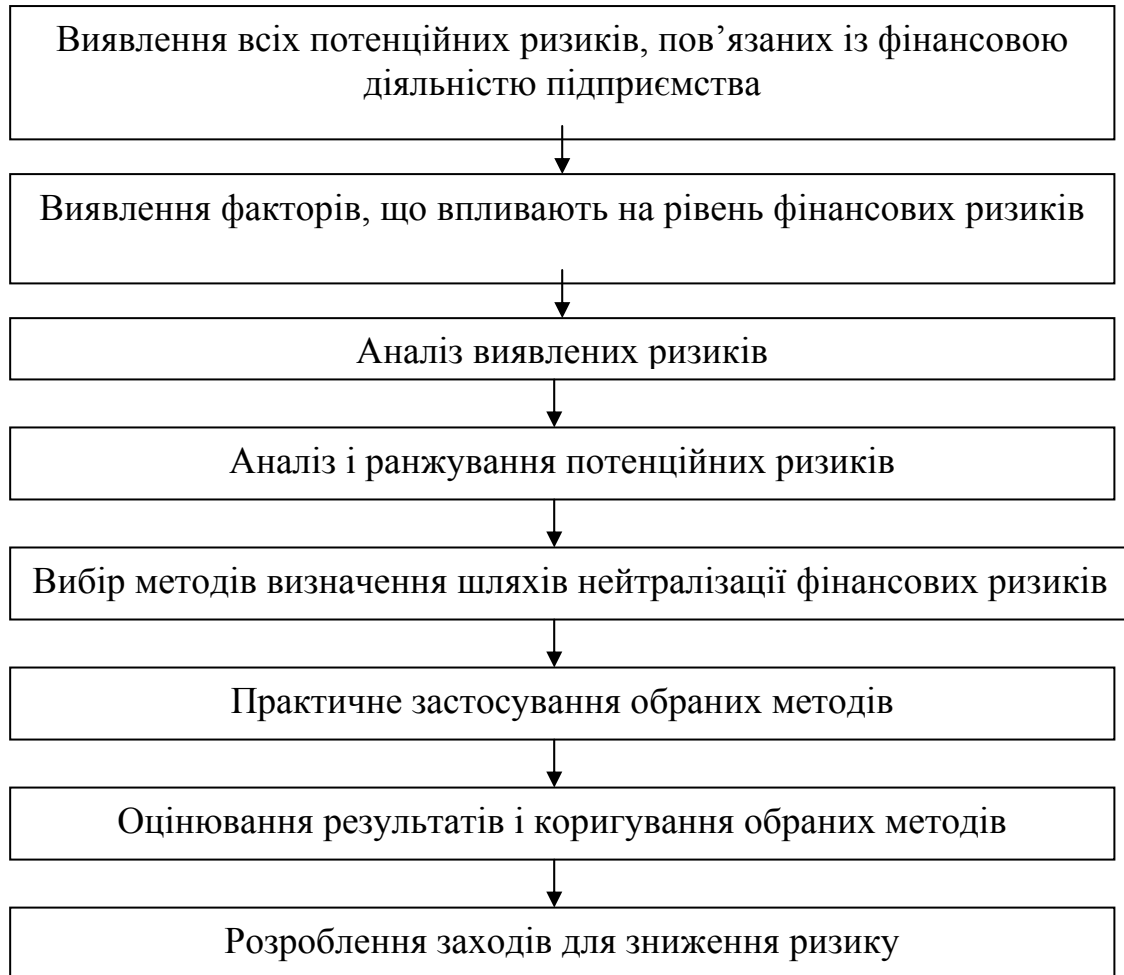

Рис. 12.1. Послідовність аналізу фінансового ризику [16, с. 310]

У процесі аналізу фінансових ризиків важливо правильно визначити розмір можливих фінансових втрат, які можуть з'явитися під час реалізації ризикової події за окремими фінансовими ризиками. Розмір можливих фінансових втрат, як правило, визначається характером фінансових операцій і обсягом залучених для їх реалізації активів підприємства.

Втрати, пов'язані з ризиком, стосуються таких цінностей [25, с. 181]: майно, виробничі запаси, продукція, товари, кошти; нематеріальні активи; дохід і прибуток; структура капіталу (співвідношення власних і залучених коштів); фінансова стабільність; висококваліфікований персонал; репутація, імідж; економічна безпека, інформаційна безпека; корпоративність (взаємодопомога співробітників, баланс інтересів); ринкова позиція, рейтинг підприємства.

При побудові обліково-аналітичного забезпечення управління ризиками враховують фактори, які впливають на фінансові ризики. Усі фактори, що впливають на загальний рівень фінансових ризиків, поділяються на внутрішні та зовнішні (рис. 12.2).

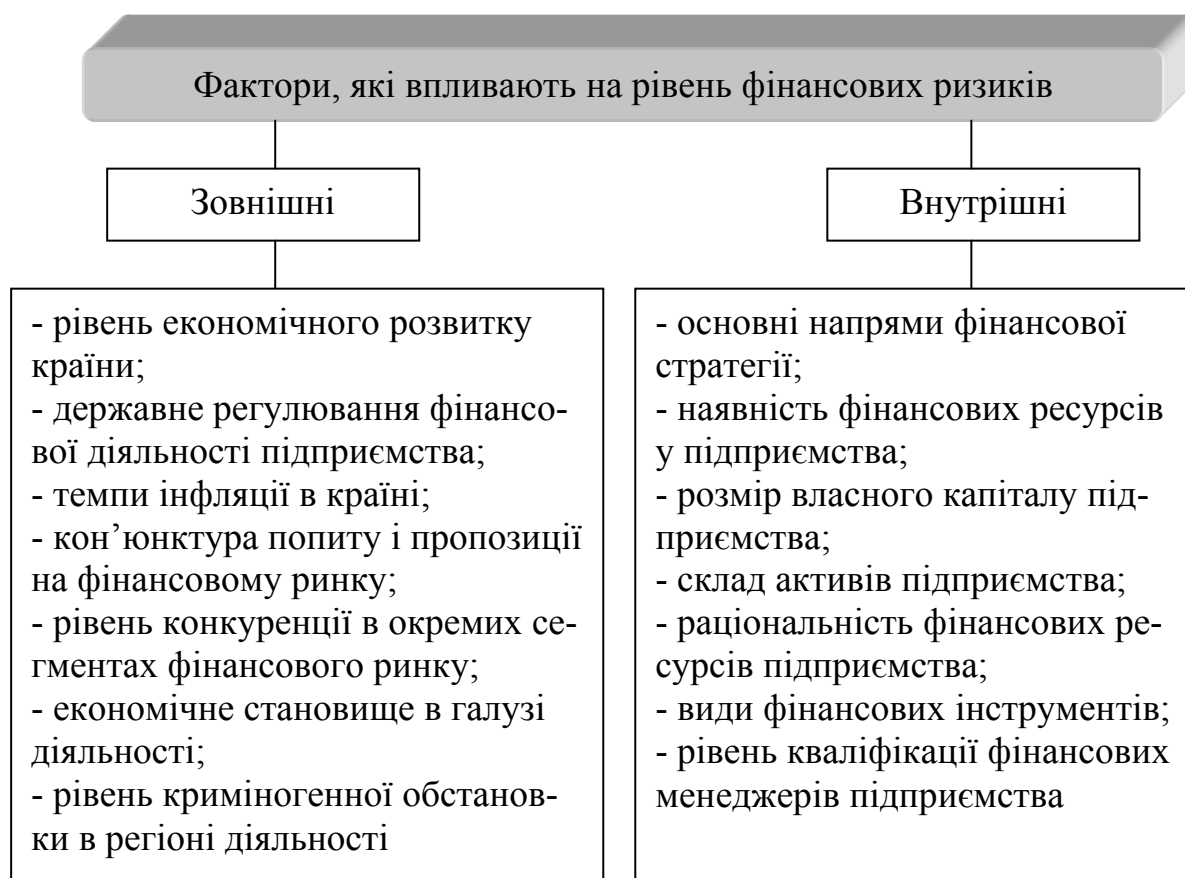

Рис. 12.2. Фактори, що впливають на рівень фінансових ризиків [16, с. 313]

Наведені на рис. 12.2 фактори фінансових ризиків впливають на величину прибутку. Перед менеджерами підприємства завжди постає проблема вибору між великим прибутком від ризикових операцій (з небезпечною втратити не тільки прибуток, а й вкладений капітал) і малим прибутком від операцій з низьким рівнем ризику.

В економіці розроблено широку систему методів оцінювання ймовірності виникнення фінансових ризиків, однак найчастіше використовуються експертний, статистичний, розрахунково-аналітичний і аналоговий методи [16, с. 314-315].

Метод експертних оцінок застосовується у випадку, якщо на підприємстві відсутня необхідна інформація для проведення розрахунків або порівнянь. Вказаний метод ґрунтується на опитуванні кваліфікованих фахівців у галузі фінансів і страхування з подальшою математичною обробкою в результаті проведеного опитування. Експертні методи оцінювання широко використовуються під час визначення рівня ймовірності виникнення інфляційного, інвестиційного, валютного та деяких інших видів ризиків.

Статистичні методи оцінювання та прогнозування ризику включають дисперсійний, регресійний і факторний аналіз.

Розрахунково-аналітичні методи застосовуються найчастіше. Їхня перевага полягає в тому, що вони досить добре опрацьовані, прості для розуміння та оперують нескладними поняттями. До них належать: метод дисконтування, аналіз окупності витрат, аналіз беззбитковості виробництва, аналіз стійкості зростання тощо.

Аналогові методи передбачають пошук і використання схожості, подібності явищ, предметів, систем, тобто нові ідеї та пропозиції виникають на основі зіставлення з іншими, більш чи менш аналогічними об'єктами. При цьому передбачається, що економічна система, в рамках якої реалізується проект, поводить себе аналогічним чином.

12.3. Напрями зменшення фінансового ризику

У процесі здійснення фінансово-господарської діяльності підприємство повинно враховувати фактори, які впливають на рівень ризику, оцінювати ризики, виявляти пов'язані з ними можливі втрати. З цією метою розробляють найбільш прийнятні шляхи нейтралізації фінансових ризиків.

Основним завданням управління ризиками є обґрунтування способів зниження ризику, можливостей його попередження і мінімізації.

Система управління фінансовими ризиками є сукупністю взаємопов'язаних принципів і організаційно-економічних засобів та елементів ресурсного забезпечення, спрямованих на виявлення, аналіз і регулювання ступеня ризиків. Важливими складовими системи є [25, с. 185]:

- виявлення можливих ризиків;
- оцінювання ризику;
- уникнення чи прийняття ризику;
- зниження рівня ризику.

Основними факторами створення та функціонування системи управління фінансовими ризиками на підприємствах виступають:

- визначення чітких цілей управління фінансовими ризиками;
- встановлення етапів процесу управління фінансовими ризиками та детальна характеристика процедур на кожному з них;
- розроблення методики оцінювання рівня фінансових ризиків;
- раціональний вибір інструментів управління фінансовими ризиками;
- інформаційне забезпечення процесів управління фінансовими ризиками;
- формування системи мотивації зниження рівня фінансових ризиків;
- урахування витрат, пов'язаних з управлінням фінансовими ризиками;
- організаційна самостійність процесу управління фінансовими ризиками.

Ефективність моделі управління ризиками передбачає чітке усвідомлення основних функціонально-організаційних питань, пов'язаних із прак-

тичним використанням такої моделі. Її впровадження потребує [33, с. 180]:

- групування та локалізацію господарських операцій за центрами формування ризиків з метою наступного їх аналізу;
- виявлення та ідентифікація ризиків підприємства за видами його діяльності, а також відповідно до основних критеріїв, визначених стратегією підприємства;
- структурування сукупного ризику суб'єкта господарювання, а також виділення основних його видів (відповідно до специфіки та реалій фінансово-господарської діяльності підприємства);
- обґрунтування використання фінансово-математичних моделей та методів кількісного оцінювання рівня ризику та підтримки управлінських фінансових рішень;
- визначення доцільності використання окремих фінансових показників та коефіцієнтів для аналізу конкретного виду ризику;
- визначення та зведення основних критеріїв прийняття управлінських фінансових рішень в умовах невизначеності.

Оцінювання ризиків визначається розміром збитків, яких може зазнати підприємство, та ймовірністю настання цих збитків. Результати оцінювання ризиків є основою для вибору відповідних заходів щодо їх зниження і нейтралізації.

Розглянемо зміст основних *інструментів (напрямів) зменшення фінансового ризику*.

1. *Ухилення від ризику*. Цей спосіб дозволяє повністю уникнути потенційних втрат, пов'язаних із фінансовими ризиками, однак, з іншого боку, не дозволяє отримати додатковий прибуток, пов'язаний з ризикованою діяльністю. Як правило, даний спосіб застосовується лише до дуже серйозних і великих ризиків.

2. *Формування резервів*. Основним завданням підприємства є пошук джерел необхідним ресурсів для покриття можливих втрат. Заходи самострахування ризиків включають формування резервного капіталу, створення резерву сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю, резервування коштів для забезпечення майбутніх витрат на проведення гарантійних ремонтів продукції; резервування коштів на виплату відпусток, додаткових пенсій та ін.

3. *Розподіл ризику*. Цей спосіб реалізується під час розроблення фінансового плану інвестиційного проекту. Розподіл ризику поділяють на:

- кількісний (між замовником і виконавцем);
- якісний (учасники проекту приймають низку рішень, які розширюють або звужують діапазом потенційних інвесторів).

4. *Передача ризиків* – здійснюється за певними напрямками: передача підприємствами права на отримання боргу комерційним банкам (факторинг); передача векселів; кредитування під заставу дебіторської заборгованості; передача ризику шляхом укладання договору поручительства; передача ризику постачальникам сировини і матеріалів та ін.

5. *Об'єднання ризику*. З метою мінімізації або нейтралізації фінансо-

вих ризиків підприємство може зменшити рівень власного ризику, залучаючи до вирішення спільних проблем у ролі партнерів інші підприємства.

6. *Диверсифікація ризиків* – один із найважливіших шляхів нейтралізації ризиків, який дозволяє знижувати окремі види фінансових ризиків: кредитний, депозитний, інвестиційний, валютний.

Формами диверсифікації є [16, с. 316]:

- диверсифікація фінансової діяльності підприємства, яка передбачає використання альтернативних можливостей одержання доходу від різноманітних фінансових операцій, безпосередньо не пов'язаних одна з одною. Якщо в результаті непередбачуваних подій одна з фінансових операцій виявиться збитковою, інші операції будуть приносити прибуток;

- диверсифікація портфеля цінних паперів, яка дозволяє знижувати інвестиційні ризики, не зменшуючи при цьому рівень доходності інвестиційного портфеля;

- диверсифікація програми реального інвестування. У частині формування реального інвестиційного портфеля підприємствам рекомендується віддавати перевагу програмам реалізації декількох проектів відносно невеликої капіталомісткості перед програмами, які складаються з єдиного великого інвестиційного проекту;

- диверсифікація покупців продукції (робіт, послуг) підприємства, яка спрямована на зниження кредитного ризику, що виникає при комерційному кредитуванні;

- диверсифікація депозитних вкладів підприємства, яка передбачає розміщення великих сум тимчасово вільних грошей з метою отримання прибутку в декількох банках, що знижує рівень депозитного ризику;

- диверсифікація валютної корзини підприємства, яка передбачає вибір кількох видів валют у процесі здійснення підприємством зовнішньоекономічних операцій, що дає можливість мінімізувати валютні ризики;

- диверсифікація фінансового ринку, яка передбачає організацію роботи одночасно у декількох сегментах фінансового ринку. Невдача в одному з них може бути компенсована успіхами на інших.

7. *Страховання фінансових ризиків* страховими компаніями. Цей спосіб передбачає обов'язки страховика зі страхових виплат у розмірі повної або часткової компенсації втрат доходів особи, на користь якої укладено договір страхування, викликаних такими подіями: зупинка виробництва або скорочення обсягів виробництва в результаті зазначених у договорі подій; банкрутство; непередбачувані витрати; невиконання договірних зобов'язань контрагентом застрахованої особи, що є кредитором операції; зазначені застрахованою особою судові витрати; інші події.

8. *Хеджування* – у загальному вигляді визначається як страхування ціни товару від ризику (для продавця небажане падіння ціни, або не вигідного для покупця – її збільшення) шляхом оформлення зустрічних валютних, комерційних, кредитних та інших вимог і зобов'язань. Залежно від виду цінних паперів виділяють такі види хеджування фінансових ризиків:

- хеджування з використанням опціонів;

- хеджування з використанням ф'ючерсних контрактів;
- хеджування з використанням операцій «своп».

Мінімізувати фінансові ризики підприємство може також шляхом встановлення і використання внутрішніх фінансових нормативів у процесі розроблення програми здійснення певних фінансових операцій або фінансової діяльності підприємства в цілому.

Управління фінансовими ризиками потребує відповідної організації. Зокрема, доцільно розробити політику управління ризиками та відобразити її в спеціальному документі, наприклад, у Положенні про політику управління ризиками підприємства [25, с. 185]. У ньому зазначають: мету та складові управління ризиками; види ризиків, їх перелік і характеристику; визначення ймовірності настання події; методика виявлення величини ризику та аналізу зовнішнього середовища; методи управління ризиком та можливості його зниження і попередження; механізм фінансування ризику; страхування ризиків; інформаційне забезпечення управління ризиками.

Запитання для перевірки знань

1. *Що таке ризик? Які фактори впливають на наявність і рівень ризику?*
2. *Які види виділяють у структурі сукупного ризику?*
3. *Що таке фінансовий ризик? За якими ознаками класифікуються фінансові ризики?*
4. *Яким є зміст ризику зниження фінансової стійкості та ризику неплатоспроможності?*
5. *Як визначається зміст фінансових ризиків: інвестиційного, інноваційного, інфляційного, процентного, депозитного, кредитного, податкового, валютного, цінового, структурного, криміногенного?*
6. *Чим характеризуються зовнішній і внутрішній, постійний і непостійний, прогнозовані та непрогнозовані фінансові ризики?*
7. *Якими є основні сфери ризику діяльності підприємства?*
8. *Що є позитивними і негативними наслідками ризиків?*
9. *Яка послідовність аналізу фінансового ризику?*
10. *Які зовнішні та внутрішні фактори впливають на рівень фінансових ризиків?*
11. *Які методи використовуються під час оцінювання ймовірності виникнення фінансових ризиків?*
12. *Що таке система управління фінансовими ризиками? Які її складові? Які фактори створення та функціонування такої системи?*
13. *Що необхідно для формування ефективної моделі управління фінансовими ризиками?*
14. *Яким є зміст основних інструментів (напрямів) зменшення фінансового ризику?*
15. *Які існують форми диверсифікації ризиків?*

Тести

Серед наведених відповідей на тестові питання знайдіть повну правильну відповідь.

12.1. Ймовірність (загроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті певної діяльності – це визначення:

- а) невизначеності;
- б) ризику;
- в) неплатоспроможності.

12.2. Ризик, пов'язаний із здійсненням господарських операцій у виробничій сфері, постачанні сировини та збуті готової продукції – це ризик:

- а) фінансовий;
- б) інвестиційний;
- в) операційний.

12.3. Ймовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрачання доходів або капіталу в ситуації невизначеності умов проведення фінансової діяльності підприємства – це ризик:

- а) фінансовий;
- б) сукупний;
- в) операційний.

12.4. Ризик окремої фінансової операції, ризик різних видів фінансової діяльності, ризик фінансової діяльності в цілому – це види фінансового ризику:

- а) за видами;
- б) за об'єктами;
- в) за комплексністю виникнення;
- г) за джерелами виникнення.

12.5. Як поділяються фінансові ризики за сукупністю інструментів дослідження:

- а) на індивідуальний і портфельний ризики;
- б) на простий і складний ризики;
- в) на зовнішній і внутрішній ризики?

12.6. Зовнішній ризик – це фінансовий ризик:

- а) за об'єктами;
- б) за комплексністю виникнення;
- в) за джерелами виникнення.

12.7. За якою ознакою здійснюється поділ фінансових ризиків на низкий, середній, високий:

- а) фінансові наслідки;
- б) характер прояву в часі;
- в) рівень ймовірності реалізації?

12.8. Допустимий ризик, критичний ризик, катастрофічний ризик – це види фінансового ризику за ознакою:

- а) рівень ймовірності реалізації;
- б) можливість передбачення;
- в) рівень фінансових втрат;
- г) можливість страхування.

12.9. Зниженням рівня ліквідності оборотних активів характеризується ризик:

- а) інфляційний;
- б) інноваційний;
- в) неплатоспроможності;
- г) зниження фінансової стійкості.

12.10. Який ризик характеризується можливістю знецінення очікуваних доходів від здійснення фінансових операцій:

- а) інфляційний;
- б) інвестиційний;
- в) процентний?

12.11. Унаслідок непередбачуваної зміни депозитної чи кредитної процентної ставки виникає:

- а) податковий ризик;
- б) інвестиційний ризик;
- в) процентний ризик.

12.12. Який ризик проявляється у недоотриманні доходів унаслідок зміни обмінного курсу іноземної валюти:

- а) податковий;
- б) структурний;
- в) валютний?

12.13. Ризик, який не залежить від діяльності підприємства – це:

- а) зовнішній (систематичний) ризик;
- б) внутрішній (несистематичний) ризик.

12.14. Інфляційний і процентний ризики відносяться до:

- а) зовнішніх, прогнозованих фінансових ризиків;
- б) внутрішніх фінансових ризиків;
- в) непрогнозованих фінансових ризиків.

12.15. У результаті діяльності підприємство ризикує частиною або всією величиною чистого прибутку – це сфера:

- а) критичного ризику;
- б) мінімального ризику;
- в) підвищеного ризику.

12.16. Сфера критичного ризику розташовується за сферою:

- а) катастрофічного ризику;
- б) мінімального ризику;
- в) підвищеного ризику.

12.17. Негативним наслідком фінансових ризиків є:

- а) тримання додаткових доходів;
- б) втрати від пошкодження майна;
- в) страхові відшкодування.

12.18. Що не відноситься до негативних наслідків фінансових ризиків:

- а) недоотримання доходів;
- б) втрати від пошкодження виробничих запасів;
- в) страхові відшкодування?

12.19. Який фактор не відноситься до зовнішніх факторів впливу на рівень фінансових ризиків:

- а) темпи інфляції в країні;
- б) економічне становище в галузі діяльності;
- в) розмір власного капіталу підприємства?

12.20. Який фактор не відноситься до внутрішніх факторів впливу на рівень фінансових ризиків:

- а) наявність фінансових ресурсів у підприємства;
- б) рівень економічного розвитку країни;
- в) рівень кваліфікації фінансових менеджерів підприємства?

12.21. Дисперсійний, регресійний і факторний аналіз відносяться до методів оцінювання ймовірності виникнення фінансових ризиків:

- а) експертних оцінок;
- б) статистичних;
- в) аналогових.

12.22. Сукупність взаємопов'язаних принципів і організаційно-економічних засобів та елементів ресурсного забезпечення, спрямованих на виявлення, аналіз і регулювання ступеня ризиків – це:

- а) напрям зменшення фінансових ризиків;
- б) завдання управління фінансовими ризиками;
- в) система управління фінансовими ризиками.

12.23. Формування резервного капіталу відноситься до заходів:

- а) ухилення від ризику;
- б) самострахування ризиків;
- в) розподілу ризику.

12.24. До яких інструментів зменшення фінансового ризику відноситься факторинг:

- а) формування резервів;
- б) об'єднання ризику;
- в) передача ризику?

12.25. Яка форма диверсифікації передбачає використання альтернативних можливостей одержання доходу від різноманітних фінансових операцій, безпосередньо не пов'язаних одно з одною:

- а) диверсифікація портфеля цінних паперів;
- б) диверсифікація депозитних вкладів;
- в) диверсифікація фінансової діяльності підприємства?

12.26. Страхування ціни товару від ризику називається:

- а) хеджуванням;
- б) диверсифікацією покупців продукції;
- в) факторингом.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз банківської діяльності : [підручник] / за ред. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2003. – 599 с.
2. Аналіз господарської діяльності : [навч. посіб.] / Шевчук В. О., Коновалова О. В., Пантелеєв В. П.; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К. : ДП «Ін форм.-аналіт. агентство», 2011. – 399 с.
3. Базілінська О. Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : [навч. посіб.] / О. Я. Базілінська ; 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.
4. Болюх М. А. Економічний аналіз : [навч. посіб.] / Болюх М. А., Бурчевський В. З., Горбаток М. І. ; за ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. – К. : КНЕУ, 2001. – 540 с.
5. Болюх М. А. Аналіз фінансово-господарської діяльності бюджетних установ : [навч. посіб.] / М. А. Болюх, А. П. Заросило. – К. : КНЕУ, 2008. – 344 с.
6. Васюренко О. В. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : [навч. посіб.] / О. В. Васюренко, К. О. Волохата. – К. : Знання, 2006. – 463 с.
7. Економічний аналіз : [навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит»] / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ПП «Рута», 2003. – 680 с.
8. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999 р., із змінами [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
9. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (нова редакція) № 4212-VI від 22.12.2011 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
10. Збірник задач з аналізу банківської діяльності : [навч. посіб.] / [Герасимович А. М., Парасій-Вергуненко І. М., Примостка Л. О. та ін.] ; за ред. проф. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2006. – 504 с.
11. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз : [підручник] / Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г. ; 3-тє вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2008. – 487 с.
12. Ковбасюк М. Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств : [навч. посіб.] / М. Р. Ковбасюк. – К. : Видавничий дім «Скарби», 2001. – 336 с.
13. Кононенко О. Аналіз фінансової звітності / О. Кононенко. – Харків : Фактор, 2008. – 208 с.
14. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств : [навч. посіб.] / М. Я. Коробов. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 378 с.
15. Крамаренко Г. О. Фінансовий аналіз і прогнозування / Г. О. Крамаренко. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.

16. Крамаренко Г. О. Фінансовий аналіз : [підручник] / Г. О. Крамаренко, О. Є. Чорна. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.
17. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз сільськогосподарських підприємств : [навч. посіб.] / Л. А. Лахтіонова. – К. : КНЕУ, 2004. – 365 с.
18. Методичні рекомендації з перевірки порівнянності показників фінансової звітності / Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 476 від 11.04.2013 р., із змінами [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
19. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства / Затверджено наказом Міністерства економіки України № 14 від 19.01.2006 р. (у редакції наказу Міністерства економіки України № 1361 від 26.10.2010 р.), [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.
20. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності / Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28.03.2013 р., із змінами [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
21. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : навч. посіб. / Гаркуша Н. М., Цуканова О. В., Горошанська О. О. – К. : Знання, 2011. – 591 с.
22. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : навч. посіб. / за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця, к.е.н., доц. М. М. Шигун. – Житомир : ЖДТУ, 2004. – 352 с.
23. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : навч. посіб. / Сметанко О. В., Шарапова І. С., Горбачьов В. О., Бурдюг Н. В., Коваленко Г. С., Сорокіна О. С. ; за ред. О. В. Сметанко. – К. : ЦУЛ, 2013. – 456 с.
24. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» / Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р., із змінами [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
25. Обліково-аналітичне забезпечення фінансового менеджменту на сільськогосподарських підприємствах: монографія / Т. Г. Камінська, Л. С. Шатковська, А. М. Шиш та ін.; за ред. к.е.н., доцента Т. Г. Камінської. – К. : ЦП «Компринт», 2013. – 329 с.
26. Організація і методика економічного аналізу : [навч. посіб.] / [Косова Т. Д., Сухарев П. М., Ващенко Л. О. та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.
27. Павловська О. В. Фінансовий аналіз : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / Павловська О. В., Притуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. – К. : КНЕУ, 2002. – 388 с.
28. Подольська В. О. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / В. О. Подольська, О. В. Яріш. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.
29. Положення про порядок формування та використання банками Украї-

- ни резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями / Затверджено постановою Правління Національного банку України № 23 від 25.01.2012 р., із змінами [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
30. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку // Бухгалтерський тижневик «Дебет-Кредит» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.dtkk.com.ua>.
 31. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання [підручник] / П. Я. Попович ; 3-тє вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2008. – 630 с.
 32. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навч. посіб.] / Г. В. Савицька ; 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 668 с.
 33. Селіверстова Л. С. Фінансовий аналіз : [навч-метод. посіб.] / Л. С. Селіверстова, О. В. Скрипник ; за заг. ред. С. М. Безрутенка. – К. : Видавництво «Центр учбової літератури», 2012. – 274 с.
 34. Старостенко Г. Г. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / Г. Г. Старостенко, Н. В. Мірко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.
 35. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз бізнесу : [навч. посіб.] / Ю. М. Тютюнник. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2004. – 288 с.
 36. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : [навч. посіб. для дистанц. навчання] / Ю. М. Тютюнник. – Полтава : ПДАА, 2007. – 296 с.
 37. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] ; частина I / Ю. М. Тютюнник. – Полтава : ПДАА, 2009. – 406 с.
 38. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] ; частина II / Ю. М. Тютюнник. – Полтава : ПДАА, 2009. – 399 с.
 39. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз. Практикум : [навч. посіб.] / Тютюнник Ю. М., Тютюнник С. В., Дорошенко А. П. – Полтава : РВВ ПДАА, 2010. – 354 с.
 40. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / Ю. М. Тютюнник. – К. : Знання, 2012. – 815 с.
 41. Фінансово-економічний аналіз : [підручник] / [Буряк П. Ю., Римар М. В., Бець М. Т. та ін.] ; під заг. ред. П. Ю. Буряка, М. В. Римара. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 528 с.
 42. Цал-Цалко Ю. С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз : [навч. посіб.] / Ю. С. Цал-Цалко ; 2-е вид., переробл. і доп. – К. : ЦУЛ, 2002. – 360 с.
 43. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз : [підручник] / Ю. С. Цал-Цалко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.
 44. Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулін. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 181 с.
 45. Шморгун Н. П. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / Н. П. Шморгун, І. В. Головка. – К. : ЦНЛ, 2006. – 528 с.
 46. Щибиволок З. І. Аналіз банківської діяльності : [навч. посіб.] / З. І. Щибиволок ; 2-ге вид. – К. : Знання, 2007. – 311 с.

Додаток А
ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА
ЗА БАЗОВИЙ РІК

Баланс (Звіт про фінансовий стан)
на _____ 20__ р. (базового) тис. грн

Форма № 1

Актив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	1000	177	177
первісна вартість	1001	182	182
накопичена амортизація	1002	(5)	(5)
Незавершені капітальні інвестиції	1005	1507	421
Основні засоби	1010	18804	23205
первісна вартість	1011	29283	35102
знос	1012	(10479)	(11897)
Інвестиційна нерухомість	1015	-	-
Довгострокові біологічні активи	1020	2646	3191
<i>Первісна вартість довгострокових біологічних активів¹</i>	<i>1021</i>	2646	3191
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	-	-
інші фінансові інвестиції	1035	152	155
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	-	-
Відстрочені податкові активи	1045	-	-
Інші необоротні активи	1090	-	-
Усього за розділом I	1095	23286	27149
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	15400	15664
<i>Виробничі запаси</i>	<i>1101</i>	3838	4695
<i>Незавершене виробництво</i>	<i>1102</i>	3731	4091
<i>Готова продукція</i>	<i>1103</i>	6711	5713
<i>Товари</i>	<i>1104</i>	1120	1165
Поточні біологічні активи	1110	5334	6264
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги:	1125	6990	8633
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	-	-
з бюджетом	1135	1017	168
у тому числі з податку на прибуток	1136	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	77	47
Поточні фінансові інвестиції	1160	96	96
Гроші та їх еквіваленти	1165	321	337
<i>Готівка</i>	<i>1166</i>	10	13
Витрати майбутніх періодів	1170	57	55

Продовж. форми № 1

1	2	3	4
Інші оборотні активи	1190	-	-
Усього за розділом II	1195	29292	31264
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200	-	-
Баланс	1300	52578	58413

Пасив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	5194	6755
Капітал у дооцінках	1405	-	-
Додатковий капітал	1410	5994	5909
Резервний капітал	1415	27916	35565
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	10337	6325
Неоплачений капітал	1425	-	-
Вилучений капітал	1430	-	-
Усього за розділом I	1495	49441	54554
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	-	-
Довгострокові кредити банків	1510	1100	735
Інші довгострокові зобов'язання	1515	-	-
Довгострокові забезпечення	1520	-	-
Цільове фінансування	1525	-	-
Усього за розділом II	1595	1100	735
III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Короткострокові кредити банків	1600	540	990
Поточна кредиторська заборгованість за:			
довгостроковими зобов'язаннями	1610	-	-
товари, роботи, послуги	1615	1061	1698
розрахунками з бюджетом	1620	56	103
у тому числі з податку на прибуток	1621	-	-
розрахунками зі страхування	1625	90	139
розрахунками з оплати праці	1630	232	175
Поточні забезпечення	1660	-	-
Доходи майбутніх періодів	1665	-	-
Інші поточні зобов'язання	1690	58	19
Усього за розділом III	1695	2037	3124
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	-	-
Баланс	1900	52578	58413

1. Тут і далі курсивом виділені додаткові статті фінансової звітності (додаток 3 до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»).

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)
за 20__ р. (базовий) тис. грн
Форма № 2

I. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	28429	29836
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(22708)	(20125)
Валовий:			
прибуток	2090	5721	9711
збиток	2095	-	-
Інші операційні доходи	2120	4182	4853
Адміністративні витрати	2130	(1238)	(1057)
Витрати на збут	2150	(677)	(1074)
Інші операційні витрати	2180	(788)	(1346)
Фінансовий результат від операційної діяльності:			
прибуток	2190	7200	11087
збиток	2195	-	-
Дохід від участі в капіталі	2200	-	-
Інші фінансові доходи	2220	14	19
Інші доходи	2240	147	299
Фінансові витрати	2250	(589)	(228)
Втрати від участі в капіталі	2255	-	-
Інші витрати	2270	(447)	(840)
Фінансовий результат до оподаткування:			
прибуток	2290	6325	10337
збиток	2295	-	-
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	-	-
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	-	-
Чистий фінансовий результат:			
прибуток	2350	6325	10337
збиток	2355	-	-

II. СУКУПНИЙ ДОХІД

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	(85)	-
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	-	-
Накопичені курсові різниці	2410	-	-
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	-	-
Інший сукупний дохід	2445	-	-
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	(85)	-
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	-	-
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460	(85)	-
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465	6240	10337

III. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Матеріальні затрати	2500	22046	20648
Витрати на оплату праці	2505	6732	6241
Відрахування на соціальні заходи	2510	2003	1431
Амортизація	2515	1652	1440
Інші операційні витрати	2520	1750	1475
Разом	2550	34183	31235

IV. РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ АКЦІЙ

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Середньорічна кількість простих акцій	2600	-	-
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605	-	-
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610	-	-
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615	-	-
Дивіденди на одну просту акцію	2650	-	-

Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)
за 20__ р. (базовий) тис. грн
Форма № 3

Стаття	Код	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
I. Рух коштів у результаті операційної діяльності			
Надходження від:			
Реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	3000	28429	
Повернення податків і зборів	3005	-	
у тому числі податку на додану вартість	3006	-	
Цільового фінансування	3010	3425	
<i>Надходження від відсотків за залишками коштів на поточних рахунках</i>	3025	14	
Інші надходження	3095	753	
Витрачання на оплату:			
Товарів (робіт, послуг)	3100	(16789)	
Праці	3105	(6736)	
Відрахувань на соціальні заходи	3110	(2003)	
Зобов'язань з податків і зборів	3115	(217)	
<i>Витрачання на оплату зобов'язань з податку на додану вартість</i>	3117	(116)	
<i>Витрачання на оплату зобов'язань з інших податків і зборів</i>	3118	(101)	
Інші витрачання	3190	-	
Чистий рух коштів від операційної діяльності	3195	6876	
II. Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності			
Надходження від реалізації:			
фінансових інвестицій	3200	-	
необоротних активів	3205	-	
Надходження від отриманих:			
відсотків	3215	-	
дивідендів	3220	-	
Надходження від деривативів	3225	-	
Інші надходження	3250	-	
Витрачання на придбання:			
фінансових інвестицій	3255	-	
необоротних активів	3260	(6610)	
Виплати за деривативами	3270	-	
Інші платежі	3290	(335)	
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	3295	(6945)	

1	2	3	4
III. Рух коштів у результаті фінансової діяльності			
Надходження від:			
Власного капіталу	3300	-	
Отримання позик	3305	450	
Інші надходження	3340	-	
Витрачання на:			
Викуп власних акцій	3345	-	
Погашення позик	3350	(365)	
Сплату дивідендів	3355	-	
Інші платежі	3390	-	
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	3395	85	
Чистий рух грошових коштів за звітний період	3400	16	
Залишок коштів на початок року	3405	321	
Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	3410	-	
Залишок коштів на кінець року	3415	337	

Продовж. форми № 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Вилучення капіталу:									
Викуп акцій (часток)	4260	-	-	-	-	-	-	-	-
Перепродаж викуплених акцій (часток)	4265	-	-	-	-	-	-	-	-
Анулювання викуплених акцій (часток)	4270	-	-	-	-	-	-	-	-
Вилучення частки в капіталі	4275	(204)	-	-	-	-	-	-	(204)
Інші зміни в капіталі	4290	-	-	(85)	-	-	-	-	(85)
Разом змін у капіталі	4295	1561	-	(85)	7649	(4012)	-	-	5113
Залишок на кінець року	4300	6755	-	5909	35565	6325	-	-	54554

Інвентарна тара	230	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Предмети прокату	240	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші необоротні матеріальні активи	250	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом	260	29283	10479	6289	-68	402	234	1652	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Продовж. розділу II

Код рядка	Інші зміни за рік		Залишок на кінець року		у тому числі				
	первісної (переоціненої) вартості	зносу	первісна (переоцінена) вартість	знос	фінансовою орендою	первісна (переоцінена) вартість	знос	передані в оперативну оренду	знос
2	12	13	14	15	16	17	18	19	
100	-	-	-	-	-	-	-	-	-
105	-	-	-	-	-	-	-	-	-
110	-	-	16	7	-	-	-	-	-
120	-	-	20382	6343	-	-	-	-	-
130	-	-	11602	4297	-	-	-	-	-
140	-	-	2258	1091	-	-	-	-	-
150	-	-	244	153	-	-	-	-	-
160	-	-	-	-	-	-	-	-	-
170	-	-	598	5	-	-	-	-	-
180	-	-	2	1	-	-	-	-	-
190	-	-	-	-	-	-	-	-	-
200	-	-	-	-	-	-	-	-	-
210	-	-	-	-	-	-	-	-	-
220	-	-	-	-	-	-	-	-	-
230	-	-	-	-	-	-	-	-	-
240	-	-	-	-	-	-	-	-	-
250	-	-	-	-	-	-	-	-	-
260	-	-	35102	11897	-	-	-	-	-

VI. Грошові кошти

Найменування показника		Код рядка	На кінець року
1		2	3
Готівка		640	13
Поточний рахунок у банку		650	320
Інші рахунки в банку (акредитиви, чекові книжки)		660	4
Грошові кошти в дорозі		670	-
Еквіваленти грошових коштів		680	-
Разом		690	337

VII. Забезпечення і резерви

Види забезпечень і резервів	Код рядка	Збільшення за звітний рік		Використано у звітному році	Сторновано невикористану суму у звітному році	Сума очікуваного відшкодування витрат іншою стороною, що врахована при оцінці забезпечення	Залишок на кінець року	
		нараховано (створено)	додаткові відрахування					
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Забезпечення на виплату відпусток працівникам	710	-	507	-	507	-	-	-
Забезпечення наступних витрат на додаткове пенсійне забезпечення	720	-	-	-	-	-	-	-
Забезпечення наступних витрат на виконання гарантійних зобов'язань	730	-	-	-	-	-	-	-
Забезпечення наступних витрат на реструктуризацію	740	-	-	-	-	-	-	-
Забезпечення наступних витрат на виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів	750	-	-	-	-	-	-	-
	760	-	-	-	-	-	-	-
	770	-	-	-	-	-	-	-
	775	-	-	-	-	-	-	-
Резерв сумнівних боргів	780	-	507	-	507	-	-	-
Разом		-	507	-	507	-	-	-

VIII. Запаси

Найменування показника	Код рядка	Балансова вартість на кінець року	Переоцінка за рік	
			збільшення чистої вартості реалізації	уцінка
1	2	3	4	5
Сировина і матеріали	800	113	-	-
Куповані напівфабрикати та комплектуючі вироби	810	-	-	-
Паливо	820	1382	-	-
Тара і тарні матеріали	830	31	-	-
Будівельні матеріали	840	621	-	-
Запасні частини	850	630	-	-
Матеріали сільськогосподарського призначення	860	1411	-	-
Поточні біологічні активи	870	6264	-	-
Малоцінні та швидкозношувані предмети	880	507	-	-
Незавершене виробництво	890	4091	-	-
Готова продукція	900	5713	-	-
Товари	910	1165	-	-
Разом	920	21928	-	-

IX. Дебіторська заборгованість

Найменування показника	Код рядка	Всього на кінець року	у т. ч. за строками непогашення		
			до 12 місяців	від 12 до 18 місяців	від 18 до 36 місяців
1	2	3	4	5	6
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	940	8633	6174	4	2455
Інша поточна дебіторська заборгованість	950	47	47	-	-

Списано у звітному році безнадійної дебіторської заборгованості
 Із рядків 940 і 950 графа 3 заборгованість з пов'язаними сторонами

(951) _-____
 (952) _-____

Додаток Б
ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА
ЗА ЗВІТНИЙ РІК

Баланс (Звіт про фінансовий стан)
на _____ 20__ р. (звітного) тис. грн

Форма № 1

Актив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	1000	177	177
первісна вартість	1001	182	182
накопичена амортизація	1002	(5)	(5)
Незавершені капітальні інвестиції	1005	421	277
Основні засоби	1010	23205	27601
первісна вартість	1011	35102	41065
знос	1012	(11897)	(13464)
Інвестиційна нерухомість	1015	-	-
Довгострокові біологічні активи	1020	3191	3774
<i>Первісна вартість довгострокових біологічних активів¹</i>	<i>1021</i>	3191	3774
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	-	-
інші фінансові інвестиції	1035	155	4893
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	-	-
Відстрочені податкові активи	1045	-	-
Інші необоротні активи	1090	-	-
Усього за розділом I	1095	27149	36722
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	15664	17687
<i>Виробничі запаси</i>	<i>1101</i>	4695	5052
<i>Незавершене виробництво</i>	<i>1102</i>	4091	3722
<i>Готова продукція</i>	<i>1103</i>	5713	7258
<i>Товари</i>	<i>1104</i>	1165	1655
Поточні біологічні активи	1110	6264	6940
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги:	1125	8633	2030
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	-	-
з бюджетом	1135	168	-
у тому числі з податку на прибуток	1136	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	47	16
Поточні фінансові інвестиції	1160	96	96
Гроші та їх еквіваленти	1165	337	1922
<i>Готівка</i>	<i>1166</i>	13	12
Витрати майбутніх періодів	1170	55	120

Продовж. форми № 1

1	2	3	4
Інші оборотні активи	1190	-	-
Усього за розділом II	1195	31264	28811
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200	-	-
Баланс	1300	58413	65533

Пасив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	6755	8296
Капітал у дооцінках	1405	-	-
Додатковий капітал	1410	5909	5685
Резервний капітал	1415	35565	39124
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	6325	10086
Неоплачений капітал	1425	-	-
Вилучений капітал	1430	-	-
Усього за розділом I	1495	54554	63191
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	-	-
Довгострокові кредити банків	1510	735	370
Інші довгострокові зобов'язання	1515	-	-
Довгострокові забезпечення	1520	-	-
Цільове фінансування	1525	-	-
Усього за розділом II	1595	735	370
III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Короткострокові кредити банків	1600	990	500
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610	-	-
товари, роботи, послуги	1615	1698	880
розрахунками з бюджетом	1620	103	144
у тому числі з податку на прибуток	1621	-	-
розрахунками зі страхування	1625	139	43
розрахунками з оплати праці	1630	175	236
Поточні забезпечення	1660	-	140
Доходи майбутніх періодів	1665	-	-
Інші поточні зобов'язання	1690	19	29
Усього за розділом III	1695	3124	1972
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	-	-
Баланс	1900	58413	65533

1. Тут і далі курсивом виділені додаткові статті фінансової звітності (додаток 3 до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»).

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)
за 20__ р. (звітний) тис. грн
Форма № 2

I. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	38523	28429
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(28380)	(22708)
Валовий:			
прибуток	2090	10143	5721
збиток	2095	-	-
Інші операційні доходи	2120	3963	4182
Адміністративні витрати	2130	(1469)	(1238)
Витрати на збут	2150	(1042)	(677)
Інші операційні витрати	2180	(677)	(788)
Фінансовий результат від операційної діяльності:			
прибуток	2190	10918	7200
збиток	2195	-	-
Дохід від участі в капіталі	2200	-	-
Інші фінансові доходи	2220	61	14
Інші доходи	2240	76	147
Фінансові витрати	2250	(332)	(589)
Втрати від участі в капіталі	2255	-	-
Інші витрати	2270	(637)	(447)
Фінансовий результат до оподаткування:			
прибуток	2290	10086	6325
збиток	2295	-	-
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	-	-
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	-	-
Чистий фінансовий результат:			
прибуток	2350	10086	6325
збиток	2355	-	-

II. СУКУПНИЙ ДОХІД

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	(224)	(85)
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	-	-
Накопичені курсові різниці	2410	-	-
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	-	-
Інший сукупний дохід	2445	-	-
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	(224)	(85)
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	-	-
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460	(224)	(85)
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465	9862	6240

III. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Матеріальні затрати	2500	26819	22046
Витрати на оплату праці	2505	7994	6732
Відрахування на соціальні заходи	2510	2909	2003
Амортизація	2515	1899	1652
Інші операційні витрати	2520	1551	1750
Разом	2550	41172	34183

IV. РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ АКЦІЙ

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Середньорічна кількість простих акцій	2600	-	-
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605	-	-
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610	-	-
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615	-	-
Дивіденди на одну просту акцію	2650	-	-

Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)

за 20__ р. (звітний) тис. грн

Форма № 3

Стаття	Код	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
I. Рух коштів у результаті операційної діяльності			
Надходження від:			
Реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	3000	38523	28429
Повернення податків і зборів	3005	-	-
у тому числі податку на додану вартість	3006	-	-
Цільового фінансування	3010	3456	3425
<i>Надходження від відсотків за залишками коштів на поточних рахунках</i>	3025	61	14
Інші надходження	3095	507	753
Витрачання на оплату:			
Товарів (робіт, послуг)	3100	(20529)	(16789)
Праці	3105	(7938)	(6736)
Відрахувань на соціальні заходи	3110	(3005)	(2003)
Зобов'язань з податків і зборів	3115	(216)	(217)
<i>Витрачання на оплату зобов'язань з податку на додану вартість</i>	3117	(134)	(116)
<i>Витрачання на оплату зобов'язань з інших податків і зборів</i>	3118	(82)	(101)
Інші витрачання	3190	-	-
Чистий рух коштів від операційної діяльності	3195	10859	6876
II. Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності			
Надходження від реалізації:			
фінансових інвестицій	3200	-	-
необоротних активів	3205	-	-
Надходження від отриманих:			
відсотків	3215	-	-
дивідендів	3220	-	-
Надходження від деривативів	3225	-	-
Інші надходження	3250	-	-
Витрачання на придбання:			
фінансових інвестицій	3255	(4738)	-
необоротних активів	3260	(3478)	(6610)
Виплати за деривативами	3270	-	-
Інші платежі	3290	(203)	(335)
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	3295	(8419)	(6945)

1	2	3	4
III. Рух коштів у результаті фінансової діяльності			
Надходження від: Власного капіталу	3300	-	-
Отримання позик	3305	2651	450
Інші надходження	3340	-	-
Витрачання на: Викуп власних акцій	3345	-	-
Погашення позик	3350	(3506)	(365)
Сплату дивідендів	3355	-	-
Інші платежі	3390	-	-
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	3395	(855)	85
Чистий рух грошових коштів за звітний період	3400	1585	16
Залишок коштів на початок року	3405	337	321
Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	3410	-	-
Залишок коштів на кінець року	3415	1922	337

Продовж. форми № 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Вилучення капіталу:									
Викуп акцій (часток)	4260	-	-	-	-	-	-	-	-
Перепродаж викуплених акцій (часток)	4265	-	-	-	-	-	-	-	-
Анулювання викуплених акцій (часток)	4270	-	-	-	-	-	-	-	-
Вилучення частки в капіталі	4275	(297)	-	-	-	-	-	-	(297)
Інші зміни в капіталі	4290	-	-	(224)	-	-	-	-	(224)
Разом змін у капіталі	4295	1541	-	(224)	3559	3761	-	-	8637
Залишок на кінець року	4300	8296	-	5685	39124	10086	-	-	63191

Інвентарна тара	230	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Предмети прокату	240	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші необоротні матеріальні активи	250	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом	260	35102	11897	6786	-224	599	332	1899	-	-	-	-	-

Продовж. розділу II

Код рядка	Інші зміни за рік		Залишок на кінець року		у тому числі				
	первісної (переоціненої) вартості	зносу	первісна (переоцінена) вартість	зносу	фінансовою орендою	первісна (переоцінена) вартість	знос	передані в оперативну оренду	зносу
2	12	13	14	15	16	17	18	19	
100	-	-	-	-	-	-	-	-	-
105	-	-	-	-	-	-	-	-	-
110	-	-	16	8	-	-	-	-	-
120	-	-	23589	6877	-	-	-	-	-
130	-	-	13339	5153	-	-	-	-	-
140	-	-	3114	1250	-	-	-	-	-
150	-	-	251	170	-	-	-	-	-
160	-	-	-	-	-	-	-	-	-
170	-	-	754	5	-	-	-	-	-
180	-	-	2	1	-	-	-	-	-
190	-	-	-	-	-	-	-	-	-
200	-	-	-	-	-	-	-	-	-
210	-	-	-	-	-	-	-	-	-
220	-	-	-	-	-	-	-	-	-
230	-	-	-	-	-	-	-	-	-
240	-	-	-	-	-	-	-	-	-
250	-	-	-	-	-	-	-	-	-
260	-	-	41065	13464	-	-	-	-	-

VI. Грошові кошти

Найменування показника	Код рядка	На кінець року
1	2	3
Готівка	640	12
Поточний рахунок у банку	650	1905
Інші рахунки в банку (акредитиви, чекові книжки)	660	5
Грошові кошти в дорозі	670	-
Еквіваленти грошових коштів	680	-
Разом	690	1922

VII. Забезпечення і резерви

Види забезпечень і резервів	Код рядка	Збільшення за звітний рік		Використано у звітному році	Сторновано невикористану суму у звітному році	Сума очікуваного відшкодування витрат іншою стороною, що врахована при оцінці забезпечення	Залишок на кінець року	
		нараховано (створено)	додаєть кові відрахування					
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Забезпечення на виплату відпусток працівникам	710	-	717	-	577	-	-	140
Забезпечення наступних витрат на додаткове пенсійне забезпечення	720	-	-	-	-	-	-	-
Забезпечення наступних витрат на виконання гарантійних зобов'язань	730	-	-	-	-	-	-	-
Забезпечення наступних витрат на реструктуризацію	740	-	-	-	-	-	-	-
Забезпечення наступних витрат на виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів	750	-	-	-	-	-	-	-
	760	-	-	-	-	-	-	-
	770	-	-	-	-	-	-	-
	775	-	-	-	-	-	-	-
Резерв сумнівних боргів	780	-	717	-	577	-	-	140
Разом		-		-		-	-	

VIII. Запаси

Найменування показника	Код рядка	Балансова вартість на кінець року	Переоцінка за рік	
			збільшення чистої вартості реалізації	уцінка
1	2	3	4	5
Сировина і матеріали	800	94	-	-
Куповані напівфабрикати та комплектуючі вироби	810	-	-	-
Паливо	820	1805	-	-
Тара і тарні матеріали	830	30	-	-
Будівельні матеріали	840	486	-	-
Запасні частини	850	607	-	-
Матеріали сільськогосподарського призначення	860	1499	-	-
Поточні біологічні активи	870	6940	-	-
Малоцінні та швидкозношувані предмети	880	531	-	-
Незавершене виробництво	890	3722	-	-
Готова продукція	900	7258	-	-
Товари	910	1655	-	-
Разом	920	24627	-	-

IX. Дебіторська заборгованість

Найменування показника	Код рядка	Всього на кінець року	у т. ч. за строками непогашення		
			до 12 місяців	від 12 до 18 місяців	від 18 до 36 місяців
1	2	3	4	5	6
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	940	2030	1992	38	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	950	16	16	-	-

Списано у звітному році безнадійної дебіторської заборгованості
Із рядків 940 і 950 графа 3 заборгованість з пов'язаними сторонами

(951) 7
(952) -

Додаток В

Додаток 3 до Національного положення
(стандарту) бухгалтерського обліку 1
«Загальні вимоги до фінансової звітності»

Перелік додаткових статей фінансової звітності

Стаття	Код рядка
Первісна вартість інвестиційної нерухомості	1016
Знос інвестиційної нерухомості	1017
Первісна вартість довгострокових біологічних активів	1021
Накопичена амортизація довгострокових біологічних активів	1022
Гудвіл	1050
Відстрочені аквізиційні витрати	1060
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065
Виробничі запаси	1101
Незавершене виробництво	1102
Готова продукція	1103
Товари	1104
Депозити перестраховання	1115
Векселі одержані	1120
Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів	1140
Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків	1145
Готівка	1166
Рахунки в банках	1167
Частка перестраховика у страхових резервах	1180
у тому числі в:	
резервах довгострокових зобов'язань	1181
резервах збитків або резервах належних виплат	1182
резервах незароблених премій	1183
інших страхових резервах	1184
Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401
Емісійний дохід	1411
Накопичені курсові різниці	1412
Інші резерви	1435
Пенсійні зобов'язання	1505
Довгострокові забезпечення витрат персоналу	1521
Благодійна допомога	1526
Страхові резерви	1530
у тому числі:	
резерв довгострокових зобов'язань	1531
резерв збитків або резерв належних виплат	1532
резерв незароблених премій	1533
інші страхові резерви	1534
Інвестиційні контракти	1535
Призовий фонд	1540
Резерв на виплату джек-поту	1545
Векселі видані	1605

Стаття	Код рядка
Поточна кредиторська заборгованість за одержаними авансами	1635
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з учасниками	1640
Поточна кредиторська заборгованість із внутрішніх розрахунків	1645
Поточна кредиторська заборгованість за страховою діяльністю	1650
Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1670
V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду	1800
Чисті зароблені страхові премії	2010
Премії підписані, валова сума	2011
Премії, передані у перестраховання	2012
Зміна резерву незароблених премій, валова сума	2013
Зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій	2014
Чисті понесені збитки за страховими виплатами	2070
Дохід (витрати) від зміни у резервах довгострокових зобов'язань	2105
Дохід (витрати) від зміни інших страхових резервів	2110
Зміна інших страхових резервів, валова сума	2111
Зміна частки перестраховиків в інших страхових резервах	2112
Дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2121
Дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2122
Дохід від використання коштів, вивільнених від оподаткування	2123
Витрат від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2181
Витрат від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2182
Дохід від благодійної допомоги	2241
Прибуток (збиток) від впливу інфляції на монетарні статті	2275
Надходження від отримання субсидій, дотацій	3011
Надходження авансів від покупців і замовників	3015
Надходження від повернення авансів	3020
Надходження від відсотків за залишками коштів на поточних рахунках	3025
Надходження від боржників неустойки (штрафів, пені)	3035
Надходження від операційної оренди	3040
Надходження від отримання роялті, авторських винагород	3045
Надходження від страхових премій	3050
Надходження фінансових установ від повернення позик	3055
Витрачання на оплату зобов'язань з податку на прибуток	3116
Витрачання на оплату зобов'язань з податку на додану вартість	3117
Витрачання на оплату зобов'язань з інших податків і зборів	3118
Витрачання на оплату авансів	3135
Витрачання на оплату повернення авансів	3140
Витрачання на оплату цільових внесків	3145
Витрачання на оплату зобов'язань за страховими контрактами	3150
Витрачання фінансових установ на надання позик	3155
Надходження від погашення позик	3230
Надходження від вибуття дочірнього підприємства та іншої господарської одиниці	3235
Витрачання на надання позик	3275

Стаття	Код рядка
Витрачання на придбання дочірнього підприємства та іншої господарської одиниці	3280
Надходження від продажу частки в дочірньому підприємстві	3310
Витрачання на сплату відсотків	3360
Витрачання на сплату заборгованості з фінансової оренди	3365
Витрачання на придбання частки в дочірньому підприємстві	3370
Витрачання на виплати неконтрольованим часткам у дочірніх підприємствах	3375
Прибуток (збиток) від участі в капіталі	3521
Зміна вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю, та дохід (витрати) від первісного визнання	3522
Збиток (прибуток) від реалізації необоротних активів, утримуваних для продажу та груп вибуття	3523
Збиток (прибуток) від реалізації фінансових інвестицій	3524
Зменшення (відновлення) корисності необоротних активів	3526
Фінансові витрати	3540
Збільшення (зменшення) запасів	3551
Збільшення (зменшення) поточних біологічних активів	3552
Збільшення (зменшення) дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги	3553
Зменшення (збільшення) іншої поточної дебіторської заборгованості	3554
Зменшення (збільшення) витрат майбутніх періодів	3556
Зменшення (збільшення) інших оборотних активів	3557
Збільшення (зменшення) поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги	3561
Збільшення (зменшення) поточної кредиторської заборгованості за розрахунками з бюджетом	3562
Збільшення (зменшення) поточної кредиторської заборгованості за розрахунками зі страхування	3563
Збільшення (зменшення) поточної кредиторської заборгованості за розрахунками з оплати праці	3564
Збільшення (зменшення) доходів майбутніх періодів	3566
Збільшення (зменшення) інших поточних зобов'язань	3567
Сплачені відсотки	3585
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	4111
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	4112
Накопичені курсові різниці	4113
Частка іншого сукупного доходу асоційованих і спільних підприємств	4114
Інший сукупний дохід	4116
Сума чистого прибутку, належна до бюджету відповідно до законодавства	4215
Сума чистого прибутку на створення спеціальних (цільових) фондів	4220
Сума чистого прибутку на матеріальне заохочення	4225
Зменшення номінальної вартості акцій	4280
Придбання (продаж) неконтрольованої частки в дочірньому підприємстві	4291

Навчальне видання

Навчальний посібник

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ

Юрій Михайлович ТЮТЮННИК,

Людмила Олександрівна ДОРОГАНЬ-ПИСАРЕНКО,

Світлана Василівна ТЮТЮННИК

Формат 60x90¹/₁₆. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 27,0. Авт. арк. 22,0.
Тираж 300 пр. Гарнітура Times New Roman Cyt.

Друк – Факультет обліку та фінансів Полтавської державної аграрної академії